

स्व. श्री शिवसागर दि. जैन ग्रन्थमाला पुष्प

दशधर्मविशदविवेचनम्

संकलित एवं सम्पादकश्च

परमपूज्य १०८ आचार्य श्रीअजितसागरः

प्रकाशक

स्व. १०८ आचार्य श्रीशिवसागर दि. जैन

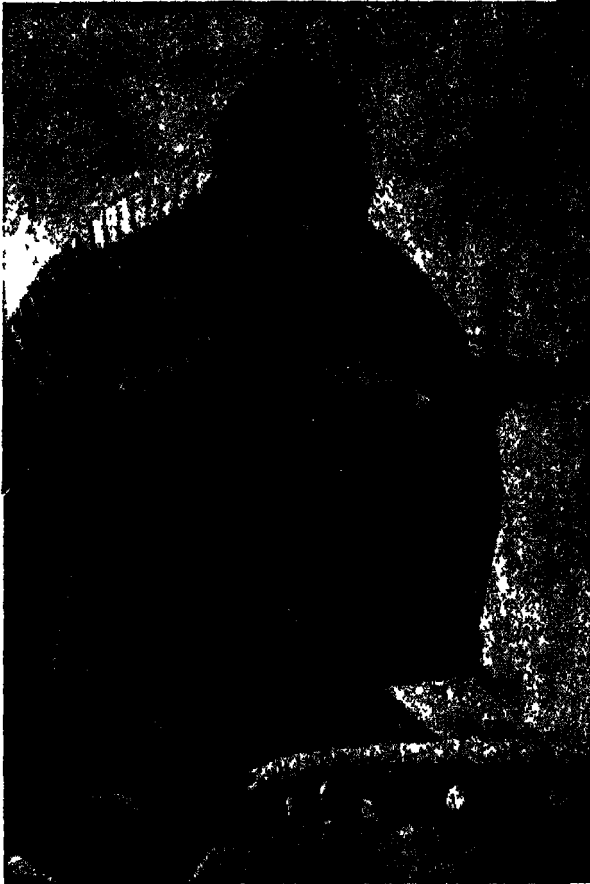
ग्रन्थमाला (शान्तिवीरनगर)

श्रीमहावीरजी (राजस्थान)

प्रथमावृत्तिः १०००

वीरनिर्वाण सं. २५१३

परमपूज्य, प्रातःस्मरणीय, महान् तपस्वी, वि. जेनाचार्य
स्व० श्री १०८ श्री शिवसागरजी महाराज

संयमस्य विधातारं, स्वर्गस्थं सुरिसन्मसिम् ।
यतीशं यतिभिर्मान्यं, परोक्षं प्रणमाम्यहम् ॥

* श्री बीरशिवसागराचार्याभ्यां नमः *

बाल ब्रह्मचारी, अभीक्षणज्ञानोपयोगी, परमपूज्य
श्री १०८ उपाध्याय मुनि श्री अजितसागरजी महाराज

भोः पाठकार्य ! वरभव्य ! नमोस्तु तुभ्यं ।
साहित्यशास्त्रनिपुणाय नमोस्तु तुभ्यं ॥
स्याद्वादधर्मं ध्वजव्य ! नमोस्तु तुभ्यं ।
श्रीअजितसागरमुनीन्द्र ! नमोस्तु तुभ्यं ॥

ॐ

दीक्षा गुरु : स्व. आचार्य १०८ श्री शिवसागरजी
दीक्षा स्थल : सीकर सन् १९६१

भूमिका

महावीरजिनं मत्वा, प्रथम्याऽजिततामरम्,
दत्तलक्षणसम्बन्धः, लिखामि भूमिकीं वरतं,

सकलसिद्धान्तसागरं मीयत्वा निस्सारितं: भवंसंसारिजौत्र-
सुखावहः मोक्षमार्गप्रकाशको वसुधैवकुटुम्बकौऽर्थं ब्रह्मरत्न,
“यथा नाम तथा गुण.” इत्युक्तिं सार्थकं करोति । निस्सारज्ञाना-
भ्यासगतेनाभीष्टणज्ञानीपयोगिना दंगम्बर रूपधारिणाऽजितसा-
गरमुनिवरेण, पूर्वाचार्यविरचितानेकग्रन्थभ्योऽतिपरिग्रहेण
संगृहीतं सम्पादितस्वायं ग्रन्थो भारतवासिसमस्तंभव्यजोष
कण्ठाभरणोऽविद्यतीत्याशासेऽहं । यद्यपि दशरुद्रधर्मरूपकाः
विविधग्रन्था विद्यन्ते, किन्तु तेषु ग्रन्थेष्वप्य महतीविशेषतामाद-
ति नात्रसशयः । धर्मस्य स्वरूप तथा भेदप्रभेदाद्विविधो-
दाहरणयुक्तेनाऽयं ग्रन्थः अपूर्वं बरोक्ति न चात्रसन्देहोऽ-
स्ति । यथावनितल्लखाननिस्सारिताः कृत्कालिमादियुक्तस्वर्ण-
पाषाणमन्त्रितापताडनाद्यनेक प्रक्रियामापन्न शुद्धस्वर्णं प्रजा-
यते तथा च कुम्भद्वयभूय दधिच मन्ववादिप्रक्रियां
प्राप्य नवनोत्पर्यायमभिलभ्य पुनरान्विता येन शुद्धमृतं जायते
तथैव ससारी प्राणी कर्ममलसम्बन्धेनाशुद्धवस्त्रं प्राप्यः सुयो-
दयसंप्राप्तसुखवर्षाधिः चतुर्विधसिद्धिः परित्यज्य निर्मुक्तः-
मुद्रां समासाद्य ज्ञानव्यानतपोनुरक्तवरीषहृन्वयपक्वेन प्रयास-
ग्निना कर्ममलं दहति स एव योसौ ज्ञेयार्थकथोक्तप्रवहरेत-
कान् ज्ञानदर्शनगुणप्रकटोकरजकारणभूताश्चोत्पन्नमन्त्रि

दशधर्मान् यदाऽऽधारयति तदैव सर्वधर्ममलक्षय कृत्वा पुद्गल-
मोक्षमाप्नोति, उत्तमक्षमादिदशधर्मधारणमेव मोक्षप्राप्ते.
प्रधानोपायो विद्यते, तेन विना न मोक्षो स्यात् ।

उत्तमक्षमामार्दवाज्ज्वलौचसत्यसंयमतपस्त्यागाकिञ्चन्यब्रह्मचर्येति
दशविधधर्मः संसारजलधितारकः पतितपावनश्च विद्यते ।

जैनसामाजिके दशलक्षणधर्मस्यातिमहत्त्वमस्ति । अस्मिन्
ग्रन्थे दशधर्माविवेचने महतो विशेषताऽस्ति संस्कृतभाषायां वि-
विधोदाहरणपूर्वकवर्णनः सुमधुरभाषासीष्ठवेनापूर्वोऽयं ग्रन्थो
यथा क्षमाधर्मवर्णने क्षमायाः स्वरूपं क्षमायाः प्रशंसा क्षमाधर्म
प्रतिपालकश्रीदत्तविद्युच्चरञ्जितातिपुत्रकार्तिकेयधन्यकुमारसुकु-

मालादिमुनीनां सांकेतिकसंक्षिप्तोदाहरणादिनिरूपणेन
तथा च क्रोधकषायफलप्रतिपादनद्वयपयनमुन्मुदाहरणेन
विषयवर्णनमद्वितीयमभवदिति मे मतं । तथैव मार्दवा-
ज्ज्वलौचसत्यसंयमतपस्त्यागाकिञ्चन्यब्रह्मचर्यादिप्रत्येकधर्म-
स्य स्वरूप भेदफलादि सोदाहरणप्रतिपादकोऽयं ग्रन्थोऽपूर्व-
विशेषतामाप्नोति । मादृशा! स्वल्पबुद्धियुताः अस्य ग्रन्थस्य सं-
सकलनशैलीप्रशंसां लिखितुमक्षमाः । अयं किल बहुश्रुताभ्यासी
अजितसागरोपाध्यायःससारभोगेन्द्रियविषयविरतो शास्त्रा-
ध्ययनरतो मुनिपुङ्गवोऽभीक्ष्णज्ञानोपयोगी स्वपरकल्याणरतः
बालब्रह्मचारी संस्कृतभाषाविशारदः साहित्यशास्त्रवेत्ता चास्य
ग्रन्थस्य संग्राहकः संपादकश्च निरन्तरज्ञानध्यानपठन-
पाठनादिरतोऽयं मुनिवरेण्यश्चैकमपि क्षणं व्यर्थं न गमयति ।

इत्यलं विस्तरेण विरम्यते भया ।

शुभकामना

जयतु जयतु योगी सर्वसङ्गाद्धिरसो
मुनिजननितसेधोऽमीक्षणज्ञानोपयोगी ।
अजितजलनिधिर्यो मध्यजोषकबन्धुः,
भवतु जिनप्रसादात्तस्य चारित्रबुद्धिः ॥

महेशभवन

गुरुचरणचञ्चरीक,

ऋषभदेव

प० महेंद्रकुमारो "महेशः" शास्त्री

दिनांक ८/५/८७

दशधर्मविशदविवेचनोपरि द्विशब्दः

परमपूज्य प्रातःस्मरणीय स्वर्गीय १०८ आचार्य श्री
शिवसागरस्य परमशिष्येण श्रीअजितसागरेण,
संकलितः सम्पादितश्च प्रस्तुतग्रन्थः संस्कृतभाषाऽभिज्ञानां
कृते स्वाध्यायोपयोगी, वर्तते, निर्वाणस्विकानां बोधकृते
प्रचुरग्रन्थानामध्ययनं विषय संकलितोऽयं ग्रन्थः पाठक
गणोऽस्य ग्रन्थस्य पठनपाठनचिन्तनमननः कृत्वा
आत्मपरिणामनिर्मलं कृत्वा स्वर्गमोक्षसुखं प्राप्नोतिविति
द्विशब्दलेखकस्य भावनाऽस्ति ।

ऋषभदेव

गुरुचरणचञ्चरीकः

दिनांक ८/५/८७

पं. मोतीलालभारतेशः

दशधर्मविवेचनस्य विषयसूची

क्रमाङ्क	विषय नाम	पृष्ठसंख्या	श्लोकसंख्या
१	उत्तमरूपधर्मः	१-२२	१०६
२	उत्तममद्विधर्मः	२३-४२	८२
३	उत्तमात्रदधर्मः	४३-५४	६७
४	उत्तमसौचधर्मः	५५-७२	८१
५	उत्तमसत्यधर्मः	१-२१	९५
६	उत्तमशंकाधर्मः	२२-४२	६६
७	उत्तमतपोधर्मः	४३-१४७	२३५
८	उत्तमत्यागधर्मः	१४९-१८४	३००
९	उत्तमाकिञ्चिद्यधर्मः	१८५-२०८	१०६
१०	उत्तमब्रह्मचर्यधर्मः	२०९-२५१	३१३
११	धर्मफलम्	२५२	

नोट— प्रेस संचालिका— लॉन्ग्स पुस्तक की दुकानें में

प्रथम भाग की हैं अतः पाठकगण स्वचित् स्थाने श्लोक

संख्या, प्री ताली को ध्यान करके विज्ञान सुधारक पद

वृषभ— मगोरमा जैत नृवमदेव

दशधर्मविवेचनम् उत्तमक्षमाधर्मः

स्व. वीरशिवाचार्याभ्यां नमः

मङ्गलाचरणम्

स जयति जिनदेवः सर्वविद् विश्वनाथो,
वितथवचनहेतु क्रोधलोभादिमुक्तः ।

शिवपुरपथपान्थ—प्राणि पाथेय मुच्चैः,

जनितपरमशर्मा येन धर्मोऽभ्यधायि ॥१॥

क्षान्त्यार्जवादि गुणगण सुसाधनं. सकललोकहित हेतु।
शुभधामनि धातार, वन्दे धर्मं जिनेन्द्रोक्तम् ॥२॥

क्षान्तिः :— सति सामर्थ्ये जडजन कृत दुर्वचनादोन्
ग्रामर्षण क्षान्तिः । तपोवृहणकारण शरीरां-तिनिमित्तं
निरवद्याहारान्वेषणार्थं परगृहाणि गच्छतो भिक्षो दुष्ट मिथ्यादृग्
जना क्रोशनात् प्रहसनाऽवज्ञाऽजुताडन यष्टिमुष्टिप्रहारशरीर
व्यापादनादीनां क्रोधात्पत्ति निमित्तानां सन्निधाने (सति) कालुष्या
भावः क्षमा सदैव कर्तव्या । असंयतै मिथ्यादृक् शत्रुदुष्टाद्यै उपद्रवे
सत्यपि अपकीर्तिभयात् ताडनादिकं सह्यते तदिहलोकार्थं भवति
परमार्थसिद्धये न भवति । अपकीर्तिभयात् ताडनादिसहनरूपा या
क्षमा सा तु सामान्यपुरुषाऽऽश्रिता प्रोक्ता, किन्तु आस्वाविषदि,

दृष्टिविषद्वर्धादीनां सामर्थ्ये सत्यापि महात्मभिः प्राणनाशकरो
दुर्जनैः कृतघोरोपसर्गो यः सह्यते सा धर्मरत्नखनिः उत्तमक्षमा
उक्ता । क्षम्यते क्षमते वा या सा क्षमा सहनशीलता ।
प्रकृष्टप्रशमः क्षमाधर्मः तथा चोक्तः

— क्षमा प्रशंसान्नाह —

येन केनापि दुष्टेन, पीडितेनाऽपि कुत्रचित् ।
क्षमा त्याज्या न भव्येन, स्वर्गमोक्षाभिलाषिणा ॥३॥
यः श्राम्यति क्षमोऽप्याशु, प्रतिकर्तुं कृतागसः ।
कृतागस तमिच्छन्ति, क्षान्तिपीयूषजुषः ॥४॥
कालुष्यसन्निधानेऽपि, द्विषदाक्रोशनादिभिः ।
अकालुष्यं मुनेः सद्भिः तितिक्षेति त्रिवक्षिता ॥५॥
निकारो यद्युदारोऽपि, कुतश्चिन् नीचतो भवेत् ।
निश्चितं सोऽपि सोढव्यो महाबलयुतंरपि ॥६॥
अतिक्रुपितमनस्के कोपनिष्पत्तिहेतौ,
विदधति सति शत्रौ वित्रिन्यां चित्ररूपां ।
वदति वचनमुच्चैर्दुः श्रवं कर्कशादि,
कलुषविकलता या, तां क्षमां वरुण्यन्ति ॥७॥
घोरोपसर्गसम्पातं, बधबन्धकदर्थनं ।
सह्यते यच्च मुक्त्यर्थं, वा क्षमोक्ता मुमुक्षुभिः ॥८॥

क्षान्तिरेव मनुष्याणां, मातेव हितकारिणी ।
 माता कोपं समायाति, क्षान्ति नैव कदाचन ॥६॥
 क्षमया क्षीयते कर्म, दुःखदं पूर्वसञ्चितं ।
 चित्तं च जायते शुद्धं, विद्वेषभयवर्जितम् ॥१०॥
 पुण्यकोटिसमं स्तोत्रं, स्तोत्रकोटिसमो जपः ।
 जपकोटिसमं ध्यानं, ध्यानकोटिसमा क्षमा ॥११॥
 कस्यचित् सम्बलं विद्या, कस्यचित् सम्बलं धनं ।
 कस्यचित् सम्बलं मातुर्यं, मुनीनां सम्बलं क्षमा ॥१२॥
 नरस्याभरणरूपं, ज्ञानस्याभरणं गुणः ।
 गुणस्याभरणं ज्ञानं, ज्ञानस्याभरण क्षमा ॥१३॥
 पातिव्रत्यं स्त्रिया रूप, पिकीनां रूपकं स्वरः ।
 विद्यारूपं कुरूपारणां, क्षमारूपं तपस्विनाम् ॥१४॥
 मनस्याह्लादिनी सेव्या, सर्वकालसुखप्रदा ।
 उपसेव्या त्वया भद्र, ! क्षमा नाम कुलाङ्गना ॥१५॥
 प्राणात्ययेऽपि सम्पन्ने, प्रत्यनीकप्रतिक्रिया ।
 मता सद्भिः स्वसिद्धधर्मं, क्षमैका त्वस्वपेतसाम् ॥१६॥

क्षमागुणान् प्रवक्षामि, संक्षेपेण तु श्रूयतां ।
 धर्मकामार्थमोक्षाणां, क्षमा कारणमुच्यते ॥१७॥

क्षमा शान्तिः क्षमा शस्त्रं, क्षमा श्रेयः क्षमा धृतिः ।
क्षमा चित्तं च वित्तं च, क्षमा रक्षा क्षमा बलम् ॥१८॥

क्षमा नाथः क्षमा त्राता, क्षमा माता क्षमा सुहृत् ।
क्षमा लब्धिः क्षमा लक्ष्मीः, क्षमा शोभा क्षमा शुभम् ॥१९॥

क्षमा श्लाघ्या क्षमाचारः, क्षमा कीर्तिः क्षमा यशः ।
क्षमा सत्यं च शौचं च, श्रमा तेजः क्षमा रतिः ॥२०॥

क्षमा श्रेयः क्षमापूजा, क्षमा शय्या क्षमा हितः ।
क्षमा दानं पवित्रं च, क्षमा माङ्गल्यमुत्तमम् ॥२१॥

एक एव क्षमादोषो, द्वितीयो नोपलभ्यते ।
यदेनं क्षमया युक्तं, अशक्तं मन्यते जनैः ॥२२॥

सत्यदुर्गसमारूढं, शीलप्राकारवेष्टितं ।
क्षमाखङ्गयुतं नित्यं, दुर्जनः किं करिष्यति ॥ २३ ॥

क्षमाखङ्गः करे यस्य, दुर्जनः किं करिष्यति ।
अतूरो पतितो बन्धिः, स्वयमेवोपशाम्यति ॥ २४ ॥

क्षमाबलमसक्तानां, शक्तानां भूषणं क्षमा ।
क्षमा वशीकृतो लोकः, क्षमया किं न साध्यते ॥ २५ ॥

क्षमासम तपो नास्ति, क्षमास्तुल्यं न सद् व्रतं ।
क्षमार्थं न हितं किञ्चित्, क्षमार्थं न जीवितम् ॥ २६॥

धर्मध्यानबलेन समाधिना कालं कृत्वा सर्वार्थसिद्धिं गतः ॥३॥

स्वामिष्वात्मिकेय मुनिः— स्वामिकार्तिकेयमुनिः
क्रीञ्चराजकृतोपसर्गं सोढ्वा साम्यपरिणामेन मरणं कृत्वा
देवलोकं प्राप्तः ॥४॥

गुरुश्चतसृनिः— गुरुदत्तमुनिः कपिलब्राह्मण कृतोपसर्गं सोढ्वा
परमसमाधिं प्राप्य केवलज्ञानमुत्पाद्य माक्षं गतः ॥५॥

धन्यकुमारमुनिः— धन्यकुमारमुनिः चक्रराजकृतोपसर्गं
सोढ्वा परमक्षमाधर्मं प्राप्य शुक्लध्यानेन कर्मक्षयं कृत्वा
मोक्षं गतः ॥६॥

पञ्चशतमुनयः— पञ्चशतमुनयः दण्डकराजेन ईक्षुयन्त्र
मध्ये पीलिताः समाधिना मरणं कृत्वा सिद्धिं गताः ॥७॥

चाणाक्यादिपञ्चशत मुनयः— मन्त्रिकृतोपसर्गं
सोढ्वा शुक्लध्यानेन कर्मक्षयं कृत्वा सिद्धिं गताः ॥८॥

सुकुम्भाल स्वामीः— श्रृगालोक्तोपसर्गं सोढ्वा शुभध्यानेन
मरणं कृत्वा देवो जातः ॥९॥

सुकुम्भाल मुनिः— मातृचरो व्याघ्री कृतोपसर्गं सोढ्वा
शुभध्यानेन समाधिं प्राप्य सर्वार्थसिद्धिं गतः ॥१०॥

श्रीपणिकमुनिः— श्रीपणिकमुनि जलोपसर्गं सोढ्वा
मुक्तिं गतः ॥११॥

द्वात्रिंशच्छेषिष्ठपुत्राः— नदीप्रवाहे पतिताः सन्नः क्षुभ-
ध्यानेन मरणं कृत्वा स्वर्गं देवा जाताः ॥१२॥ इत्यादि बहवो जीवा
अनेक प्रकारोपसर्गाणि सोढ्वा उत्तमक्षमां प्राप्य शुभा गति
श्रिताः । यदि कश्चित् कुधीः साधोर्निन्दा कुर्यात् तदा मुनिः
हृदि एवं चिन्तयेत् एते दोषा मयि सन्ति तर्हि तु सत्यभाषणादस्य
दोषो न, यदि वा दोषाभावेऽपि एष अज्ञानाद् मम दोषान्वक्ति
मारयति न मां, न मे सद्गुणान् गृह्णाति इत्यादि चिन्तनैर् मुनिना
निन्दनादिकं सोढव्यं साक्षमा । तथाचोक्तं

दत्तेशापं विना पापं, नाऽयं मेऽस्तीति सह्यते ।

कृपाकृत्येत्ययं पापं, वराकः कथमर्जति ॥२८॥

सत्यपि सर्वतो दोषे, सहनीयं मनीषिणा ।

विद्यते मयि दोषोऽयं न, मिथ्याऽनेन जल्पितम् ॥२९॥

यदि कश्चित् क्रुधा परोक्षे मुनिमाक्रोशति तदा क्रोधाग्निजलदोपमेन
मुनिनेति ध्येयमयं परोक्षे मामाक्रोशति प्रत्यक्षे तु न, अयमपि
मम लाभ एव इति मत्वा तत्कृतं आक्रोशनं मया सोढव्यं ।
यदा कश्चिद् दुरात्मा प्रत्यक्षे आक्रोशति तदा सन्मुनिना स्वक्रोष-
शान्तये इति चिन्तनीयं । अयं शठः मां केवल गालीं ददाति
न तु हन्ति, गालीभिः किं मेऽशुभानि व्रणानि जायन्ते, मां
निन्दन्मतोऽस्यैव हानि न मे, इति विचिन्त्य मुनिना शान्त

मावेन दुर्वचः सोढव्यम् । अथवा कश्चिद्व्योहं क्रुधा साधुं तीडयति
 तदा साधुना वैचिंते इति चिन्तनोप, अयं क्रुधी मां हन्त्येवं अञ्जसा
 मत्प्राणोन्त्' तु भि हरति, अथक्षयाद् मेऽस्मात्सोम एव जातो न
 हामि ज्ञेता । वाऽत्राय वषबन्धाद्यै र्मे पापं हश्ति स्फुटं अत
 एव होमि स्तु अस्यैव मम तु उज्जिता वृद्धिः । अथवा प्राग्भवे
 मयोऽयं पुरुषस्ताडितस्ततोऽर्थं मां ताडयति, अस्य कश्चिद्
 दोषो न । वा प्राग्भवे मया अत् कृतं तन्मयैव भुज्यते । तथा चोक्तं
 प्राङ्मया यत् कृतं कर्म, तन्मयैवोपभुज्यते ।

मन्ये निमित्तमात्रोऽन्यः, सुखदुःखोद्यतो जन्ः ॥३०॥

स्वयं कृतं कर्म यदात्मना पुरा, फल तदीयं लभ्यते शुभं शुभम् ।

परेण दत्तं यदि लभ्यते स्फुटं, स्वयं कृतं कर्म निरर्थकं तदा ॥३१॥

प्राग् वाऽस्मिन् वा विराध्यन्निममहमबुधः, किल्विषं यद् बबन्ध,
 क्रूरं सत्पारस्तेन्द्राद् । ध्रुवमथंमधुना, मां शपन् कर्ममाधनम् ।

निष्पन्नं वा केन वायुः प्रशमपरिपुत्र, स्याथवाऽवश्यमुप्य,
 भोक्तं मेऽद्यैव योग्यं, तदिति वितनुतां, सर्वथाऽयंस्तितीक्ष्णाम् ॥३२॥

अत्रमं दुःखाधिकारकं निमित्तमात्रं मन्ये, चेन् मदीयमपि चित्तं
 क्रोधाग्निस्निग्धं ब्रजेत् तदाऽस्याज्ञस्य विदो मे को विशेषः ।

तथाचोक्तं

येदि प्रसिद्धमयादीनां, मित्वा हव्यमि शर्वकेने

उपयोगः कदा स्थस्यति, तदा मे ज्ञानवर्धकः ॥३३॥

दशहं क्रोधहेमाहलाकस्ते पुमीसि निर्विषीकतु मेकमस्ताहं चरा-
 म्यस्तसमनावस्य किं फलमसः सांप्रतं क्रोधविषं पिबामि ।

पूर्व मया बहुकष्टैर्यः शमाऽभ्यस्तः तस्याधुना वैफल्यं जायते,
यदि कोप करोमि, इत्यादि चिन्तनेराशु चित्तं स्थिरीकृत्य
साधुना दुर्जनोद्भवं निखिलताडनमारणादिकं सोढव्यं । तथाचोक्तं

चिराभ्यस्तेन किं तेन, शमेनास्त्रेण वा फल ।

व्यर्थी भवति यत्कार्ये, समुत्पन्ने शरीरिणाम् । ।३४।।

यदि कश्चिच्छुद्धः साधोः प्राणान् गृह्णाति तदा यतिना कोपा-
गिनोरदमिदं चिन्तनीयमय मम प्राणान् आदत्ते शिवप्रदं
धर्मं नादत्ते । वाऽय वधाद्यै जंराजर्जरित काय हत्वा दिव्यं
नूतनम् गुणाकर वपुदंते । स मे वरः सुदृत् कथं न । यद्यय मां
पापकर्मभ्यो वद्याद्यै नं मा मोचयेत् तदा तेभ्यो मोक्षः कथं
स्यात् इति हेतो रेष मे हितकरः य कारागारनिभात्
कायादाशु मा मोचयित्वा स्वर्गादौ स्थापयेत् सः कथं शत्रु
रुच्यते । इत्यादि सद्विचाराद्यैः प्राणानाशेऽपि साधुना सर्वथैव
क्षमा कार्या जातुचित् कोपो न कार्यः । [कोपदोषानाह-

क्रोधो नाशयते धर्मं, विभावसुरिवेन्धनं ।

पापं च कुरुते घोरं, मिति मत्वा विषह्यते ॥ ३५ ॥

अज्ञानकाष्ठजनित, स्त्वमानबातैः

संधुक्षितः परुषबाग्गुरुविस्फुङ्गः ।

हिंसाशिखोऽपि भृशमुत्थितवैरधूमः,

क्रोधाग्निः उद्दहति धर्मवनं नराणाम् ॥ ३६ ॥

क्रोधः प्राणहरः शत्रुः, क्रोधो मित्तमुखो रिपुः ।
 क्रोधोऽसि महातीक्ष्णः, सर्वं क्रोधोऽपकर्षति ॥३७॥
 तपते धरते चैव, यच्च दानं प्रयच्छति ।
 क्रोधो हरति सर्वस्वं, तस्मात् क्रोधं विवर्जयेत् ॥३८॥
 यथान्ध कुपितो हन्याद् , च्चैवाग्ने व्यर्वास्थत ।
 क्रोधान्धाऽपि तथैवात्र, तस्मात् तं दूरतस्त्यजेत् ॥३९॥
 क्रोधो विजितदावाग्निः, म्वस्यान्यस्य च घातकः ।
 दुर्गते कारणं क्रोधः, तस्माद् वज्र्यो विवेकिभिः ॥४०॥
 श्राभण्यपुण्यतरुरत्र गुणौघशाखः,
 पत्रप्रसूननिचिताऽपि फलान्यदत्त्वा ।
 याति क्षय क्षणत एव घनाग्रकापात्,
 दावानलान् त्यजन् त यतयाऽत्र दूरम् ॥४१॥
 रागं दृशावपुषि कम्पमनेकरूप,
 चित्तं विवेकराहतानि विचिन्तितानि ।
 पुंसाममागमनं श्रमदुःखजातं ।
 कापः करोति महसा मदिरा मदश्च ॥४२॥
 यः कुप्यति प्रतिपदं भुवि निर्निमित्तं —
 माप्तोऽपि नेच्छति जनः सह तेन सख्यम् ।
 मन्दानिलोल्लसितं पुष्पभरानतोऽपि ।
 किं सेव्यते विषतरुं मधुपत्रजेन ॥४३॥
 मैत्रोयशोन्नततपो नियमानुकम्पा,

सौभाग्यभाग्यपठनेन्द्रियनिर्भयाद्याः ।

नश्यन्ति कोपपुरुवैरहताः समस्ताः

तोद्नाग्निपत्तरसवत् क्षणतो नरस्य ॥४४॥

कोपः करोति पितृमातृसुहृज्जनाना—

मप्यपियत्वमुपकारी जनापकारम् ।

देहक्षयप्रकृतकार्यविनाशन च,

मत्वेति कोपवशिनो न भवन्ति भव्याः ॥४५॥

पुष्य चित व्रततपोनियमापवासैः,

क्रोधः क्षणेन दहतोन्धनवद् हुताश ।

मत्वेति तस्य वशमेति न यो महात्मा,

तस्याभिवृद्धिमुपयाति नरस्य पुण्यम् ॥४६॥

नृष्णा विवर्धयति धैर्यमपाकरोति,

प्रज्ञा विनाशयति सजनयत्यवाच्यं ।

संतापयेत् स्ववपुरिन्द्रियवर्गमुग्रः,

पित्तज्वरप्रतिनिधिः पुरुषस्य कापः ॥४७॥

क्रोधस्तापकरश्चोभे, सवस्योद्वेगकारकः ।

क्रोधबैरानुजनकः, क्रोधः सुगतिनाशकः ॥४८॥

यथा छेदने कर्तने दीहैश्चन्दनं विक्रियां न याति,

तथा चोक्तं

दग्ध दग्ध त्यजति न पुन दिव्यवर्णं सुवर्णं

धृष्ट धृष्ट त्यजति न पुनश्चन्दनं चारुगन्धं ।

खण्डं खण्ड त्यजति न पुनःस्वादुतामिक्षुदण्डं ।

प्राणान्तेऽपि न विकृतिं जयिते चोत्तमानाम् ॥४९॥

कालुष्यकारणे जाते, दुर्निवारे गरीयसि ।
 नान्तः क्षुभ्यति कस्मैचिच्छान्तात्माऽसौनिगद्यते ॥५०॥
 नवे वयसि यः शान्तः, स शान्त इति मे मतिः ।
 वातुषु क्षोभमाणेषु, शम. कस्य न जायते ॥५१॥
 स एव प्रशमः श्लाघ्यः, स च श्रेयोनिबन्धनं ।
 अदये हंनुकामै र्यो न पुंसा कश्मन्नीकृतः ॥५२॥
 पठतु शास्त्रसमूहमनेकधा, जिनसमर्चनमर्चनता सदा ।
 गुरुनति कुंता धरतां व्रतं, यदि शमो न वृथा सकल ततः ॥५३॥
 सर्वेषामपि दोषाणां, मध्ये क्षोभ उदाहृतः ।
 सर्वेषामपि धर्माणां, मध्ये शम उदाहृत ॥५४॥
 अथ ऊर्ध्वगतिं जीव-मनीत्वा न निवर्तते ।
 लक्षणं कोपसद्धर्मो. द्वयमेतन् निरङ्कुशम् ॥५५॥
 श्रुत्वा स्पृष्ट्वा च भुक्त्वा च, दृष्ट्वा ज्ञात्वा शुभाशुभ ।
 न हृष्यति ग्लापयति यः, स शान्त इति कथ्यते ॥५६॥
 शूद्रेण क्लेशितो धीरो, विन्ध्यां नोपगच्छति ।
 राहुणा परिग्रस्तश्च चन्द्रमा, द्विगुणोज्ज्वलः ॥५७॥
 घीमन् ! धर्मं परं कार्यं, क्षमयोत्तमया त्वया ।
 उपद्रवे कृते दुष्टैर्जितुं कोपो न धर्महृत् ॥५८॥
 स शूरःसात्विको विद्वान्, तपस्वो च जितेन्द्रियः ।
 येनासु क्षाम्बिन्दगेन, क्रोधशत्रुं निपातितः ॥ ॥५९॥

सुतबन्धुपदातीना — मपराधशतान्यपि ।

महात्मनः क्षमन्ते हि तेषा तद्धि विभूषणम् ॥६०॥

यथा क्षमा खननज्वालनादिभि न कम्पते, तथा विश्वरूपसर्गैः
ध्यानस्थो योगी न चलति, क्वचिद् विधेवंशाद् दुग्धामृतानि
विषायन्ते साधूना चित्तानन्दमृतानि न, साधुजना उपसर्गं विकारं
न प्राप्नुवन्ति । लोके विश्वजन्तुप्रज्वालनक्षमः कोपसदृशो बन्धि नं
त्रिजगत् प्रीणानक्षम क्षमातुल्यममृत न । द्वीपायनो मुनिः क्रो-
धेन सर्वा द्वारायती दग्ध्वा पश्चात् स्वशरीर च दग्ध्वा दुर्गतिमगात् ।

क्रोधानलसमुत्पन्नो, महादाहः शरीरिणाम् ।

निदहति तपावृत्त, धर्म द्वीपायनादिवत् ॥

द्वीपायनस्य कथा

श्रीनेमिनाथो बलभद्रश्च पृष्ट, स्वामिन् ! इय द्वारवतो
पुरी कि कालान्तरे समुद्रे निमक्ष्यति कारणान्तरेण वा विन-
क्ष्यति भगवानाहराहिणां भ्राता द्वीपायनकुमारस्तव मातुलाऽस्या
पुर्या रूपा दाहको भविष्यति द्वादशे वर्षे मद्यहेतुत्वात् । तच्छ्रुत्वा
द्वीपायनकुमार इदं जेनवचनमसत्य चिकिर्षुर्दीक्षा गृहीत्वा पूब
देश गतः । द्वादशावधिपूरणार्थं तपः कर्तुमारब्धवान् । जरत्कुमारे-
ण कृष्णामरणमाकर्ण्य बलभद्रादयो नेमिनाथ नमस्कृत्य सर्वेऽपि
यादवा द्वारावतीं विविशुः । ततः कृष्णो बलभद्रश्च पूर्या घोषणां
मद्यनिषेधिनीं कारयामासतुः, ततो मद्यपेयं दद्याद्गानि पिष्टकिष्वा-

दीनि मद्यानि च कदम्बवने गिरिगह्वरे शिलाभाण्डानि आस्फालितानि । सा मदिरा कदम्बवनकुण्डेषु गता कर्मविपाकहेतुत्वनावस्थिता । श्रोनेमिनाथ. पल्लवदेशे गतः । जिनेन सह भव्यलोक उत्तरापथमुच्चलितः । द्वीपायनस्तु द्वादशं वर्षं भ्रान्त्याऽतीतमन्वानो जिनादेशो व्यतिक्रान्त इति ध्यात्वा सम्यक्त्वहीनो द्वारवतीमागत्य गिरेर्निकटनगरबाह्यमार्गे आतापनयोगे स्थितः । वनक्रीडापरिश्रान्तास्तृष्णया व्याकुलीभूताः कादम्बकुण्डेषु जलमिति ज्ञात्वा शमभादयस्ता सुरां पिबन्त स्म, कदम्बवनस्थितां विसृष्टां कादम्बरी पीत्वा कुमारा विकाराश्च प्रापु । सा पुराणाऽपि वारुणो परिपाकवशात् तरुणोव तरुणान् वशेऽकरोत् । कुमाराभ्रसम्बद्धं गायन्तो नृत्यन्तश्च स्खलितपादा. प्रमुक्तकुन्तलाः पुष्पकृतावतसाः कण्ठालम्बितपुष्पमालाः सर्वे पुर सभा गच्छन्तः ते सूर्यप्रतिमास्थितं द्वीपायनमुनि दृष्ट्वा धूणमाननयना इत्यूचुः सोऽयं द्वीपायनो यतिर्यो द्वारवतीं धक्ष्यति सोऽस्माकमग्रतः क्व यास्यति वराक इति प्रोच्य सर्वतो लोष्टुभिः पाषाणैश्च तावत् प्रजघ्नुर्यावद् भूमौ पपात । एवं तैर्निघ्नुःकैस्ताडित उत्पन्नाधिकक्रोधो दष्टोष्ठो यदूना स्वतपसश्च विनाशाय भ्रुकुटिं चकार । कुमारास्तु पुरीं प्रति गमनं चक्रुः, कैश्चित्तद्दुराचारो विष्णोर्बलस्य लघु निवेदितः । तच्छ्रुत्वा द्वारवत्या प्रलयं जिनोक्तं प्राप्तं तदापि मेनते परिच्छदरहितौ मुनिसमीपं गतौ । अग्निमिव ह्वसन्तं क्रोधेन सक्लिष्टधियं भ्रूभंगविषमवचनं दुर्निरोक्ष्येक्षणं क्षीणकण्ठगतप्राण विभीषणस्वरूपं ददशतुः, कृताञ्जलिपुटौ

महादरात् प्रणिपत्य याचनां वन्ध्यां जानन्तावपि मोहाद् याचितवन्तौ । हे साधो ! चिरं परिरक्षितस्तपोभारः क्षमामूलः क्रोधाग्निना घक्ष्यते मोक्षसाधन परिरक्ष्यतां परिरक्ष्यतां मूढैः प्रमादबहुलैर्दुर्विचेष्टितं भवतः कृतं तत् क्षम्यतां क्षम्यतां । क्रोधश्चतुर्वर्गशत्रुः क्रोधः स्वपरनाशनः, अस्मभ्यं प्रसादः क्रियतां मुने ! इति प्रियवादिनौ तौ पादयोर्लङ्गित्वा प्रार्थितवन्तौ तथापि सोऽनिवर्तकः संजातः । तथा चोक्तं

क्षम्यतां क्षम्यता मूढे, प्रमादबहुलै कृत ।
 दुर्विचेष्टितमस्मभ्यं, प्रसाद क्रियतां यते ! ॥१॥
 रक्ष्यतां रक्ष्यतां साधो ! चिर सुपरिरक्षित ।
 क्षमामूलस्तपो भारो घक्ष्यते क्रोधवन्धिना ॥२॥
 इत्यादि प्रियवादिभ्या, प्रार्थमानोऽनिवर्तकः ।
 सप्राणिद्वारिकादाहे, पापघोः कृतनिश्चयः ॥३॥

सर्वप्राणिसंयुक्तद्वारवती दाहे पापघोः कृतनिश्चयः युवा-
 मेव न घक्ष्यामीत्यङ्गुलिद्वयेनसंज्ञाचकार अनिवर्तकक्रोधं ज्ञात्वा
 विषण्णौ व्याघुट्य किं कर्तव्यतामूढौ पुरीं प्रविष्टौ । तदा
 शंभवाद्याश्चरमाङ्गका यादवाः पुर्यां निष्क्रम्य दीक्षां गृहीत्वा
 गिरिगुहादिषु तस्थिवासः । द्वीपायनस्तु क्रोधशक्त्येन मृत्वा भवना
 मरो बभूव । सोऽग्निकुमारनामा विभङ्गेन पूर्ववैरं स्मृत्वा
 द्वारवतीं बालवृद्धस्त्रीपशुसमेतां विष्णुबली मुक्त्वा ददाह । तौ
 दक्षिणापथे वनीं प्रविष्टौ । तत्र विष्णुर्जरत्कुमारमित्सेन पादे
 वाणेन ताडितो मृतः तृतीयं नरकं जगाम । द्वीपायनस्तु
 अनन्तससारी बभूव ।

इति द्वीपायनस्य कथा सम्पूर्णा

स्त्रोश्च्यादिरहिता नारदादयो वहवोऽपि क्रोधेनाघाजनं
कृत्वा रौद्रध्यानात्श्वभ्रं गताः । यस्य चित्तकूटीरके कोपाग्निः
जृम्भते तस्य ष्टयादिरत्नानि भस्मीभाव व्रजन्ति कोपाग्निः
पूर्वं देह दहति, ततोऽपरान् जनान् दहति घर्मादीश्च दहति ।
अमुत्राधोगतिं याति

यदि नग्न चोवरावृत इव क्वचित् कोप कुर्यात् तदा
तु स साधु पापघ्नी असभ्यजनादपिनीच प्रोक्तः लोके क्रोधेन
समोऽशुभ सर्वानर्थकरो वैरि न । अमुत्र क्रोध मनुष्याणां
सत्तम श्वभ्रकारको भवति । इत्यादि दोषकर्तारं क्रोधशत्रुं भो
तपोधना ! क्षमस्वङ्गेन मोक्षाय जयन्तु । तथाचोक्त

पाव खवइ अमेस खमाए परिमडिओ य मुणिपवरो ।

खेयर अमरराणा, पससणिआ धुव हाइ ॥६१॥

इय गाऊण खमागुण खमेहि तिविट्टेण मयल जीवाण ।

चिरसचिय कोर्हासिद्धि, वरखमसलिलेण सिचेइ ॥६२॥

क्रोधकषायस्य चिन्हमाह—क्रोध अङ्गे हृदि च कम्पन करोति ।
नेत्रे राग विद्घाति. मनसि विभ्रम कर्णेति, सर्वनातिनिष्णात
बुद्धिक्षय करोति, पुण्यपदवी नाशयति तृष्णावृद्धि करोति ।
अधैर्यता तनोति, पित्तज्वरवद् उष्णता करोति । क्रोधदोषमाह क्रोध
दृशं चित्तं चरित्रं च हन्ति, क्रोधः सर्वक्लेशकरः, क्रोधेकृते सति
साहायिनोऽपि सकला जना विरुद्धा भवन्ति । क्रोधः स्वपरनाशकः

धर्मक्षयकरः संसारवर्धकः चतुर्वर्गशत्रुः चित्ते कालुष्यं जनयति क्रोधिपुरुषस्य तपः क्लेशाय पापाय च भवति । इत्यादि को-पदोषान् ज्ञात्वा आत्महितार्थिभिः पुंभिः कोपः परिवर्जनीयः केषा केनोपायेन कोपशमनं भवति तद्विधिमाह - ब्राह्मणानां कोपो दानावसानः । क्षत्रियाणां प्राणावसानः । वशिष्ठजनानां प्रियवचनावसानः । सता हि कोपो नमनावसानः । गुरुणा प्रणामावसानः । अतिक्रोधिना प्रभूत्वमग्नौ पतितं लवणमिव शतघ्ना विशीयते । क्षमावन्तं पुरुषं सर्वे जनाः स्वमनसि संस्थाप्य अजस्रं स्तुवन्ति प्रशसन्ति च ।

परिकुप्यति यः सकारणं, नितरां सोऽनुनयेन शाम्यति ।

अनिमित्तरूपं प्रतिक्रिया, क्रियता केन नयेन कथ्यता ॥६३॥

अतिरोषवतो हितं, प्रियवचनं प्रत्युक्तं कोपदोषकम् ।

शिखितप्ततमे हि सर्पिषि, प्रपतत्तोयमुपैति बन्हिताम् ॥६४॥

कुपितस्य रिपोः प्रशान्तये, प्रथमं सामं विधीयते बुधैः ।

कतकेन विना प्रसन्नता, सलिलं कदमितं प्रयाति किम् ॥६५॥

~ क्रोधजयोपायमात्राष्टे ~

धर्मे स्थितस्य यदि कोऽपि करोति कष्टं,

पापं चिन्तति गतबुद्धिरयं वराकः ।

एवं विचिन्त्य परिकल्पकृतं त्वमुष्य,

ज्ञानान्वितेन भवति क्षमितव्यमत्र ॥६६॥

कोपेन कोऽपि यदि ताडयतेऽथ हन्ति,
पूर्वं मयाऽस्य कुतमेतदनर्थंबुद्ध्या ।
दोषो मर्मव पुनरस्य न कोऽपि दोषो,
ध्यात्वेति तत्र मनसा सहनीयमस्य ॥ ६७॥

व्याध्यादिदोषपरिपूरणंमनिष्टं सङ्गं,
पूतोदमङ्गमपनीयं विवर्धयं धर्मं ।
शुद्धं ददाति गनबाधमनल्पसौख्यं,
लाभो ममाऽयमिति घातकृतो विषह्यम् ॥ ६८॥

दोषेषु सत्सु यदि कोऽपि ददाति शापं,
सत्यं ब्रवीत्ययमिति प्रावचिन्त्यं सह्यम् ।
दोषेष्वसत्सु यदि कोऽपि ददाति शापं,
मिथ्या ब्रवीत्ययमिति प्रावचिन्त्यं सह्यम् ॥ ६९॥

शप्तोऽस्म्यनेन न हतोऽस्मि नरणां रोषात्,
नो मारितोऽस्मि मरणोऽपि न धर्मनाशः ।
कोपस्तु धममपहन्ति चिनोति पापम्,
सचिन्त्यं चारुमतिनेति तितिक्षणोयम् ॥ ७०॥

दोषां मेऽस्ताति युक्तं, शपति शपति ना, तं विनाऽङ्गं परांक्षे,
दिष्ट्या साक्षन्न साक्षा-दथ शपति न मा, ताडयेत्ताडयेद्वा ।
नासून् मुष्णाति तान् वा, हरति सुगतिदं, नैष धर्मं ममेति,
स्वान्तं यः कोपहेनौ, सति विशदयति, स्याद्धि तस्येष्टसिद्धिः ॥ ७१॥

यद्यज्ञः कोऽपि सत्साधुः, कोपाच्छपति पापभाक्,
 आकर्षत्यत्र वा हन्ति, यष्टघाद्यैः प्रायुषेण वा ॥७२॥
 तत्सर्वं साधुना नून, सोढव्यं स्वहितेच्छुना,
 कर्मक्षपाया कोपो न, कार्यः प्राणात्यये क्वचित् ॥७३॥
 यदि वाक्यकण्ठके विद्धो, नावलम्बे क्षमाऽह,
 ममप्याक्रोशकादस्मात्, को विशेषस्तदा भवेत् ॥७४॥
 मदीयमपि चेच्चेतः, क्रोधाद्यै विप्रलुप्यते ।
 अज्ञातज्ञाततत्त्वाना, को विशेषस्तदा भवेत् ॥७५॥
 हत्वा स्वपुण्यमन्तानं, मददोष यो निकृन्तति ।
 तस्मै यद्यहं रुष्यामि, मदन्यः कोऽधमस्तदा ॥७६॥
 यः शमं प्राक् समभ्यस्तो, विवेकज्ञानपूर्वक ।
 तस्यैतेऽद्य परिक्षार्थं, प्रत्यनीकाः समुपस्थिता ॥७७॥
 परपरितोषनिमित्त, त्यजन्ति केचिद् धन शरीरं च ।
 दुर्वचनबन्धनाद्यै वंय रुषन्तो न लज्जामः ॥७८॥
 मया दुरात्मना तेऽद्य, मनोवाक्कायकर्मभिः ।
 यदनिष्टं कृतं सर्वं, तत् त्वं क्षमस्व सर्वथा ॥७९॥
 क्षमन्तव्य देव ! यतकिञ्चि-दरमाकमिति दुष्कृतं ।
 विघातुं शक्यते केन, योग्यं सर्वं भवादृशाम् ॥८०॥
 यदकार्षमहं दुष्ट — मतिकष्टकरं त्रिधा ।
 तत्सर्वं सर्वदा सद्भिः, क्षम्यता मम दुष्टताम् ॥८१॥

क्रोधोत्पत्तिनिमित्ताना — मत्यन्तं सति सम्भवे ।
 आक्रोशताडनादीना , कालुष्योपरमः क्षमा ॥८२॥
 क्रोधवन्हेःक्षमीकेयं प्रशान्तौ जलवाहिनी ।
 उद्दामसयमाराम — वृतिर्वाऽत्यन्तनिभंर ॥८३॥
 क्रोधयोध कथङ्कार — महङ्कारः करोत्ययं ।
 लीलयेव पराजिग्ये , क्षमया रामयाऽपि यः ॥८४॥
 हे स्वसोऽस्ति यथा क्षान्ति, वतंते त्वयि साप्रत ।
 तथा लोकत्रये नास्ति, साधावपि न दृश्यते ॥८५॥
 तदा सा श्रेष्ठिन प्राह, प्राग्भुक्तं क्रोधज फल ।
 अत एव मया क्रोधः, शान्तिं नीतोऽस्ति बान्धव' ॥८६॥
 उत्तमस्य क्षण कोपो, मध्यस्य प्रहरद्वय ।
 अधमस्य त्वहारात्र, पापिष्ठस्य सदा भवेत् ॥८७॥
 तीर्णो भवाणंवस्तै र्ये क्षाम्यन्ति क्षमयन्ति च ।
 क्षाम्यन्ति न क्षमयता, ये, ते दीर्घजवञ्जवाः ॥८८॥
 सत्संयममहाराम , यमप्रशमजीवित ।
 देहिना निर्दहत्येव , क्रोधवन्हिः समुत्थितः ॥८९॥
 अयं समुत्थितः क्रोधो, धर्मसार सुरक्षित ।
 निर्दहत्येव निःशङ्कः, शुष्कारण्यामिनातलः ॥९०॥
 कुर्वन्ति यतयोऽप्यत्र, कुद्धास्तत्कर्म निन्दितं ।
 हत्वा लोकद्वय येन, विशन्ति धरणीतलम् ॥९१॥

“जर्यान्त यमिनः क्रोध, लाकद्वय विरोधक”

जितक्रोधेन सर्वं जगद् विजयते, जितक्रोधो दुःखः स्यात्स्वदी न भवेत्

क्रोधस्य कालकूटस्य, विद्यते महदन्तर ।

स्वाश्रयं दहति क्रोधः, कालकूटो न चाश्रयम् ॥६३॥

अपकुर्वन्ति कोपश्चेत्, किं कोपाय न कुप्यति ।

त्रिवर्गस्यापवर्गस्य, श्रीवित्तस्य च नाशने ॥६४॥

अपकारिणिचेत् क्रोधः, क्रोधे क्रोधः कथन ते ।

धर्मार्थकाममोक्षाणां, चतुर्णां परिपन्थिनि ॥६५॥

क्रोधान् मित्रं भवेच्छत्रुः, क्रोधाद् धर्मो विनश्यति ।

क्रोधाद् राज्यपरिभ्रशः, क्रोधान् मोमुच्यतेऽसुभिः ॥६६॥

क्रोधान्माताऽपि सक्रोधा, भवेत् क्रोधादधोगतिः ।

तत श्रेयांथिना त्याज्यः, स सदेति, जिनोदितम् ॥६७॥

तावत्तपो व्रतं ध्यानं, स्वस्थचित्तं दयादिकं ।

यावत् क्रोधो न जायेत, तस्मात् क्रोधं त्यजेन्मुनिः ॥६८॥

पूर्वं शोषयते गात्रं, क्रोधाग्निं प्रकटीस्थितिः ।

पश्चादन्यामपिदघाघद्, दुःखशोकादिदुर्गती ॥६९॥

लोकद्वयविनाशाय, पापाय नरकाय च ।

स्वपरस्यापकाराय, क्रोधशत्रुं शरीरिणाम् ॥१००॥

क्रोधोऽश्वत्थवदग्निकृत् पवनवत्, पित्तापहृत् पुण्यहृत्,
नित्यधूमकृदग्निवद् दुरितकृत्, मिथ्याग्रहाकृष्टिकृत् ।
मन्त्रोवाऽशुचि रन्धिबाडव इव श्रीहृग्गिरेर्वज्रवत्,
वृत्तध्यानदवाग्निवत् लसति, दुष्कर्माटवीमेषवत् ॥१०१॥

नाद्यान्त्यमनोः स्वपित्यवरजामर्षाजितं दुर्यश ,
प्रादोदोन्मरुभूतिमत्र कमठे, वान्त सकृत् क्रूष् विषम् ।
दग्ध्वा दुर्गतिमाप यादवपुरीं, ह्योपायनस्तु क्रुधा,
नत्क्रोध ह्यरिरित्यजत्वपि विराराधत्यरो पाश्वर्वत ॥१०२॥

अभाष्या भाषते भाषा-मकृता कुरुते क्रिया ।
कोपव्याकुलिनो जीवो, ग्रहार्तं इव कम्पते ॥१०३॥

त्रिवलीक्रलितालोको, रक्त स्तब्धी कुले क्षणः ।
दन्त दष्टा धरो दुष्टो, जायते राक्षणोपमः ॥१०४॥

विदधान स्तना कोप, परघाताय मूध्वोः ।
स्वय निहन्यते पूर्वमन्यघातो विकल्प्यते ॥१०५॥

ॐ ह्री उत्तमक्षमाधर्माङ्गाय नमः
कोपादिरहितां सारां, सर्वसौख्यकरा क्षमा ।
पूजया परया भक्त्या, पूजयामि तदाप्तये ॥

ॐ ह्रीं परमब्रह्मणो उत्तमक्षमाधर्माङ्गाय अर्घ्यं निर्वपामीति स्वाहा

उत्तममार्दवधर्मः

मङ्गलाचरणम्

श्रीमत् समस्तभुवनेश्वरवन्दिताय,
विध्वस्तमोहतिमिराय महोदयाय ।
ज्ञानेन बोधित जगत् त्रय नित्यताय,
तस्मै नमो भगवते जिनभास्कराय ॥१॥

भवति निखिललोक यः पितेवाहतात्मा,
दहति दुरितराशि पावेकेवेन्धनीधम् ।
वितरति शिवसौख्यं हन्ति ससारशत्रुं,
विदधति हितबुद्ध्या तं बुधा धर्ममत्र ॥२॥

मार्दव—मृदो भावो मार्दवः मृदिमा मृदुत्वम् मान परिहार. इत्यर्थः।
उत्तमजातिकुलैश्वर्यरूपज्ञानतपोबलशिल्पित्वादियुक्तस्यापि
मुनेस्तत्कृतमदावेशाऽभावात् परप्रयुक्तपरिभवनिमित्ताभिमाना
ऽभावो मार्दवं, उत्तमजाति, उत्तमकुल उत्तमरूपं, उत्तमविज्ञान,
उत्तमप्रभुत्वं, उत्तमबल, उत्तमतप, उत्तमऐश्वर्यम् एतैः समुद्भवं
मानं विखण्डयाति तं बुधा मार्दवधर्मं कथयन्ति, । मार्दवधर्मेण
भूषितो मुनीन्द्रः प्रशस्तो भवति । मार्दवेन विना साधुरपि असा-
धुसमो भवति, अतः साधो मार्दवः परमो गुणः । मार्दवधर्मा
जगत्त्रये सुखनिधानं । मार्दवधर्मेण भूषितः पुरुषो

जडोऽपि पण्डित उच्यते अष्टाविंशतिमूलगुणधारकाना साधूना
मार्दवधर्मो भूषणम् गृहस्थोऽपि मार्दवधर्मेण सप्तधातुविवर्जितदेहो
देवो भवति ततो जिनत्व लब्ध्वा मुक्तिरमापतिः स्यात् । ॥

धर्माङ्गमेतदिह मार्दवनामधेयं ;
जात्यादिगर्वपरिहारमुशन्ति सन्तः
तद्धार्यते किमुत बोधदृशा समस्त,
स्वप्नेन्द्रजालसदृश जगदीक्षमारीः ॥

कास्था सद्यनि सुन्दरेऽपि परितो दन्दह्यमानाग्निभिः, ॥
कायादौ तु जरादिभिः प्रतिदिनं गच्छत्यवस्थान्तर ।
इत्यालोचयतो हृदि प्रशमिनः शश्वद्विवेकोज्ज्वले, ॥
गर्वस्यावसर. कुतोऽत्र घटते, भावेषु सर्वेष्वपि ॥
मार्दवधर्मेण समस्तानि व्रतानि सम्पूर्णता यान्ति ।
मार्दवधर्मेण मुक्तिस्त्री स्वयमेव दृढालिङ्गनं दत्ते ।
त्रियोगशुद्धया धृतमार्दवधर्मेण धर्मिणा प्रशस्तविश्व
गुणैः सार्धं विश्वसुखदायी धर्मो भवति ।
काठिन्यपरिणामेन पाप जायते, समस्तव्रतानि क्षयं यान्ति
पापहेतुः कठोरपरिणामो निन्द्योऽस्ति । मार्दवधर्मं कठोर परिणा
मयोः ईदृकः शुभाशुभं फलं विज्ञाया [त्यक्त्वा सुयत्नतो मार्दव
धर्मः बालनीयः ।

तथापीत्यम्

सत्सूतमेवु सर्वेषु, सत्सूतयाकिमु चाप्यसु ।	
मृदुनिदिषसवाक्कावे, निहत्य तत्कृतं नद्वय ॥५॥	॥५॥
क्रिपते मृदुभावो यो, ऽखिलाहंकारवर्जितः ।	
तद्वर्त्मलक्षणं ज्ञेयं, मार्दवं सत्कृपाकरम् ॥६॥	॥६॥
इति सन्मृदुकाठिन्य-धिसयोः फलमञ्जता ।	
शुभाशुभं विदित्वाऽहो, हत्वा कठिनमानसं ॥७॥	॥७॥
विश्वसस्वकृपाकासं, मार्दवं सुष्ठु यततः ।	
कुर्वन्तु मूनयो धर्म, शिवधीमुखवृद्धये ॥८॥	॥८॥
गुणरिक्तेन किं येन, मानेनायंः प्रसिद्धयति ।	
तन्मन्ये मानिनां मानं, यल्लोकद्वयशुद्धिवं ॥९॥	॥९॥
अथमानकरं कर्म, येन दूरान्निधिष्यते ।	
स उच्चैश्चेतसां मानः, परः स्वपरघातकः ॥१०॥	॥१०॥
मार्दवेनापि सिद्धयस्ति, कार्वाणसु सुमुख्यपि ।	
यतो जलेन भिद्यन्ते, पर्वता अपि निष्ठुराः ॥११॥	॥११॥
यो नरो मृदुवाक्यः स्यात्, सद्यपिपि विद्विषः ।	
स निहन्ति न सन्धेहो, मन्मूरो शुभकामिन्य ॥१२॥	॥१२॥
मृदुत्वं सर्वं मूतेषु, कर्तव्यं जीवेन तर्जया ।	
काठिन्यं त्यज्यते निर्वर्णं, धर्मशुद्धिं विद्यामता ॥१३॥	॥१३॥

कर्तव्यं मार्दवं दक्षं, संतोवाक्यान्कोमलेः ।

धर्मार्थं न च काठिन्यं, धीमान्नी धर्मनारायणम् ॥१३॥
एतन्मोक्षं प्रकृष्टं इति, मनसि निश्चयं मनःकथितव्यम्, मन्त्रोऽप्यः
कः श्रुत्पारमः सुतपोभवः सुचरित इति वचः कथनं वचःकाठिन्यं,
नात्रस्तब्धकरणं शिर उन्नमनं, उच्चाह्नारोहणं कायकाठिन्यं कथयते
मर्दं मार्दववधाय, येन निर्लूतपरुतिः ।

पुनः करोति मानांघ्रि, नीत्याभावो मनोरथः ॥१५॥

“वेद्यन्ति जात्यादिमहाभिभाव-ग्रहीण्यः मार्दवधर्ममार्गः”

जात्याद्यतिशयवतोऽपि सस्तस्तत्कृतवशात्तेशायावाद्मार्दव धर्मं
उच्यते ।

भजते मन्त्रश्रुतिमात्मवत्, क इवानात्महितप्रवर्तिनीं
मार्दवफलमाह-

गुरवो मार्दवगुणोपेतं पुरुषं प्रनृगृह्णन्ति । त साधवोऽपि साधु
मन्वन्ते । मार्दवगुणपुत्रोऽपि पुरुषो क्षामोदीर्घं गुणवानं प्राचीनवृद्धिः ।
शुभिवः पुरुषाः स्वर्गं पवनं दुष्टं च भवन्ते ।

मार्दवः—दुरनिमित्तोऽस्मिन्नेते भङ्गोऽस्मिन्नेते वा भावः ।

मानकव्यवसायं माह-

यस्मादाविर्भवंति, विद्वन्निर्मुक्तराभ्यवदीनां,
अस्मिन् शिष्टाविशेषितयुग-प्रवचनाद्यति मरिचि ॥
यस्य व्याप्तं वहति अस्मिन्निष्कृत्य चोपवाहं,
सं यानात्रिं मरिचिहृत्पुर-प्रोहणीषितमहतेः ॥१६॥

अथ उत्तममार्दवधर्मलक्षणमानंघिककुर्वन्वाह-
 हृत्सिन्धु विधिशिल्पकोल्हिकुला, सुत्कजंहर्वेतिमिः,
 किर्मीरः क्रियतां चिराय सुकृतां, म्लानिस्तु पुंमानिमाश् ।
 मानस्यात्मभुवापि कुत्रचिदरि, स्वोत्कजंस्तंभावनम्,
 तद्ध्येयेऽपि विधेश्चरेयमिति धिग, मानं पुमुत्प्लावितम् ॥
 प्रोत्सुङ्गमानशीलाप्र-वर्तिमि त्पुत्रुडिमिः ।
 क्रियते मार्गमुल्लङ्घ्य, पूष्यपूजाध्यतिक्रमः
 करोत्युद्धतपी र्मानाद्, विनयाचारसङ्गमम् ।
 विराध्याराध्यसन्तानं, स्वेच्छयाचारेण वर्तते ॥२४॥
 मानमालम्ब्य दूढस्त्मा, विद्यत्ते कर्म निन्दितं ।
 कलङ्कयति चाशेष-चरसं, चन्द्रनिर्मलम् । २५॥
 मानप्रन्थि संनस्युष्णं, र्वावदास्ते दृढस्तवा ।
 तावद् विवेकमप्यिष्यं, प्राप्तमप्यपसर्पति ॥२६॥
 लुप्यते मानतः पुंसां, विवेकाऽमललोचनं ।
 प्रथ्यवन्ते ततः शीघ्रं, शीलशीलाप्रसंक्रमात् ॥२७॥
 क्व मानो नाम संसारे, अस्तुत्रचिडम्बके ।
 यत्र प्राणी नृपोभूत्वा, विष्टमध्ये कृमि भवेत् ॥२८॥
 विद्येत गर्भः संसारे न ज्ञूयेत् नृपोऽपि चेद् !
 देवाज्जातः कृमिर्भूये, मृत्यो नेष्येत वा भवम् ॥२९॥

अहङ्कारं हि वः कुर्वा-रष्टीमेव कुदुःखदम् ।

विनाश्य दशनं सौडिप, नीचो नीचगीतं वक्ष्ये ॥३०॥

हीनयोनिषु बंध्रम्य, चिरकालमनेकरा

उरुचगौत्रे सङ्घत् प्राप्ते, कौडिपी मानं समुहहेतु ॥३१॥

योऽवमानकरण दोषं, नित्यमुपयुक्तः परिहरेति स भ्रान्तो भवेति । न ।

तु गुणरिक्तेन मानेन मानी ब्रह्मिष्ठ दोषलक्षणमाह-

कुलजातितपोविद्यादिभिरात्मोत्कर्षसंभावन दोषम् ।

अहङ्कृतिफलमाह-

जातिरूपकुलेश्वर्य-शीलज्ञानतपोबलीः ।

कुर्वाणोऽहङ्कृति नीचं, गोत्रं बध्नाति मानवः ॥३२॥

अष्टविधगर्वकरणं सर्वेषामनर्थाणां मूलम्

नीचगोत्रबन्धकारणमाह-

जात्या मत्तो यः कुलाद्रापि रूपाद्,

येष्वर्थास्तु सज्जतो यः क्वचिद् वा ।

प्राप्त्यार्थं वा यस्ततो वा परेकु,

निन्दायुक्तः स्तीति ब्रह्मनाममेव

अर्थावज्ञानादिरातिभ्रमाणा, कर्ता मानं योऽतिमात्रं विभेति ।

नीचगोत्रं नाम केनैव जात्याद्, बध्नात्युपनिन्दितं धर्मपति ॥

अर्थावज्ञानबन्धकारणमाह-

यस्तु प्राप्याप्युत्तमार्धं कुलार्धः,
 अन्धात् बुद्ध्या मन्यमानो विसिष्टान् ।
 अन्धात् काञ्चित् नावजात्यादि भीमान्,
 मोक्षं च त्वा युज्यते वाधिकेषु ॥३५॥
 पृष्टोऽप्यन्यं नान्यदोषात् ब्रवीति,
 नात्मानं वा स्तौति निर्मुक्तमानः ।
 उच्यते शोभं नाम कर्मण धीमान्,
 बध्नातीष्टं जन्मवासे प्रजानाम् ॥३६॥

अथ मानाद् महतामपि महतीं स्वार्थकृतिं ज्ञात्वा तदुच्छेदाय मार्दवं
 भावनां मुमुक्षोरवश्यकर्तव्यतयोपदिशति

मानोऽवर्णमिवापमानममित, स्तेनेऽर्ककीर्तस्तथा ,
 मायाभूतिमचीकरत् सगरजात्, षष्टिं सहस्राणि तान् ।
 तत्सौनन्धमिवादिराट् परमरं, मानप्रहान् मोक्षयेत्,
 तन्वद् मार्दवमाप्नुयात्, स्वयमिमं, चोच्छिद्य तद्दण्डिवम् ॥

अथ मानविजयोपायं कर्मछेदार्थमत्रिमानोत्तेजनं चोपदिशति
 प्रकथयानैर्दयुगीना—नक्ष परबगुण, क्षामतापुत्र, सिद्धान्,
 अन्धा ध्यायन्निदध्यात्, अदिनपरिणतः, शिर्षं बुभुकारिषु ॥
 क्षेप्तुं दोग्दमदुःखं, प्रवरगुणगिरा सङ्करे सङ्कतास्त्रं,
 क्षेप्तुं कर्मारिचकं, सुहृदमिष सितं, दीपयेद्वाजिमानम्

यात्मानुसारकने बोधतं

सत्यं वाचि मती अस्तं हृदि इवा, शौर्यं युजे विष्णवे,
लक्ष्मीं वानममूनर्माविनिचये, मार्गं गतिनिष्कृते ।

येषां प्रागजनीहृतेऽपि निरहं—काराः अतुते गौचराः ।

चित्रं संप्रति लेशतोऽपि न गुरणा, स्तेषां तथाऽप्युद्धताः ॥

अथाष्टमदान् व्याचष्टे

भाष्यन् जातिदुष्काभिरुप्य—विष्णुतिष्ठीतिरहितपोषणाभिः ।

स्वोत्कर्षमन्वस्य लक्ष्मणो वर, कुर्वन् प्रथमं प्रबुनोति हृष्टिम् ॥

शब्दः—कुलबलेश्वर्यरूपविद्यादिभिरहङ्कारकरणं ।

न खलु हित मदमूढवीरवृति ।

अथजातिकुलमययोः परिहारार्थमाह—

पुंसोऽपि अतलसद्वमाकुलवति, प्रायः कलङ्कः कलौ,
सदृष्टम्बुतवदाग्यता वसुकला, लोच्यतीर्थादिभिः ।

स्त्रीपुंसैः प्रथितैः स्फुरत्यभिजने, जातोऽति चेद् संवतः,

तज्जात्या अ कुलेन चोपरि मृषा पश्यन्मथः स्वं क्षियेः ॥

तत्र मातुरपेक्षया या जातिः, सा जातिश्चतुर्विधा भवन्ति, १ द्विध्या-

जातिः २ निजयाजातिः ३ परमाजातिः ४ स्वाजातिः ।

पित्रपेक्षया कुलं, मम मानावितरी यादृशी जातिकुलबुद्धौ तादृशा

बन्धस्य नेति जातिकुलयो मंशाविष्टेन पुंसा तिर्यग्बोनिषु अमसा

सजा भिन्नभिन्नजातीनां स्त्रीणां अन्वगम्योऽपि पयः प्रदीक्षे ।

अनन्तानां तिर्यग्मनुजनारीणां तु वियोगजसोक्तो यदश्रुजलं तद्
समुद्राम्भसोऽभिर्बलं पकितं, इति नीचोच्छान्तासिक्वाद् स्वमाम्भिरिदं
ज्ञात्वा चित्तबाष्पमयैस्तत्कुतो मदी च कतंभ्यो । मम माता संवत्सु-
दुहिता । शीलेन सुलोचना, सीता, अनन्तमति, चन्दनादिवा सदृशो ।
वर्तते मम पितृपत्नोऽतीवोज्ज्वलः कोऽपि ब्रह्महत्या ऋषिहत्यादिभि
दोषं रंहितां वर्तते ।

विद्ययाते विशाले उन्नते कुले समुत्पन्नोऽह । मत्सदृशमन्यस्य कुल नारित
अथजातिमदस्य निरासः कथं क्रियते तदविदेवयति-भो आत्मन् !
या उच्चजातिस्त्वया प्राप्ता सा जीवस्वभावो नास्ति, एषा जातिः
कर्मादयोत्पन्ना । अनेन जीवेन मनुष्यभवे अनेकसो जातयो लब्धा
चाण्डाली शावरी मालिनी, दासी घोवरी इत्यादयः ।

भो आत्मन् ! त्वया तियगती शूकरी कूकरी गर्दभी धृगालो महिषीबडवा
उष्ट्री हस्तिनी सिंहनी शै अजा इत्यादि पशुषु अनेकसः नीचजाति
प्राप्ता । अनेकसो हीनजाति प्राप्य सकृद् उच्चजाति लभते जीवः ।
एवाऽपि देवो देवोऽपि इवा, नृपोऽपि कृमिः कृमिरपि नृपः, चाण्डालो
देवोः देवोऽपि चाण्डालो भवति । अतो जातिमदं परित्यज्य मार्दव
धर्मो धर्मः । पितृपक्ष कुलमुच्यते, उच्चकुलीनोऽपि मनुष्यः कार्मादयेन
हीनकुलीनो जायते, स्वर्गं महद्विको देवो भूत्वा चाण्डालो भवति
भो आत्मन् ! त्व आत्मस्वरूपमविज्ञाय मातृरजसः पितृवीर्याद्
उत्पन्नकाये मिथ्याभिमान विधाय सम्यक्त्वं मलिनं करोति, महता
दुष्येन लब्धोत्तमकुलेन त्वया संयमशीलव्रततपोभिः सफलं करणीयं ।
हिसाऽलीकपरचनहरण कुशीलसङ्गुण्णा अमद्वयमक्षणनिशिभोजन

भाषिकाहीनकर्म कर्तव्यं च विशेषः सर्वत्र उच्यतेऽस्व गौणं यदेव-
इत्यादि विष्णोर्न कुलमदनिररुहाद् वासंभवर्गो भवेत् ।

अथसौख्यमदाविष्टस्य दोषं दर्शयति

यानारोप्यप्रकृतिसुभगा-नञ्जनायाः पुमांसि,

पुंसश्चास्माविष्णु कविठका-मोहयन्त्प्रज्जनां प्राक्

तानिन्द्रदीन् न परमसहन्नुज्मदिहणान् वपुस्ते,

स्रष्टाऽस्यासीद् ध्रुवमनुपमं, त्वां च विद्मं विजिष्णाम् ॥

यद् यादृशो रूपवान् तादृशो जगतीतलेऽन्यः कोऽपि न, कामदेवरूपाद्
द्वैतिकरूपवानहमस्मीत्यादिकं रूपमदो न कर्तव्यः । भस्तकाद्यादि
बहवः रूपयुताः सन्ति, ग्रह तु कुरुपी वा विनाशिरूपयुत इहकनि-
मंदत्वं करोति तदा रूपमंदरहितो भवति । इदं शरीररूपं विनाशिक,
विद्याभ्रानिजस्वरूपाद् भिन्न, भावयन्तुविज्ञात्क कर्त्तव्यं कथं करोति,
एतद् रूप प्रतिपन्नविश्वसि रोगिक्योग्यास्त्रिभयरात्रिभिरल्पकालेन
विरूपो भवति, अतः इत्थिचर्ममदे रूपे स.दो.स.इ.तु. अन्तर्भाषी
परमार्थतस्तु केवलज्ञानं आत्मनो ह.पं. । यत्किम् लोकऽलोक प्रसि-
विम्बितो भवति अतः रूपमदं विहाय मार्दवधर्मसिद्धयैऽविनाशि-
ज्ञानस्वरूपे बुद्धिं करोतु भव्यः ।

ऐश्वर्यमदमाह-

भस्महृशो गजवाजिरथपत्तिवनधान्यैर्मुत्रपीपीविसम्पदीऽन्यस्ते न.

अहमेव सर्वद्वियुक्तो मम धर्मिकर्त्तव्यकर्मणः अन्तर्भाषी इत्यपि मया
त्वन्नाम अन्ये तु ये नुकलोऽकर्त्तव्यः सन्तो पीपतां जगद्गुः इत्यादि गर्वम् न

विदधाति, अतो मत्सकासाद् बहुषो धनद्विभुतास्तेष्व राज्याविसम्बद्
 बहुतरा, बलचक्रयाविसम्बद् बहुतरा, ततोऽपि ह्यत्राहनिष्कम्बद्
 उत्तरोत्तरा बह्वी, नतोऽर्हत्सम्बद् बहुतराऽस्तीत्यादिकं विभतयित्वा
 निरहृष्टारत्नं विदधाति तद्य ऐश्वर्यमदाभावो भवति ॥

लक्ष्मीमर्दनिषेधयति

या ईर्ष्यकनिवन्धना सहस्रुवां, याऽऽपद्भ्रियामामिषं,

या बिलम्भमज्जमस्रति यथाऽऽसन्नं सुभक्तेष्वपि ।

या दोषेष्वपि तन्वती गुणधियं, युङ्क्तेऽनुरया जनान्,

स्वम्यस्वान्तया भियाऽऽशु ह्ययसे, यास्यान्यमाख्यावु न केव

राज्यदोष प्राह-

बहुषायमिषं राज्यं, त्याज्यमेव मनस्विनां ।

यत्र पुत्राः ससौख्या, वैराग्येन निरन्तरम् ॥४५॥

धनलोभाद् दोषवानपि धनी गुणवृद्धंरपि धात्रीयते

वधोवृद्धास्तपोवृद्धा, ये च वृद्धा बहुधृताः ।

सर्वे ते धनवृद्धस्य, द्वारि तिष्ठन्ति किङ्कराः ॥४६॥

महापुरुषाणां विभवो विकारहेतुर्न इत्याह

मौढरयं नबनिधिभिः प्रबोद्धमानैः,

न द्वर्ध्वरपरिमितैः स संश्रयेहे

तोषोर्ध्वरिष्य जलधि र्गन्धोपनीतैः,

वीरानां न हि विभवो विकारहेतुः ॥४७॥

सुखं प्राप्तुं बुद्धिं यदि गतमलं युक्तिवसती,
 हितं तेवद्यं श्री विजयपतिवत्तं पूतपत्रिकात् ।
 मन्त्रं वा मृच्छं कतिपयदिनस्वामिनि वने ६
 वतो नायं मध्य! कवचि मृतमस्येति विजयः

इन्द्रचापनिना लक्ष्मी रघु वा मोहमातुका ।

भट्टिजननी निन्धा, कथं स्याद् रतये सदा ॥४९॥

सम्पदो जलस्यङ्गवस्तोत्रा, इन्द्राः कोऽपि न मन्त्रकः ।

“निर्द्वयो वनचिन्तका वनपति, स्तत्रभयो वाकुलः”

मोहनपस्य स्वर्भन्वपिन्तनम्

चेतोहरा सुवत्सवः, सुहृषोऽनुकृताः,

तद्वाग्धवाः प्रलतिमर्गिरश्च मृत्याः ।

गर्भं गित वन्तिविबहा इक्षपत्ता स्तुरङ्गाः

संजीवने मन्त्रयो न, हि किञ्चिदस्ति ॥५०॥

क्षणमङ्गुर ऐश्वर्यम् चतुर्ग्लिभमणहेतुः, इन्द्राहमिन्द्रादीनामिश्वर्यम्
 सप्रतिपाति, तथा चक्रवतिनारायणचक्रमद्रादीनामपि ईश्वरं नष्ट-
 मन्त्रेषां का कथा । अतः ऐश्वर्यमदस्यागाद् मार्दववर्मो भवति ।

अथज्ञानमन्त्रफलवाह-

मन्त्रदुःस्वीकृता सर्वभाप्रतिहता, कोकवेदसमयसिद्धास्तदास्था-
 णि शिक्षितानि मया, अत एवाह विद्वान् शास्त्रज्ञः कविर्ह्यं, नमकोऽहं

चतुरोऽहं बहुधासी, मत्सकाशात् कोऽपि विद्वान् शास्त्रज्ञो कवीवरा
दिको नेत्यादिकं महं न विधत्त यतो मत्तोऽप्येतेकज्ञानिनः सन्ति,
अतुज्ञानभ्योऽवधिज्ञानिनां ज्ञानं बहुतरं, ततो मनेःपर्ययज्ञानिनां
ज्ञानमधिकं, अतः केवलज्ञानिनां, ज्ञानं सर्वोत्कृष्टं. तेषां चतुरोऽल्पज्ञो
ऽहं इत्यादिकं निरहङ्कारित्वं करोति यदा तदा ज्ञानप्रदानिकृतो
भवति ।

शिल्पादिज्ञासमनुज्ञोचति-

शिल्पं वै मनुपचर्म जडधियोऽप्याशु प्रसादेन मे,

विश्वं शासति लोकवेदसमयाचारेष्वहं हृन् नृवास् ।

राज्ञां कोऽहं विवावधानकुतुकामोऽहं सदर्श्या ममः,

कर्मस्येवमहो महोऽपि भवति प्राथोऽहं यंसां तमः ॥५१॥

शिल्पिमदोऽपि न विज्ञेयः यत्सदृशस्त्रिप्रलेषकतऽप्यो म, यत्सदृशी

हर्म्यादिरचनामन्यो न जानाति. स्वन्दमधिकरखे यादृक्को समाम्यासो

वर्तते तादृशोऽन्यस्य न इत्यादिकं शिल्पिमदं न करोति यतो मत्तोऽप्ये

चित्रक्रियाकुशला हर्म्यस्वन्दनोदिनिर्माणकुशला बहवः सन्ति तेषां

पुत्रोऽहं तु तेषामर्थशिल्पिकिन्नाज्ञातात्न, इत्यालोच्य निर्वचत्वं

यदा भवति तदा शिल्पिमदाभवो भवति ।

अथ अलमहं व्याचष्टे

अहं महाबली शतभटः सहस्रभटो लक्षभटः कोटिभटोऽस्मि बहुजन

समूहाऽनिवार्यवतः सर्वेषां संघट्टविग्रहको महोऽप्यः कोऽपि वलवान्

न इत्यादिकं वो महं न विद्वत्सि विवेकी जीवी यतो मत्तोऽप्यन्येऽनेके

वन्ति ।

जिनकर्मविषयाः—मप्रवार्त्तं महामर्त्तं ।

विदित्वा स्वबलस्यैव न कार्यो बलनिर्भरः ॥३॥

द्वादशमनुष्याणां बलमेकस्मिन् बलिवर्दे भवति । द्वादशबलिवर्तानां बलमेकस्मिन् भवे भवति । द्वादशाश्वानां बलमेकस्मिन् महिषे स्यात् शतमहिषाणां बलमेकस्मिन् गजे भवति । शतगजानां बलमेकस्मिन् सिंहे भवति । शतसिंहानां बलमेकस्मिन् बलभद्रे भवति । शतबलभद्राणां बलमेकस्मिन् बारायणे भवति । शतनारायणानां बलमेकस्मिन् चक्रवर्ती भवति । शतचक्रवर्तिणां बलमेकस्मिन् तीर्थकरे भवति । अत एव बलवर्तां पुरुषाणां स्वस्मादधिकं बलं परिहाय बलमदो न विधेयः ।

प्रशंसनीयबलमाह—

येन बलेन कर्मरिपून् जयन्ते, तथा कामक्रोधलोभादिविकारान् विजयते तद्वलं तु प्रशंसनीयम् । किन्तु निर्भलाऽनाबलीनधीव भारणं, परधनहरणं कुशीलसेवनं बन्धस्त्रेहनभेदनकरणं, दुराचार-प्रवर्तनं मृगयाविधानं इत्यादिकर्मणि बलोपयोगकरणं नरकतिर्यग्गतिकारणं भवति । तथा यादृक् बलं मयि विद्यते तादृक् अन्येषां नास्ति इदृक्परिणामं बलमद उच्यते । अत एव बलमदपरिहारेण भार्दवधर्मो भवति ।

शाकिन्या १ हृदिमाययाऽपि २ चारितार्त्तं पात्रं: किलास्त्रं द्विषो,

वीरोदाहरणं यत् न च कुतश्चनः ४४वधं ३३३३३३ ।
 इत्यात्मवानकथाप्रसङ्गोदाहरणं, हेलाभिप्रेतकथितो,
 हृत्कीर्यात्प्रसङ्गमेति दोःपरिमलः, कस्यापि विद्वान्प्रसङ्गे ॥
 श्रियमस्तुवत्प्रसङ्गा, उत्पत्तान् प्रतिवदशक्तीम् ।
 श्रियास्त्रिभादिप्रस्ताने कृतं कुतवान् ४४स्त्रिभा

अथ तपोमदस्य कुर्जयत्वं ध्यनक्ति-

कर्मरिक्त्यकारणं तथ इति ज्ञात्वा तपस्तत्पद्यते,
 कौऽप्येतर्हि यदीह तर्हि विषया-काङ्क्षा पुरो धावति ।
 अथैकं दिनमीदृशस्य तपसो, जानीत यस्तत्पद्य,-
 हृदं मूर्ध्नि बहेयमित्यपि दृशं, मथ्नाति मोहासुरः ॥
 श्यातिपूजालाभादिरहिताऽनगनाऽचोमदयदित्य-कारकोऽहमेव,
 अथवा पञ्चमहाभ्रतादित्रयोदशप्रकारधारित्रपालको वा सामाधि-
 कारिधारिभ्रकोऽहमेव, अहमेव साधुरिस्वाधिकं मयं न
 कुरुते, यतो मत्सौऽन्ये तपस्विनश्चारित्रवस्तो बहवः सन्ति, तेषां
 पुरतो मम किं तपः एवसूतविचारे सति तपोमदाभावो भवति ।
 उर्ध्वोधादिमहाधोर-तर्धोविधीन् सुयोगिना ।
 प्राक्तनानां मुदा ज्ञात्वा, हन्तव्यस्तत्कृतो भवः ॥५२॥

अथपूजामददोषं प्रदर्शयति-

स्वे वर्गे सकले प्रमाणमहमि-त्येतत् कियद् यावता,

पौरा जानपदादयः कल्पयन्ति यन्म, इत्यासेत् सर्वे अया ५

यत्र कल्पयन्त यदधि तत्र क्युर-स्कारां जने सत्किप्रा

मित्यर्चामिदमूर्खानाभवदधस्त-तन्तुं वितन्वत् पतेत् ॥

इत्यष्टमदाभावेन मार्तवधर्मो भवति ।

सन्मार्तवधं समादाय, दुःखदुर्गतिकारणं

मदाष्टकं त्यजेद्दुष्पीमान्, दशानकानि प्राप्तये ,

मार्तवशातिनिर्लूनसुपकी मार्तवकिति जतः ।

योगान्बुनं च भेषोऽन्त-वहंता गर्भपर्वतः ॥१२४॥

रूपं मन्मथहृन्मत्तं कुसमल-शूरोऽपि मे भूसेत्

जाति यातिमलीमर्षी धनपति, भोग्ये धने किङ्कुरः ।

सर्वज्ञोऽप्यबुधोऽस्ति बुद्धिविभव, च्छिल्पात् सरस्वत्यापि,

भीमो मे बलतो बलीति तपसः, ख्याता तपस्वीशानः ॥

मानेने सक्षमीमसिदु गति प्राप्ता, तत्कथामकं सक्षीय वक्ष्ये

देशेऽत्र मगधे ख्याते, सक्षीयज्ञो मनीहरेः

सोमदेवद्विजस्वाप्सीत, सक्षमीमत्सविधा विजय ॥१२५॥

रूपसोभाग्यसत्सक्षमी, यौवमोमत्सर्वानसः ।

सदा विप्रस्यनर्वस, नेज्विता, मन्मथप्रियाः ॥१२६॥

एकदा सोमदेवोऽसी, बाह्यधी कर्तव्यः ।

पक्षीमांसीपक्षीसोपि-सपीरनाकरं बुद्धिः ॥१२७॥

समाधिगुप्तनामानं, चर्याकाले सभागतं ।
मन्त्र्या संस्थाप्य तं शीघ्रं, दानार्थं त्रिजगादितं ॥५९॥
हे प्रिये ! भोजयेत्युच्चं, मुनीन्द्रं गुणशालिनं ।
प्रोक्त्वैति कार्यं व्यग्रत्वात्, निर्गतो गेहतः स्वयं ॥६०॥
शय्यासने स्थिता मूढा, पश्यन्ती स्वर्णो दुखं ।
स्वर्गर्षेण मुनेस्तस्य, ददृश कुर्वन्नानि च ॥६१॥
विचिकित्सां पुनः कृत्वा, द्वाःकपाटं विधाय च ।
तस्यो कुष्ठागया कष्टं, हा पापं किमतः परं ॥६२॥
मुनीन्द्रोऽपि जगद्बन्धो. गतरचारित्रमण्डितः ।
युक्तं पापात्मनां याति, निधानं च गृहागतं ॥६३॥
तत्पापात् सप्तमे घञ्जे, महोदुम्बरकुष्ठिनी ।
संजाता ब्राह्मणी मानात्, मुने निन्दा न सान्तये ॥६४॥
सर्वस्त्यक्ता जनैः पापात्, तत्कुष्ठं सोढुमक्षमा ।
अग्निं प्रविश्य तत्र लक्ष्मी-मती मृत्वाऽऽसमानसा ॥६५॥
तत्रैव रजकस्थाभूद्, गर्वणी पापकर्माणा ।
दुग्धपानं विना कृत्वा, जाता तत्रैव शूकरी ॥६६॥
कुक्करी कूरपाप्सेन, कुनस्तत्रैव कुक्करी ।
काऽपि दावाग्निना वरधा, कुक्करी प्राणहारिणा ॥

अहो हलाहलं घोरं, वरं चर्मकदुःखदम् ।
 ममिसं न पुन निम्बं, मुनीनां सीलसाधिनां ॥६८॥
 पत्ने मृगुकच्छात्स्वे, नर्मदाकनकसितटे ।
 काजा नाम्नी सुदुर्गम्भा, साऽमूद् भीवरपुत्रिका ॥६९॥
 मानतो ब्राह्मणी जाता, क्रमाद् भीवरदेहया ।
 जातिगर्वो न कर्तव्य, स्ततः कुत्रापि धीमर्षः ॥७०॥
 तत्र नाया जनाय, नित्यं, सा समुत्सारयत्फलं ।
 एकदा तं समासेभ्य, मुनीन्द्रं ज्ञानलोचनं ॥७१॥
 नदीतीरे प्रणम्योत्सर्षः, संजगौ त्वं मया प्रभो ! ।
 क्वापि दृष्टोऽसि लम्बुत्वा, तेनोक्तं पूर्ववृत्तकं ॥७२॥
 त्वं बालिके ! पुरा लक्ष्मी-प्रामे लक्ष्मीमतिः कुषीः ।
 सोमदेवद्विजस्योत्सर्षं, नमिनी मानवच्छिन्ना ॥७३॥
 कृत्रा मे निम्बनं मुग्धे ! महाकुष्ठेन पीडिता ।
 भग्नी मृत्रा पुनर्जाता, गर्वनी कूकरी क्रमात् ॥७४॥
 तत्रैव कुक्करी भूत्वा, कुक्करी च ततो मृता ।
 अत्र जाताऽसि दुर्गम्भा, भीवरीकुक्षितम्बया ॥७५॥
 इत्यादिकं समाकर्ष्यं, सैव भीवरबालिका ।
 ततो जातिस्मरीभूत्वा, नत्वा तं मुनिनायकं ॥७६॥

मो मुने ! पापकर्मिणं, संवत्सरेति कुलिता ।

रक्ष रक्षान्न योगिन्द्र ! मां वत्सर्षीं कुयोनिषु ॥७७॥

ततः समाधिगुप्तेन, मुनीश्वरेण, अजल्पितं ।

वैश्वानरकर्म जनेन्द्रं, सुरेन्द्राद्यैः सर्वधितं ॥७८॥

संजाता कुल्लिका तत्र, तपः कृत्वा स्वशक्तितः ।

मृत्वा स्वर्ग समासाद्य, तस्मादागर्य भूतले ॥७९॥

कुण्डाद्य नगरे राजा, भीष्मी राज्ञी यसस्स्वती ।

तयोः पुत्री बभूवासी, रुपिणी रूपमण्डिता ॥८०॥

वासुदेवेन सा कन्या, परिणीता गुरीज्ज्वला ।

पुण्येन सर्वजन्तूनां, मवेयुः सम्पदोऽलिताः ॥८१॥

इति पुण्यापुण्यमानापमानफलं ज्ञात्वा ।

मानं त्यक्त्वा मादवधसो रक्षणीयः मुमुक्षुभिः

ॐ ह्रीं उत्तमभाद्रवधमाज्ञाय नमः

त्यक्तमानं सुलागारं, मादवधं कृपयन्वितं ।

पूजया परया भक्त्या, पूजयामि तदात्म्ये ॥८२॥

ॐ ह्रीं परमब्रह्मणो उत्तमभाद्रवधमाज्ञाय नमः

अर्घ्यं निर्बपामीति स्वाहा

६- यं कृतदोषस्य गह्वीनिन्दादिकं तथा प्रायश्चित्तं च विदधाति
तस्यार्जवधर्मो भवति । प्रार्जवधर्मस्य एतत्संक्षण धर्मालयं तीर्थ-
कृता धर्मनाथेन प्रणीतं आसन्नभक्ष्यैः ऋजुबुद्ध्या आचर्यते । अनेन
प्रार्जवधमण अनेकनिर्मलगुणा जायन्ते, त्रिजगत्सुखसाराणि तथा
तीर्थेशदेवेन्द्रनागेन्द्रमनुजेन्द्रादिविभूतयश्च लभन्ते । ऋजुचित्तानां
पुंसां भवान्तकः मुक्तिप्रदः सर्वार्थसाधकः संसारजनितजन्म
जरा मरणामयनिवारको धर्मो भवेत् ।

धर्माङ्गमार्जवं धार्यं—मवक्तं योगकर्मभिः ।

न वक्रता विधेयाऽत्र, क्वचिद् धर्मविनाशिनी ॥४॥

यो वाचा स्वमपि स्वास्तं, वाचं ब्रह्मचर्यतेऽनिजं ।

चेष्टया च स विद्वांस्यो, मायाश्री कस्य भीमतः ॥५॥

दोषो निगुह्यमानोऽपि, स्पष्टतां याति कालतः ।

निक्षिप्तं हि जले वर्चो, न चिरं व्यवतिष्ठते ॥६॥

चित्तमन्वेति वाचा, येषां वाचामन्वेति च क्रिया ।

स्वपरानुग्रहपराः, सन्तस्ते विरला कला ॥७॥

एकदा रामोलक्ष्मण प्रति प्राह-

लक्ष्मण ! पश्य पश्यासां ब्रह्मोऽयं परमधार्मिकः ।

शर्मः शर्मैः परं धत्ते, जीवानां बधशाङ्गुया ॥८॥

रामस्य स्तुतिबुक्कबचनं श्रुत्वा मत्स्या रामं प्रति प्राह-

वकः किं स्तूयते राम! येनाहं निष्कुलीकृतः ।
सहवासी हि जानाति, सहवासि विचेष्टितम् ॥९॥

कश्चित्कामी युवतिं प्रति प्राह-

किं मां निरीक्षसि घटेन कटिस्मितेन,
वस्त्रेण चारुपरिमिलितलोचनेन ।
अन्यं प्रपश्य पुरुषं तव कर्मयोग्यं,
नाहं घटाङ्किततनुं प्रमदां स्पृशामि ॥१०॥

तं कामिनं प्रति युवति ब्रूते
सत्यं ब्रवीषि मकरध्वजवाणपीड !,
नाहं तदर्थं मनसा परिचिन्तयामि ।
दासोऽद्य मे विघटितस्तव तुल्यरूपी,
सो वा मवेन्न च मवेदिति मे वितर्कः ॥११॥

त्रिविधाशुभयोगमाह-

हिंसाब्रह्मचुराप्रायं, काये कर्माशुभं मतं ।
असभ्यासत्वपाकृत्य-प्राथं वचनगोचरम् ॥१३॥

असूयेष्यामिदप्रायं, मनोव्यापारसंश्रयम् ।
एतद्विपर्ययाज् ज्ञेयं, शुभमेषु तत्पुनः ॥१४॥

निहृत्य निखिलं पापं, मनोवाग्देहदण्डनैः ।
करोतु निखिलं कर्म, कामपूजादिकं ततः ॥१५॥

मायाविद्यां दयाधर्मव्रतसंयममनियमजापाद्याःसर्वशुभक्रियाः

स्वप्नराज्यवन् निष्फला भवन्ति । मायाविपुरुषस्य केऽपि न विश्व
 सन्ति । मायायाः इत्यादिकबहून् दोषान् विज्ञाय मायां दूरतः ।
 परित्यज्य ऋजुयोगेन मुक्तये अर्जवधर्मम् कुर्वीष्यं ।
 अर्जवधर्मेण अशुभास्त्रवो निहृद्यते । अशुभास्त्रवाभावेन नरकगतेः
 छेदनभेदनताडनमारणतापनशूलारोहणवैतरणीमज्जनयन्त्रनिपीडन
 कुम्भीपाकोत्कालनमित्यादिदुःख परध्वराया अभावः । अनेनाजव-
 धर्मेण अत्रता अपि भोगभुव आर्या देवालय यान्ति, मायाविनो
 जीवा कौटिल्यपरिणामेण बहुपापाजनं कृत्वा मार्जारवृत्तिसहस्राध्र
 नकुलसर्पवृकवकवृश्चिकादितिर्यग्गतिं लभन्ते ।

तथाचोक्तम्

स्त्रेणवषट्त्व तैरश्च, नीचगोत्रपरामबाः ।

मायादोषेण लभ्यन्ते, पुंसां जन्मनि जन्मनि ॥१६॥

दुष्मया मायाविना तपोध्यानादिकं कूटद्रव्यमिव ध्यर्षम् भवति

कूटद्रव्यमिवत्संसारं, तपोधर्मव्रतादिकं ।

मायाविनामनुष्ठानं, सर्वं भवति निष्फलम् ॥१७॥

तथा तिर्यग्गते क्षुत्तृड्वषबन्धननामिकाछेदनशीतोष्णवर्षादंशमशक

भारोद्वहनादिदुःखसन्ततेरभावो जायते । तथा मनुष्यगतेः त्रिदोष

जनितातीसारभङ्गदहराजयक्ष्मकासश्वासाशंकर्णाक्षिमस्तकीदर

कुष्ठादिशारीरिकरोगप्रसूयैर्निर्धनपरायत्तकुहंपर्विकलाङ्ग यौषित

पमृष्टपुप्रियबियोवाप्रियसमागमादिदुःखाभावो भवति ।

तथा देवगतेः भवनवासिभ्यस्तरज्योत्तिकाभियोगकिल्बिषकाण्डुस्पति

स्वर्गव्यवनहीनाधिकसम्पददर्शनाद्बहुःसगमभ्यपोहो भवति,
 प्रार्जवधर्मेण जायमानशुभास्त्रवप्रसादेन इन्द्राहमिन्द्रचक्रिन्नरेव
 केशवकामदेवतीर्थकरादिपदानि प्राप्यन्ते । अत एव भी
 भव्यजनाः ! ऋजुकृटिलयो गुणदोषान् विज्ञाय कृटिलभावं विहाय
 प्रार्जवधर्मम् धर्माशक्तिं पालयन्तु ।

मा माया पञ्चविधा

त्रिकृतिः—अतिसम्धानकुशलता, धने कार्ये वा कृताभिलाषस्य
 वञ्चना निकृति रूढ्यते ॥१॥

उपधिः—सद्भाव प्रच्छाद्य धर्मःकामेन (तन्वादिदोषे) अकृति
 रूपधिसंज्ञिता मत्स्या निरूप्यते ॥२॥

सातिप्रयोगः—तत्कर्षेषु क्लिष्टवादः स्वहस्तनिमित्तद्वेषापहरणं,
 दूषणं, प्रशंसा वा सातिप्रयोगेण माया प्रतिपाद्यते ॥३॥

प्रणिधिः—प्रतिरूपद्रव्यमानकरणानि, ऊनातिरिक्तमानं, संयो-
 जनया द्रव्यविनाशनमिति प्रणिधिमाया कथ्यते ॥४॥

प्रतीकृष्टव्य मायाः—आलोचनं कुर्बतां दोषनिगूहनं
 प्रतिकृष्टनमाया कथ्यते ।

हृदि यत् तद्वाचि कर्हिः, फलति लब्धेवार्जवं भवकथेऽहम् ।

धर्मो विकृतिरुत्तमो, हृदिह सुरसकलकाम्यो ॥१॥८॥

कुटुम्बपरिवारादि-कामकृतानादिभ्यु ।

विनश्वरेषु मोक्षेषु, पापी कः सुप्ते सुधीः ॥१॥९॥

मायित्थं कुरुते कृतं सकृदपि, ह्ययाविधातं गुणो-
 ष्वाजाते र्यमिनोऽजितेष्विह गुरु-बलेशः समादिष्वलं ।
 सर्वे तत्र यदासतेऽतिनिभृताः क्रोधावग्रस्तत्वतः,
 तत्पापं वत येन दुर्गतिपथे जीवश्चिरं भ्राम्यति ॥२०॥

मृदुमतिमुनिराजकथा

अथ दुर्गगिरे मूर्ध्नि नाम्ना गुणनिधि मुनिः ।
 चकार चतुरो मासान्, वार्जुकानन्नमुक्तिदान् ॥२१॥
 सुरासुरस्तुतो धीरः, समाप्तनियमोऽभवत् ।
 उत्पपत्त मुनिः क्वापि, विधिना गगनायनः ॥२२॥
 अथो मृदुमति मिक्षाकरणार्थं सुचेष्टितः ।
 आलोकनगरं प्राप्तो, युगमात्राहितेक्षणः ॥२३॥
 ददर्श सम्भ्रमेणतं, पौरलोकः सपाथिवः ।
 शैलाग्रेऽवस्थितः सोऽय-मिति ज्ञात्वा सुभक्तितः ॥२४॥
 भव्यं बहुप्रकारं, स्तं तर्पयन्ति स्म पूजितं ।
 जिह्वेन्मिथरतते मामां, स च मेजे कुक्कृतः ॥२५॥
 स त्वं यः बर्तस्वामी, यतिनाथो व्यवस्थितः ।
 वन्दितस्त्रिदशरेव-मुक्तः सोऽजमग्रच्छिरः ॥२६॥
 अज्ञानादभिमानेन, दुःसखीजगुषाजितं ।

स्त्रादगौरवसक्तेन, तेनेवं स्वस्य वञ्चनम्	॥२७॥
एतत्तेन गुरोरग्रे, न मायाशल्यमुद्घृतं ।	
दुःखमाजनतां येन, सम्प्राप्तः परमामिमास्	॥२८॥
ततो मृदुमतिः कालं, कृत्वा तं कल्पमाश्रितः ।	
अन्निरामोऽमरो यत्र, वर्तते महिमान्वितः	॥२९॥
च्युतो मृदुमतिस्तस्मान्, पुण्यराशिपरिक्षये ।	
मायाऽवशेषकर्माक्तो, जम्बूद्वीपं समागतः	॥३०॥
उत्तुङ्गशिखरो नाम्ना, निकुञ्ज इति भूधरः ।	
अटव्यां तस्य शल्लक्यां, गहनायां विशेषतः	॥३१॥
अयं जीमूतसंघात-संकाशो, वारणोऽभवत् ।	
धुब्धार्णवसमस्वानो, गतिनिर्जितमारुतः	॥३२॥
अत्यन्तभैरवाकारः, कोपकालोऽभिमानवान् ।	
शशङ्काकृतिः संदृष्टो, वन्तिराजो गुणान्वितः	॥३३॥

इतिमायाफलवर्णिका कथा

पिता प्रियश्चैव सखाविवन्धुः,	
माताऽपि मान्या भगिनी सुशीला ।	
भार्या मनोज्ञा स्वजनोऽपि बन्धुः,	
दासी च दासः सचिवोऽसि भव्यः	॥३४॥

गजादवहर्म्याणि सुराज्यभारः,
 न याति सार्धं किमपि तत्रया हि ।
 ज्ञात्वेति तेषां प्रब्रिहाय मायां,
 कुष्ठत्र शुद्धिं हि भवेत् स्वसिद्धिः ॥३५॥
 भावां करोति यो ब्रूह-इन्द्रियविकसेवने ।
 गुप्तं पापं स्वयं तस्य, व्यक्तं भवति कुष्ठत्र ॥३६॥
 अगंलेषापवर्गस्य, पदवी इव भ्रूवेदमनः ।
 शीलशालवने बन्धिः, मायेयमवगम्यतां ॥३७॥
 यः पुमात् वञ्चनासक्तः, तस्य न स्यात् परिग्रहः ।
 न विरं जीवितं तस्मात्, सद्भिस्त्वयाज्यं हि वञ्चनम् ॥
 जन्मभूमिरदिद्यातां, अकीर्तेर्वासमन्दिरम् ।
 पापपङ्कमहामार्तो, निष्कृतिः कीर्तिता बुधः ॥३८॥
 प्रपञ्चवहुलाद् वृत्तात्, कूटमानावितोऽपि च ।
 वञ्चना प्राणिनामुक्ता, माया मायाविवर्जितः ॥३९॥
 लोकद्वयहितं केचित्, तपोभिः कर्तुमुद्यताः ।
 निष्कृत्या वर्तमानस्ते, हस्त होना न लज्जिताः ॥
 मायायुक्तं वचस्तयाज्यं, माया संसारवर्धनी ।
 यदि सङ्गपरित्यागः, कृतः किं मायया तव ॥४०॥

विद्यावन्मः क्षणस्वाधी, ज्ञानवन्मो दिनत्रयम् ।

मन्त्रवन्मस्तु षड्मस्तन्, मौनवन्मो हि बुक्तरः ॥४२॥

कुशलजननबन्ध्यां—सत्यसूर्यास्ततन्ध्यां,

कुगतियुवतिभार्या—मोहमातङ्गभार्या ।

शमकमलहिमन्त्री—दुर्गशोराजधानी,

व्यसनशतसहायां—दूरती मुञ्च मायाः ॥४३॥

मायामविज्ञासविलासमन्दिरं,

दुराशयो यः कुरुते धनाशया ।

सोऽनर्थसार्थं न पतन्तमोक्षते,

यथा विलाडो लगुडं पयः पिवन् ॥४४॥

मायाविनः प्रपञ्चादृष्या वञ्चयन्ति जगत्त्रयम् ।

तस्य्यात्मवञ्चनमात्रं, बोधं किं नियदस्यहं ॥४५॥

हिंसासत्प्रमशौचं च, तस्य चौर्यं निरन्तरं ।

पापीयान् सोऽस्ति सा यस्य, प्रपञ्चबद्धुत्वा स्थितिः ॥

दोर्भनियजननी मायम, माया दुर्गतिवर्धिनी ।

नृपां स्त्रीत्वप्रदम मायम, ज्ञानिभिः त्यज्यते ब्रह्मः ॥४७॥

भेयं मायामहागर्हन्, विद्याघनतमोमयात् ।

यस्मिन् लीना न लक्ष्मी, श्रीधर्मविवेकमाह्वः ॥४८॥

इहाकीर्ति समावृत्ते, मृतो यात्येव दुर्गति ।
 मायाप्रपञ्चदोषण, जनोऽयं जिह्मिताशयः ॥३०॥
 परं च वञ्चयामीति, यो हि मायां प्रयुज्यते ।
 इहामुत्र च लोके च, तेरात्मा वञ्चितः सदा ॥३१॥
 विधाय मायां त्रिविधंरुपायैः,
 परस्य ये वञ्चयन्तमाचरन्ति ।
 ते वञ्चयन्ति त्रिदिवापवर्गं,
 सुखाद् महामोहसखाः स्वमेव ॥३२॥
 मायावल्लीमशेषां, मोहमहातरुसमाहृतां ।
 विषयविषयपुण्यसहितां, लुनन्ति मुनयो ज्ञानशस्त्रेण ॥
 मायया तु जीवा दुर्गतिमेव लभन्ते तत् कथानकम् ब्रूते
 प्रणम्य त्रिजगन्नाथं, श्रीजिनं शर्मकोटिदं ।
 मायादोषकथां माया-विनाशाय गदाम्यहम् ॥३३॥
 अत्रामूवजितावर्तं, पत्तने सुचिरन्तने ।
 पुष्पचूलो महाराजः, पुष्पवस्ता प्रियाऽभवत् ॥३४॥
 एकदाऽसौ महीनाथो, राज्यं कुर्वन् निजेच्छया ।
 धर्मराविगुरोः पादुके, मुनीन्द्रस्य महाधियः ॥३५॥
 धर्ममाकर्ष्यं जनेन्द्रं, स्वर्गमोक्षसुखप्रदं ।
 त्रिधा वैराग्यमासाद्य, मुनिर्जातो विचक्षणः ॥३६॥

पुष्पदत्ता च सा राज्ञी, ब्रह्मिलाख्याऽऽधिकान्तिके ।
 आधिक्यं रूपमादाय, कुलंश्वर्यादिगविता ॥५५॥
 अत्रासामायिकाणां च, धर्मतत्त्वपराङ्मुखा ।
 दन्डनां न करोति स्म, धिग्मूनां कुचेष्टितं ॥५६॥
 तथाऽसौ पुष्पदत्ताख्या, मूढात्मा स्वशरीरके ।
 सुगन्धद्वयकेनोच्चं, संस्कारं कुरुते सदा ॥५७॥
 तदा तां ब्रह्मिला प्राह, जैनमार्गविक्षचरणा ।
 आधिक्ये ! पुष्पदत्ते ! भो, तवेदं नैव युज्यते ॥५८॥
 तच्छ्रुत्वा सा दुष्टात्मा, मायावाक्यं जगाद च
 भो क्षान्तिके ! स्वभावेन, सुगन्धं मे शरीरकं ॥५९॥
 यस्य चित्ते स्वयं नास्ति, धर्मः श्रीमज्जिनेशिनं ।
 बोधितस्यापि बुष्टत्वात्, तस्य दुःकर्म पापिनः ॥६०॥
 एवं मायामहाकल्प-मण्डिता पुष्पदत्तिका ।
 मृत्वा पापेन चम्पायां, तद्राजश्रेष्ठिनो गृहे ॥६१॥
 जाता सागरदत्तस्य, दशसौ पूती मुखी कुषीः ॥६२॥
 इति ज्ञात्वा बुधं नित्यं, त्याज्यं प्रायश्चित्तकर्म तत् ॥
 मायाऽसौ पशुयोनिदुःखजननी, माया कुलध्वंसिनी,
 माया रूपयशोमहत्त्वसुगति, श्रीशर्मनिर्नाशिनी ।

शास्त्रेत्थं जिनधर्मकर्मनिरतैः, सत्प्रणितं दूरतः,
त्यक्त्वा तां भवसागरस्य लतिकां, धर्मोऽत्र कार्या मतिः ॥

‘इत्याद्या बहवो जीवा मायया दुर्गतिं प्राप्ताः,,

वितरति विपुला निकृतिधारित्री,

बहुविधमसुखं दुरितसन्नित्री ।

इयमिति निहता विपुलमनस्कैः,

श्रुजुगुणपविना विमलयशस्कैः,

॥६४॥

मार्जवः क्रियते सम्यग्, दुष्टबुद्धिश्च त्यज्यते ।

पापचिन्ता न कर्तव्या, भावकै धर्मचिन्तकैः

॥६५॥

ऊर्ध्वं श्रुजुभावेन, कौटिल्येन चतुर्गतिः ।

यत्ते रोचेत तत्कुर्याः, किमन्यं बहुजल्पनैः

॥६६॥

ॐ ह्रीं उत्तमार्जवधर्माङ्गाय नमः

मार्जवं स्वर्गसोपानं, कौटिल्यादिविबज्जितं ।

पूजया परया भक्त्या, पूजयामि तदाश्रये ॥

ॐ ह्रीं परमब्रह्मणो उत्तमार्जवधर्माङ्गाय

अर्घ्यं निर्बपामीति स्वाहा

उत्तमशौचधर्मः

मङ्गलाचरणम्

त्रिजितजन्मज रामृत्तिसञ्चयः,

प्रहतवाङ्मारागकदम्बकः ।

अधमहातिमिरव्रजभानुमान्,

जयति यः परमात्मपदस्थितः

॥१॥

दत्त्वा ह्यावापृथिव्यो बरविषयहति वीतभीशुष्विषादां,
 कृत्वा लोकत्रयंश्यं सुरनरपतिभिः प्राप्य पूजां विशिष्टां ।
 मृत्युव्याधिप्रसूति-प्रियत्रिगमजरा-रोमशोकप्रहीणो,
 मोक्षे नित्योरुसौख्ये क्षिपति निरूपमे, यः स वोऽङ्गत् सुधर्मः ॥

उत्तमशौचधर्मः

अथशौचधर्मलिङ्गं प्रतिपादयति—शुचेर्भावः शौचं. प्रकर्षंप्राप्ता
 लोभनिवृत्तिः शौचमुच्यते । प्रकृष्टा लोभनिवृत्तिः शौचम्, देहे
 निर्ममता, ममेदं बुद्धिरहिता शौचं कथ्यते, शरीरलोभनिवृत्तिः
 शौचं शरीरलोभनिवृत्तिः, सकललोभनिवृत्तिर्मूलं, शरीरपङ्कतवे
 बन्धुधनादिषु लोभो जायते, परबस्तुषु चित्तशुद्धिं विना शौचधर्मो
 न भवेदित्याह

- यथा च जायते चेतः सम्बन्धशुद्धिं सुनिर्मला ।
 तथा ज्ञानविदा कार्यं, प्रयत्नेनापि भूरिणा ॥३॥
- प्रारम्भे वर्तमानस्य, हिंसकस्य युधिष्ठिर! ।
 गृहस्थस्य कुतः शौचं, मैथुनार्भरतस्य च ॥४॥
- प्राणेशमनुमायाम्बां, मरिष्यन्तीं विलम्बयन् ।
 लोभः निशुम्भ्यते येन, तद् भजेच्छौचदेवतम् ॥५॥
- शौचधर्मप्रशंसासाहाह-
 सत्यं शौचं तपः शौचं, शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 सर्वभूतदया शौचं, पञ्चमं स्नानशौचकम् ॥६॥
- “न सत्यसदृशं शौचम्”
- कामरागमदोन्मत्ता, ये चाक्षवशत्रतिनः ।
 न ते जलेन शुद्ध्यन्ति, स्नानतीर्थशतैरपि ॥७॥
- न मृत्तिका जलं नैव, नाप्यग्निः कर्मशोधनम् ।
 शोधयन्तु बुधाः कर्म, ज्ञानध्यानतपोजलैः ॥८॥
- मृदो भारसहस्रेण, जलकुम्भशतेन च ।
 न शुष्याति दुराचारः, स्नानतीर्थशतैरपि ॥९॥
- द्विसमन्तगतं बुष्टं, तीर्थस्नाने न शुद्ध्यति ।
 शतशोऽपि जलैर्घातं, सुराऽमाण्डमिवाशुचि ॥१०॥

अन्तद्विचतं न शुद्धं चैव, बहिःशौचे न शौचभाक् ।
 सुपक्वमपि तिम्रस्थं, फले बीजं कटु स्फुटय ॥११॥
 गङ्गासागरपूठ हरौर्द्विषु संदा, तीर्थेषु सर्वेषु च;
 स्नातस्यापि न जायते तन्मृतः, प्राची विंशतिःवरा ।
 मिथ्यात्वादिवर्त्मलोमसं यदि भक्ष्ये, बाह्येऽपि शुद्धौदकेः,
 भीतः किं वदुशोऽपि शुद्धघतिसुरा—रूपप्रपूर्णे घटः ॥

आत्मानदी संयमे तोयपूर्णा,

सत्यं ब्रह्मा शीलतटा चर्योमिः ।

तत्रामिषेकं कुरु पाच्युग्रम्!

न दारिणा शुद्धघतिं चान्नरासेना ॥१२॥

आत्मबोधक्षुचित्तीर्थमद्भूतम्,

स्नानमत्र कुरुतीत्तमं बुधाः ।

यथैव योस्यपरतीर्थकोटिमिः,

क्षालयत्यपि फलं तदन्तरम् ॥१३॥

इन्द्रियार्थादिवस्तुजोषं, लोभुषं लीनवत्त्रयं ।

हत्वा निर्लोभवर्माङ्गं, स्नेहं कार्यं न नीस्कृत् ॥१४॥

“शौचं लोभविनिर्मुक्तं, मुक्तिधीवित्तरञ्जकं ।

यत्परदारार्थाद्विषु, जन्तुषु निःस्पृहमहिंसकं-चेतः ।

दुश्छेद्यान्तर्मलहृत्, तदेव शौचं परं नान्यत् ॥१६॥

समता सर्वंभूतेषु, मनोवाक्कायनिग्रहः ।

पापध्यानकषायाणां, निग्रहेण शुचिर्भवेत् ॥१७॥

शुचि भूमिगतं तोयं, शुचि नारी पतिव्रता ।

शुचि धर्मपरो राजा, ब्रह्मचारी सदा शुचि ॥१८॥

सन्तोषगुणप्रशसामाह-

सन्तोषामृततृप्तानां, यत् सुखं शान्तचेतसां ।

कृतस्तद् धनलुब्धानां-मितश्चेतश्च भावताम् ॥१९॥

“सन्तोषी सदा सुखी, न सन्तोषात् परं सुखम्”

परिग्रहाभिलाषाग्निं, ज्वलन्तं चित्तकानने ।

विध्यापयेदसौ क्षिप्रं, सन्तोषघनधारया ॥२०॥

उच्चैरेष तरुः फलं च विपुलं, दृष्ट्वैव हृष्टः शुकः,

पक्वं शालिदनं विहाय जङ्घीः, तं नारिकेरं गतः ।

तत्रारुह्य बुभुक्षितेन मनसाऽरम्भः कृतो भवने ।

आशा तत्र निरर्चका हि गविता, चञ्चु गता चूर्णताम् ॥

गन्धाढ्यां नवमालतीं मधुकरःत्यक्त्वा गतः यूथिकां,

तां त्यक्त्वाऽथ गतश्च पाटलतरुः, पश्चात् सरोजं गतः ।

बद्धस्तत्र निशाकरेण सहसा, रोदित्यसौ मूढधीः,

सन्तोषेण बिना परामवदं, प्राप्नोति सर्वे जनाः ॥२२॥

जातः कल्पतरुः पुरः सुरगवी, तेषां प्रविष्टा गृहम्,

चिन्तारत्नमुपस्थितं करतले, प्राप्नोति निधिः सन्निधिः ।

विश्वं वश्यमवश्यमेव सुलभाः, स्वर्गापवर्गश्रियो,

ये सन्तोषमशेषदोषदहनं, ध्वंसाम्बुदं विभ्रते ॥२३॥

सन्तोषं कुरु सर्वसौख्यजनकं, दुःखार्णवोत्तारकं ।

सद्धर्मालरत्नसागरपरं पापात्मकं निःस्पृहं

स्वर्गमोक्षकवशीकरं गुणनिधिं, तीर्थेश्वरैः सेवितं ।

चिन्तादुःखभयाद्विरमत्तमं, लोभं त्यज त्वं सदा ॥२४॥

सर्पाः पिबन्ति पवनं, न च दुर्बलास्ते,

शुष्कंस्तृणैर्वनगजा, बलिनो भवन्ति ।

कन्दैः फलं मूनिवराः क्षपयन्ति कालं,

सन्तोष एव पुरुषस्य परं विधानम् ॥२५॥

समसंतोसजलेण, जो धोषदि तिव्वलोहमलपुञ्जं ।

भोयणगिद्धिविहीणो, तस्य सउच्चं हवे विमलं ॥२६॥

ईश्वरो नाम सन्तोषी, यो न प्रार्थयते परं ।

प्रार्थना महतामत्र, परं वारिद्वयकारणम् ॥२७॥

सन्तुष्टाः सुखिनो नित्य-मसन्तुष्टाः सुदुःखिताः ।

उभयोन्तरं ज्ञात्वा, सन्तोषे क्रियतां रतिः ॥२८॥

सुखं त्रैलोक्यलाभेऽपि, नासन्तुष्टस्य जायते ।

सन्तुष्टो लभते सौख्यं, दरिद्रोऽपि निरन्तरम् ॥२९॥

येन सन्तोषामृतं पीतं, निर्ममत्वेन वासितं ।

त्यक्तं नैर्मानसं दुःखं, दुर्गतेनैव सौहृदम् ॥३०॥

यः सन्तोषामृतं पीतं, तृष्णातृट्प्रणाशकं ।

तैश्च निर्द्विग्नसौख्यस्य, कारणं समुपाजितम् ॥३१॥

हृदयं बह्यतेऽप्यर्थं, तृष्णाग्निपरितापितं ।

न शक्यं शमनं कर्तुम्, बिना सन्तोषवारिणा ॥३२॥

द्रव्याणां दूरतस्थक्त्वा, सन्तोषं कुरु सन्मते! ।

मा पुनर्दीर्घसंसारे, पर्यटिष्यसि निश्चितम् ॥३३॥

लोकद्वये दुःखफलानि बन्ते

गार्धक्यतोयेन विवद्वितोऽयम्

सन्तोषशस्त्रेण निकर्तनीयः,

स सोमवृक्षो बहलः क्षणेन

॥३४॥

सन्तोषसारसद्गतं, समावाय त्रिचक्षणा ।

भवति सुखिनी नित्यं, मोक्षसन्मार्गवतिनः

॥३५॥

लोभनिन्दामाह-

अनादिनिधने लोके, येऽत्र लोभेन मोहिताः ।
 जन्तवो दुःखमत्युग्रं, प्राप्नुवन्ति कुयोनिषु ॥३७॥
 लोभात् क्रोधः प्रवति, क्रोधाद् द्रोहः प्रवर्तते ।
 द्रोहेण नरकं याति, शास्त्रज्ञोऽपि विचक्षणः ॥३८॥
 यद् दुर्गामटवीमटन्ति विकटं, क्रामन्ति देशांतरं,
 गाहन्ते गहनं समुद्रमतनु-क्लेशां कृषिं कुर्वते ।
 सेवन्ते कृपणं पतिं गजघटासंघट्टदुःसंहरं,
 सर्पन्ति प्रधनं अनाश्रितधियस्तल्लोभविस्फूर्जितं ॥३९॥
 मातरं पितरं पुत्रं, भ्रातरं वा सुहृत्समम् ।
 लोभाविष्टो नरो हन्ति, स्वामिनं वा सहोदरम् ॥४०॥
 सुमहान्त्यपि शास्त्राणि, धारयन्तो बहुधृताः ।
 छेत्तारः संशयानां च, बिलद्वयन्ते लोभमोहिताः ॥४१॥
 एकामिषाभिलाषेण, सारमेया इव द्रुतं ।
 सौंदर्या अपि युज्यन्ते, धनलेशाभिष्टुभया ॥४२॥
 निःशेषधर्मवनदाहविजृम्भमाणो,
 दुःखीधमस्मनि विसर्पवकीतिभ्रमे ।
 बाहं धनेन्धनसमागमधीप्यमाने,
 लोभानले शसभर्ता सभर्ते गुरलीषः ॥४३॥

ये केचित्सिद्धान्ते, दोषाः श्वभ्रस्य साधकाः प्रोक्ताः ।

प्रभवन्ति निर्विचारं, ते लोभादेव जन्तूनाम् ॥४४॥

स्वमिगुरुबन्धुवृद्धान-बलाबलाश्च जीर्णदीनादीन् ।

ध्यापाद्य विगतशङ्को, लोभार्तो वित्तमादत्ते ॥४५॥

वर्धस्व जीव जय नन्द विभो ! चिरं त्वं,

इत्यादिचातुवचनानि विभाषमाणः ।

दीनाननो मलिननिश्चितरूपधारी,

लोभाकुलो वित्तनुते, सधनस्य सेवाम् ॥४६॥

लोभेन रात्रौ न सुखेन शेते, लोभेन लोकः समये न भुङ्क्ते
लोभेन काले न ददाति दानं, लोभेन काले न करोति धर्मम् ॥

अपि नाश्रुष पूर्येत्, पयोभिः पयसां पतिः ।

न तु त्रंलोभवराज्येऽपि, प्राप्ते लोभः प्रपूर्यते ॥४७॥

शाकेनापीच्छया जातु, न भर्तुमुदरं क्षमाः ।

लोभात् तथापि काञ्चन्ति, नराश्चक्रेश्वरभियम् ॥४८॥

शेते नित्यं शक्तिफटिते, मञ्चके मन्त्रपदे,

भुङ्क्ते स्तोकं तदपि कुर्वितं, जीर्णमन्त्रं क्षुभ्रातः ।

वस्ते जीर्णं मलमलिनितं, वस्त्रसङ्घं च कष्टयां,

एवं लोभी व्रश्चिर्गणैश्चिकं प्रत्यहं संधिनीति ॥५०॥

भुजङ्गगृहगोधाः सृष्टु, मूल्यः पञ्चेन्द्रिया अपि ।
 र्धनलोभेन जायन्ते, निधानस्थानभूमिषु ॥५१॥
 दिशश्चिद्रुद्धिर्लभ्यते—मूल्यधर्मादयो धर्म ।
 स्वकीयं परकीयं वा,ऽप्यधितिष्ठन्ति लोभतः ॥५२॥
 मूषणोद्यानवाप्यादौ, मूर्च्छितास्त्रिवशा अपि ।
 च्युत्वा तत्रैव जायन्ते, वृष्टीकायाश्चियोनिषु । ॥५३॥
 चक्रेशकेशवहलायुधभूषितीऽपि,
 सन्तीषमुक्तमनुजंस्थ न तृप्तिरस्ति ।
 तृप्तिं विना न सुखमित्येवगम्य सम्यग् ।
 लोभग्रहस्य वशितो न भवन्ति धीराः ॥५४॥
 बुद्धिश्चलति लोभेन, सोमो जनयते तुषां ।
 तृषार्तो दुःखमाप्नोति, परत्रेह च मानवः ॥५५॥
 सर्वेषामेव शौचानां, अर्थशौचं विशिष्यते ।
 अर्थेषु शुचिर्षो जीवः, न हि वृद्धादिभिः शुचिः ॥
 लोभाविष्टो नरो दित्तं, वीक्ष्यते न चापदं ।
 दुग्धं पश्यति मारजारो, यथा न लगुर्बाह्वत्स ॥५६॥
 सम्यग्दर्शनबोधसंयमितपः, शीलादिभार्जोऽपि नो,
 सर्वलेशो विनितैर्ते भवन्मृत्तो, लीमानलं चिभ्रतः ।

विभ्राणस्य विचित्ररत्ननिचितं दुःप्राप्यारं पयः,
सन्तापं किमुदम्बतो न कुस्ते, सध्यस्थितो वाडवः ॥
लोभात् क्रोधः प्रभवति, लोभात् कामः प्रजायते ।
लोभान् मोहश्च नासद्वच, लोभः पापस्य कारणं ॥५९॥

लब्धेन्धनं ज्वलनवत्, क्षणतोऽतिवृद्धि ।

सामेन लोभवहनः समुपैति जन्तोः ।

विद्यागमश्चततपःशमसंयमादीन् ।

मस्मीकरोति धर्मिणां स पुनः प्रबुद्धः ॥६०॥

लोभाक्रान्तहृदये प्रशस्तगुणगणा अबकाशं न लभन्ते स च लोभो जीवि
तारोग्येन्द्रियोपभोगभेदाच्चतुर्विधो भवति । पुनः स प्रत्येकं स्वपर-
विषयाद् द्विधा भवति ।

उपभोगेन्द्रियारोग्य-प्राणान् स्वस्य परस्य च ।

गृह्यन् मुग्धः प्रबन्धेन किमकृत्यं करोति न ॥६१॥

तथाहि

१ स्वजीवितलोभः	५ स्वेन्द्रियलोभः
२ परजीवितलोभः	६ परेन्द्रियलोभः
३ स्वारोग्यलोभः	७ स्वोपभोगलोभः
४ परारोग्यलोभः	८ परोपभोगलोभः

एवमष्टविधलोभाभावे सति मुक्तिर्लोभित्तरञ्जकः शौचधर्मो
भवेत् ।

तावत्कीर्त्यं स्पृहयति नरस्तावदन्वेति मंत्रो ।
 तावद् वृत्तं प्रथयति विभ-र्थाधितान् साधु तावत् ॥
 तावद् जनार्युपकृतमघाच्छुद्धते तावदुच्चैः,
 तावन्मानं वहति न वशं, याति लोभस्य यावत् ॥५८॥
 “एकोऽपि पातयामास, लोभः सर्वगुणानि वा”
 लोभमूलानि पापानी-स्येतद् यन्नं प्रमाण्यते ।
 इयं लोभाद् गुणभ्रंशं, पश्यन्तः इयन्तु तेऽपि तम् ॥

धनलोभफलमाह-

वित्तार्थं चित्तचिन्तायां, न फलं परमेततः ।
 अतीवोद्योगिनोऽस्थाने, न हि बलेशात् परं फलम् ॥६०॥
 लोभपिण्याकगन्धस्याख्यान श्रूयताम्-
 षष्ठ्याः क्षितेस्त्वृतीयेऽस्मिन्नल्लक्षके दुःखमल्लक्षके ।
 पते पिण्याकगन्धेन, धनायाऽविद्धचेतसा ॥६१॥

पञ्चालदेशेषु त्रिदशनिवेशानुक्कलोपशाल्ये काम्पिल्ये निजमति-
 माशात्म्यापहसितामराचार्यप्रतिभः रत्नप्रभो नाम नृपतिः आत्मी-
 यकपोलकान्तिविजितामृतमरीचिमण्डला मणिकुण्डला नामाऽस्य
 महादेवी । कुलक्रमागतात्मोपाजिताऽमितवित्तः सागरदत्तो नाम
 श्रेष्ठो । गृहस्य श्रीरिव धनश्रीर्नामाऽस्य भार्या । सूतुरनयो
 न्याप्यार्थोपाजनैकवित्तः सुदत्तो नाम । स महालीभविभावसुज्वल-
 च्चिभित्तः सागरदत्तः, पुरुषपरम्परायातायाः काञ्चनकोदरेकस्याः

स्वयमुपाजितार्धकोटेः पति भवन्नपि शालीयादिभक्तभोजने द्वितय
तुषापनीतिर्घावनाश्रावण कृतिश्च, शाकपाकविधाने संभारादिकृतिः
प्रसमाभ्यवहृतिश्च, घातंपूरपूरिमावेष्टिमादिभक्षोपक्षेपे महती स्ने-
हापतिरिन्धनविरतिश्च, दुग्धदधिघोलरसाद्युपयोगे न विक्रयाद्य
घृत न चतक कडङ्गरायेति च मन्यमान. म्त्रयमेव प्रतिदिवसवृद्धि
ग्रहणाय ध्वजलोकपाटके विहरमाणःप्रति पितृप्रिययन्त्रमुपसृत्य
आ सुरभिः खल्वेष खलः संजातः इति सस्मेरं व्य हरन्, गृहीत
शिण्डिखण्डः प्रत्यवसानसमये तद्गन्धमाजिघ्रन् सन्, सर्वलोके
परिहृतमनवधिकालोषितमतिमर्षता गतमकारिण्डतमेव च स्थाली
विलीयं भवति, तत्केवलावन्तिसोमसहायमाहरति । अत एवास्थ
महामोहानुबन्धस्य पिण्याकगन्ध इति जगति नाम प्रपये । मुखा-
मोदमात्रेण च प्रयोजनम् । तदल ताम्बूलार्थमर्थव्ययेन इति विचि-
न्त्य विष्णुतरुत्वचः कालवल्लीदलोत्तरास्वाशरुचः कबलयति ।
अर्घषाणोदरः परिवारः कदाचिदपि देहे हृदये वा न मनागपि
विक्रुते इति मत्वा न कमप्यूर्ध्वं पूरं पूरयति ।
प्रतिचारकांश्चैव शिक्षयति न तैलाथं लवणार्थं वित्तं व्ययि-
तर्थं । किं तु कार्षापण माप चादाय आपणमुपढीक्य तदुभयं
गृहीत्वा पुनरिदं साधु न भवतीति प्रतिसमर्पयंस्तत्र मापे किञ्चि-
चल्लनमायाति तेन शारीरो विधिविघातव्यः । परिजनाभंक्तान्
स्वीकायांश्चैवमुपजपति न भवद्भिरङ्गाभ्यङ्गार्थं भवनमुद्रोत
व्ययम् किं तु सस्नेहदेहेः प्रातिवेशिकशिषुसन्दोहैः सहाऽतिसम्बाधं

योद्धव्यम् । अतो भवतामनुष्यायसन्निधिः स्नानविधिः ।
 क्षपायां च प्रतिवेशवेष्टमप्रदीपप्रभप्रज्वलितेन बलीकाम्स्तावलम्बितेन
 काचमुकुरेण गृहादृशो प्रदीपकार्यम् निकाय्यमध्ये च सणसररुद्रप्रोक्तै,
 विषमरुचिदीप्तं रुद्रकबीजैः करोति । सकलजनसमाधारणाश्च नवीन
 सङ्गा एव युगा सपरिच्छेदः परिवर्धयति । मनाम् मलीमसरागाश्च
 विक्रीणीते । ततोऽस्य वमनवावनाष्टंमपि न कपदंकोपक्षयः ।
 पर्वाणि च पुराणपहलवकचवराफनयनकणोत्करेणातमत्तप्तसघाट
 स्नेहद्रव्येण गुडगोणीक्षालनकषायेण च निवर्तयति । प्रत्यामन्त्रणेन
 द्रविणव्ययात् परागारभोजनावलोकनेनाश्वितजनमनोविनाश
 भयाच्चा मन्त्रित्ते न कस्यापि निकेतने प्साति । एवमतीवतर्षोत्क-
 र्णरसहार्ये सकल रुदर्याचार्ये तस्मिन् जीवत्यपि मृतकल्मषमसि
 वसति सति एकदा स लक्ष्मीकमलिनीपरिमलनकलभो रत्नप्रभा
 राजसिन्धुरप्रधावसंदर्शनप्रासादसंपाकनाय श्रवणापयमृत्तस्य रूद्र
 दत्तस्य महीपतेः कालेन स्थण्डिलनालुप्तावकाक्षे भवनप्रदेशे
 भूशोधनं विधापयन् एतन्स्थानमण्डपामोगम्बजुषः प्रकामोषर
 दोषकलुषवपुषः संपूर्णविस्तारपुषः प्रथिमगुणविशिष्टकाः सुवर्ण-
 ष्टकाः समालोक्य बहिर्निकाम कलङ्कमलिनत्वशचितरेष्टकविशिष्ट
 त्वमाकलवम् एताः खलु चैत्यालयनिर्माणाय योष्याः इति
 चेतसैकत्र स्तूपतामानाययन्मास । अत्रान्तरे समस्तमित्पचपुरोमम
 सगन्धः पिण्याकगन्धः सरभसभापतसामिष्टका वृत्तां वैबिकनि-
 वहानां सायं समये मार्गविषये पतितामेकामिष्टकामनाप्य चक्ष्म

कालनदेशे न्याधात् । तत्र च प्रतिघ्नमङ्घ्रि संघर्षादशेषकालु-
 प्यमोर्षे भर्मनिमित्तत्वमवेत्य तैस्तैः प्रलोभनवस्तुभिः काचवहनां
 विहितोपचारस्ताः संगृह्णन् श्रुतस्त्रस्त्रीयापायोदन्तः स्थायमानमनो
 मन्युःकृतान्तः पिण्याकगन्धः भो पुत्र ! निखिलकलावदातचित्त
 सुदत्त भवत्पितृस्वसुः सुतशोकशंकुशमनाय मयाऽवश्यं तत्र गत-
 ब्यमपस्नातव्यं च । तत स्त्रयाऽप्येताः परिस्कन्दलोकप्रलो-
 भनेन साधु संग्रहीतव्याः इत्युपहृरे व्याहृत्य सकलजगदव्यवहारा
 वतार त्रिवेद्यां काकन्धां लोकशोकभूयिष्ठाय स्तूर्णम् कनिष्ठाया
 दर्शनार्थमगच्छत् । असद्व्यवहारव्यावृत्तः सुदत्त तातोपदेशमनिः
 श्रेयसमवस्थान् यतो राजपरिगृहीतवृणमपि गृहीतं कञ्चनीभवति
 संपद्यते च पूर्वोपाजिनस्याप्यर्थस्यापहाराय ॥ जातमतिः नैकापोष्टकां
 समग्रहीत्, महालोभलोलतान्धः पिण्याकगन्धस्तस्याः पुरोऽपस्नायागतः
 सुतमप्राञ्छीत् वत्स ! कियतीः खलु तत्रमिष्टकाततीः पर्याग्रहीः !
 स्तेययोगविनिवृत्तः सुदत्तः तात ! नैकामपि प्रादुर्भवद्दीर्घदुर्गति
 दुरितबन्धः पिण्याकगन्धः समर्थे सदाचारकृतार्थे पुष्यभाजि तुजि
 परमुत्तरमपश्यन् यदोमौ क्रमौ परिक्रमणमक्षौ मम नाभविष्यता
 तदा कथङ्कारमहं मन्मनोरथवन्ध्यां काकन्धामगमिष्यं । अत एता-
 बेवात्रश्रीविरामावही ब्रोही इति विचिन्त्योद्धतं बर्तयन्त्याः
 स्ववासिन्धाः करादाक्षिप्तशरीरेण शिलापुत्रकेण तौ जर्जरिताव-
 जीजनत् । एतच्च वैदेहकाभ्यञ्जनपरिजनात् प्राचीनबहिनिभः
 क्षितिरमणीकरिणीभः रत्नप्रभः श्रुत्वा वासीवक्रेण शिल्पमिद्वि-
 द्यापितेष्टकातक्षणः, ॥ प्राणसंहाराय चेति

सुवर्णत्वं निर्णय विहितसर्वस्वापहारं सनिकार नगरजनोच्चार्यमाणदुरपवादप्रबन्ध पिण्याऋगन्धं निरवासयत् । इन्द्रियमस्थानं हि गुणदोषयोर्महीपतयः इति नीतिवाक्यमनुस्मृत्य मूलधनप्रदानेनावयागतनिवासनिवेदनेन च परद्वय्यादाननिवृत्तं सुदत्तं साधु समाश्वासयन् । स तथा निर्वासितः सञ्जातनरकनिषेकनिबन्धः कृतप्रकामलोभसम्बन्धः चिरायोपाजितदुरन्तदुष्कर्मकम्बः पिण्याऋगन्धः प्रेत्य पातालमगात् ॥

अत्यर्थमर्थकाङ्क्षाया—मवश्यं जायते नृणां

अघसंघचितं चेतः, संसारावर्तवर्तनम् ॥६२॥

तृष्णा— तृष्णाप्रपञ्चतो नान्यन् नरक घोरमुच्यते बाह्याभ्यन्तरग्रन्थत्यागसिद्धये सिद्धिं राशां निराकृत्य नैराश्यमवलम्ब्यते अनिरुद्धा आशा सती विश्वं प्रसर्पति । निबद्धमूलाऽसौ आशा पुनः छेत्तुं न शक्यते, यद्याशा शान्तिमायाता तदा समीहितं सिद्धं । अन्यथा भवसम्भूतो दुःखवादि दुस्तरौ भवति, लोकानामाशौच यमप्रणमराज्यस्य सद्बोधार्कोदयस्य विवेकस्य च प्रतिषेधिकाऽस्ति, यः सर्पती-माशामपि रक्षितुं न क्षमस्तस्यापवर्गसिद्धिर्ग्रन्थं परिश्रमं वृथा ॥ देहिनामाशापिशाची मनोमत्तकरणे मन्दिरा, आशौच विषमञ्जरी । आशामूलानि दुःखानि प्रभवन्ति, यैराशा राक्षसी हता त एव घीराः सुखिनः सन्तिः, तैरेव महाव्यसनसंकीर्णः क्लेशसागर उत्तीर्णः । येषामाशा तेषां मनःशुद्धिः कुतः, यः सर्वाशां निराकृत्य नैराश्य-मवलम्बते तस्य स्वान्तं सङ्गपङ्कैः क्वचिदपि कदापि न क्षिप्यते ।

चतुःकषायनिवारणोपायमाह

- शमान्बुभिः क्रोधशिक्षी निवार्यतां,
 नियम्यतां मानमुदारमार्दवं ।
 इयं च मायाऽऽर्जवतः प्रतिकरणं,
 निरोहतां चाश्रय लोमशान्तये ॥१॥
- क्षमया क्रोधकषायं, मानकटायं च मार्दवेनैव ।
 मायामार्जवलाभात्, लोमकषायं शौचतो जयसु ॥२॥
 जेतव्यः क्षमया क्रोधो, मानो मार्दवसम्पदा ।
 मार्जवेन सदा माया, लोमःसन्तोषयोगगतः ॥३॥
- क्षमा क्रोधस्य मानस्य, मार्दवं त्वार्जवं पुनः ।
 मायायाः सङ्गसंन्यासो, लोमस्येते द्विषः क्रमात् ॥४॥
 पाषाणभूरजोवारि-लेखाप्रलयत्वभाग् भवन् ।
 क्रोधो यथाक्रमं गत्यै, 'श्वभ्रतिर्यङ्' नूनाकिनाम् ॥५॥
 शिलास्तम्भास्त्रिसार्द्धेध्म-वेत्रवृत्ति द्वितीयकः ।
 अश्वःपशुनर स्वर्ग-गति सङ्गतिकारणं ॥६॥
 वेणुमूर्करजाशृङ्गं, गर्भमूर्त्रेद्वामरं समा ।
 माया तथैव जायेत, चतुर्नतिविशीर्णये ॥७॥

क्रिमिनीलीदपुल्लेप, हरिद्रारागसन्निभः ।

लोमः कस्य न संजातस्तद्वत्संसारकारणम् ॥८॥

चतुःकषायाणां प्रत्येकं चतस्रोऽवस्था दृष्टान्तविशेषे स्पष्टयन् प्राह

दृशदवनिरजोऽब्-राजिवदशमस्तम्भास्थिकाषुवेप्रकवत् ।

वंशाङ्घ्रिमेवभृङ्गोक्षमूत्रचामरवदनुपूर्व ॥१०॥

क्रिमिचक्रकायमल रजनिरागवदपि च पृथगवस्थाभिः ।

क्रुन्नानदम्भलोभा नारकतिर्यङ्न्सुरगतीः कुर्युः ॥११॥

अं तोमुहुत्तपक्वं, छ मासं संखसंखणंतमवं ।

संजलणमादियाणां, वासणकालो दु णियमेण ॥१२॥

पडमो दंपणघाई, विदियो तह देतविरदिघाई य ।

तदियो संजमघाई, चउत्थो जहक्खादघाई य ॥१३॥

यदि क्रोधादयः क्षीणा,स्तदा किं लिखते बुया ।

तपोभिरथ तिष्ठन्ति, तपस्तत्राप्यपार्थकम् ॥१४॥

कषायशमनफलमाह-

स्वसंविन्ति समायाति, यमिनां तावन्नुत्तमम् ।

आसमन्तात् समं नीते, कषायशमिषमञ्जरे

॥१५॥

यस्याशा पिशाची निघन गता तस्य तत्त्वरुचिः विवेकः वृत्त च स क्लं भवति । यस्य चेतः निराशासुधापूरैः पवित्रितं तं बद्धस्नेहा उपशमश्रीः सोत्कृष्टमालिङ्गति, तेषामेव ज्ञानपादपः सुखफलं ददाति, आशानलदीपितः शक्रोऽपि स्वर्गं सुखी न स्यात् । सर्वज्ञानलं वि-
ध्याप्य यमिनः शिवं श्रयन्ति । नैराश्याधिष्ठितात्मनां स्वान्तं चापलं त्यजति, अक्षदन्तिनो विक्रियां त्यजन्ति, कषायाग्निः प्रशाम्यति, अत्र बहुनोक्तेन किं यस्याशा निघन गता स एव लोकद्वय विशुद्धये महतां सेव्यः । आशा जन्मोत्पन्नद्वय भवति आशाविपर्ययः शिवाय भवति ।

आशा नाम नदी मनोरथजला, तृष्णातरङ्गाकुला,
रागप्राह्वती वितंकविहगा, धैर्यद्रुमध्वंसिनी ।
मोहावर्तसुदुस्तराऽतिगुणा, प्रोत्तुङ्गचिन्तातटी,
तस्याः पारगता विशुद्धमनसो, नन्दन्ति योगीश्वराः ॥
एवमाशानिराशयो गुणदोषो विज्ञाय गुणात्मकः शौचधर्मः
परिपासनीयः ।

ॐ ह्रीं उत्तमशौचधर्माङ्गाय नमः

शौचं लोभविनिर्मुक्तं, मुक्तिश्रीचित्तरञ्जकं ।

पूजया परया भक्त्या, पूजयामि तदाप्तये ॥

ॐ ह्रीं परमब्रह्मणे उत्तमशौचधर्माङ्गाय नमः

अर्घ्यं निर्वपामीति स्वाहा ॥

उत्तमसत्यधर्मः

मङ्गलाचरणम्

स्मरकरिसुगराजः पुण्यकडजाह्विराजः
सकलगुणसमाजः सर्वकल्पावनीजः ।
स जयति जिनराजः प्रास्तबुष्कर्मबीजः
पदनुतसुरराजस्त्यक्तसंसारभूजः ॥ १ ॥

संसारसागरनिमग्नशरीरिवृन्द ।

उद्घृत्य यो धरति मोक्षनिकेतनान्तः ।

सज्ज्ञानभानुविदिदिताहिलवस्तुतत्त्वैः ।

प्रोक्तो जिनैरखिलसौरव्यकरः स धर्मः ॥ २ ॥

सत्यधर्मलिक्षणं -- सत्सु प्रशस्तेषु दिगम्बरेषु तदुपासकेषु च
श्रेष्ठलोकेषु यद्वचनं साधु तत्सत्यमुच्यते । ये प्रसज्यां प्राप्त्वा
स्तद्भक्ता वा तेषु यद्वचनं तत्सत्यं । मुनिश्चर्येत् तथ्यं, हितं,
मितं, सारं जिनसूत्रानुगं निष्पाप करुणाक्रान्तं रागद्वेषादि दूरगं
धर्मज्ञानोपदेशाय वचनं ब्रूयते तत्सत्यं । यावत्सत्यं तावद् धर्मः,
यावद् धर्मं स्तावन् शान्तिः । तत्सत्यं सत्यसत्त्वोभयानुभवक्षेत्रेण
चतुर्धा । तत्रासत्योभयवचनं शुभातिशयं सर्वपापाकरं, त्याज्यं ।
सत्यानुभववचनं तु जगन्धर्मविधायि निष्पाप धर्मसिद्धये समस्तैः

नित्यं वक्तव्यं । सत्येन वचसा शशिनिर्मला परमा कीर्ति लोकत्रये
अमेत् । तथाचोक्तम्

अङ्गभूतिरिवानन्दं, वर्धयन्ती जगन्त्रये ।

स्वर्गभिर्घ्रियते सूदर्ना कीर्तिः सत्योत्थिता नृणाम् ॥

सत्यवचनप्रभावेन पुरुषाणां मुखे विश्वदांपिका भारती निवासं करोति
सत्येन पुंसां बुद्धिं विश्वतत्त्वपरीक्षायां निकषग्रावसन्निभा
संपद्यते ।

येन सत्यवचसा स्थिरं वैराग्यं जायते, सद्गुणा वर्धन्ते, रागाद्या
विलीयन्ते कामकोपादयश्चाम्यन्ति । दुर्घनानि नश्यन्ति, साधुना
धर्मतत्त्वदर्शक मिष्टवचो वाच्यं । अनेन वचसा मे ऽन्वेषां शुभ-
वाञ्छुभं हितमहितं वा श्रेयो वा ऽश्रेय इति चित्ते पूर्वं विचार्य
पश्चात् धर्मतत्त्वबोधाय स्वागमानिन्दितवचो वदन्तु । एवं भूत-
विचाराभावे सर्वार्षसिद्धिदमीनं कुर्वन्तु साधवः । स्वपरतत्त्वज्ञा-
सुनृतं वचो वदन्तु । तथाचोक्तम्

जिणवयणमेव भासति, तं पालेदुं असकमाणो वि
बधहारेण वि अलियं, ण वदवि ओ सच्छवाई सो ॥ ३ ॥

असत्यं विरतौ सत्यं, सत्स्वसत्स्वपि यन्मतं ।

वाक्समित्यां मितं तद्धि, धर्मं सत्स्वेव बह्वपि ॥ ४ ॥

अमृतविरतिमहाव्रते :— सत्सु असत्सु वा बह्वपि वचनं
 भाषात्रयितौ :— सत्सु वा असत्सु मितवचनं
 सत्यधर्मं — सत्सु भक्तेषु च मितं प्रसूतं च वचनम्

सत्यधर्मप्रश्नसामाह

सत्यमेव वदेत् प्राज्ञः, सर्वभूतोपकारकं ।
 यद्वा तिष्ठेत् समालम्ब्य, मौनं सर्वार्थसाधकम् ॥ ५ ॥
 साधुरत्नाकरः प्रोद्यत्-दयापीयूषनिर्भरः ।
 समये सुमनस्तृप्त्यै, दक्षामृतमुद्गिषेत् ॥ ६ ॥
 मौनमेव सदा कुर्या-शयः स्वार्थैकसिद्धये ।
 स्वैकसाध्ये परार्थे वा, ब्रूयात् स्वार्थाविरोधतः ॥ ७ ॥
 मौनमेव हितं पुंसां, शक्यत् सर्वार्थसिद्धये ।
 वक्षो वाऽतिप्रियं तथ्यं, सर्वसत्त्वोपकारि यत् ॥ ८ ॥
 धर्मनाशे क्रियाब्धंसे, स्वसिद्धान्तार्थविप्लवे ।
 अपृष्टेरपि वक्तव्यं, तत्स्वरूपप्रकाशने ॥ ९ ॥
 स्वपरिहितमेव मुनिभि मितममृतसमं सदैव सत्यं च ।
 वक्तव्यं वचनमथ प्रविधेयं धीघनं मौनम् ॥ १० ॥

१ सत्यं २ हितं मितं, ब्रूयाद् धर्महिंसादिवर्जितं ।
 धर्मोपदेशकं सारं, श्रोतृश्रवणसौख्यदम् ॥ ११ ॥
 १ अनृतादविरतिः सत्यं-व्रतं जगतिपूजितम्, २ उपकारकम्
 हृत्वा हास्यं कफबल्लोभमपस्यामदद् भयं मित्वा ।
 वातवदपोह्य कोपं, पित्तवदनुसूत्रयेद् गिरूं स्वस्थः ॥ १२ ॥
 सदा सत्यवादा-दनुल्लङ्घ्यवाक्यो,
 वचः सिद्धिमिद्धां परिप्राप्य पश्चात् ।-
 त्रिलोक्यं कशास्ता नरश्चाकनादो,
 भवेद् निवृत्तिश्रीवधूरम्यहर्म्यः ॥ १३ ॥
 सत्यं वदन्ति मुनयो, मुनिभि विद्या विनिर्मिताः सर्वाः ।
 म्लेच्छानामपि विद्याः, सत्यभृतां सिद्धिमायाति ॥ १४ ॥
 सत्यं ब्रूयात् प्रियं ब्रूयात्, न ब्रूयात् सत्यमप्रियं ।
 प्रियं च नानृतं ब्रूया, देव धर्मः सनातनः ॥ १५ ॥

पुरुषस्यैकमपि प्रियवचो दोषशत प्रमार्जयितुं प्रभु ।
 यथा प्राणितो मधुरवचसा तुष्यन्ति वस्तुदानार्थं न तथातुष्यन्ति ।
 जगत्पूज्ये शुभाकरे मधुरे वचसि सति कः सुधी जगन्निन्द्य कटुक-
 मसुस्थं वदेत् । तथाचोक्तम्
 नरस्य चन्दनं चन्द्र-चन्द्रकान्तमणिजलं ।
 न तथा कुस्ते सौख्यं, वचनं मधुरं यथा ॥ १७ ॥

एकाऽपि कला सकला, वचनकला किं कलाभिरन्याभिः ।
 वरमेका कामनवी, जरद्गवा किं सहस्रैश्च ॥ १८ ॥
 वचनादेव उपकारापकारो भवतः, दुर्जनसज्जनी धर्मधर्मिणो
 ज्ञान्यज्ञानिनो ज्ञायते ।

जाग्रत्वं सोमनस्यं च, कुर्यात् सद्वागलं परैः ।

अजलाशयसम्भूत-ममृतं हि सतां वचः ॥ १९ ॥

वश्यं भवन्ति सत्येन, देवताः प्रणमन्ति च ।

विमोक्षयन्ति सत्येन, ग्रहतः पान्ति च स्फुटम् ॥ २० ॥

नरो मातेव विश्वास्यः, पूज्यो गुह्यरिवाऽक्षिते ।

सत्यावादी प्रियो नित्यं, स्वबन्धुरिव ज्ञायते ॥ २१ ॥

भाषमाणो नरः सत्यं, लभते प्रीतिमुत्तमाम् ।

बुधानन्दकरिं कीर्ति, शशाङ्करसुन्दराम् ॥ २२ ॥

सम्पद्यन्ते गुणाः सर्वे, संयमो नियमस्तपः ।

गुणानामालयः सत्यं, मत्सदानामिव तीरधिः ॥ २३ ॥

बुधजनपरिसेव्यं, स्वर्गमोक्षकद्वारं

सकलसुखनिधानं, धर्मबीजं गुणाढ्यं ।

जितवचनपवित्रं सर्वपापापहारं,

शिवकरमतिसारं त्वं वचो ब्रूहि सत्यम् ॥ २४ ॥

विश्वामित्रस्यैतन्नं विपस्तिचक्षणं वेदैः कृतारम्भनम्,
 मुक्तैः मध्यवर्तनं जगन्निशान्तं जगत्प्रोरक्यथस्मनम् ।
 श्रेयः संबन्धनं समृद्धिजननं सौजन्यसंजीवनं,
 कीर्त्तौकेलिवर्तनं प्रभावमवनं सत्यं वचः पावनम् ॥ २५ ॥

सत्यवाचि प्रतिष्ठिताः सर्वा गुणसम्पदः सत्यधर्मावलम्बिनां धीमता
 इन्द्रादयोऽपि प्रत्यूहकतुं न शक्ताः । क्रूरसर्पाद्या दक्षितु न समर्था ।
 अग्निः सत्यवादिनां न बहति । सिंहा न सादन्ति,

बह्यते न हुताशेषेन, न निमज्जति वारिणि ।
 धन्यः सत्यवकीर्षेती, नरो नद्याऽपि नोह्यते ॥ २६ ॥

तस्याग्निजंलमर्षमः स्वल्पमरिभिन्नं सुराःकिङ्कुराः ।
 कान्तारं नगरं विरिणुह्यमहि, कर्त्तव्यं कुमारि मृगः ।
 पात्तलं बिलमत्प्रभुत्पलदलं, व्यसन्नः शृङ्गालो विषम् ।
 पीयूषं विषमं क्लृप्तं च वचनं, सत्याङ्घ्रितं क्लृप्तं यः ॥ २७ ॥

“सर्वत्र सर्वदा च सत्यमेव गौरवं लभते”

सति सन्ति व्रतान्येव, सुशुद्धे वचसि स्थिते ।
 भवत्याराधिता सद्भिः, कर्मत्पुण्ड्र्या च भारती ॥ २८ ॥
 प्रास्तामेतदमुत्र सुनृतवचाः, कालेन यत्नपुण्ड्र्या,
 सद्गुणैव सुरत्व-संयुतिं स्रियुःपारापितृभ्यः क्व ।

तत् प्रप्नोति ममःशत्राः विघ्नं, शिष्योऽप्यन्मयात्मा ।
 तत्साधुत्वमिहैव जन्मनि परं, तत्केन संशयते ॥ २९ ॥
 जिह्वास्थस्य सपिपी नित्यं, स्थिरस्य रसद्वयने शिष्ये ॥
 लोकं जिघ्रति तुण्डाग्रे, सत्यमन्त्रेण कौशिक ॥ ३० ॥

अथ दशविधसत्यमाह

देशसम्प्रतिबिधेय, नामरूपप्रतीतितः ।

संभावनोपमाने च, व्यवहारो भाव इत्यपि ॥ ३१ ॥

- १ उच्यतेऽसत्यं :- नामादेशभावात्किं बहुभक्तुं वस्तु कथ्यते, तत् जनपदादिभिः सत्यं, यथा लोके लोकेः सर्वं भ्रष्टादिरोदनं किन्तु द्विविधभाषायां चीरः कथ्यतेऽत्र विवादो न विद्यते ॥ १ ॥
- २ संकलितसत्यं :- बहुभिर्यत् सम्मतं तत् सम्प्रतिबिधेयं, यथा लोके मानुष्यपि राजपत्नी महादेवी निम्नजने ॥ २ ॥
- ३ विक्षेपसत्यं :- यत् प्रतिबिम्बं स्थाप्यते तत् स्वस्वभावात्सत्यं
- ४ यथाऽहंत्सिद्धयतीनां च प्रतिमम ममनिवृत्तये कथ्यते ॥ ३ ॥
- ५ नामसत्यं :- गुणैस्त्वत्त्वं प्रत्ययं च यथाऽहं कथ्यते तत्त्वमसत्यं यथा कस्मचित् पुंसो देवदत्त इति नाम ॥ ४ ॥
- ६ रूपसत्यं :- मुख्यवर्णन-वद्वरूपं उच्यते तद्वरूपसत्यं यथा

- बलाकायां बर्णान्तरे सत्यपि श्वेतवर्णस्य मुख्यत्वेन बलाका
श्वेता इति कथ्यते ॥ ५ ॥
- ६ प्रतीतिसत्यं :- अन्यापेक्षया यत् सिद्धं तत्प्रतीतिसत्यं यथा
अस्य ह्रस्वस्यापेक्षया अयं दीर्घ इति कथ्यते ॥ ६ ॥
- ७ सम्भावनासत्यं :- शक्याऽशक्यभेदाभ्यां यद् विविध कार्यं
कर्तुं मीहते तत्संभावनासत्यं, यथाऽयं पुरुषो बाहुभ्यां समुद्रं
तर्तुं मीहते ॥ ७ ॥
- ८ उपमासत्यं :- औपम्येन संयुक्तं यद् वचनं ब्रूयते तदुपमा-
सत्यं यथा पल्योपमादय ॥ ८ ॥
- ९ व्यवहारासत्यं :- ओदने सिद्धेऽपि लोकव्यवहारानुसारेण
ओदनं पचति यद् वचनं तद् व्यवहारसत्यं ॥ ९ ॥
- १० भावसत्यं :- अक्षयस्थज्ञानस्य द्रव्ययाथात्म्यादर्शनेऽपि सय-
त्स्य संयत्तासंयतस्य वा स्वगुणपरिपालनार्थं प्राप्नुकमिदमप्राप्नु-
कमित्यादि यद् वचनं तद्भावसत्यं यथा निरीक्ष्यस्व प्रयताचारो
भवति, इत्येवमादिकं वचनं भावसत्यं कथ्यते, अहिंसा-
धर्मपालनाङ्गत्वात् ।

अथवा—हिंसादिदोषदूरं यत् सत्यमसत्यं वा वचनं उच्यते तद्
भावसत्यं, यथा स्वयां चोरो दृष्टो न मया दृष्ट इत्युच्यते ।

सत्यं नास्ति नरीश्वरो, जनपदे चोरोऽन्वसि स्थापने,
देवोऽक्षादिषु वारयेवपि गिरि शीर्षेण संभावने ।

भावे प्रासु पञ्चोदनं व्यवहृती दीर्घः प्रतीत्येति ना ।
पत्यं चोपमितो सितः शशधरो रूपेऽस्तुजं सम्मती ॥ ३२ ॥

दशप्रकारसत्यमाह

वेशेष्ट स्थापनानाम-रूपापेक्षाज्जनीक्तिषु ।
संभावनोपमा भावेऽङ्घ्रि सत्यं दशात्मना ॥ ३३ ॥
भ्रोदनोऽप्युच्यते चोरो, राज्ञी देवीति संमता ।
दृषदप्युच्यते देवो, बुविधोऽपीश्वरामिधः ॥ ३४ ॥
दृष्टाधराविरागापि, कृष्णकेश्यपि भारती ।
प्राचुर्यात् श्वेतरूपस्य, सर्वशुक्लेति सा स्तुता ॥ ३५ ॥
ह्रस्वापेक्षो भवेद् दीर्घः पच्यन्ते किल मण्डकाः ।
अपि मुष्ट्या पितृष्टीन्द्रो, गिरीन्द्रमपि शक्तिः ॥ ३६ ॥
अतद्रूपापि चन्द्रास्या, कामिन्युपमयोच्यते ।
चौरे दृष्टेऽप्यदृष्टोक्ति, रित्यादि वदतां नृणाम् ॥ ३७ ॥
स्यान् मण्डलाद्यपेक्षायां, सत्यं दशविधं वचः ।

“हितावह दोषोऽभिमतं वचः सदेव वक्तव्यम्
सत्यवाक् पुरुषः सत्यसामर्थ्याद् वचः सिद्धिं समस्तुते ।
“वाणी चास्य भवेन्नान्या, यत्र यत्रोपजायते”

सत्यवचनफलमाह

सुस्वरः स्पष्टवागिष्ट मत्स्यास्यानदक्षिणः ।

क्षणाद्निजितारातिः अस्त्यचिरते भवेत् ॥ ३८ ॥

द्वादशप्रकारभाषामाह

हिंसाद्यकर्तुः कर्तुर्वा, कर्तव्यमिति भाषणं ।

अभ्यास्यानं प्रसिद्धो हि, वागादि कलहः पुनः ॥ ३९ ॥

दोषाधिकरणं दुष्टैः, परजात् पञ्चुन्यभाषणम् ।

भाषा बहुप्रलापास्या, चतुर्दशविजिता ॥ ४० ॥

रत्यरत्नप्रिये बोधे, रत्यरत्युपपादिके ।

आसज्यते यथार्थेषु, श्रोता सोपाधिवाक् पुनः ॥ ४१ ॥

वचनप्रवणं जीवं, कर्ता निकृतिवाच्यतः ।

न नमत्यधिकेष्व्वात्सा, सा चाप्रणतिवागभूत् ॥ ४२ ॥

या प्रवर्तयति स्तोत्रे, मोषवाक् सा समीरिता ।

सम्यग्मार्गं नियोक्त्री या, सम्यग्दर्शनवागसौ ॥ ४३ ॥

निध्यादर्शन वाक् सा या, निध्यामार्गोपदेशिनी ।

वाचो वृत्तमेवापाः वस्तारो ह्येन्द्रियादयः ॥ ४४ ॥

चतुःप्रकारासत्यमाह

मुञ्चासत्यं दधः साधो!, चतुर्भेदमपि त्रिधा ।
 संयमे विवधानोऽपि, भाषादोषेण बाध्यते ॥ ४५ ॥
 प्रथमं तद्वचोऽसत्यं, यत् सतः प्रतिषेधनम् ।
 अकाले मरणां नास्ति, नराणामिति बह्वचः ॥ ४६ ॥
 द्वितीयं तद्वचोऽसत्यं, अभूतोद्भावनं मतं ।
 अस्त्यकाले सुराणां च, मृत्युरित्येवमादि यत् ॥ ४७ ॥
 तृतीयं तद्वचोऽसत्यं, यदनालोच्यं भाषते ।
 पदार्थमन्यजातीयं, गौर्वाजीत्येवमादिवत् ॥ ४८ ॥
 सावद्यं गार्हितं वाक्यं—मप्रियं च मनोविनिः ।
 त्रिप्रकारमिति प्रोक्तं, तुरीयकमसूनुतम् ॥ ४९ ॥
 प्राणिघातादयो दोषाः, प्रवर्तन्ते यतोऽहिलाः ।
 सावद्यं तद्वचो ज्ञेयं, षड्विधारम्भवर्णकम् ॥ ५० ॥
 कर्कशं निष्ठुरं हास्यं, परुषं पिशुनं वचः ,
 ईर्ष्यापरमसंबन्धं, गार्हितं सकलं मतम् ॥ ५१ ॥
 अत्रङ्कारणं वैरं, कलहत्रासवर्धकम् ।
 अश्वद्यं कटुकं ज्ञेयं—मप्रियं वचनं बुधैः ॥ ५२ ॥
 असत्यं सत्यं किञ्चित्, किञ्चित् सत्यमसत्यम् ।
 सत्यसत्यं पुनः किञ्चित्, किञ्चित् सत्यासत्यमेव ॥ ५३ ॥

अस्येदं चाट्यर्थम् असत्यमपि किञ्चित् सत्यमेव यथा ग्रन्थांसि
 रन्धयति, वासांसि वयतीति ॥ १ ॥ सत्यमपि असत्यं
 किञ्चिद् यथा धर्मसतमे दिने तत्रेदं देयमित्यास्थाय मासतमे
 संवत्सरतमे वा दिने ददातीति ॥ २ ॥ सत्यसत्यं किञ्चिद्
 यथा यद् वस्तु देशकालाकारप्रमाणप्रतिपन्नं तत्रैवाऽविसवाद इति
 ॥ ३ ॥ असत्यसत्यं किञ्चिद् यथा यद् वस्तु, स्वस्वासत्
 तत् कल्पे तव दास्यामीति संगिरते ॥ ४ ॥

तुरीयं वर्जयेद् नित्यं, लोकयात्रात्रये स्थितः ।

ग्रहाश्रमी प्रवर्तते, गुणबोधी विचारयन् ॥ ५४ ॥

सत्यासत्याप्युभयी, सानुभयी स्वाच्छतुर्धा वाणी ।

किन्तु तृतीया योग्या, सत्यव्रतधारिणां गृहिणाम् ॥ ५५ ॥

आद्यं तथान्त्यमिति च द्वितीयं जनानां,

क्षेमंकरं भवति तत् किल तीर्थभर्तुः ।

द्वयभाविर्न वि च तद् व्यवहारदूरं,

प्रायो मयेत्यभिहितं न विशेषयोगात् ॥ ५६ ॥

यद्विदं प्रमादयोगा-वसवभिधानं विधीयते किमपि ।

तदनुत्तमपि विज्ञेयं, तद्भेदाः सन्ति चत्वारः ॥ ५७ ॥

स्वक्षेत्रकालमावैः, सदपि हि यस्मिन् निषिद्यते वस्तु ।

तद् प्रथममसत्यं स्यात्, नास्ति यथा देवदत्तोऽत्र ॥ ५८ ॥

- असदपि हि वस्तुरूपं, यत्र परक्षेत्रकालमावेत्तैः ।
 * उद्भाष्यते द्वितीयं, तदनुत्तमस्मिन् यथास्ति घटः ॥ ३९ ॥
 वस्तु सदपि स्वरूपात्, पररूपेणाभिधीयते यस्मिन् ।
 अनुत्तमिदं च तृतीयं, विज्ञेयं गौरिति यथाश्रवः ॥ ४० ॥
 गृहितमदद्यसंयुतं, नप्रियमपि भवति वचनरूपं यत् ।
 सामान्येन त्रेधा, मतमिदमनुत्तं तूतीयं तु ॥ ४१ ॥
 वैकुण्ठहासगमं कर्कशमसङ्गमं प्रलपितं च ।
 * अन्यदपि यदुरसूत्रं, तत्तर्कं गृहितं गदितम् ॥ ४२ ॥
 छेदनभेदनमारण-कर्षण वासिष्ठ्यचौर्यवचनादि ।
 तत्सावद्यं यस्मात् प्राणिवधाद्याः प्रवर्तन्ते ॥ ४३ ॥
 अरतिकरं भीतिकरं, खेदकरं वंशशोककलहकरं ।
 यदपरमपि तापकरं, परस्य तत्सर्वमप्रियं ज्ञेयम् ॥ ४४ ॥

दशधा दुर्भाषां त्यजेत्

- कर्कशा परुषा कटुो निष्ठुरा परकोपिनी ।
 * छेबङ्कुरा मध्यकृशाऽतिमानिग्वमप्रङ्कुरा ॥ ४५ ॥
 भूतहिंसाकरी वेति दुर्भाषा वक्ष्यता त्यजेत् ।
 हितं मितमसंदिग्धं, स्याद् भाषासंमितो वक्ष्य ॥ ४६ ॥

- १ **कर्मिणा**— सन्तापजननी-मूर्खस्त्वं वलिवर्दस्त्वं न किञ्चिज्जनासि त्वमित्यादिका भाषा कर्कशा उच्यते ।
- २ **यत्सुखा**— मर्मचालनी-त्वमनेकदोषदुष्टोऽसीति भाषा ।
- ३ **कटुकम्**— उद्वेगजननी जातिहीनस्त्वं निर्धर्मस्त्वमिति भाषा ।
- ४ **किञ्चिदुवा**— त्वां मारयिष्यामि शिरस्ते कर्तयिष्यामीति भाषा
- ५ **यत्कोपिनी**— परेषां कोपोत्पादिका, किं ते तपः प्रहसन-शीलो निर्लज्जस्त्वमित्यादिका भाषा ।
- ६ **छेदद्वयी**— वीर्यशीलगुणानां निर्मूलनाशकारी अथवा अस-द्रूतदोषोद्भावनी भाषा ।
- ७ **मद्यकृष्ण**— ईदृशी निष्ठुरा वाग् या अस्थनां मध्यमपि कृष्यति तनूकरोतीत्यर्थः ।
- ८ **अतिमात्रिणी**— आत्मनोमहत्वरव्यापनपरा अन्येषां निन्दापरा
- ९ **अमयंकरी**— शीलानां खण्डनकरी अन्योऽन्यसङ्गतानां वा विद्वेषकारिणी भाषा ।
- १० **भूतहिंसाकरी**— प्राणिनां प्राणवियोगकरी भाषा ।

असत्यनिन्दामाह

असत्यमप्रत्ययमूलकारणं, कुबासनासथ समृद्धिप्रारणं ।

विषिन्निदानं परवच्चनोक्तिं, कृतापराधकृतिभि विवर्जितम्

असत्यवादिभिः कश्चिद् न विद्वसति सर्षवत् ।

सर्वे निन्द्यो मृषावादी, पारदारिकवद् भवेत् ॥ ६८ ॥

वक्तव्यं वचनं सत्यं, धर्मसंवेगकारणं ।

धर्मिणि धर्मसिद्धयर्थं, नासत्यं धर्मनाशकम् ॥ ६९ ॥

असत्यवादिनो मृतस्यापि कुबंभो न विनश्यति सकृद्वृत्तिदा हुंकीति
देवैरपि निवारयिष्युः न शक्यम् ।

यत्र कर्कशवचोऽस्ति तं नरं, नाभ्यन्ति सुमुग्ध यशांस्ययः ।

बन्धुसेवकबुधाः सुताः स्त्रियो, ध्यान्नगेहमिव गोमूया इह ॥७०॥

वाणीमसभ्यां परदोषगर्भा,—भजायमानातिशयप्रगल्भस्य ।

भाषेत नो किन्त्वभिजातरम्यां, हितां मितां सद्ब्यवहारगम्यासु

यशो यस्माद् भस्मीभवति वनवन्हेरिषु धर्मं,

निदानं दुःखानां यद्वचनिरुहाणां अस्तमिव ।

न यत्र त्याञ्छाया तत्र इव तपःसंयमकथा ।

कथञ्चित् तन्मिथ्या वचनमभिधत्ते न मतिमान् ॥ ७२ ॥

असत्यमहितं ग्राम्यं, कर्कशं परमममित् ।

श्रीतिद्धान्तविरुद्धं च, वचो ब्रूयात् न मतिमान् ॥ ७३ ॥

असत्यं सर्वथा त्याज्यं, दुष्टवाक्यं च सर्वदा ।

परनिन्दा न कर्तव्या, भूषणेनापि च सर्वदा ॥ ७४ ॥

अल्पमपि असत्यवचनं महतीं हानिं करोति यथा विपुलकुम्भमध्ये
पतिता एकापि विषकमिका इव ।

- एकेनासत्यवाक्येन, सत्यं ब्रह्मपि हन्यते ।
 सर्वत्र जायते नित्यं, कञ्चित्तोऽसत्ये एकः ॥ ७५ ॥
 अप्रत्यक्षी नयं वर—नकीर्तिमरणं कलिः ।
 विषादो मत्सरः शोकः, सर्वेऽसत्यस्य बोधवाः ॥ ७६ ॥
 प्रायासरसनाच्छेद—सर्वस्वहरणादयः ।
 इहासत्येन लभ्यन्ते, परत्र नरकाग्निः ॥ ७७ ॥
 कलिलस्याश्रवद्वारं, वितथं कथितं विनैः ।
 निष्पापो हि वसुस्तेन, धितेन नरकं गतः ॥ ७८ ॥
 मुञ्चो जटो सिद्धी भग्न, इच्छीवरी जज्ञतां नरः ।
 विदम्बनाऽलिला साऽस्य, वितथं भाषते यदि ॥ ७९ ॥
 कालदूटं यवान् स्य, यौवनस्य यथा वरा ।
 गुणानां विद्धि सर्वेषां, नाशकं वितथं तदा ॥ ८० ॥
 स्वमातुरप्यविश्वाप्तो, मृषात्रायथलासतः
 शेषाणां किमु लोकानां, न मञ्जुरिव जायते ॥ ८१ ॥

असत्यवचनफलमाह

- भूकस्त क्षतिर्बहुभ्यं, भूर्जता बोधविच्युतिः ।
 वाचिर्यं मुञ्जरोगित्व—मसत्याधेव वेहिनाश्च ॥ ८२ ॥

विमष्टबिह्वः परिनिष्ठावचः, लरोद्भूमाकारि विष्काकमावः ।

विवेकशून्या अहमूकमावा, नरा भवत्यत्र मूषामिथानात् ॥

नृणां मूकवविराहं, मुलरोमादिसञ्चयम् ।

दुःस्वरत्वं च मूर्खत्वं, चावद्वैश्रुतमावणात् ॥ ८४ ॥

चौरस्य चौरोज्ञं, कल्पस्यान्वोज्ञं, पापिनः पापी ज्ञयं, वदकक-
षण्डोज्ञं, रणडामा रण्डेवमित्यादिकं सत्यमपि वचनं श्लेषजनकत्वात्
साधुभि नं वक्तव्यम् ।

कामाग्निदीपिका स्त्रीश्रृङ्गार कथा,

ग्राहारसज्ञा प्रवर्धनी इन्द्रियकुसकारिणी, अन्नपानकथा, रोद्रकर्मो-
द्भवा सग्रामपोषिका रोद्रध्यानविधादिनी सूपकथा, चौरदेव-
द्रव्योपाजनकृष्णास्त्रादिका कथा न वर्तव्या न श्रोतव्या, जिनगण-
घरयोगिनां कथां मुक्त्वा अन्यकथा संयत्तजिह्वु न विधेया ।
विकथाकारिणां कृसां भक्तिश्रुतज्ञानं भवेत् महान् पापासक्तो भवेत् ।
तथा वृथा पापासक्तकारिणी स्वाम्यदुःखविधादिनी पृथ्व्यांसज-
णोपमा परनिन्दा सत्यकथिभिर्जातु न विधातव्या । एवं निरुक्ततो
निर्दोषाणां चतुर्विधसंघातां दोषो जातु न वाच्यः, अपकारि क्लेशेर
निन्दासूचकं पापोत्पादकं शास्त्रेपकारि यद् वचनं तत् सत्यमपि
असत्यमेवास्ति । यद् वचनं परपीडाकर, परकर्मकर्णकटक, दुःखद-
मनिष्टं च दक्षैः कदापि न वाच्यम् । यथा गिराज्येषां जन्तुनां

श्रीश्री सत्यवचनविवेचने स्वस्वत्मा च ब्रह्मेकमेव पतौह ता श्री यंत्रिभिर्निर्णयन्त्या । कृपावादीत्यप्रापेन वृणां मूर्खता जायते । परमा बुद्धिर्हीयते । जगत्त्रयेऽकीर्तिः स्यात्, लोके गूयमक्षण तथा विषमक्षणं वरं किन्तु घर्षविरौषि अशुभाकरमसत्यमाषणं वरं न । चिरप्रव्रजितः साधु बह्वंश्रुती तपोविद्वेषितोऽपि सन् यदि मृषावचनं कश्चिन्न सदा तु घनत्वपादपि निन्दः स्यात् । महाभरतामृत गृहधोमामु हृष्टान्तामाह—लोकान् प्रति गृहपती प्राह—

अलं स्थित्वा इमशानेऽस्मिन्, गृहधोषान्मुसंकुले ।

कङ्कालबहुले घोरे, सर्वप्राणिमयङ्कुरे ॥ ८५ ॥

न वैह जीवितः कश्चित्, कालघर्षमुपागतः ।

प्रियो वा यदि वा द्वेष्यः, प्राणिनां गतिरौदृशी ॥ ८६ ॥

तद्व्युभुवालो लोकात् प्रत्याह

आदित्योऽयं स्थितो कृदाः!, स्नेहं कुर्वत आरुघतं,

बहुभिन्नो मुहूर्तोऽयं, जीवेवपि कदाचन ॥ ८७ ॥

अयुं कनकवर्षामं, बालमप्रप्तयोऽनयम् ।

प्रदवावधात् कथं मृदाः, त्यजन्वचनविशङ्कुतः ॥ ८८ ॥

सत्यवचनमाहात्म्याद् घनदेवा राजपूज्यो जातः तत्कथानकं वक्ष्ये

अन्धूदीपे अनाकीर्णं, विदेहे पूर्वनामनि ।

पुष्कलादिबती देवो, जनघर्षकरे वरे ॥ ९ ॥

- नगर्यां पुण्डरीकिण्यां, धनदेवो जगिःशवेत् ।
 तस्यवाद्यपरस्तत्र, जिनदेवोऽतिपुष्टधीः ॥ १ ॥
- अर्धमर्धं स्वलामस्य, मूर्ध्निष्यामी धनदिकं ।
 निःसाक्षिकां श्वश्रवाभ्य तौ कृत्वा देवद्वारं शशी ॥ २ ॥
- उपाज्यं बहुसौ द्रव्यं, पुण्डकर्मोवियानुमी ।
 ध्याद्युद्य कुशलेनैव, स्वगृहं प्रापतुश्चिरात् ॥ ३ ॥
- जिनदेवोऽत्र लामर्धं, न वसे कुष्टमानसः ।
 स्तोकं स्वं धनदेवाय, शौचित्येन ददाति वै ॥ ४ ॥
- ततो जातश्च कलहः,—स्तयो स्तत्र परस्परं ।
 मूढा द्रव्यार्थमेवाहो, पापं कुर्वन्ति किं न हि ॥ ५ ॥
- निःसाक्षिकबलाद् ऋते, जिनदेवोऽतिपापधीः ।
 लोकस्वजनराजादीनामसत्यं वचो-हठात् ॥ ६ ॥
- मया नैवास्य साधार्धं, तद्द्रव्यं धर्मितं तदा ।
 उक्तं शौचितं तस्यान् नादिकं श्वश्रवाभ्य ॥ ७ ॥
- धनदेवो नृपादीनां, स्वजनानां शक्तिप्रियां ।
 वदयेव स्फुटं शर्यं, शस्यव्रतप्रतिष्ठितः ॥ ८ ॥
- ततो राज्ञा धनमर्धं, विध्यं वह्निसमुद्भवं ।
 धनदेवोऽतिशुद्धोऽमूढगने नैवेतरोनृतात् ॥ ९ ॥

अतो हि धनदेवस्य, धर्मं सर्वं समपित्तं ।

रामानु पूजितः साधु, कारिणी कृतले कुमात् ॥११॥

तथा सर्वधर्मं सर्वैः, संस्तुतेऽपि नुतः ।

धनदेवस्यैति विद्वान्मते, जातः सत्यप्रभावतः ॥१२॥

इति धनदेवेन सत्यव्रतफलं प्राप्तं, अतएव भो मुधाः ! नित्यं सत्य-
धर्मं पालयत । तथा चोक्तम्

सत्यवादीह चासुख, मोदते धनदेववत्,

मृषावादी सखिकारं, यात्यधो वसुराजवत् ॥

वक्ति व्यक्तं सत्यमुच्चं जनो यः,

स्वर्गस्त्रीणां भूरिभोगकभाक् स्यात् ।

अस्मिन् पूज्यः सर्वदा सर्वसद्भिः,

सत्यात् सत्यं चाग्यदस्ति व्रतं किम् ॥६०॥

नरकगृहकपाटं, नाकभोक्षकमित्रं,

जिनगणधरसेव्यं, सर्वविद्याकरं भोः ।

स्वपरहितमदोषं, जीवहितादिदूरं,

त्यमपि वद सुसारं सत्यवाक्यं सुखाय । ॥६१॥

स्वयमेव साधायान्ति सत्यदः सत्यवाचिनां,

किं चित्रं यद् यदाऽप्यान्ति, हंसः पद्माकरं वनसु,

बुधजनपरिसेत्यं, स्वर्गमोक्षकद्वारं,
 सकलसुखनिधानं, धर्मबीजं गुणाढ्यं ।
 जिनदत्तन पदित्रं, सर्वपापापहारं,
 शिवसुखमतिसारं, त्वं वचो ब्रूहि सत्यम् ॥११॥
 सत्यं शर्मशतप्रदं शुभकरं, सत्यं सुकीर्तिप्रदं,
 सत्यं जीवदयाद्रुमोधविलसत्पानीयमाहुर्बुधाः ।
 सत्यं सर्वजतप्रतीतिजनकं सत्यं सतो मण्डनं ।
 सत्यं निर्मलसम्पदासुखकरं सत्यं श्रेयस्तुतमाः ॥१२॥
 यः सुधीः स्वर्गमुक्त्यर्थं, व्रतं सत्यप्रतिष्ठितं ।
 धत्ते स पूज्यतां याति, चेहैव नृमुरासुरं ॥१३॥
 ज्ञानं दिद्यां विदेकं च, सुस्वरत्नं वचः पदुम् ।
 वादित्वं सुकवित्वं च, सत्याद् जीवा भवन्त्यहो
 ॐ ह्रीं उत्तमसत्यधर्माङ्गाय नमः ।
 असत्यदूरणं सत्यं, वाचा सर्वहितावहं ।
 पूजया परमा भवत्या, पूजयामि तवीप्तये ॥
 ॐ ह्रीं परमब्रह्मणे उत्तमसत्यधर्माङ्गाय नमः
 अनर्घ्यव्यस्यप्रप्तये अर्घ्यं निर्बपामीति स्वाहा

उत्तमसंयमधर्मः

मङ्गलाचरणम्

भावाभावस्वरूपं सकलमसकलं द्रव्यपर्यायितरुचं,
 भेदाभेदावलीढं त्रिभुवनभुवनाभ्यन्तरे वर्तमानम् ।
 लोकालोकावलीकी गतनिखिलमलं लोकने यस्य ज्ञोयः,
 तं देवं शुक्तिकामा भवभवनमिदे भाववन्त्वाप्तमत्र ॥१॥
 यो निःश्रेयसशर्मवान्कुशलं संत्यज्य रत्नत्रयं ।
 नीर्मं दुर्गमवेदनोदयकरं, भोगं मियः सेवते ।
 मन्धे प्राणविपर्ययादिजनकं, हालाहलं बल्भते,
 सद्यो जन्मधरान्तकक्षयकरं, पीयूषमत्यस्य सः ॥२॥

संयमलक्षणम्

कषायेन्द्रियदण्डानां, विजयो व्रतधारणं ।
 संयमः संयतैः शोकः, श्रेयः श्रयितुमिच्छताम् ॥३॥
 व्रतदण्डकषायाश्च-समित्तीन्द्रां यथाशुम् ।
 संयमो धारणं त्यागो, निग्रहो विजयोऽवनम् ॥४॥
 ब्रह्मनिबिडकसायागं, वंज्याण तर्हिदिपारण पञ्चहूं ।
 धारणपालनगिन्नाह, चागजघ्नो संजमो नगिवो ॥५॥

पण्डितानां वचां कृत्वा, निग्रहं चाकरोत्तसं ।
 संयमीधर्मसिद्धयर्थं-अनुपडेयी न केतरः ॥६॥
 जन्तुकृपादितमनसः, समितेषु साधोः प्रवर्तमानस्य ।
 प्राप्तिन्त्रियपरिहारं, संयममाहु महापुनयः ॥७॥
 मानुष्यं किल दुर्लभं जवभूत, स्वत्राणि ज्ञानपादयः,
 तेष्मेवापादयःश्रुति स्थितिदत्त, स्वस्वपादयःश्रुत्वेधने ।
 प्राप्ते ते प्रतिनिर्मले अपि वरं, स्यातां न धेनीजितैः,
 स्वर्गमोक्षफलप्रदे स च कथं, न इलाघते संयमः ॥८॥
 प्राणिनां रक्षणं चैवा, तथाक्षप्रसराहतिः ।
 एकोद्देशमिति प्राहुः, संयमं गृह्णन्निनाम् ॥९॥
 अतिमधिकृषिबिद्या, शिल्पवानिज्यवीनीः,
 तनुधनसुतहेतोः कर्म यावृक् करोषि ।
 सकृदपि यदि तावृक्, संयमार्थं विमस्ते,
 सुखममलमनस्तं किं तदा नारमुषेऽसम् ॥१०॥
 वित्तस्वभावनासक्त-मतयो यतयो यमं ।
 यतन्ते यातनाशील-धमनाशनकारणम् ॥११॥
 संयमं द्विविधं लोके. कथितं मुनिपुङ्गवैः ।
 पालनीयं पुनश्चित्ते, मध्यजीवेन सर्वदा ॥१२॥

त्रियोगशुद्धिपूर्वकं द्विविधपरिग्रहाणां त्यागः संयमः कथ्यते ।

१ **संयमः**— स सम्यक् पापक्रियाभ्यो यम उपरमः संयमः ।

यापक्रिया— अशुभमनोवाक्काययोगा. पापक्रियाः स समन्तान् मनोवाक्कायपापादाननिमित्तक्रियाभ्यो यममुपरमः संयमः । त्रयोदशात्मके चारित्र्ये सर्वदा सर्वथा च प्रयेत्न संयमः । प्राणीन्द्रियेषु अशुभप्रवृत्ते विरमण संयमः ।

२ प्राणिरक्षणेन्द्रियजयलक्षणः संयमः । तत्र प्राणिसंयमः सप्त-
दशविधः पृथ्वीघ्नप्लेजोमरुत्कायानां तथा वनस्पतिकायानां
यत्नेन यद् रक्षणं स पञ्चधा कायसंयमः । द्वित्रिचतुः पञ्चे-
न्द्रियाणां यत् प्रतिपालनं स चतुर्धा त्रसंयमः । अजीवानां
तृणादीनां नखादिभिर्बद्धं अछेदनं स अजीवसंयमः । ज्ञानो-
पकरणादीन् नेत्राभ्यां वीक्ष्य सत्प्रतिलेखनम् । घर्मोपकरणाणां
प्रमादमन्तरेण कुष्प्रघाजनवर्जनम् । नित्योपयोग्युपकरणैश्च
व्यवस्थाप्य प्रतिदिनं विलोकनं, तत्र सम्मूर्च्छनजीवानामुत्पत्ति-
सम्भवात् । द्वीन्द्रियादिजीवानामपसार्य अन्यत्राक्षेपणम् तेषां
तत्रैव रक्षणम् । मनवचनकायानां स्ववक्षविधानं त्रिविध-
संयमः । चतुर्दशविधजीवसमासान् यत्नतो रक्षन्ते सोऽपि
प्राणिसंयमः ।

प्रकारान्तरेण सप्तदश संयमान् प्राह

पंचासवेहि त्रिरमणं, पंचिद्विय जिग्गहो कसायज्ञो म,
तिर्हि दंडहि य विरदो, सत्तारस संजसा मलिया ॥

स्वामिन् ! पृच्छ क्वद्विषन् नियमितान्, नखाकुम्भित्वा शयीः,
 पश्याधीश ! विषन्त्यधी रविकरा, प्रायः प्रभो ! अग्नेः सखा ।
 किं दूरेऽधिपते ! क्व पक्वणभुवां धीः स्थित्यमित्येषां,
 प्रत्युत्तप्रभुशक्ति खरिषजगद्भावन् निदन्त्यान् मनः ॥१३॥

टीका-तत्र तावत् स्पर्शनेन्द्रियं मनः प्रति स्वसामर्थ्यं प्रकरोति ।
 हे स्वामिन् ! पृच्छ अनुयुक्तं त्वं, कान् क्वद्विषाम् अस्वकारिणः ।
 किंविशिष्टान् ? नियमितान् स्वप्नेषु बहान् । कुलीनानां हि
 स्वावदानविकल्पितं त्रपायं स्यात् । अत्र हस्तिनीस्पर्शदोषो रक्षितः
 अथ रत्नेन्द्रियं वक्षि-हे नाथ ! पश्य अकलोक्य त्व शयी मरत्य
 पत्नीः किं विशिष्टा ? अश्वपित्वा वाष्पजलं विस्मन्निजाः ।
 किमत्र मे स्वीद्वदधकथनेन अत्र कश्चित्सास्वादनसम्पटपति
 मरणदुःख प्रकटितं ॥२॥

घ्राहोन्द्रियं प्राह हे अधीश ! विदन्ति जानन्ति, ? अयी एते रवि-
 कराः सूर्यरश्मयः कथं ? प्रायः बाहुल्येन । किमत्र मे स्वकृत्यक-
 थनेन कमलकोशे गन्धलुब्धमरमरणं व्यक्तीकृतं ॥३॥

अथ चक्षुरिन्द्रियमाशङ्कते- हे प्रभो ! किं किं वर्तते । अज्ञेयः ? अग्नेः
 सखा वायुः । क्व दूरे विशङ्कते क्वहं शयीमि वायुशेषं मरुत्तु
 प्रष्टव्यं । तस्य सदा सर्वगतत्वेन मत्पुण्यकारे साक्षित्वात् । क्व
 रूपमलोकनोत्सुकमत्तङ्गमरणं व्यञ्जितं ॥४॥

अथ श्रोत्रेन्द्रियं वदति-हे अधिपते ! क्व कस्मिन् देवे विद्यते,
 किं तत् दो स्थित्यां कृच्छ्रजीवनं केषां ! पक्वणभुवां पक्वणेषु

सर्वराशेषेषु पञ्चवर्णभुवः शबरास्तेषां, सर्वत्र शबराः सुखवीरिका
 शब्दं दृश्यन्ते कस्यानुभावः इति भावः । अथ गीतश्वनिमुग्ध
 मुख्यशब्दः प्रकाशितः ॥५॥

जितेन्द्रियलक्षणमाह

इन्द्रियाणां प्रवृत्तौ च, निवृत्तौ च मनः प्रभुः ।

मन एव ज्ञेयं तस्मान् जिते तस्मिन् जितेन्द्रियः ॥१४॥

इन्द्रियविषयानाह

पञ्च रस पञ्च दण्डाः, दो गंजा अट्ट फास सत्त सरा ।

मणसहिब अट्टवीसा, इन्द्रियविसया मुणोयव्वा ॥१५॥

सप्तस्वरान् व्याचष्टे

निषादवर्षमगान्धार, षड्जमध्यमं धंशतः ।

षड्जमश्चैव सप्तैति, तन्त्री कण्ठोत्थिताः स्वराः ॥१६॥

सप्तस्वराणां स्वामिनः प्राह

निषादं कुञ्जरो वक्ति, श्रूते गौ ऋषभं तथा ।

अथा वदति मगन्धारं, षड्जं श्रूते भुजङ्गशुक् ॥१७॥

श्रूति मध्यमं कौञ्ची, धंशतं च तुरङ्गमः ।

पुष्पसंधारणा काले, पिकः कूजति पञ्चमसु ॥१८॥

सप्तस्वराणामुत्पत्तिस्थानानि प्राह

कण्ठदेशे स्थितः षड्जः, शिरःस्थः ऋषभस्तथा ।

नासिकायां च शान्कारो, हृदये मध्यमो भवेत् ॥१९॥

पञ्चमश्च मुखे ज्ञेयस्तालुदेगे तु र्ध्वतः ।

निषादः सर्वांगत्रे च, ज्ञेयाः सप्त स्वरा इति ॥२०॥

एकंकरणपरब्रह्ममपि, मृत्युर्थाति जन्तुजातमिदं ।

सकलाक्षविषयलोसः, कथमिह कुशली जनोऽत्रः स्यात् ॥

स्वस्वविषयेषु व्रजता पञ्चाक्षणां व्रतार्थं च दमनं स पञ्चे-
न्द्रियसयमः । लोके स्वेच्छया गच्छते मनसो ध्यानाध्ययनकर्मादि
र्यन्तिरोधनं स संयमः ।

मनोजगं वशं याति, संयमसह कुशलाहनात् ।

श्मन् स विषयारण्ये, उन्मूलयन् धर्मदृमान् ॥२२॥

धर्मार्यविक्रमः सोऽयं, चित्तवन्ती निवार्यतां ।

न यावद् हिसत्येव, सत्संयमविकेतसम् ॥२३॥

किं न स्पृष्टं न किं दृष्टं, किं प्राप्तं न किं श्रुतं ।

मुहुःस्वाहितं किं न, भवे दासेन कर्मणाश्च ॥२४॥

मनोजयोवायमाह

संचिन्त्यन्तमुपेक्षाः, स्वध्याये नित्यः व्रतः ।

जयत्येव मनः साधु-रिन्नियार्थपराङ्मुखः ॥२५॥

सम्पद्विषु कृताभ्यासो, निरुद्धो निर्गन्धो मतिः ।

रागादिक्लेशनिर्मुक्तं, करोति स्ववशं मनः ॥२६॥

क्षान्तियोषिति यः सक्तः, सम्पन्नानातिथिप्रियः ।

स गृहस्थो भवेत् नूनं, मनोमर्कटसाधकः ॥२६॥

एवमेन्द्रियविषयासहितफलमाह

गोप्यसक्ता सुतं हृत्वा, नासिद्धयनगरे मृता ।

पापा गृहपतेर्भार्या, दुहिता मारिता सती ॥२७॥

मर्त्यान्वासरसासक्तः, काम्पिल्वनगराधिपः ।

राजभ्रष्टो मृतःप्राप्तो, मोमः श्वश्रुमुख्यधम् ॥२८॥

सरस्वां गन्धमित्राख्यो, घ्नोद्योन्द्रियवशं गतः ।

विषप्रसूनमाध्याय, विपद्य नरकं गतः ॥२९॥

सुवेगस्तत्करो दीनो, रामारूपविसक्तधीः ।

वाणविद्धेक्षणो मृत्वा, प्रपेदे नारकीं पुरीं ॥३०॥

मूर्च्छिता पाटलीपुत्रे ध्रुव्यपञ्चालशौततः ।

मृतगन्धर्बस्तापि प्रासादात् पतिता सती ॥३१॥

एकं कमक्षविषयं मज्जताममीर्षां,

संपद्यते यदि कृतान्तगृहातिथित्वं ।

पञ्चाक्षगोचरगतस्य किमस्ति वाच्यं,

अक्षार्यमित्यमलधीरधियस्त्यजन्ति ॥३२॥

प्राणिसंयमः

वक्षः समित्तयः यज्ज, यत्र संवरमातुष्यः ।

यत्नेन प्रतिपालयन्ते, उत्कृष्टाण्यः स संयमः ॥३६॥

संयमः स जित्तः प्रोक्तः, सवसान्मुक्तिनिवृत्तयः ।

तपो दृग्ज्ञानधर्मादि, गुणानां शुद्धिकारकः ॥३७॥

उपेक्षापहृताभ्यां स, संयमो द्विविधः यतः ।

आद्य उत्कृष्टकायानां, द्वितीयोऽपरयोमिनां ॥३८॥

उत्कृष्टाङ्गबलाढ्यस्य, विदस्त्रिगुप्तिधारिणः ।

रागद्वेषाद्यभावो यः, उपेक्षासंयमोऽत्र सः ॥३९॥

तत्रापहृतप्राणिसंयमस्त्रिविधः—तद्यथा प्रासुक्यसति भोजनादिमात्रबाह्यसाधनस्य, स्वाधीनज्ञानादिकस्य मुनेर्जन्तुपनिपाते सति ततः स्थानात् अपहृत्य जीवान् पालयतः उत्कृष्टापहृत प्राणिसंयमो भवति । मृदुना मयूरपिच्छिण प्रमृज्य जीवान् परिहरतो मध्यमः प्राणिसंयमो भवति । उपकरकास्तेरथ प्रमृज्य परिहरतो निकृष्टप्राणिसंयमो जायते ।

उपेक्षासंयमः—देशकालविधानज्ञस्य परेषामनुरोधेन व्युत्सृष्टकायस्य त्रिगुप्तिगुप्तस्व मुने. रागद्वेषयोरनभिष्वङ्गः उपेक्षासंयमः ।

तावदेव पुरुषः सचेतनः, तावदाकलयति कर्मां प्रदां ।

तावदुद्धहति मानमुत्तमं, यावदिन्द्रियवशं न गच्छति ॥३७॥

- योऽविचारितरम्येषु, क्लृप्तं देहार्तिहारिषु ।
 इन्द्रियायैषु वश्यात्म्या, लीडशि भोगी किलोच्यते ॥३८॥
- विषयीरगवष्टस्य, क्लृप्तयत्किंचिर्भोहिनः ।
 संयमो हि महामन्त्रः, त्राता सर्वत्र देहिनाम् ॥३९॥
- कथंति शृद्धिरधानं, सन्तोषश्चापसर्पति ।
 विषेको विसर्बं भाति, विषयैर्वञ्चितात्मनाम् ॥४०॥
- अविचारितरम्यासि, शातनाग्यसतां जनैः ।
 अघमांश्वपि सेव्यन्ते, जिह्वोपस्थादिबन्धितैः ॥४१॥
- विषयेषु यथा चित्तं, जन्तो भंगतमनाकुलं ।
 तथा वशात्मनस्तत्त्वे, सद्यः को न शिवीमवेत् ॥४२॥
- आपदां कथितः पन्था, इन्द्रियाणामसंयमः ।
 तज्जगत्तः सम्पदां मार्गो, येनेष्टं तेन गम्यताम् ॥४३॥
- संश्लोत्पन्नसैन्यं यः, कूर्मोऽङ्गानीव संबन्धी ।
 स लोके दोषपञ्चाक्षरे, चरन्नपि न लिप्यते ॥४४॥
- यथा यथा हृषीकाणि, स्ववशं यान्ति देहिनां ।
 तथा तथा स्फुरत्पुच्छं हृदि विज्ञानभास्करः ॥४५॥
- जेतुं जन्मशक्तेनापि रागाद्यरिपताकिनी ।

विना संयमसत्त्वेण, न सद्गिरिषि सव्ययो ॥४४॥
 चतुर्थोऽप्यवबोधोऽस्म, संयमेव सव्यस्तः ।
 तदेवान्स्वबबोधस्य, सत्यज्ञान इवेति तुः ॥४५॥
 शीर्षं गार्भीर्यमोदायं च-इत्यस्यस्यस्यं तपः ।
 सकलं सफलं पुंसां, स्वाग्नेन्द्रिकनिष्कः ॥४६॥
 इण्डि नैवात्मानं, इन्द्रियावकुं चः पुण्ड्रः ।
 सर्वत्रापत्यवं स-स्वाद्, फलज्ञ इव दुर्वलौ ॥४७॥

इन्द्रियविक्रमप्रसंगमाह

दुर्जयात् नरनिलिम्बभर्तुंभिः, परुषयो विद्वान्मतेऽपि विद्विक् ।
 तस्य सन्ति सकलाः करस्थिताः, सम्पद्ये भुवनतमपुत्रितोः ॥
 दासत्वं विषयप्रयोगंतदस्य, -सत्याऽपि केषां परुः
 तेषां भो गुणबोधसून्यमनसां, किं तदनुत्तमं यति
 भेतस्यं भवतैव यस्य भुवनप्रद्योतिरस्तत्रयं,
 भ्राम्यन्तीन्द्रियतस्कराश्च परित, स्वं तन्मुहं ज्ञानि ॥
 अजितासः कषायानि, विनेतुं न प्रभु भवेत् ।
 घतः क्रोधादिकं जेतुं, अक्षरोयः प्रशस्यति ॥४८॥
 अनिदिज्ञासम्बोहं, यः साक्षात् मोक्षमिच्छति ।
 विदारयति दुबुद्धिः, शिरसा स महाधरम् ॥४९॥

- विष्णोर्दूरं भवेन्नात्र, जिताक्षस्य स्वसंविदः ।
 नरनागसुरेन्द्राणां, पदं जीर्णतृणं यथा ॥५४॥
- निरुद्ध बोधपाशेन, क्षिप्ता वैराग्यपञ्जरे ।
 हृषीकहरयो येन, स मुनिनां महेश्वरः ॥५५॥
- दन्तीद्रदन्तद्वलनैकविधो समर्थाः,
 सन्त्यत्र ब्रह्मभृगराजवधे प्रवीणाः ।
 आशीर्विषस्य च दशीकरणोऽपि वक्ताः,
 पञ्चाक्षनिर्जयपरास्तु न सन्ति मर्त्याः ॥५६॥
- यः क्षमिषु चयां घत्ते, संकोच्यति यो मनः ।
 विकारेन्द्रियनिर्मुक्तः, संयमस्तस्य संभवेत् ॥५७॥
- श्रुते नृत्वं न कुत्रापि, संयमो देहिनां भवेत् ।
 मत्वेत्येकाऽपि कालस्य, कला नेया न तं विना ॥५८॥
- यथोषधकिया रिक्ता, रोगिणोऽपथ्यसेविनः ।
 क्रोधनस्य तथा रिक्ताः, समाविश्रुतसंयमाः ॥५९॥
- मानदावाग्निदग्धेषु, मदोषरकषायिषु ।
 नृद्रुमेषु प्ररोहन्ति, न सञ्छायोचिताङ्कुराः ॥६०॥
- यावन्मायानिशा लेशोऽप्यात्मान्बुधु कृतास्पदः ।
 न प्रबोधधियं तावद् घत्ते चित्ताम्बुजाकरः ॥६१॥

लोमकीकृतसिंहानि, श्वेतः श्वोतांसि कुरतः ।
 गुणाद्यग्नास्त्यजन्तीह, चास्यालसदसीधिय ॥६२॥
 तस्मात् मनोनिर्केतेऽस्मिन्, इदं शस्त्रचतुष्टयम् ।
 यतेतोदृतुमात्मज्ञः, क्षेमाय शमकीलकैः ॥६२॥
 षट्स्वर्षेषु विसर्पन्ति, स्रज्जावादिन्त्रियाणि षट् ।
 तत्स्वरूपपरिज्ञानात्, प्रत्यावर्तत सर्वथा ॥६३॥
 धापाते सुन्दरारम्भे, विषाके विरसिद्धिः ।
 विषं वा विषयसंस्ते, कुतः कुशलमात्मनि ॥६४॥
 दुश्चिन्तनं कुरालापं, दुर्व्यापारं च नाचरेत् ।
 व्रती व्रतविसृष्टधर्मसु, मनोवाक्कायसंश्रयसु ॥६५॥

संयमभेदान् प्राह

वृत्तं सामायिकं ज्ञेयं, छेदोपस्थापनं तथा ।
 परिहारं च सूक्ष्मं च, यथास्थं तं च पञ्चमं ॥६६॥
 आद्यं सामायिकं प्राहुः, चारित्र्यं द्विविधं पुनः ।
 कालेनानियतेनैकं, तिथतेनान्यत् संवृतम् ॥६७॥
 प्रत्याख्यानमभेदेन, सर्वसावद्यकर्मणः ।
 नित्यं नियतकालं वा, वृत्तं सामायिकं स्मृतम् ।
 छेदोपस्थापनं नाम, चारित्र्यमिति कथ्यते ।

निवृत्तिः प्रविभागेन, विच्छेदे वा प्रतिक्रिया ॥६९॥

यत्र हिताविधेयेन, सर्वसावज्ञकर्मणः ।

व्रतलोपि विवृद्धिर्वा, छेदोपस्थापनं हि तत् ॥७०॥

वृद्धिर्भवति चारित्र्यं, परिहारविवृद्धिः तत् ।

विशिष्टपरिहारेण, प्राणिघातस्य यत्र हि ॥७१॥

“परिहार विवृद्ध्याख्यं, परिहारविवृद्धितः”

कषायेषु प्रशान्तेषु, प्रक्षोणोज्वलितेषु च ।

स्यात् सूक्ष्मसाम्परायाख्यं, सूक्ष्मलोभवतो यतेः ॥७२॥

चारित्र्यमोहनीयस्य, क्षयेनोपशानेन च ।

याथात्म्यसमवस्थानं, यथाह्यातं प्रक्षयते ॥७३॥

तपसः परिकरः संयमः, उपवासविजृम्भणेन, श्वमीदर्यकरणेन,
रसपरिहारेण, व्रतपरिसत्याधारणेन ध्यानाध्ययनार्थम् निर्जन
प्रदेशे क्षयनासनेविधानेन, शुरुकायम्लेच्छकरणेन, संयमो भवति ।
पञ्चेन्द्रियबन्धकरणेन, त्रसस्वापरजीवरक्षणेन, मनःप्रसरस्वप्ननेन,
बहुसमनस्यमनस्यनेन, सूर्यार्धविचारणेन, कामव्यवहारनेन,
कषायदमनेन, आत्मयुग्मचिन्तनेन, श्लोतप्रवृत्तियम परिपालनेन
संयमो भवति । जीवो मन्वाने परिश्रमति संयमं विना नरमवो
विकलं च समस्ति । समस्तजीवानामिहभवे परभवे च संयम
एवं शरणं ।

ततः संयमसिद्धयर्थं, स तपो द्वादशात्मकं ।

ज्ञानधर्मैश्चसोपेत, इत्येवंपरः पुमान् ॥७३॥

अथ संयमनेदं स्वामिनं च प्रतिपादयन्ति

प्राणोन्निद्राश्वासीहार-कर्मैश्चसंयमः ।

शयनसंयमः प्रियकोशे, कर्मिताकोऽपि जायते ॥७४॥

द्विविधस्यापहृतसंयमस्योत्तमसंयमस्यमजस्यसंयमस्य च त्रिविधस्य

सुधीः सन्नरससंयमो विदुषामप्यसंयमस्य च त्रिविधस्य

तुदोऽप्यवयवन् स्वयं तदपरेण वा प्राणितः ।

तथा स्वयंपसारयन्तुत तुदन् सुपिच्छेन तस्य,

स्वतस्तदुपमेन वापहृतसंयमं भाषयैत् ॥७५॥

सुपिच्छेनक्षणमाह

रजसेवाभयमाहर्षं, अहं सुदुःखसंवा लक्ष्मणः ॥७६॥

अथैवे त्वं सुखं, तं च विनिहृतं वसंतंति ॥७७॥

अथेन्द्रियसंयमसिद्धयर्थं यमः संयमवितुं सुदुःखसंयमः

विदुषोः सुदुःखसंयमः तदर्थं, त्रिसहस्रसंयमः,

स्फूर्जस्वकिमुक्तधीय इह मे, उनीयते चतुर्विंशति ।

इष्टदृष्टिद्वयं विधाय करणं, द्वारं रजिस्तारयन्,

मां कुर्याः सुखदुःखदुर्मसिधयं, कुष्टेनं हृष्येत किम् ॥७८॥

आत्मस्वरूपमाह

सत्त्वग्न्यमस्मि चिबहं, ज्ञाता वृष्टा सवाऽपुद्गासीतः ।
 स्वोपात्तवेहमात्र स्ततः पृथग् गगनवदमूर्तः ॥७८॥
 शल्यत्रयं परित्यज्य, निःशल्ये परमात्मनि ।
 त्स्मिन्वा विद्वन् सवा शुद्ध, -वात्मानं भावयेत् स्फुटम्
 प्रचाक्य विषयेभ्योऽहं, मां सर्वैव मयि स्थितं ।
 बोधात्मानं प्रबन्धोऽस्मि, परमानन्दनिवृत्तम् ॥८०॥
 अन्तरात्मानः परमाभिजातस्वमिमानमुद्बोधयन् उपात्ममगर्भाम्
 शिष्यां प्रयच्छन्नाह
 पुत्रो यद्यन्तरात्मन् ! अस्मिन्नु परम-ब्रह्मस्तत्किमक्षैः
 सौत्याद्यद्वल्ल लतान्ताद्, रसमन्त्रिभि रसग्, रक्तपाभिर्ब्रजाद्वा
 पायं पायं यथाह्वं, विषयमवमयं-रेभि इर्गर्षिमाषं,
 भुञ्जानो व्यासरात्र-रतिमुख विमकं, हंस्यमा स्वं सविद्या ॥
 तत्तद्योचरभुक्तये निजमुख, प्रेक्षीष्यमूनीन्द्रिया-
 ध्यासेदु किमसे ऽभिमानघन भो-इत्येतः कयाऽविद्यया ।
 पुण्यां विश्वचरी कृत्स्निव्किमिमकं, रङ्कंस्तवाशा ततो,
 विश्वैद्वयं चणो सजत् सवितरि, स्वे यौवराज्यं नञ्
 विषयाणामास्वायिनक्षणरामणीयकानन्तरात्यन्तकटुकास्वादस्वंप्राह

सुधागर्वं खर्वन्त्यभिमुखहृषीकप्रणयिनः,

• कणं ये तेऽप्यूध्वं विषमपददन्त्यङ्ग ! विषयाः।

त एषाविभ्रुं च प्रतिजितवनस्याः कस्य तिरौ ।

भवन्त्यन्धास्तेभ्योऽप्यहह किमु कर्षन्ति विषदः ॥८३॥

विषयाणामिहामुत्र चात्यन्तं चैतन्याभिभवनिबन्धनत्वमधिघत्ते

किमपीहं विषयभयं, विषमतिविषमं पुमानवं येन

प्रसन्नमभिसूयमानो, मवे मवे नैव चेतयते ॥८४॥

इन्द्रियविषयपरिहारलक्षणमपहृतसंयमनिरूपितम्

• इदानीं मध्यमजघन्येन्द्रियविषयापहृतसंयमं कथयति-

साम्यायाकञ्जयं प्रतिभ्रुतवतो मेऽमी तदर्थः सुखं,

लिप्तोदुःखविभीलुकस्य सुचिराम्यस्ता रतिद्वेषयोः ।

व्युत्थानाय ह्यसु स्पृरित्यखिलशस्तानुत्सजेद् वूरतः ।

तद्विच्छेदननिर्दयानथ भजेत्, साधून् परार्थोद्यतात् ॥८५॥

स्वयं विषयदूरीकरणलक्षणं मध्यममपहृतसंयमं प्रति उद्यमयति

मोहाज् जगत्युपेक्ष्येऽपि, छेत्तुमिष्टेतराशयं ।

• तथाऽभ्यस्ताथंभुजित्वा, तदन्तार्थं पदं व्रजेत् ॥८६॥

अथजघन्येन्द्रियसंयमं प्राह

चित्तविक्षेपिणोऽक्षार्चान्, विक्षिपन् ब्रह्मसाकतः ।

विद्वाराट् सोऽभित्थार्यं, बंधुमन्नेत किञ्चराट् ॥८७॥

अथोत्तममध्यमाद्यमन्त्रेदात् त्रिप्राकारं प्राणिपरिहाररूपमपहृतसंयम
प्रतिपादयति—

बाह्यं साधनमाभिसौ व्यसुदसत्यन्मादिमात्रं स्वसाध्,
भूतानामनुसक्तस्त्वभ्युपसृतां जन्तून् व्रतिः पालयन् ।
स्वैः स्वावर्त्य ततः सतां नमसितः स्यात् तानुमायेन तु,
स्वाद् भाजन् मुहुना प्रियः प्रतिलिखन् नप्यादृतस्तादृशा
उपेक्षासंयमपरिणतं लक्षयति

तेऽमी मत्सुहृदः पुराणपुरुषा मत्कर्मबलतोदर्यः,
स्वैः स्वैः कर्मभिरीरितास्तनुमिमां मन्नेतृकां मद्दधिया ।
अञ्चम्यन्त इमं न मामिति तदाबाधे त्रिगुप्तः परा,
विलङ्घयोत्सृष्ट्वपुत्रुं धः समतया तिष्ठत्युपेक्षायमी ॥८९॥

अथोपेक्षासंयमसिद्धधर्मे तपोरूपे धर्मेऽनुष्ठानं उक्ताहयन्नाह
उपेक्षासंयमं भोक्तृ-सकमीश्लेषविचक्षणम् ।
लभन्ते धर्मिनो धेन, तच्चरन्तु परं तपः ॥९०॥

अपहृतसंयमस्फारीकरणाय शुद्धचष्टकमुपदिशति
भिक्षेर्वाशयनांसनविनयभ्युत्सर्गवाङ् मनस्तनुषु ।
तन्वन्तष्टसु शुद्धिं यत्तिरपहृतसंयमं प्रचयेत् ॥९१॥
मनोवापकाभीक्षेर्वास्तसर्गे शवानासने ।
किन्नामे च यत्तेऽ शुद्धिः शुद्धचष्टकमुत्सर्गसु ॥९२॥

मध्यशुद्धिः (आयुशुद्धिः)—कर्मक्षयोपशमजन्तानामोत्तमसंयमधर्मः
हिनप्रसाद्य. गगाद्यप्लवरहिता, तस्यां सत्यां आचारः प्रकाशते,
परिगुढभित्तिगत्त्रिकर्मवत्. ॥१॥

वायुशुद्धिः—पृथ्वीकारिकाधारम्भप्रेरणारहिता युद्धकामककंशसं-
मिन्मालीपपैयुन्यप्लवनिष्ठुरारादिपरपीडाकर, प्रयोगनिस्तुका,
स्त्रीभक्तिरीष्टविनिषालाश्रितकथाविमुखा, व्रतशीलदेशनादिप्रदा-
नकला, स्वपरहितमितमधुरमनोहरा, परमवैराग्यहेतुसूता, परि-
हृतंपरास्मेनिन्दाप्रशंशा, संयतस्य योग्या तदधिष्ठानाः सर्वसम्पद
इति ॥२॥

अग्निशुद्धिः—निरावरणामरणा, निरस्तसंस्कारा, यथाजस्तमल-
धोरिणी, निराकृताङ्गविकारा, सर्वत्र प्रयत्नवृत्तिः प्रथमभूतिविव
प्रदर्शयन्ती; तस्यां सत्यां न स्वतोऽन्यस्य मयमुपजायते नाप्यन्य-
तः स्वस्य ॥३॥

जिह्वशुद्धिः—परीक्षितोभयप्रचारा, प्रमृष्टपूर्वापरस्वाङ्गदेशविधाना,
आचारमूत्रोक्तकालदेशप्रकृतिप्रतिपत्तिकुसला, लामालाभमानाप-
मानसामनमनोवृत्तिः, गीतनृत्यवाद्योपजीविप्रसूतिकासूतकसुरा-
पण्याङ्गनापापकर्मदीनानाथदानशाला यजनविवाहादिकमङ्गल-
गेहपरिवर्जनपरा, चन्द्रनतिरिव हीनादिकगृहाविशिष्टोपस्थापना
लीकर्महितकुलपरिवर्जनोपलक्षिता दीनवृत्तिविषमा, प्रासुकाहार-
गवेषणसावधाना, धाममविहितनिरवज्ञानपरिप्राप्तप्राणयात्रा-
फला, तत्प्रतिबद्धां हि चरणसंध्यं गुणसंपदिव साधुजनसैवा-

निवन्धना, सा भिक्षा लाभालाभयो सरसविरसयोश्च सम-
सन्तीषवद्भिः, भिक्षेति भाष्यते ।

भिक्षाशुद्धिपरस्य मुनेरग्न पञ्चविधं भवति । तथाचोक्तम्

गोचरी भ्रामरी दाह-प्रशमनाक्षम्रक्षवत् ।

गर्तपूरणवद् भुङ्क्ते, यत्तत् पानं प्रशस्यते ॥१३॥

गोचराक्षम्रक्षणोदराग्निप्रशमनम्रमराहारश्चम्रपूरणनामत्रेदेन । यथा
सस्त्रीलसालंकारवरयुवतिभिरुपनीयमाने घासे गौरं तदङ्गत्सौन्दर्या-
निरीक्षणपरस्तृणमेवास्ति, यद्वा तृणलवं नानादेशस्थ यथात्माभमभ्य-

वहरति, न योजनास्पदमपेक्षते, तथा भिक्षुरपि भिक्षापरिवेषक-

जनमृदुललिततनुरूपवेषाभिलाषविलोकननिरुत्सुकः, शुष्कद्र-

वाहारयोजनविशेषमनवेक्षमाणो यथागतमस्नातीति गौश्व चारो

गोचार इति कथ्यते । तथा गवेषणेति च ॥१॥ यथा शकटीं रत्न-

भारपूर्णां येन केनचिस्नेहेन अक्षलेप कृत्वा अभिलषितदेशान्तर

वणिग् नयति, तथा मुनिरपि गुणरत्नभरितां तनुशकटीम् अन-

वद्यभिक्षायुरक्षम्रक्षणेनाभिप्रेतसमाधिपत्तनं प्रापयतीति अक्षम्रक्षण-

नाम प्रसिद्धम् ॥२॥ यथा भाण्डागारे समुत्थित वैश्वानरं

अशुचिना शुचिना वा पानीयेन प्रशमयति गृहीः तथा यथाल-

ब्धेन यतिराप्युदराग्निं सरसेन विरसेन वाऽऽहारेण प्रशमयतीत्युद-

राग्निप्रशमनमिति च निरूच्यते ॥३॥ दातृजनबाधया विना कुशलो

मुनिर्मरवदाहरतीतिम्रमराहारः इत्यपि परिभाष्यते ॥४॥ येन

केनचित् कचारेण श्वम्रपूरणवद्दुदरगतंमनगारः पूरयति ।

स्वादुना निःस्वादुना वाऽऽहारेणोदरगतं पूरणमिति स्वस्वपूरणं च विनश्यते ॥१॥

हृत्पित्तगुह्यः — नानाविधजीवस्थानानां योनीनामाश्रयाणां मवबोधात् जनितप्रयत्नपरिहृतजन्तुपीडा ज्ञानादित्कस्त्रेन्द्रियमनः काशानिरीक्षितदेगगामिनो द्रुतविक्षम्बितसम्प्रास्तविस्मिन्जीवितं विकारदिगधलोकनादिदोषविरहितगमना, तस्यां तस्यां तयमः प्रतिष्ठितो भवति विभव इव कुनीती ।

उद्युत्पृष्ठगुह्यः (प्रतिष्ठापनगुह्यः) — प्रतिष्ठापनगुह्यपरः संयतो नखरोर्मसिघाणकह्लेष्मनिष्ठीवर्नशुकमलंभूधस्यजने देहपरित्योनि च ज्ञातप्रदेशकाली जन्तुपीडा वाधा विना ज्ञयते ॥२॥

अथमासगुह्यः — संयतेन शयनासन्नगुह्यद्वयेण स्त्रीदुष्टप्रीच-
नपुंसकचोरमद्यपि कल्पपालद्यूतकारपक्षिबधकनीचलोकादि-
पापजनावासावर्ज्यां शृङ्गारविकारभूषणोज्ज्वलवेषवेश्याकौ-
डाभिरामगीतनृत्यवादित्राकुलप्रदेशा, विकृताङ्गगुह्यदर्शनकाष्ठम-
यालेख्यहार्स्योपभोगमहोत्सववाहनदमनापुधव्यायामभूमयश्च
रागकारलोम्बिद्यगोधरविषया मकमममनेककोपसहस्रेणस्थानाज्ज-
श्च परिहर्तव्याः अङ्गनिमा निरिगुह्यस्तककोटरावः कुत्रिमाश्च
गून्वागारादकौ मुक्तमोचितावासः अन्तमोक्षनिष्पन्नाः निरा-
रम्भाः सेव्याः । तत्र संयतस्य त्रिविधो निवासः स्थानस्यसनं
शयनं चेति, पश्चि चतुरङ्गसुसान्तदे प्रस्यप्य अथमितसंयुज्ज्वल-
ममुखो भूत्वा यत्रात्मभावो यथावत्सुखः पश्यत्प्रबलवीर्यसद्गः

कर्मक्षयप्रयोजनः असंश्लिष्टमतिस्तिष्ठेत्, अथ न शक्नुयात् निष्प्र-
तिज्ञातः पर्यङ्गादिभिरासनैरासीत् । यद्यपरिमितकालयोगः खिन्नो
वा एकपार्श्वबाहुप्रलम्बनसंवृत्ताङ्गादिभिरल्पकालध्रमपरीहारार्थम्
शयीत् ॥७॥

विश्वशुद्धिः — अर्हदादिपरमगुरुषु यथा अर्हत्पूजाप्रवणा ज्ञाना-
दिषु यथाविधिभक्तियुक्ता गुरोः सर्वत्रानुकूलवृत्तिः प्रश्नस्वा-
ध्ययवाचनाकथाविज्ञापनादिषु प्रतिपत्तिकृशला देशकालभावा-
बबोधनिपुणा आचार्यानुमतचारिणी, तन्मूला सर्वसम्पदः सैव भूषा
पुरुषस्य, सैव नो. ससारसमुद्रोत्तरणे ॥८॥

धर्मकः क्रियतां त्वया बुध ! सदा, धर्मं कुरु प्रत्यहं,

धर्मंश्च वरमुक्तिमार्गमतुलं, धर्माय दीक्षां श्रय ।

धर्मात् तेन शिबंकरः परजनो, धर्मस्य मूलं भज,

धर्मं तिष्ठ विधेहि धर्मममलं, हे धर्म ! मां रक्षय ॥

आर्यदेशकुलरूपबलादि, बुद्धिबन्धुरमवाप्य नरत्वं ।

धर्मकर्म न करोति जडो यः, पोत मुञ्जति पयोधिगतः सः ।

ॐ ह्रीं उत्तमसंयमधर्माङ्गाय नमः

दयाढ्यं संयमं मुक्ति-कर्तारं स्वेच्छयातिमं ।

पूजया परया भक्त्या, पूजयामि तदाप्तये ॥

ॐ ह्रीं परमब्रह्मणे संयमधर्माङ्गाय अर्घ्यं

निर्बपामीति स्वाहा

उत्तमतपोधर्मः

मङ्गलाचरणम्

सर्वः प्रेक्षति सत्सुखाप्तिसचिरात्, सा सर्वकर्मसमात्,
सद्वृत्तात् स च तच्च बोधनियतं, सोऽप्यागमात् स श्रुतेः ।

सा चाप्तात् स च सर्वदोषरहितो, रागादयस्तेऽयतः,

तं युक्त्या सुविचार्य सर्वसुखदं, सन्तः क्षयन्तु भिर्ये ।

धर्मो जीवदया गृहस्थशामिनो, भेदाद् द्वेषा च प्रथं,

रत्नानां परमं तथा दशविधोत्कृष्टकर्मादि स्ततः ।

मोहोद्भूतविकल्पजालरहिता, वागङ्गसङ्गोज्जिता,

शुद्धानन्दमयाऽऽत्मनः परिणतिः, धर्माख्यया गीयते ॥

तपो मनोऽक्षकायानां, तपनात् सन्निरोधनात् ।

निरुच्यते दृगाद्यादि-र्मादि-चेच्छानिरोधनम् ॥३॥

यद्वा मार्गाऽविरोधेन, कर्मोच्छेदाय तप्यते ।

अर्जयत्यक्षमनसो, स्ततपो नियमक्रिया ॥४॥

अन्तर्बहिर्मलप्लोषा-दात्मनः शुद्धिकारणं ।

'शारीरं मानसं कर्म, तपः प्राहुस्तपोधनाः ॥५॥

'विधेयानि तपास्थैव; धर्मसिद्धिकराण्यपि ।

बुधं द्वादशमेवानि, स्व शक्त्या धर्मसिद्धये ॥६॥

धुवं च सिद्धिश्चतुर्जानि, स्तीर्यकृत् त्रिदशचितः ।

धनिगृहितबलंदीर्घ-मुद्यतः कुर्वते तपः ॥७॥

त्वङ्गु-तप्ते, चक्रं चक्री, यतस्तपसः फलं,

१ सुखमनुपमं, स्वोत्थं नित्यं, ततो न तद्वद्भूतम् ।

इकमिह महत्, वित्रं यत्तद्, द्विषं विषयात्मकं,

पुनरपि सुधी, त्यस्तं भोक्तुं, जहाति महत्तपः ॥८॥

अस्मनस्तपसा तुल्यं, न हितं विद्यते परं ।

तस्मात् सर्वात्मना भव्यैस्तस्मिन् यतनो विधोयताम् ॥

आत्मशुद्धिरियं प्रोक्ता, तपसैव विचक्षणः ।

किमग्निना विना शुद्धि, रस्ति काञ्चनसोषणे १०॥

धातुगद जह कण्यं सुज्जइ, धम्मंतमग्निणा महदा ।

१ सुज्जइ तवग्निघंतो, तह जीवो कम्मधातुगदो ॥११॥

जह धाऊ धम्मंतो, सुज्जइ सो अग्निघा दु संततो ।

तवसा तथा वि सुज्जवि, जीवो कम्मेहि कण्यं वा ॥

वरिससहस्सेण पुरा, जं कम्मं लवइ तेण-काएण ।

११ तं संवहि वरिसेण ह, गिज्जरइ हीमसंहणणो ॥१३॥

सोकार्थं सुज्जना निवानरहिताः, संभ्रम्य सत्तुभ्रं,

कुर्वन्तु प्रमथं तपो मुनिजनैः संसेव्यमानं परं ।
 नो चेद् व्यर्थं मनुष्यजन्म नितरां, ज्ञात्वाऽथवा ज्ञानतः ।
 कुर्युस्ते सततं प्रशान्तमनसः, तत्सर्वार्थबोधे रताः ॥१४॥
 दुर्लभमशुद्धमपसुख, -मविदितमृतिसमयमल्पतरमायुः ।
 मानुष्यमिहैव तपो, मुक्तितपसैव तत्तपः कार्यम् ॥१५॥
 मनुष्यभावसुकरं, प्रमत्तेन मया पुरा ।
 विवेकिनाऽपि न कृतं, तपो धिग्मामचेतनम् ॥१६॥
 दानेन पूजया साधु, शोभते गृहिणां तपः ।
 ज्ञानेन क्षमया राग-द्वेषत्यागेन योगिनाम् ॥१७॥
 यावत् स्वास्थ्यं शरीरस्य, यावच्चैन्द्रियसम्पदः ।
 तावद् युवतं तपः कर्तुम्, बार्धक्ये केवलं श्रमः ॥१८॥
 बाह्यं तपः षड् विधमात्मशक्त्या,
 तथाऽन्तरङ्गः सवर्लंबिभक्त्या ।
 कर्मन्धदाहोर्ध्वंगतिप्रकाशकं,
 विधीयतां पावकसन्निकाशम् ॥१९॥
 तपसा निर्जरां विद्याद्, द्विप्रकारं तपश्च तत् ।
 बाह्यमभ्यन्तरं चेत्ति, प्रत्येकं तच्च षड् विधम् ॥२०॥
 एतो बारहमेधो, उगगतवो जी शरेवि उबज्जुत्तो ।

- सो खविय कम्मपुञ्जं, मुत्तिमुहं उत्तमं लहइ ॥२१॥
 बाह्यं बलमाद्यपेक्षत्वात्, परप्रत्यक्षभावतः ।
 परदर्शनिपाखण्डि,—नेहिकार्यत्वतरश्च तत् ॥२२॥
 तैस्तपोऽभिमतं बाह्यं, येन चेतो न दुष्यति ।
 ज्ञायते येन च श्रद्धा, येन योगक्षतिर्न च ॥२३॥
 बाह्यं स्तपोभिः कायस्य, कर्शनादक्षमर्दने ।
 छिन्नबाहु भट इव, विक्रामति किदन्मनः ॥२४॥
 परिणामविशुद्धयर्थं, तपो बाह्यं विधायते ।
 न हि तन्बुलपाकः स्यात्, पावकादिपरिक्षये ॥२५॥
 वशे यथा स्युरक्षारिण, नैवघावन्ति चोत्पथं ।
 तथा प्रयतितथ्यं स्या, दृष्टिर्माभित्य मध्यमासु ॥२६॥
 एकोपवासमूलः षण्ण,—मासक्षण पश्चिमः सर्वः ।
 अद्वाऽनशनविभागः, स एष बाच्छानुगं चरतः ॥२७॥
 तपस्तावद् बाह्यं चरति सुकृती पुण्यचरितः,
 ततश्चात्माधीनं नियतविषयं ध्यानपरमसु ।
 क्षपत्यन्तर्लीनं चिरतरचितं कर्मपटलम् ,
 ततो ज्ञानाम्भोधि विशति परमानन्दनिलयं ॥२८॥
 इष्टमृष्टोत्कृटरसै-राहारैरुद्धूटोद्धृताः ।

यथेष्टमिन्द्रियभटा, भ्रामयन्ति बहिर्गतः "२६"

न केवलमयं कामः, कर्षतीपो सुसुप्तमिः ।

नाप्युत्कटरसैः पोष्यो, मूर्च्छेरिष्यंश्च बलमनैः "३०"

ग्रहनिशं जागरणेद्यतो जनः,

श्रमं शिष्ये त्रिषयेच्छ्रयः यथा ।

तपः श्रमं चेत् कुरुते तथा क्षणं,

किमश्नुतेऽतन्तसुखं न पवनम् "३१"

यद्यन्तनिहितानि खानि, तपसा बाह्येन किं फल्युता ।

नेवान्तनिहितानि खानि, तपसा बह्येन किं फल्युता

यद्यन्तर्बहिरन्यवस्तु, तपसा बाह्येन किं फल्युता

नेवान्तर्बहिरन्यवस्तु, तपसा बाह्येन किं फल्युता "३३"

आयमसम्प्रसाद्वारग्रहफलमाह-

दोषहरणायेष्टाः हि, उपवासाद्युपक्रमाः ।

प्राणसंधारणायाऽयं, आहारः सूत्रदर्शितः "३४"

सिद्धयं संयमयात्राया स्तत्तनुस्थितिभिच्छ्रुतिः ।

ग्राह्योनिर्दोष आहारो, रसासङ्गवद् विनयिभिः "३५"

संयमादिप्रसिद्धयर्थं, रागत्रिच्छेदनाय च ।

कर्मनिर्मुलनायाद्, शस्त्रं त्वनशनं तपः "३६"

निगदितं बहुधेति जिनेश्वरंः, अनशनं भवसन्ततिनाशनं ।
 यदभित्सेवनमाश्चरतां सतां, गलति कर्मकवम्भकडम्बरम् ॥
 मूर्त्कार्यं त्यज्यते यस्मिन्, आहारोऽपि चतुर्विधः ।
 उपवासः स तद्भेदाः, सन्ति षष्टाष्टमादयः ॥३७॥
 अद्वाऽनशनं सर्वाऽनशनं, द्विविकल्पमनशनमिहोक्तं ।
 विहृतिभृतोऽद्वाऽनशनं, सर्वानशनं तनुत्यागे ॥३८॥
 यदज्ञानेन जीवेन, कृतं पार्षं सुखावरणम् ।
 उपवासेन तत्सर्वं, बहृत्यग्निरिधेन्धनम् ॥३९॥
 जीवेन यानि पापानि समुपात्तानि संसृता ।
 संहरेत् प्रीषद्यस्तानि, हिमवत् पद्मसञ्चयम् ॥४०॥
 उपेत्याक्षारिण सर्वाणि, निवृत्ताति स्वकार्यतः ।
 वसन्ति यत्र स प्राज्ञे, रूपवालोऽभिधीयते ॥४१॥
 विषवाहारकषायारणां, त्यागो यत्र विधीयते ।
 उपवासः स विज्ञेयः, शेषं लङ्घनकं विदुः ॥४२॥
 उपावृत्तस्य दोषेभ्यो, यस्तु वासो गुणः सह ।
 उपवासः स विज्ञेयः, सर्वभोगविर्दाजतः ॥४३॥
 अप्रवृत्तस्य दोषेभ्यः, सहवासो गुणः सह ।
 उपवासः स विज्ञेयो, न शरीरविशोषणम् ॥४४॥

चतुःप्रकाराहारप्रमाणमाह

मुक्त्वा वनाच्छायां, शरीरजलात् वत्, चित्तं धेयम् ।

ताम्बूलवादिमाद्यं, स्वाद्यं चाद्यं त्वपूपमाद्यम् ॥४५॥

प्राणानुवाहि पानं स्वाद्यं-दद्यात् वमनं क्षुधः

साद्यते यत्नतः स्वाद्यं, स्वाद्यं स्वाद्योपसक्तिमाद्यम् ॥४६॥

धोवनाद्यमनं स्वाद्यं, ताम्बूलादि जलादिकं

पेयं चाद्यं त्वपूवाद्यं, त्याज्यान्धेतानि शक्तितः ॥४७॥

त्रिकोषोपवासप्रमाणमाह

उपवातो वरो मरुतो, जघन्यतश्च त्रियापि सः ।

कार्यो विरक्तं विधिबद्धं, बहुमतः क्षिप्रमाद्यनम् ॥४८॥

धारणो पारणो संक-सत्तो वर्षश्चतुर्विधः ।

ताम्बुमध्योऽनेकभक्तः, सोऽधमत्त्रिकोषोऽनुमी ॥४९॥

चतुर्मासार्धवर्षान्त-उपवातोऽधमोऽनुमीतेः ।

सकृद्भुक्तिश्च मुक्त्यर्थं, तपोऽनसनमिष्यते ॥५०॥

'उप समीपे परमब्रह्मण प्रात्मनः शुद्धबुद्धं कस्वरूपस्य वसतीति

उपवासः ।

एकं पि विरारंभो उपवासं जी करेदि उपसंती ।

बहुभवसंविद्यकम्, सो त्याशी चाद्ये लीलाय ॥५१॥

उपवासं कुर्वन्तो आरंभं करेदि मोहादो ।
सो जियविहं सोसदि, ण झाडए कम्मलेसं वि ॥१२॥

उपवासः सकृद्भुक्तिः, सोधीराहारसेवनं ।

इत्येवमाद्यमुद्दिष्टं, साधुभिर्गृहीणो तपः ॥१३॥

स्वाध्यादिपेत्य शुद्धात्म-न्यङ्गानां वसनात्सयात् ।

उपवासोऽशनं स्वाद्य, साधुपेयविदर्शनम् ॥१४॥

शक्तिं किना कृतोभवास्तस्य फलमाह

यदाऽऽहारमयो जीव, स्तदाहारविराधितः ।

नार्तरोद्रातुरो ज्ञाने, रमते न च संयमे ॥१५॥

प्रसिद्धमन्नं च प्राणा, नृणांस्तत् त्वाजितो हठान् ।

नरो न रमते ज्ञाने, दुर्धर्मानार्तो न संयमे ॥१६॥

स्वर्धं न भुङ्क्ते अन्नं भोजयति, परस्य भोजनमनुजानाति मनसा

वचसा कायेन च, स्वर्धं क्षुध्ना पीडितः सन् वाह्यरममिषवक्ति

मनुसा मम पारणां कः प्रयच्छति, क्व वा सरसमहार लप्स-

यामीति चिन्ता, यद्वाऽद्य रसवदारमन्तरेण मम परिश्रमो नो-

पैति, अनर्थकमिदमनुष्ठितं मया सन्तापकारीदमग्रे नाचरिष्यामीति

मनसि सकल्पकरण अनशनतपोऽतिचारो भवति । अथअवमोदयमाह

दोषप्रशमसन्तोष, स्वाध्यायादिप्रसिद्धये ।

" द्वितीयमवमोदयं, तपः सद्भिः प्रशस्यते ॥१७॥

स्वाहारतो यथाशक्ति, प्रासादपरिहापनं न ऊनीदरं तपोऽवधीति ।
 तन्वयते मादुर्बुद्धतं ॥ सहस्रतन्दुलैरेकी प्रासां भवति, एककवलीनी
 य आहारस्तज्जन्ममवमौदर्यम् तपः एकप्रासनामि य आहार-
 तदुत्तममवमौदर्यम् । अथवा एकतेन्दुलमक्षणं । जघन्योत्कृष्टभेद
 मध्येऽवृत्तिभोजनं कस्तन्मध्यमवमौदर्यम् । अनेन तपसा निवृत्त-
 यश्चासन्नस्त्रेयम्, ग्नुनिहन्ति, इषानं श्रुताध्वयनं क्नुक्तिवप्राहयः
 इत्यादयो गुणा भवन्त्यसोऽवमौदर्यम् तपो ध्यानसिद्धये सदा कार्यम् ।

आहारस्तुप्तये पसां, द्वात्रिंशत् कलवा जिवैः ।

अष्टाविंशतिरुद्दिष्टो, योवितः प्रकृतिस्थितः ॥५८॥

परं बहुभोजनं भोजयामीति मनसि चिन्तनं, भुङ्क्व यावद्
 भवतस्त्वृत्तिरिति वचसा कथनम्, बहुभोजनकरणाय हस्तसंज्ञा
 करणम् अवमौदर्यतपोऽतिचारो जायते ।

अथवृत्तिपरिसंख्यानं तपःप्राह

एकागारादिविषयः, संकल्पविचत्तरोधकः ।

तद्वृत्तिपरिसंख्यानं, तृतीयं कथ्यते तपः ॥५९॥

यथा चतुःपथमार्गवीथीगृह्णात्कामद्विभि ननिमवन्नहङ्कल्पं दत्तु
 भोजनपानैः कुम्भकवाहस्तसंख्ये वा कृत्तिरः मृच्छते तदः बहुभेद
 वृत्तिपरिसंख्यानं तपो भवति । अनेन तपसा यतीनां धीरत्वं
 दृश्यते, लौल्यता आशादयो दोषा नश्यन्ति । तथा चोक्तम्

दातृपात्रगृहस्तुगौचरी, मानसे भवति यो विनिश्चयः ।

उद्धृतामवकलमङ्गकारणं, तत्तपोऽकथि विनैस्सुतीयकम् ॥

अन्नः वृत्तिपरिसंख्यायं तपः साधवो यथाशक्ति कुर्वन्तु ।
गृहधायकपाठकादिकसंस्कृत्यं विधाय अन्यथाकरवत् वृत्तिपरि-
संख्याऽऽशीर्षारः ॥ अथरसपरित्याग तपःप्राह

रसत्यागो भवेत्तल-कीरेकुश्वितपित्वास् ॥

स्वाध्यायसुखसिद्धयर्थं, -मकर्यं प्रशान्तये "५५॥

तपो रसपरित्याग, स्तुर्यं मार्यैः प्रशयते ।

एकद्वित्रीणि जत्वारि, त्यजत स्तानि पञ्चधा ॥५६॥

तद् यथा-वृष्यस्येष्टस्य रसस्य दुग्धदधिघृतलवणोक्षुतलसंज्ञस्य
परित्यागो यो भवति स रसपरित्यागतपः स्यात् । अनेनेन्द्रियमद
निग्रहो निद्राविजयः स्वाध्यायादिकुलसिद्धिश्च भवति एव ज्ञात्वा

रसत्यागः क्रियते मुमुक्षुमि यंथाशक्ति

“ रसत्यागप्रतिज्ञस्य, रससिद्धिरभून्मुनेः ”

रसत्यागं कृत्वाऽपि तद्रसामिलाषात्यजनम्, परस्मै रसवदाहारं
कारोपनम्, रसवदाहारानुमननम् रसपरित्यागस्वातिचारः

अथविविक्तशय्यासनतपो व्याचष्टे

शून्यागारादिषु क्षेत्र्यं, साधु शय्यासनादिकम् ।

पञ्चमं तत्तपः साधो विविक्तशयनासनम् ॥५६॥

एकान्तयोगव्रतजावनादि, सिद्धयं गतासंयतजन्तुसङ्गा ।

याऽश्स्थितिः शून्यनिकेतनाद्यौ, विविक्तशब्धेति तपस्तदुक्तम् ॥
 तद्यथा- विविक्तेषु शून्येषु त्रसस्थावरजीवरहितेषु गृहमुहाकन्द-
 रादिषु यच्छयनं तथाऽऽसनं च क्रियते मुनिभिस्तत् विविक्तशब्-
 नासनं तपः अनेन ध्यानाध्ययनबाधाऽभावो ब्रह्मचर्यसिद्धिश्च
 भवति । अत एतत्तपो मुमुक्षुभिः सदैव विधीयते । ध्यानाध्ययन-
 बाधकस्थाने एवं असयमकारकवसती निवासकरणम् । विवि-
 क्तशयनासनतपोऽतिचारो भवति ।

अथ कायक्लेशतपोनिरूपयति

योगेस्त्रंकालिकैर्नित्य-मुपवासादिषूद्यमः ।

साधोःसाधुभिरित्युक्तं, तपः षष्ठमनिन्दितम् ॥६०॥

विशुद्धयेत् नारतरात्माऽयं, कायक्लेशविधं विना ।

किमग्नेरग्यःस्तीह, काञ्चनात्मविशुद्धये ॥६१॥

गर्भति प्रभृत्यसौ देवो, ज्ञानत्रयमुद्बहत् ।

दीक्षानन्तरमेवाप्त, मनःपर्ययबोधनः ॥६२॥

तथाप्युग्रं तपोऽतप्त, सिद्धत्वे ध्रुवभाविनि ।

सज्ज्ञानलोचनो धीरः, सहस्रं वार्षिकं परम् ॥

तेनाऽभीष्टं मुनीन्द्राणां, कायक्लेशाह्वयं तपः ।

तपोऽङ्गेषु प्रधानाङ्ग-मुत्तमाङ्गमिवाङ्गिनाम् ॥६४॥

अनिगूहितवीर्यस्य, कायक्लेशस्तपः स्मृतम् ।

तच्च भार्गाविरोधेन गुणाय गदितं जिनैः ॥६५॥

ग्रीष्मकाले आतपे स्थितिः, वर्षाकाले तरुमूलनिवासः, शीतकाले निरावरणस्थाने स्थितिकरण, तथा चतुष्पथे नद्यादितीरे निवासः, नानाऽऽसनविधानं इत्यादिकं कायक्लेशतप उच्यते । अनेन तपसा शरीरदुःख सहनं, वपुःसुखत्यागो, जिनधर्मप्रभावना च भवति । अत्र केचिन् कथयन्ति इदं कायक्लेशाख्यं तपं परीषहरूपं जातं तन्न परीषहस्तु यदृच्छया समागच्छति इदं तु यतिभिः कर्म-विनाशाय स्वयं क्रियते । इति परीषहकायक्लेशतपसोऽन्तरं ज्ञेयम् । उष्णार्तस्य शीतलद्रव्येच्छाकरणं, सन्तापापगमो मम कथं स्यादिति चिन्ता, पूर्वानुभूतशीतलद्रव्यस्मरणं, कठोरातपे द्वेषः, शीतलप्रदेशाद् गात्रप्रमार्जनं विना आतपप्रवेशः, आतपसतप्तशरीरमार्जनं विना छायाप्रवेश इत्यादिकं कायक्लेशतपोऽतिचारो भवति । कायक्लेशतपः किमर्थम् क्रियते-शुभध्यानपरिचयार्थम्' दुःखोपसहनार्थम् विषयसुखासक्तिभङ्गार्थम् ।

इहपरलोयमुहाणं, गिरवेक्खो जो करेदि समभावो'

विविहकायकिलेस तवधम्मो णिम्मलो तस्स ॥६६॥

अथ अष्टमीपर्वमाहात्म्यमाह

यः पर्वण्युपवासं हि, विधत्ते भावपूर्वकं ।

नाकराज्यं च संप्राप्य, मुक्तिनारीं वरिष्यति ॥६७॥

अष्टम्यामुपवासं हि, ये कुर्वन्ति नरोत्तमाः ।

हत्वा कर्माष्टकं तेऽपि, याति मुक्तिं सुदृष्टयः ॥६८॥
 नियमेनोपवासं यः, त्वष्टम्यां कुरुते पुमात् ।
 स्वाष्टकर्माणि हत्वा स, भजेत् सारं गुणाष्टकम् ॥६९॥
 अष्टमे दिवसे सारे, यः कुर्यात् प्रोषधं वरं
 इन्द्रराज्यपदं प्राप्य, क्रमाद् याति स निर्वृतिम् ॥७०॥
 सदाऽष्टम्युपवासस्य, धर्मेण गृहनायकाः ।
 अष्टादिविजं पापं, हत्वा पुण्यं भजन्ति वै ॥७१॥
 मनोवाक्काययोगेन, त्यक्त्वा सर्वाशुभं बुधाः ।
 उपवासदिने धीराः, तिष्ठन्ति मुनयो यथा ॥७२॥
 चतुर्दशीपर्वमाहात्म्यमाह
 चतुर्दश्यां समं पर्वं, नास्ति कालत्रये वरम् ।
 धर्मयोग्यं महापूत-मुपवासादिगोचरम् ॥७३॥
 प्राणान्तेऽपि न भोक्तव्य, इचतुर्दश्यां हि धीधनैः ।
 उपवासोऽतिधर्मार्थं, काममोक्षफलप्रदः ॥७४॥
 प्रोषधं यच्चतुर्दश्या-मेकचित्तेन संभजेत् ।
 प्राप्य षोडशकं नाकं, व्रजेत् मुक्तिवराङ्गनाम् ॥७५॥
 द्विसप्ताद्युपवासेन, पापं हत्वा गृहादिजम्
 चतुर्दशादिसञ्जातं, महापुण्यं लभेत् नरः ॥७६॥

किमत्र बहुनोक्तेन त्यक्त्वा सावद्यमञ्जसा ।
यतिवत् तिष्ठ भो मित्र !, प्रीषधे स्वर्णमुक्तये ॥७७॥
एवं यः प्रीषधं कुर्यात्, सर्वहिंसादिवर्जितम् ।
क्षिपेद् वैराग्यमापन्नः, एनः संख्याविवर्जितम् ॥७८॥
तपसाऽलंकृतो जीवो यद्यद् वस्तु समीहते ।
तत् तदेव समायाति, भुवनतृतीये ध्रुवम् ॥७९॥

ये ज्ञात्वा भवमुक्तिकारणगणं, बुद्ध्या सदा शुद्धया,
कृत्वा चेतसि मुक्तिकारणगणं, त्रेधा विमुच्यन्तेऽपरम् ।
जन्मारण्यनिसूदनक्षमभरं जैनं तपः कुर्वते,
तेषां जन्म च जीवितं च सफलं, पुण्यात्मनां योगिनां
सम्यग्ज्ञानविवेकज्ञान्यमनसः, सिद्धान्तसूत्रद्विषः,
नित्तिशाः परलोकनष्टभतयो मोहानलोद्दीपिताः ।
दौर्जन्यादिकङ्कित्वा यदि नरा, न स्युर्जगत्यां तदा,
कस्मात् तीव्रतपोमि रुन्नतधियः काङ्क्षन्ति मोक्षश्रियम्

तप.फलमाह

तपः करोति यो धीमात्, मुक्तिधीरञ्जिताशयः ।
स्वर्गगृहाङ्गणस्तस्य, राज्यसौख्यस्य का कथा ॥८२॥
कर्माङ्गतेजो रागाशा-हानि ध्यानादिसंधमाः ।

दुःखसमासुखासङ्ग-ब्रह्मोद्योताश्च तत्फलम् ॥८३॥

जह घाऊ धम्मंतो, सुज्झदि सो अग्गिणा दु संततो ।

तवसा तहा वि सुज्झदि, जोवो कम्मोह कणयं वा

विशुद्धयति हुतारोण, सदोषमपि काञ्चनं ।

यद्वत्तथं व जीवोऽयं, तप्यमानस्तपोऽग्निना ॥८५॥

अस्ति लोके तपो जंनं, संसारोन्मूलनसामम् ।

ध्रुवं तपोऽकृष्णं तप्तं, पम्कलीत्यक्षयं फलम् ॥८६॥

निर्वेदपदवीं प्राप्य, तपस्यति यथा यथा ।

यमी क्षपति कर्माणि, दुर्जयान्ति तथा तथा ॥८७॥

तपसा प्राप्यते राज्यं, तपसा स्वर्गसम्पदः ।

तपसा शिवसौर्यं च, त्रैलोक्यैश्वर्यं कृतपः ॥८८॥

तपदिचन्नामणि नूनं, कल्पवृक्षवनं धनं ।

गोवुलं कामधेनुतां, निरीहै र्यवानुष्ठितम् ॥८९॥

जनताहिताय तमिताश्च, शमनिधिमनेकलब्धयः ।

शीतदचिमिब शरत्समये, शिशिराः सुधारसपरिप्लुताश्च

ससृष्टहतपःफलमाह

पूजालामप्रसिद्धयंश्च, तपस्तप्येत योऽल्पधीः ।

शोष एव शरीरस्य, न तस्य तपसः फलम् ॥९१॥

विवेकं विना यस्तपो विधीयते तत्तपो तनुतापकृद् भवति तपः
प्रभावोऽचिन्त्यो वर्तते, केवमज्ञानप्राप्तिस्तपःप्रभावत एव जायते,
कामनिद्राप्रमादजयार्थम् बाह्यतपो विधीयते साधुभिः। विविधा
ऋद्धयो मनःपर्ययज्ञानं च निर्दोषोप्रतपसः उत्पद्यते । अभ्युदय
सुख निःश्रेयससुखं च तपसः फलम्, तपः निर्जरानिमित्तं कथितं
जिनैः, तपोः हि प्रत्यम् कर्म सर्वृणोति,

स्वात्मारोपितशीलसंयमशरास्, त्यक्तान्यसहायकाः,

कायेनापि विलक्षमाणहृदयाः, सहायकं कुर्वतः ।

तप्यन्ते परदुष्करं गुरुतपस्, तत्रापि ये निःस्पृहा,

जन्मारभ्यमतीत्य भूरिभयदं वाच्छन्ति ते निर्द्वृतिम् ॥

तपः फलति कल्याणं. कृतमल्पमपि स्फुटं ।

वहुशाखोपशाखाढ्यं, वटबीजं यथा वटम् ॥९३॥

विदधानस्तपो भक्त्या, निरालस्यो विधानतः ।

देशान्तरमपि प्राप्तः, स बन्धुरिव गृह्यते ॥९४॥

मातेवास्ति सुविश्वास्यः, पूज्यो गुरुरिवाऽखिलैः ।

महानिधिरिव ग्राह्यः, सर्वत्रैव तपोधनः ॥९५॥

लोकद्वये पराः पूजाः, प्राप्यन्ते कुर्वता तपः ।

भावज्यन्तेऽखिला देवाः, गुरुरिवपुरःसराः ॥९६॥

लभ्यन्ते नरदेवानां, सर्वाः कल्याणसम्पदः ।

परमं सिद्धिसौख्यं च, कुर्वता निर्मलं तपः ॥९७॥

मृत्युजन्मजरार्तस्य, तपः सुखविधायकं ।

महारोगातुरस्येव, भेषज्यं वीर्यसंयुतम् ॥९८॥

अथाभ्यन्तरं तपो व्याकर्तुमाह

बाह्यद्रव्यानपेक्षत्वात्, स्वसंवेष्टत्प्रतः परैः ।

अनध्यासात् तपः प्रायश्चित्ताद्यभ्यन्तरं भवेत् ॥९९॥

प्रायश्चित्तं विनीतत्वं, वंथाबृत्यमनिश्चितम् ।

स्वाध्यायश्च तन्नूत्सर्गो ध्यानमन्तर्गतं तपः ॥१००॥

प्रायः प्राणी करोत्येव, यत्र चित्तं सुनिर्मलं ।

तदाहुः शब्दसूत्राज्ञाः, प्रायश्चित्तं यतीश्वराः ॥१०१॥

प्राय इत्युच्यते लोकः, तस्य चित्तं मनो भवेत् ।

एतच्छुद्धिकरं कर्म, प्रायश्चित्तं प्रवक्षते ॥१०२॥

सति दोषे न चश्चित्रं, कर्माभावो न तद्विना ।

निर्वृतिस्तदभावे न, तस्माद् व्रतमनर्थकम् ॥१०३॥

अत एव प्रवृत्तान्ति, तदेवादी महत्तपः ।

प्रायश्चित्तमकुर्वाणो, न नरः शुद्धिमृच्छति ॥१०४॥

अकुर्वन् विहितं कर्म, निश्चितं च समाचरन् ।

प्रसजंश्चेन्द्रियार्थेषु, प्रायश्चित्तीयते नरः ॥१०५॥

प्रायश्चित्तं किमर्थमनुष्ठीयते इत्याह
प्रमाददोषविच्छेद-ममर्यादाविवर्जनं ।

भावप्रसादं निःशान्त्य-मनवस्थाव्यापोहनम् ॥८॥

चतुर्थाऽऽराधनं वाङ्मयं, संयमस्यंचमादिकम् ।

सिंसाधयिषताऽऽचर्यम्, प्रायश्चित्तं विपरिचिता ॥९॥

प्रायश्चित्तलक्षण एवं मेदान्ब्याचष्टे

यत्कृत्वाऽऽरूपो बन्ध्याऽवर्जने च रजोऽर्जितं ।

सोऽतिचारोऽत्र, तच्छुद्धिः, प्रायश्चित्तं बशात्म तत् ॥

आलोचयामाह - एकान्तनिषण्णाय, प्रसन्नचेतसे, विज्ञातदेशकालाय

गुरवे शिषुवत् सरलबुद्धिना शिष्येण विनयसहितं यदात्मप्रमाद-

जनितदोषो यथा भवति तथा निवेद्यते तदालोचनम् ।

साऽऽलोचनाच्छतश्लोकेः, प्रभ्रयाद् धर्मसूरये ।

यद्दशाऽऽकम्पिताच्छूनं, स्वप्रमादनिवेदनम् ॥ १११॥

प्रश्रयस्वरूपमाह

मस्तकबिन्दुस्तकरः, कृत्तिकर्म विधाय शुद्धचेतस्कः ।

आलोचयति सुविहितः, सर्वान् दोषांस्त्यजन् रहसि ॥१२॥

प्राह्णेऽपराह्णे सद्देशे, बालवत साधुनाऽञ्जितम् ।

स्वागङ्गिराजंवाद् वाच्यं, सूरैः शोध्यं च तेन तत् ॥

अहं वसिष्ठसमुद्राब्ज, सरःक्षीरफलाकुलम् ।

- तोरसोच्चानसङ्गा हि, मक्षवेदमबूहद् गृहम् ॥१४॥
 सुप्रशस्तं नभेत् स्थान, मन्यवप्येवमादिकं ।
 सूरिरालोचनां तत्र, प्रतीच्छत्यस्य शुद्धये ॥१५॥
 जह बालो जप्यंतो, कञ्जमकञ्जं च उज्जुमं मणदि ।
 तह आलोचेदब्धं, मायामोक्षं च मोक्षूणं ॥१६॥
 आलोचनादशदोषान् प्राह
 आकस्मितं गुरुच्छेद,-मयावावर्जनं गुरोः ।
 तपः शूरस्तवात्तत्र, स्वाऽशक्त्यानुमापितम् ॥१७॥
 यद् दृष्टं दूषणस्यास्य-दृष्टस्यैव प्रथा गुरोः ।
 बादरं बावरस्यैव, सूक्ष्मं सूक्ष्मस्य केवलम् ॥१८॥
 छन्नं कीदृक् चिकित्से, दृग्दोषे पृष्ट्वेति तद्विधिः ।
 शब्दाकुलं गुरोः स्वागः, शब्दनं शब्दसंकुले ॥१९॥
 दोषो बहुजनं सूरि-दत्तान्यभुण्णतत्कृतिः ।
 बालाच्छेदग्रहोऽव्यक्तं, समात्तत्सेवितं त्वसौ ॥२०॥
 दशेस्युज्जसद् मलान् मूला-प्राप्तः पदविभागिकां ।
 प्रकृत्यालोचनां मूल-प्राप्तशचीर्षी तपश्चरेत् ॥२१॥
 द्विविधालोचनामाह
 ओधेन पदविभागेन, द्वेषऽलोचना समुद्दिष्टा ।

मूलं प्राप्तस्योद्यो, पादविभागी ततोऽप्यस्य ॥२२॥

स्मरणपथमनुसरन्ति, प्रायो नागाति मे विमुच्यस्य ॥२३॥

सर्वेषुः समजति, ममेति वाऽऽलोचयेदोद्यो ॥२३॥

प्रवृत्त्यादिसमस्ती, क्रमेण यद् यत्र येत मयित् ।

सैवित्तमालोचयतः पादविभागी यथा तसत् ॥२४॥

आलोचनां विना महदपि तपः संवरसहभात्रिणीं निर्बरां न करोति, कृतायमपि आलोचनायां विहितमनाचरन् न दोषविजयी स्यात् । अतः सर्वदा मोक्षं गुरुवत् चाचर्यमिति शिक्षार्थमाह

सामीपधवन्महदपि, न तपोऽनालोचनं गुणाय नयेत् ।

मन्त्रवदालोचनमपि, कृत्वा नो विजयते विधिमुच्यते

यः पिबत्यौषधं मोहात्, सामे तीव्ररुजि ज्वरे ।

प्रसुप्तं कृष्णसर्पं स, कराम्णेण परामृशेत् ॥२६॥

सद्गुरुदत्तप्रायश्चित्तोचितश्चित्तश्च दीप्तिवत्सर्वं दृष्टमस्तेन दद्यात्क्षेपे

यथादोषं यथास्नार्यं, वत्तं सद्गुरुणा वहद् ।

रहस्यमन्तर्भात्युच्यैः, शुद्धादरा इवात्मनस् ॥२७॥

प्रतिक्रमणम्—निजदोषमुच्चायीच्चार्य मिथ्या मे दुष्कृतमस्त्विति प्रकटीकृतमपराधं प्रतिक्रमणम् ।

मिथ्या मे दुष्कृतमिति, प्रायोऽपार्यं निराकृतिः ।

कृतस्व संश्लेषवताः प्रतिक्रमस्यमाणसः ॥२५॥

प्रास्थितानां बोधाणां चर्तककृतिः श्यावोत्प्रेतुक्तान्निशयेन विस्मयये
सति पुनरुपुष्ठायकस्थ संश्लेषनिर्बोधपरस्व गुरुविचरितस्वत्प्राप-
राधस्य पुनर्न करोमि मिथ्या मे दुष्कृतमित्येवमप्रतिनिर्बोधान्
निवर्तनं प्रतिक्रमणमिति ।

उक्तव्याह—शुद्धस्याशुद्धत्वेन अशुद्धस्य शुद्धत्वेन वा यत्र सन्देहो
विपर्ययो वा भवतः, तत्र आलोचनप्रतिक्रमणद्वयं कार्यमिति

तदुभयम् ।

दुःस्वप्नादिकृतं दोषं, निराकृतं क्रियेत यत् ।

आलोचनप्रतिक्रान्ति-द्वयं, तदुभयं तु तत् ॥२६॥

वितेकव्याह—यद्वस्तु नियमितं तच्चेन्निजभाषने पतति मुखमध्ये
वा सामायाति तस्य सर्वस्य वस्तुनः परित्यागः क्रियते स वि-
वेकः । अथवा प्रतिचारनिमित्तद्रव्यक्षेपादिकान् मनसाऽप्यस्ति-

स्तत्रानादृतिविवेकः ।

संसक्तेऽन्नादिके बोधान्, निवर्तयितुमप्रभोः ।

यत्तद्विभज्यं साधोः, स विवेकः सतां मतः ॥३०॥

अथवा—विस्मयस्य अज्ञानेऽज्ञानोपनिर्बोधपरस्य वा ।

प्रत्याख्यातस्य संश्लेषः, विवेकः यः विवर्तयति

दुष्कृतम्— नियतकालं कार्यमाह भजतां स्थाया

अथवा— दुःस्वप्नदुश्चिन्तनमज्ञानेऽज्ञाने सूत्रातीतारकवीणादृष्टी-

तरणादिभिरज्योद्वाप्यतीचारे सति ध्यानमवलम्ब्य कायमुत्कृष्य
अन्तर्मुहूर्तदिवसपक्षमासादिकालावसानं व्युत्सर्गं इत्युच्यते ॥
तपःसंज्ञं प्रायश्चित्तमाह-उपवासादिषड्विधं बाह्यं यत्तपः तत्तपो
नाम प्रायश्चित्तम् :

कृतापराधः श्रमणः, सत्त्वादिगुणभूषणः ।

यत्करोत्युपवासादि विधिं तत्कालनं तपः ॥३२॥

आलोचनप्रतिक्रमणं तदुभयविवेकं व्युत्सर्गं तपःप्रायश्चित्तविवे-
विषयमाह-

१ भयत्पराशक्त्यबोध-विस्मृति २ व्यसनादिजे ।

महासतातिचारेऽमुषोढा शुद्धिविधिं चरेत् ॥३३॥

१ भीत्वा पलायनं, २ तुरुष्कादिग्रातङ्कः, आदिशब्देन रोगाभिभ-
वादि गृह्यते । क्लिञ्च - आचार्यमपृष्ट्वा आतापनादिकरणे, पुस्तक-
पिच्छादिपरोपकरणग्रहणे, परोक्षे प्रमादत आचार्यादिवचनाकरणे
संघनाथमपृष्ट्वा संघनाथप्रयोजनेन गत्वाऽगमने परसंघादपृष्ट्वा
स्वसंघगमने देशकालनियमेनावश्यकर्तव्यव्रतविशेषस्य, धर्मकथा-
दिव्यासङ्गेन विस्मरणे सति पुनः करणे अन्यथापि चैवंरूपे
आलोचनमेव प्रायश्चित्तम् । षडिन्द्रियवागादि दुष्परिणामे, आचा-
र्यादिषु हस्तपादादिसंघट्टने, व्रतसमितिगुण्तिषु स्वस्वाचारे वैश्व-
कलहादिकरणे, वैयावृत्यस्वाध्यायादिप्रमादे, गोचरगतस्य तिङ्गो-
त्याने, अन्यसंक्लेशकरणादौ च प्रतिक्रमणं दिवसरात्र्यन्ते भोजन-

गमानादौ च प्रसिद्धम् ।
लोचनसञ्छेदस्वप्नेन्द्रिवातिचाररात्रिभोजनेषु पक्षमाससंवेत्सग-
दिदोषादौ चोभयम् । मीनादिना विना प्रालोचनकरणे, उदर-
कृमि निर्गमेः हिमद्वंगमशकादिमहावातादिसंघर्षातीचारे, स्निग्ध-
सूहरिततृणपञ्चोपरिगमने । जानुमात्रजलप्रवेशाऽन्यदिमित्तवस्तुस्-
वोपयोमकरणे । नावा नदीतरणे, पुस्तकप्रतिमापतनपञ्चस्थावर
विघात अदृष्टदेशानुमलविसर्गादिषु, पक्षादिप्रतिक्रमणक्रियान्त
व्याख्यान प्रवृत्यन्तादिषु कायोत्सर्ग एव प्रायश्चित्त उच्यते-
प्रसवणादौ च प्रसिद्ध कायोत्सर्ग ।

अथ छेद निर्दिशति-

दिवसपक्षमासादिविभागेन दीक्षाहापनं छेदो नाम प्रायश्चित्तं
कथ्यते ।

चिरप्रव्रजिनाहृत-शक्त शूरस्य सागसः ।

दिनपक्षादिना दीक्षा-हापनं छेदमादिशेत् ॥३४॥

अथ मूललक्षणमाह-

महाव्रतानां मूलछेदन विधाय पुनरपि दीक्षाप्रापणं छेदो नाम प्राय-
श्चित्तमुच्यते । अस्यापरनाम् उपस्थानाऽपि कथ्यते ।

वृत्तेऽलसोऽवसन्नः पाद्वंस्थो मलिनी परदृशेष्टे निष्टे ।

संसक्तो मृगचरितः शकल्पिते प्रकटकुचरितस्तु कुशीलः ॥

इतरे विस्तृता यथा—यो वसतिषु प्रतिबद्धः उपकरणोपजीवी वा

श्रमणानां पार्श्वे तिष्ठति स पार्श्वस्थ ॥१॥

अंसक्तः—यो वैश्वकमन्त्रज्योतिषोपजीवी राजादिसेवकश्च स संसक्तः स्यात् ॥२॥

स्वच्छन्दः—यस्त्यक्तगुरुकुल एकाङ्गित्वेन स्वच्छन्दविहारी जिन-
वचनदूषकः स स्वच्छन्दो भृगुचरित्र इति यावत् ॥३॥

अवसन्नः—यो जिनवचनानभिज्ञो मुक्तचारित्रभारो ज्ञानचरण
भ्रष्टः करणालसदृश स अवसन्नः स्यात् । ॥४॥

कुशीलः—क्रोधादिकषायकलुषितात्मा व्रतगुणशीलं परिहीनः संघ-
स्यानयकारी च कुशील स्यात् ॥५॥

अथ परिहारस्य लक्षण विकल्पाश्चाह-

दिवसपञ्चमासादिविभागेन दूरतः परिवर्जनं परिहारो अथ च
परिहारस्त्रिविधः स्वसघान्निर्वासनम्, परगणोपस्थानेन सह वर्तते
परसंघानुसरणेन सह वर्तते । तथा पराञ्चिकम् नाम प्रायश्चित्तम्
। विधिवद् दुरात्यजनं परिहारो । निजगणानुपस्थानं, परग-
णोपस्थानं, पराञ्चिकमित्ययं त्रिविधः ॥

इतो विस्तरः—प्रमदादन्यमुनिसम्बन्धिनमूर्षिं छात्रं वा परपाषण्डि
प्रतिबद्धचेतनाचेतनद्रव्यां वा परस्त्रियं वा स्तेनयतो मुनीन्
प्रहरतो वा अन्यदप्येवमादिविहृष्टाचरितमाचरतो नवदशपूर्वधर-
स्यादित्रिकसंहननस्य जितपरीषहस्य दृढकर्मणो धीरस्य भवभी-
तस्य निजगणानुपस्थानं नाम प्रायश्चित्तं भवति । तेन ऋष्याश्रमाद्
द्वात्रिंशद्दण्डान्तरविहितविहारेण बालमुनीनपि बन्धमानेन अस्तिबन्धना

विरहितेन गुरुणा समाश्लोचयता शेषजनेषु कृतमौन्यतेन विधृत-
 पराङ्मुखपिच्छेन जघन्यतः पञ्च पञ्चोपवासा उत्कृष्टतः षण्मा-
 सोपवासा कर्तव्याः । उभयनव्याद्वादशवर्षादिति । दर्पात्पुनर-
 नन्तर्गोक्तान् दोषानाचरतः परगणोपस्थानं नाम प्रायश्चित्तं भवति ।
 स सापराधः स्वगमाचार्येण परगणाचार्यम् प्रति प्रहेल्यः । सोऽ-
 प्याचार्यस्तस्याश्लोचनमाकर्ण्य प्रायश्चित्तमदत्वा आचार्यान्तरं
 प्रस्थापयति सप्तमं यावत् । पश्चिमश्च प्रथमालोचिताचार्यम् प्रति
 प्रस्थापयति । स एव पूव पूर्वोक्तप्रायश्चित्तेनैवमाचारयति । एव
 परिहारस्य प्रथमभेदोऽनुपस्थापनाख्यो द्विविधः । द्वितीयस्त्वयं
 पारञ्चिकाख्यः । स एव तीर्थंकरगणधरगणिवचनसंघाद्यासा-
 दनकारकस्य नरेन्द्रविस्मयाचरितस्य राजानभिमत्तोऽमात्यादीनां दत्त-
 दीक्षस्य नृपकुलवनिनासेवितस्त्रैवमादिभिरस्यैश्च दोषधर्मदूषकस्य
 स्यात् । तत्रथा, चातुर्वर्ण्यश्रमणसंघः सम्भूय तमाहूय एष महा-
 पापी पातकी समयबाह्यो न वञ्च इति धोषयित्वा दत्त्वानुपस्थानं
 प्रायश्चित्तं देशान्निर्घटयति सोऽपि स्वधर्मविरहितक्षेत्रे गणितं
 प्रायश्चित्तमाचरतीति परिहारः ।

अथ श्रद्धानाख्यं प्रायश्चित्तकल्पमाह-

गत्वा स्थितस्व मिथ्यात्वं, यद्दीक्षाप्राह्णं पुनः ।

तच्छ्रद्धानमिति ख्यात-मुपस्थापनमित्यपि ॥३६॥

दशविधप्रायश्चित्तस्य यथादोष प्रयोगविधिमाह-

संघा दशतयी शुद्धिर्बलकालाद्यपेक्षया ।

यथादोषं प्रयोक्तव्या, चिकित्सेव शिवादिभिः ॥३७॥

दूष्यं देशबलं काल-मनलं प्रकृतिं वयः ।

सत्त्वं सात्म्यं तथाऽऽहार-मदस्थाश्च पृथग्विधाः ॥३८॥

सूक्ष्मसूक्ष्माः समीक्ष्यैषां, दोषौषधिनिरूपणे ।

यो वर्तते चिकित्सायां, स न स्वलंति जातुचित् ॥३९॥

व्यवहारनयाद् दशविधंप्रायश्चित्तम् व्याख्यात निश्चयनयात्तत्भेद
निर्णयार्थमाह-

व्यवहारनयादित्थं, प्रायश्चित्तम् दशात्मकम् ।

निश्चयात्तदसंख्येय-लोकमात्रमिदिव्यते ॥४०॥

इति प्रायश्चित्तंतपो वर्णनम् ।

अथ विनयतपोलक्षणमाह-

स्यात् कषायहृषीकाणां, विनीतेविनयोऽयवा ।

रत्नत्रये तद्वति च, यथायोग्यमनुग्रहः ॥४१॥

हिताऽहिताप्तिलुप्त्यर्थं, तदङ्गानां सदाञ्जसा ।

यो माहात्म्योद्भववे यतनः, स मतो विनयः सताम्

विनयफलं दर्शयति-

बृद्धेष्वनुद्धताचारो, ना महिम्नाऽनुबध्यते

कुलशैलाननुत्क्रामन्, सरिद्धिः पूर्यतेऽसुखैः ॥४२॥

अथ विनयशब्द निरुक्तिं तत्फलमवश्यकर्तव्यतां चाह
 यद्विनयत्यपनयति च, कर्मासक्तं निराहुरिह विनयम् ।
 शिक्षायाः फलमद्विल-भेमफलश्चेत्ययं कृत्यः ॥४३॥
 विनयस्य शिष्टाभीष्टगुणैकसाधनत्वमाह-
 सारं सुमानुषत्वेऽर्हद्-रूपसंपदिहार्हती ।
 शिक्षाऽस्यां विनयः सम्य-नस्मिन् काम्याः सतां गुणाः ॥
 विनयहीनस्य शिक्षाया विफलत्वमाह-
 शिक्षाहीनस्य नटवल्, लिङ्गमात्मविडम्बनम् ।
 अविनीतस्य शिक्षापि, खलमंत्रीव किफला ॥४५॥
 पञ्चविधविनयमाह-
 लोकानुवर्तनाहेतु,स्तथा कामार्थहेतुकः ।
 विनयो भयहेतुश्च, पञ्चमो भोक्षसाधनः ॥४६॥
 उत्थानमञ्जलिः पूजा, ऽतिथेरासनढीकनम् ।
 देवपूजा च लोकानुवृत्ति कृद्विनयो मतः ॥४७॥
 भाषाछन्दानुवृत्ति, च प्रदानं देशकालयोः ।
 लोकानुवृत्तिरर्थाय, विनयश्चाञ्जलिक्रिया ॥४८॥
 कामतन्त्रे भये चैव, ह्येवं विनय इष्यते ।
 विनयः पञ्चमो यस्तु, तस्यैषा स्यात् प्ररूपणा ॥४९॥

लोकात्तुवृत्तिकामार्ग- , मयनिःश्रेयस्य श्रेयः ।

विनयः पञ्चधाऽवश्य-कार्योऽस्त्यो निर्जरार्थिभिः ॥५०॥

मोक्षाश्रयविनयभेदान् प्राह-

दर्शनज्ञानचारित्र-गोचररचौपचारिकः ।

चतुर्धा विनयोऽवाचि, पञ्चमोऽपि तपो गतः ॥५१॥

दर्शनविनयमाह-

उपबृंह्यादित्तरथं, भक्त्यादिकरणोद्यमः ।

सम्यक्त्वविनयो ज्ञेयः, शङ्कादीनां च वर्जनम् ॥५२॥

दर्शनविनयः शङ्का-सन्निधि सोपगूहनादिविधिः ।

भक्त्यर्चावर्णावर्णहृत्यनासादनाजिनादिषु च ॥५३॥

दर्शनविनयाद् दर्शनाचारस्य को विशेष इति प्रश्ने सति समाधानं
व्याचष्टे

दोषोच्छेदे गुणादाने, यत्नो हि विनयो दृशि ।

दृगाचारस्तु तत्त्वार्थ-रुचौ यत्नो मलाऽयये ॥५४॥

ज्ञानविनयमाह-

ज्ञानीषो विनयः काले, विनयेऽवग्रहे मतः ।

बहुमानेऽनपहृत्यां व्यञ्जने, ऽर्थे द्वयेऽष्टाथा ॥५५॥

प्रश्रयाधिकतया श्रुतस्य वै, श्रेयसां च विन्नवस्य भाजनं

संभवस्ति मनुजाः प्रसन्नताम्, एत्यतो भव भवे सरस्वती

शुद्धव्यञ्जनवाच्य तद्द्वयतया, गुर्वादिनामाख्यया,
योग्यावग्रहधारणेन समये, तद्भाजि भक्त्यापि च ।
यत्काले विहिते कृञ्ताजलिपुटस्याऽव्यग्रबुद्धेः शुचेः,
सच्छास्त्राध्ययनं स बोधविनयः, साध्योऽष्टधापोष्टदः ॥
ज्ञानविनयाज्ज्ञानाचारस्य को भेद इति पृच्छन्त प्रत्याह
यत्नो हि कालशुद्ध्यादौ स्याज्ज्ञानविनयोऽत्र तु ।
सति यत्नस्तदाचारः, पाठे तत्साधनेषु च ॥५८॥

चारित्रविनय निगदति

कुर्वतः समिती गुप्तीः, प्राणिधानस्य वर्जं नम् ।
चारित्रविनयः साधो जायते सिद्धिसाधकः ॥५९॥
रुच्याऽरुच्यहृषीकगोचररति-द्वेष्टोज्जनेनोच्छलन्,
क्रोधादिच्छिद्यःऽनकृतसमितिषूद्योगेन गुप्त्यास्थया ।
सामान्येतरभावनापरिचयेनापि व्रतान्युद्धरन्ः
धन्यःसाधयते चरित्रविनयं, श्रेयःश्रियः पारयं ॥६०॥
चारित्रविनयाच्चारित्राचारस्य को विशेष इति प्रश्ने सति व्याचष्टे
समित्यादिषु यत्नो हि, चारित्रविनयो मतः ।
तदाचारस्तु यस्तेषु, सत्सु यत्नो व्रताश्रयः ॥६१॥

प्राणिधानश्रेयसाह-

प्रणिधानं द्विधा प्रोक्त-मिन्द्रियानिन्द्रियाश्रयम् ।

शब्दादिविषयं पूर्वं, परं मानादिगोचरम् ॥६२॥

उक्तं शब्दे रसे रूपे, स्पर्शे गन्धे शुभेऽशुभे ।

रागद्वेषविधानं यत्, तदाद्यं प्रणिधानकम् ॥६३॥

मनः प्रणिधानमाह-

मानमायामदक्रोध, लोभमोहादिकल्पनम् ।

अनिन्द्रियाश्रयं ज्ञेयं, प्रणिधानमनेकधा ॥६४॥

तपोविनयं कथयति

तपस्तपोऽधिके भक्तिर्यच्छेषाणामहेडनं ।

स तपो विनयोऽवाचि ग्रन्थोक्तं चरतो यतेः ॥६५॥

यथोक्तमावश्यकमावहन् सहन्,

परांषहानग्रगुणेषु चोत्सहन् ।

भजंस्तंपोवृद्धतपांस्यहेलयन् ,

तपोलघूनेति तपो विनीतताम् ॥६६॥

औपचारिकविनयमेदान् प्राह-

कायिको वाचिकश्चेतः पञ्चमो विनयविधा ।

सर्वोऽप्यसौ पुनर्द्विधा, प्रत्यक्षेतरमेदतः ॥६७॥

प्रत्यक्षकायिकविनयमाह-

संश्रमो नमनें सूरेः, कृतिकर्माञ्जलिप्रिया ।

सम्मुखं यानमायाति, यात्यनुव्रजनं पुनः ॥६८॥

अभ्युत्थानोचितवितरणोच्चासनाद्युत्थनानु,
ध्रज्या पीठाद्युपनयविधिः कालभावाङ्गयोग्यः ।

कृत्याचारः प्रणतिरिति चाङ्गेन सप्त प्रकाराः,

कार्यैः साक्षाद् गुरुषु विनयः सिद्धिकामेस्तुरीयः ॥६९॥

नीचं यानमवस्थानं, नीचं शयनमासनं

प्रदानमवकाशस्य, विठ्ठरस्योपकारिणः ॥७०॥

देशकालवधोभाव-धर्मयोग्यक्रियाकृतिः ।

करणं प्रेषणादीना-मुपधेः प्रतिलेखनस्य ॥७१॥

व्यापारः क्रियते नित्यं, यः कालेनवमादिकः ।

कायिको विनयोऽवाचि, साधूनां स यथोचितः ॥७२॥

प्रत्यक्षवाचिकविनयमाह-

पूजासम्पादकं वाक्य-मनिष्ठुरमकर्कशम् ।

अक्रियावर्णकं श्रुत्यं, सत्यं सूत्रानुवीचिकं ॥७३॥

हितं मितं परिमितं, वचः सूत्रानुवीचि च ।

ब्रुवन् पूज्याश्चतुर्भेद, दाधिकं विनयं भजेत् ॥७४॥

उपशान्तमगार्हस्थ्यं, हितमितमहेडनस्य ।

योगिनो भावमात्मस्थे, विनयोऽवशिष्टे वान्निकम् ॥७५॥

मानसिकविनयमाह-

हितप्रियपरीक्षामं, विद्वधनस्य मानसः ।

पापास्त्रवपरीक्षामं, मुञ्चतो विनयो मतः ॥७६॥

निरुन्धन्नशुभं भावं, कुर्वन् प्रियहिते क्षतिम् ।

आचार्यद्विश्वाप्नोति, मानसं विनयं द्विधा ॥७७॥

वाङ्मनस्तनुभिः स्तौत्रस्मृत्यञ्जलिमुटादिकम् ।

परोक्षेष्वपि पूज्येषु, विद्वध्याद्विचयं त्रिधा ॥७८॥

एव त्रिप्रकार प्रत्यक्षविनयं निरूप्य परोक्षविनयं प्राह-
इत्ययं विनयोऽध्यक्षः, परोक्षः, स मतो गुरोः ।

अप्रत्यक्षेऽपि या वृत्ति-राज्ञानिर्वेशचर्ययोः ॥८६॥

संयतानां गृहस्थानां, आर्यिकारणां यथायथम् ।

विनयः सर्वदा कार्यः, संसारात्तं यियासुभिः ॥८०॥

विनयफलमाह-

विमुक्तिः साध्यते येन, श्रामण्यं येन वर्धते ।

सूरिराराध्यते येन, येन संघः प्रसाद्यते ॥८१॥

कल्याणारपरिज्ञानं, दीपेनं भानभञ्जनं ।

आत्मशुद्धिरवचित्यं, मंत्रीमादंबमार्जवम् ॥८२॥

भक्तिः प्राल्हावनं कीर्ति, लांघनं गुणगौरवम् ।	
जिनेन्द्राशा गुणधरा, गुणा ब्रह्मयिका मताः	॥८३॥
समस्ताः सम्पदः सशो, विधाय वशवतिनीः ।	
विन्नामणि रिवाभीष्टं, विनयः कुरुते न किम्	॥८४॥
विनयं न विना ज्ञानं, दर्शनं च रित्रं तपः ।	
कारणेन विना कार्यं, ज्ञायते कुत्र कथ्यतम्	॥८५॥
विनयेन विना तेन, निवृत्तिं यो यियासति ।	
तरण्येन विना मध्ये, स त्रितोषति वारिधिम्	॥८६॥
ज्ञानलाभार्थमाचार, -विशुद्धयर्थं शिवायिभः ।	
प्राराधनादिसंसिद्धयं, कार्यं विनयभावनम्	॥८७॥
चित्रीयते त्रिजगती च दशोभवन्ति ।	
देवादयोऽपि रिपुवोऽप्यनुगा भवन्ति ।	
यस्याः शिष्योऽप्युपनता, जगतां दुरापा,	
ज्ञानादिपञ्चसु विनीतिव्यमं तनोतु	॥८८॥
द्वारं यः सुगते र्मणोशयोभ्यः, कामरुणं यस्तपो,	
वृत्तज्ञानशुत्वमार्दवयज्ञः, सौमित्रपरतनारुणः ।	
यः क्लेशदवाम्बुवः श्रुतगुरुद्योतकदीपश्च यः,	
स क्षेप्यो विनयः परं, जगदिनाम्नापारवश्येन चेतु	॥८९॥
इत्यम्यन्तरविनयतपोवर्णनम्	

वैयावृत्याभ्यन्तरतपो व्याचष्टे-

- १ आचार्यः—व्रतान्याचरन्त्यस्मादित्याचार्यः
 आचार्याध्यापकादीनां, वैयावृत्यमनिन्दितं ।
 दशषाड्माणि सूत्रज्ञं, बंधुषा पुण्यकारकम् ॥९०॥
 स्वयं चरन्ति एवास्मिन्, अन्यानाचारयन्ति ये ।
 पञ्चधाऽनेकधाचार—माचार्यास्ते भवन्त्यमी ॥९१॥
 पञ्चधा चरन्त्याचारं, शिष्यानाचारयन्ति च ।
 सर्वशास्त्रविदो धीरास्तेऽत्राचार्याः प्रकीर्तिताः ॥९२॥
 रूपास्नायगुरुराढ्यो यतीनां मान्य एव च ।
 तपोज्येष्ठो गुरुश्चेष्टो, विज्ञेयो गणनायकः ॥९३॥

वैयावृत्यलक्षणमाह

- क्लेशसंक्लेशनाशाय-चार्यादिवशकस्य धः ।
 ध्यावृत्तस्तस्य यत्कर्म, तद्वैयावृत्यमाचरेत् ॥९४॥

क्व क्व वैयावृत्यं कुर्यादित्याह-

- शय्यायामासने चोप-गृहीते पठने तथा ।
 आहारे ओषधे काये, मलोज्ज्वोत्थापनाविषु ॥९५॥
 मारी दुर्भिक्षचौराध्व-द्यालराजनवीषु च ।
 वैयावृत्यं यतेरुक्तं सपरिग्रहरक्षणम् ॥९६॥

सारीरा मानवानां तु, सङ्गोऽपि यजते ।

साधुर्वाचिकीं कर्मः, प्रतीकारो सुखिणीः ॥१६॥

शारीरा उवरपुष्ठाद्याः, जोवाद्यो मानसः स्तुतः ।

प्रायन्तवोऽभिषेकस्तुतः, सङ्गः सुखिणीः

उक्तप्रतीकः— उपेत्य विषयकर्मणां समीपं जन्तु मोक्षार्थम्
वाप्तमधीयते यस्मान्, स उवाच्यते ।

उपेत्याधीयते येनो, मोक्षार्थं साधुस्तुतम् ।

उवाच्यतेः नमस्त्वैति ज्ञानप्राप्तयनाः सुखा ॥१७॥

रत्नत्रयमवाप्तुं सुखान्, नभ्यान्मोज्ज्वलितकरान् ।

उपदेष्टुं उवाच्यमानान्, निखं वन्दे पुनः पुनः ॥१८॥

उक्तप्रतीकः—महोपवादाद्विस्तपोऽनुष्ठाप्यो तपस्वी कथ्यते

“धोरवीर तपोमुक्तस्तपस्वी स निगच्छते”

लोकः—शास्त्रान्यासधीशः शंसः कथ्यते ।

“सिखाशीलः सुखीसोऽतावन्विश्वानुल्लिख्यदिकः ।

नक्तः—रोमादिपौडितशरीरो ज्ञान उच्यते ।

“इजावतामस्तशरीरोऽसौ ज्ञान इत्यभिधीयते”

नक्तः—वृद्धपुत्रिण्युहो गणो निगच्छते ।

“योऽयं सुखिरत्नतानः, साधुर्वा स यजो वतः”

उक्तप्रतीकः—शिक्षिकाचार्यविषयसंगतः सुखम् ।

“दीक्षाचार्यस्य या शिष्यसन्ततिस्तत्तुलं मतम्”

संघः—ऋषिमुनियत्वनगारलक्षणश्चातुर्वर्णश्रमणसमूहः सर्वो
निगद्यते । ३

“श्रमणाविष्णुर्गणसंस्त्रमायः संघ उच्यते”

यो ब्रह्मः कायचित्तेन, स्याद्विद्विद्यनिरोधकः ।

कषायविषयातीतः, स ऋषिः परिकल्प्यते ॥३॥

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।

वीतरागभयक्रोधः, स्थिरधी मुनि उच्यते ॥४॥

अण्डजवुण्डजरोमज, - धर्मबलकलज पञ्च चेलानि ।

परिहृत्य गगनचेलं, धी गृह्णीयाद् भवेत् स यतिः ॥५॥

न ध्याप्यते महात्मा यो, मोहनीयेन कर्मणा ।

कायबलेशपरो नित्य—मनगारः स उच्यते ॥६॥

अपूर्वनिजात्मोत्थधर्मणो, यतन्ते ये ते यतयः ।

साधुः—चिरदीक्षितोऽनगारः साधु प्रोच्यते,

धमदेशं न कुर्वन्ति, परेभ्यो वितरन्ति न ।

ये दीक्षामात्मनः सिद्धिं, साधवन्तीति साधवः ॥७॥

मनीषः—वक्तृत्वादिगुणविराजितो लोकसम्मतो
विद्वान् मुनिः मनीषः निरुप्यते ।

लोकानां सम्मतो यस्तु, मनीषः स निगद्यते ।

“इत्येषां हि वशानां तद्, वंयावृत्यमुवीरितम्”

पात्रं किञ्चित्तनिहसमते, यः श्रियां कोशवासः,
यस्मात् कीर्तिः स्थगयति दिशां, चक्रवालं सुशुभ्रां ।
अभ्यर्चां स्वं नयति नितैरा-मुन्नीतं सद्गुणोद्यं,
वंयावृत्यं वशसु रचयेत् सूरिमुद्येषु दिशन् ॥८॥

मुनीनां व्याधिमुक्तानां—मुनेभ्यः प्रयासुपशान्तः
असमाधिर्भवेत्तेशां, स्थस्य वाऽऽनन्दकर्मतः ॥९॥

बालग्लान तपःकीरण,—वृद्धध्वंसितमग्निप्रदान् ।
मुनीनुपचरेत् मित्यं, वंयां तेषु स्तपःश्रमाः ॥१०॥

‘बाल’ वृद्धाकुले भवेत्, तथा गुर्वर्थावच्छेदके
वंयावृत्यं जिनैरुक्तं, कर्तव्यं सर्वशक्तितः ॥११॥

१ नवकप्रव्रजितः रतपोगुणवयोभिरविकाः ३सप्त पुरुष सन्तान
प्राचायैर्विध्वंसितप्रवर्तकैस्त्वैर्विस्मयेषु
वंयावृत्यफलमाह—

मुक्त्युद्युक्त गुणानुरक्तहृदयो, कांकाकिञ्चिद्व्यापत्तं,
तेषां तत्पथघातिनी स्वर्ध्वजस्यम्, योऽङ्गवृत्याऽवकी

योग्यद्रव्यविधौजनैर्, समस्त्युद्धोमिदोऽन वा,
मिध्यात्वाविधिवं विकर्षन्ति, सत्कार्हर्यमवर्हति

समाध्यायानुसंगान्धे, तथा निर्दिष्टविरतज्ञान ।
सर्वकारसंस्कारादि, संयावृत्त्येन साध्यते ॥१२॥

सर्वकारविधि यः शेते, स शेते सर्वसम्पदि ।
संयावृत्त्यं हि तपसी, हृदयं कृच्छते जिनाः ॥१३॥

अथ स्वाध्यायाभ्यन्तरतपो व्याचष्टे-

निरुत्तिमूर्धकं स्वध्यायसंज्ञेनाह-

नित्यं स्वाध्यायमभ्यस्येद्, कर्मनिर्मुक्तमोक्षतः ।

स हि स्वस्मं हितोऽप्यस्यः, सत्त्वान्वाऽऽवर्धनं भुजेः

स्वाध्यायनेकेषु कथयति ।

वाचना प्रकृत्याऽऽन्नाभ्योऽनुभवाः कर्मवित्तया ।

स्वाध्यायः प्रकृत्या ज्ञेयः, तस्य स्वाध्यायकारिणः ॥

श्लोकः—वापकिनाविद्यो हो कुरुः सास्त्रं सर्वमन् यं व्यात्मवति
सा वाचना ।

सर्वार्थमुद्धृता इत्यवितन्वितज्ञानं तस्य च स-यवत्तम् ।

मुद्धृत्प्रत्यर्थोऽयमर्थान्, वाग्नेऽस्य वाचिना ज्ञेयः ॥१६॥

वाचना सा कर्तव्या, वाचान्ने प्रकृत्याऽऽनन् ।

प्रत्यक्षं ज्ञानं कथयति, तस्याऽऽवर्धनमस्मिन् वा ॥१७॥

सा वाचना कर्तव्या वाचान्नाभ्यासीन्वाऽऽनन् ।

श्लोकः—पूर्वावर्तिनोऽपि विद्वान् विद्या तस्याऽऽवर्धनं जस्य

वाचना कथ्यते ॥१॥

अन्वयः—पूर्वपक्षीकृतपरदर्शनानि निराकृत्य स्वपक्षत्यापिका
व्याख्या नन्दा वाचना निरूप्यते ॥२॥

अन्वयः—तन्नयुक्तिभिः प्रत्यवस्थाय पूर्वपरविरोधपरिहारेण तन्न-
स्थाज्जोषार्थव्याख्या भद्रा वाचना उच्यते ॥३॥

सौम्यः—क्वचित् क्वचित् स्खलितदृष्टव्याख्या सौम्या वाचना
निगद्यते ॥४॥

पृच्छन्ना—शास्त्रार्थं जानन्नपि सन्देहविनाद्यात्र ब्रह्मशास्त्रनि-
मित्तं ग्रन्थार्थप्रबलतानिमित्तं युक्तं पृच्छयते सा पृच्छन्ना ।

प्रच्छन्नं संशयोच्छिद्यै, निश्चितद्वुदनाय वा ।

प्रदोषधीतिप्रबुध्यर्थ—त्वादधीतिरसावपि ॥२॥

आम्नायः—अष्टस्थानोच्चारणविशेषेण यच्छब्दघोषणं पुनः पुनः
प्रवर्तनं स आम्नायः ।

परिघोषविशुद्धं यत्, परिदत्तं नमुत्तमं ।

तद्वाम्नाय इति प्राज्ञाः, कथयन्ति वतीश्वराः ॥१९॥

“आम्नायो घोषशुद्धं यद्, वृत्तस्य परिवर्तनम्”

अनुषङ्गः—परिज्ञातार्थस्यैकाग्रेण चेतसा यत् पुनः पुनरभ्यसनमनुप्रेक्षा
साधोरधिगतार्थस्य, योऽभ्यासो भवेत्तस्य भवेत् ।

अनुप्रेक्षेति निविष्टः स्वाध्यायः स विनेतिभिः ॥२०॥

साऽनुप्रेक्षा ब्रह्मशास्त्रोऽधिगतार्थस्य चेतसा ।

स्वाध्यायसकम पाठोऽत-जल्पात्माऽत्रापि विद्यते ॥२१॥

धर्मोपदेशः—दृष्टादृष्टप्रवीचनमनसैक्योन्मत्तसम्बेहविभाषासंभ्र
केवलमात्मत्रयोर्ध्वम् महापुराणादिधर्मकथाद्यनुकथनं धर्मोपदेशः ।
महाधर्मकथानी यत्, प्रत्यक्षपनभनारतं ।

धर्मरूपानं मतं तद्धि, संसादासातसातनम् ॥२२॥

“कथाधर्मस्त्रिगुणानं विज्ञेया धर्मदेशाना ”

धर्मं केऽपि विद्वन्ति तत्र कुनते, सम्बेहमम्बेऽपरे,
तद्भ्रान्तेरथपन्ति सुष्ठु, तमुक्तन्त्युऽप्येऽनुसिठान्ति ।
ओतारो यदनुग्रहावहरहर्षस्ता तु दन्वन्तर्ध,

विद्वन्धं निर्धरयंश्च नन्दति शुभैः सा नन्दताद् देशना ॥

धर्मकथायाश्चातुर्विध्यं दर्शयन्नाह

शालेपर्णी स्वमतसंग्रहणी समेक्षी,

विक्षेपर्णी कुमतरिग्रहणी यथार्हम् ।

संवेजनी प्रथयितुं सुकृतानुभावं,

निर्बन्धनी धवतु, धर्मकथां विरक्त्यं ॥२४॥

चतुर्णामिनुयीगतां, विज्ञोक्तानां यथाशतः ।

प्रध्यापनमशीति र्धा, स्वाध्यायः कल्पते हि सः ॥२५॥

सर्वेभ्योऽपि ज्ञेयैः प्रोक्तं, कश्चिन्मन्त्रः परमं तमः ।

यतः सर्वव्रतानां हि, स्वाध्यायो, मूलमादितः ॥२६॥

स्वाध्यायफलमाह-

स्वाध्यायात्प्रवृत्तिर्ज्ञानं, इत्यनसु तस्वार्थसंग्रहः ।

तस्वार्थसंग्रहश्चिद, अष्टौत्तमं तस्वमोक्षरम् ॥२७॥

तन्मन्त्रैकमेतं पूतं, तद्वाराधनकर्मणः ।

चारित्र्यं जायते तस्मिन्, त्रयोमूलदर्थं मतम् ॥२८॥

प्रमस्ताध्यवसायस्य, स्वाध्यायो बृद्धिकारणम् ।

तैर्नेह प्राचिर्ना निन्द्यं, सङ्घितं कर्म नश्यति ॥२९॥

सर्वैर्ना जायते यस्मात्, मोहहृद्वान्तविमात्रकः ।

मोहाद्वर्णगतानीं हि, यत्र सत्सारः यत्र तत्फलम् ॥३०॥

तपोबृद्धिकरश्चासौ, स्वाध्यायः शुद्धमानसः ।

कथ्यतेऽनेकधा ताव-दतीचारविशुद्धितः ॥३१॥

चित्तमर्थनिलीनं स्याच्च, चक्षुःधरपङ्कवितम् ।

पत्रेऽस्य संयमः सत्योः च स्वाध्यायः किमुच्यते ॥३२॥

स्वाध्यायेन समं चित्तं चित्तं, न कर्मात्मपञ्चमं ।

यस्य संयोकपत्रेण, करो मुच्येत कर्मणः ॥३३॥

सर्वार्थाविबो धीरस्य, शुद्धचित्तस्य पुष्यतः ।

स्वाध्यायं तत्सनाच्छुद्धेः, कर्मात्मविषयव्युत्थितं ॥३५॥

स्वाध्यायसाध्यान्यभिधत्ते

प्रज्ञोत्कर्षक्षुषः श्रुतिस्थितिपुषश्चेतोऽयसंज्ञामुषः ।

सन्देहच्छिबुराः क्रवाणमिदुराः प्रोक्तसपेभेदुहाः,

संवेगोऽस्लसिताः सबध्मवसिताः, सर्वरतिचोऽस्लसिताः ॥

स्वाध्यायात् परवाद्यऽसङ्कितधियः स्युः आत्मनोऽभासिनः ।

अथ व्युत्सर्गोऽन्यन्तरत्तपो भेद तद्भावनां चाह-

उत्सृज्य कायकर्मणि भावं च भवकारणं ।

स्वात्माऽवस्थानमत्यग्रं, कायोत्सर्गः स उच्यते ॥३६॥

२ बाह्यो मत्कादि १ रूपधिः, क्रोधादि ३ इत्यान्तरस्तयोः ।

त्यागं व्युत्सर्गमस्वकर्तुं, मितकारणं च भावयेत् ॥३७॥

१ परिग्रहः २ बहिर्भवो बाह्यः, आत्मान अनुपात्तः, तेन सह एकत्व-

मनापन्न इत्यर्थः ३ अन्तर्भवः भ्रान्तरः आत्मना उपात्तः तेन सह

एकत्वमापन्न इत्यर्थः ।

व्युत्सर्गशब्दस्य निरुक्त्यर्थम् व्यनक्ति-

बाह्यान्त्यन्तरदोषा ये, विविधा बन्धहेतवः ।

यस्तेषामुत्तमः सर्वः, स व्युत्सर्गो निरुच्यते ॥३८॥

बाह्यान्तरोपधित्यागः, व्युत्सर्गो द्विविधो भवेत् ।

क्षेत्रादिरुपधिर्बाह्यः, क्रोधादिरपरः पुनः ॥३९॥

व्युत्सर्गस्वामिनं निर्विशति-

देहाद् विविक्तमात्मानं, पश्यन् गुण्डित्त्रयीं भितः ।

स्वाङ्गेऽपि निःस्पृहो योगी, व्युत्सर्गं नम्रते परम् ॥४०॥

प्रकारान्तरैरान्तरङ्गोपधिभ्युत्सर्गमाह-

कायत्यागरथांस्तरङ्गी-पधिभ्युत्सर्गं इष्यते ॥

स द्वेषा नियतानेहा, सार्वकालिक इत्यपि ॥४१॥

परिमितकालभावोत्सर्गस्य द्वौ भेदात्माह-

तत्राऽप्याद्यः पुनर्द्वेषः -नित्यो नैमित्तिकस्तथा ।

आवश्यकविको नित्यः, पबंक्रुत्यादिकः परः ॥४२॥

प्राणान्तिककायत्यागस्य त्रैविध्यमाह-

भक्तत्यागेऽङ्गीर्षी प्रायो-पयानमरणांस्त्रिधा ।

यावज्जीवं तनुत्यागस्तत्राद्योऽर्हादिभावभाक् ॥४३॥

कायोत्सर्गमेवान् प्राह-

प्रासम्बितभुजः पादान्तदक्षतुः स्वाङ्गुलाभितः ।

सर्वाङ्गं चलनातीतः, कथ्यतेऽत्र चतुर्विधः ॥४४॥

वृत्थितोत्थितनामो-त्थितोपविष्टसमाह्वयः ।

उपविष्टोत्थिताख्यः, किलासीनासीनसंशकः ॥४५॥

एतः शुभाशुभं भेदः, कायोत्सर्गश्चतुर्विधः ।

द्विधा त्याज्यो द्विधः, प्राह्यास्तेषां मध्ये स योगिनिः ॥

व्युत्सर्गतपसः फलमाह-

नैःसङ्गं जीवितस्योत्सरे, निर्भयं दोषविषयम् ॥

स्याद् व्युत्सर्गत् शिष्योपाय-साधनपरसद्वि च ॥४६॥

दुर्ध्यानभेदमाह

“आतं रौद्रविकल्पेन, दुर्ध्यानदेहिनां द्विधा”

“स्यातामत्रातं रौद्रे द्वे, दुर्धयनिऽप्यन्तदुःखदे”

आतं ध्याननिरुक्तिमाह-

श्रुते भवमयात् स्याद्, असदुष्यन्तं शरीरिणां”

आतं ध्यानभेदमाह-

अनिष्टयोगजन्माद्यं, तथेष्टार्थात्पयात् परम् ।

रुक्प्रकोपात् तृतीयं स्यात्, निदानात्सुर्यमङ्गिनाम् ॥१॥

प्रथमातं ध्यानमाह-

तथा चरस्थिरं भावं, -रनेकैः समुपस्थितैः ।

अनिष्टं यन्मनःकिलबुद्धं, स्यादातं तत्प्रकीर्तितम् ॥२॥

श्रुतं दृष्टंः स्मृतं ज्ञातं, प्रत्यासक्तिं च संश्रितं ।

योऽनिष्टार्थं भनःकलेशः, पूर्वमात् तदिष्यते ॥३॥

अशेषानिष्टसंयोगे, तद्वियोगानुचिन्तनम् ।

यस्यास्यवधि तस्वमैः, पूर्वमात् प्रकीर्तितम् ॥४॥

अथद्वितीयातं ध्यानमाह-

मनोजवस्तुविष्वसे, ममस्तत्सङ्गमादिभिः ।

विलस्यते यस्तद्वैतत् स्याद्, द्वितीयातं स्य कथञ्चनम् ॥५॥

दृष्टश्रुतानुसूतेस्तः, पदार्थश्चिस्तरञ्जकैः ।

विंशतीने यन्मनःस्त्रिंशत्, स्याद्वर्तं तद्विद्वितीयकम् ॥६॥

चतुर्थातंध्यानमाह-

वाल्ग्विस्तादिसंभूत-विकाराणां समागमे ।

तस्यापयविकल्पो य, स्मृतीयं समुदाहृतम् ॥७॥

स्वल्पानामपि रोगाणां, वा मूत् स्वप्नेऽपि संश्रवः ।

ममेति या नृणां चिन्ता, स्याद्वर्तं तत्तृतीयकम् ॥८॥

चतुर्थतंध्यानमाह-

इष्टयोगादिसिद्धयर्थं, रिपुघातार्थमेव वा ।

यन्निदानं मनुष्याणां, स्याद्वर्तं तत्तृतीयकम् ॥९॥

पुष्यानुष्ठानञ्जितैरभिलषति पदं, यज्जिनेन्द्रामराणां,

यद्वा तैरेव वाञ्छत्यहितकुलकृष-च्छेदमत्यन्तकोप तु ।

सूजासकारलाभप्रभृतिक मथवा, याचते यद्विकल्पैः,

स्याद्वर्तं तन्निदानप्रभवमिह नृणां, दुःखदात्रोप्रथम ॥१०॥

तपश्चारित्रदानार्चा-धर्मध्यानादिकान् बहून् ।

कृत्वा तेषां फलेनात्र, पुत्रनार्याविसम्पदाश्च ॥११॥

अमुत्र स्वर्गराज्यादि-भोगाणां, स्वस्य रागिभिः ।

प्राकाङ्क्षाकरणं यत्तद्, आतं निदाननामकम् ॥१२॥

उत्कृष्टं ध्यानमेतद् गुणस्थाने प्रथमे भवेत् ।

प्रमत्ताक्षणे ज्ञानग्रंथं च, तयोर्बध्येषु मध्यमम् ॥१३॥

विश्वसंक्लेशसम्पूर्णां, तिर्यग्गतिकरं फलं ।

अथस्नज्जनितं चेतन्, मूर्खां दुःसादिकारणम् ॥१४॥

आतं ध्यानस्य बाह्यचिन्हानि प्राह-

शङ्काशोकस्यप्रमादकलह, शिथिलभ्रमोद्भ्रान्तमः,

उन्मादो विषद्योत्सुकत्वं, -मसकृन्निद्राङ्गभोग्यधमाः ।

मूर्च्छादीनि शरीरिणामविरतं, लिङ्गानि बाह्यान्धलं,

आर्ताधिष्ठितचेतसां ध्रुतधरं ध्यायितानि स्फुटम् ॥१५॥

समाधिधर्मं शुक्लादि-हृत्तुर्ध्यानमञ्जसा ।

त्यजन्तु दुस्त्यजं वक्षा, धर्मध्यानबलात् सदा ॥१६॥

त्रिबुलेश्याबलाघान-रुन्तमुहूर्तकालकम् ।

क्षयोपशमिकी भावो, बुद्धप्रमादाक्लम्वनम् ॥१७॥

अथ रौद्रध्यानमाह-

रुद्रः क्रूराशयः प्राणी, प्रणीतस्तत्त्वदीक्षितिः ।

रुद्रस्य कर्म भावो वा, रौद्रमित्यभिधीयते ॥१८॥

हिंसान्धान् मृषानन्दाच्चोयात् संरक्षणस्तथा ।

प्रभवत्यङ्गिनां शश्व-दपि रौद्रं चतुर्विधम् ॥१९॥

अस्य घातो जयोऽन्यस्य, समरे जायतामिति ।
 स्मरत्यङ्गी तदप्याह, रौद्रमध्यत्मवेदिनः ॥
 हते निष्पीडिते ध्वस्ते, जन्तुजाते कदचित्ते ।
 स्वेन चाऽथै यो हर्षस्तद्विसारौद्रमुच्यते ॥२१॥
 श्रुते दृष्टे स्मृते जन्तुवधाद्युहपराभवे ।
 यो हर्षस्तद्वि विज्ञेयं, रौद्रं दुःखानलेऽघतम् ॥२२॥
 हिंसाकर्मणि कौशलं निपुणता, पापोपदेशे भृशं,
 दाश्यं नास्तिकशासने प्रतिदिनं, प्राणातिपाते रतिः ।
 संवासः सह निर्दयैरविरतं, नैसर्गिकी क्रूरता,
 यत्स्याद् देहभृतां तदत्र गदितं, रौद्रं प्रशान्ताशयः ॥२३॥
 हिंसोपकरणादानं, क्रूरसर्वेष्वनुग्रहः ।
 निस्त्रिंशतादिलिङ्गानि, रौद्रे बाह्यानि देहिनः ॥२४॥

“अहं कदा करिष्यामि, पूर्वर्षरस्य निष्कयम्”

“किं बुभुंः शक्तिर्बकल्याज्, जीवन्त्यद्यापि विद्विषः”

मृषानन्दरौद्रध्यानमाह

असत्यकल्पनाजाल—कर्ममलीकृतमानसः ।

श्रेष्ठते यज्जनस्तद्वि, मृषारौद्रं प्रकीर्तितम् ॥२५॥

विधाय बड्चकं शास्त्रं, मार्गमुद्विश्य निर्वयम् ।

प्रपात्य व्यसने लोकं, भोक्ष्येऽहं बाण्डितं सुखम् ॥२६॥

असत्यसामर्थ्यवशादरातीन्, नृपेण वान्येन च घातयामि ।

अदोषिणां दोषघ्नं विधाय, चिन्तेति रौद्राय मत्ता मुनीन्द्रः ॥

अनेकासत्यसकल्पं यः, प्रमोदः प्रजायते ।

मृषानन्दात्मकं रौद्रं, तत्प्रणीतं पुरातनैः ॥२७॥

चौर्यान्न्दरौद्रध्यानमाह-

चौर्योपदेशबाहुल्यं, चातुर्यं चौर्यकर्मणि ।

यच्चौर्येकपरं चेत, स्तच्चौर्यान्न्द इष्यते ॥२८॥

यच्चौर्याय शरीरिणामहरहश्चिन्ता, समुत्पद्यते,

कृत्वा चौर्यमपि प्रमोदमतुलं, कुर्वन्ति यत्संततम्

चौर्येणापि हृते परैः, परधने यज्जायते संभ्रमः,

तच्चौर्यप्रभवं वदन्ति त्रिपुगा, रौद्रं सुनिन्दास्पदम् ॥

विषयसंरक्षणानन्दरौद्रध्यानमाह

गन्धरूपरसस्पर्श-शब्दसंरक्षणाय च ।

क्रूरभावे मनोरोधश्चतुर्थं, रौद्रमुच्यते ॥२९॥

मशीया वस्तुसद्भाज्यं-रामास्तेनापिसम्पदः ।

यो हरेत्तं दुरात्मैर्न, हन्मि पीरुष्ययोगतः ॥३०॥

इतिस्त्रवस्तुरक्षायां, संकल्पकरणं हृदि ।
 दुर्घियां तत्समस्तं विषयसंरक्षणमिषम् ॥३३॥
 ध्येयं लोकत्रयोद्भूतं रौद्रवस्तुकवम्बकम् ।
 रौद्रस्तीक्ष्णकायोऽस्यै, श्यवी स्याद् एतन्नोद्यमः ॥३४॥
 अनन्तदुःखसन्ताप, पूरितं नस्कप्रदम् ।
 बहुसागरपर्यन्तं, फलवत्यं दुरात्मनाम् ॥३५॥
 प्राङ्निमे च गुणस्यानेऽञ्जंत, बुद्धिष्टमञ्जता ।
 जवन्तं पञ्चमेषु स्वाध, द्विजिष्यतुर्थे च मध्यम् ॥३६॥
 रौद्रध्यानस्यब्रह्मचिन्हानि प्राह-
 विस्फुलिङ्गनिभे नेत्रे, भ्रूवक्रा मीषणाकृतिः ।
 कम्पः स्वेदाविलिङ्गानि, रौद्रे बाह्यानि वेहिनाम् ॥३७॥
 क्रूरता दण्डपाहृष्यं, वज्रकत्वं कठोरता ।
 निश्चिन्तितं च लिङ्गानि रौद्रस्योक्तानि सूरिभिः ॥
 रौद्रध्यानस्याभ्यन्तरचिन्हानिप्राह-
 प्रमिलयति नितान्तं, यत्परस्त्रापकारं,
 व्यसनविशिष्टमिन्नं, वीक्ष्य यस्तोषमेति ।
 यदिह गुणगरिष्ठं द्वेषिष्ठं, दृष्ट्वाऽन्यन्नति,
 भवति हृदि सशक्त्यस्तद्धि रौद्रस्य लिङ्गम् ॥४०॥

- रौद्रकर्म ३. चं रौद्रं, कर्मभावनिबन्धनं ।
 रौद्रदुःखकरं रौद्र-गतिदं रौद्रयोगजम् ॥४१॥
 रौद्रपापारिसन्तानं, रौद्रं ध्यानं चतुर्विधं ।
 त्याज्यं सर्वत्र यत्नेन, धर्मध्यानेन धर्मिभिः ॥४२॥
 दुर्घ्यानलक्षण एवं फलं चाह-
 संयोगे विप्रलम्भे च, निदाने परिदेवने ।
 हिंसायामनृते स्तेये, भोगरक्षासु तत्परे ॥४३॥
 जन्तोरमन्तसंसार, भ्रमंनोरथवर्त्मनी ।
 आतंरौद्रं त्यजेद् ध्याने, दुरन्तफलदायिनी ॥४४॥
 बोध्यागमकपाटे ते, मुक्तिमार्गागले परे ।
 सोपाने श्वभ्रलोकस्य, तस्येक्षावृत्तिपक्षमणी ॥४५॥
 लेशतोऽपि मनो याव, देते समधिनिष्ठतः ।
 एष जन्मतहस्ताव-दुच्छंः समधिरोहति ॥४६॥
 स्वयमेव प्रजायन्ते, विना यत्नेन देहिनाम् ।
 अनाविद्वडसंस्काराद्, दुर्घ्यानानि प्रतिक्षणम् ॥४७॥
 बहृत्येव क्षणार्धेन, देहिनामिदुत्थितं ।
 असद्ध्यन्ते त्रिलोकधी-प्रसवं धर्मपादपम् ॥४८॥

प्रशस्तध्यानलक्षणमाह

- पुण्यशयवशाज्जातं, शुद्धलेइयावलम्बनात् ।
 चिन्तनाद् वस्तुतत्त्वस्य, प्रशस्तं ध्यानमुच्यते ॥१॥
- अस्तरागो मुनिर्यत्र, वस्तुतत्त्वं विचिन्तयेत् ।
 तत्प्रशस्तं मतं ध्यानं, सूरिमिः क्षीणकल्मषैः ॥२॥
- वीतरागो भवन् योगी, यच्च किञ्चिद् विचिन्तयेत् ।
 तदेव ध्यानमाम्नात-मुतोऽन्ये ग्रन्थदिस्तरः ॥३॥
- उत्कृष्टकायबन्धस्य, साधोरन्तर्मुहूर्ततः ।
 ध्यानमाहुरथेकाग्र-चिन्तारोषो बुधोत्तमाः ॥४॥
- “ वदन्ति योगिनो ध्यानं, चित्तमेवमनाकुलं”
 साधुसंहननस्येह, यदेकाग्रनिरोधनं ।
- चित्तस्यान्तर्मुहूर्तं स्याद्, ध्यानमाहु र्मनीषिणः ॥५॥
- सद्दृष्टिज्ञानवृत्तानि, धर्मं धर्मेश्वरा विदुः ।
 तस्माद् यदनपेतं हि, धर्म्यं तद् ध्यानमस्यधुः ॥६॥
- यश्चोत्तमक्षमादिः स्याद्, धर्मो दशतयः परः ।
 ततोऽनपेतं यद् ध्यानं, तद्वा धर्म्यमितीरितम् ॥७॥
- आत्मनः परिणामो यो, मोहक्षोभविर्बजितः ।
 स च धर्मोऽनपेतं यद्, तस्मात् तद् धर्म्यमित्यपि ॥८॥

ततोऽनपेतं यज्ज्ञानं, तद्धर्म्यध्यानमिष्यते ।

धर्मो हि वस्तुयाथात्म्यमित्यार्षेऽप्यभिधानतः ॥९॥

ध्यानशब्दनिरुक्तिमाह-

ध्यायते येन तद्ध्यानं, यो ध्यायति स एव वा ।

यत्र वा ध्यायते यद्वा ध्याति, वा ध्यानमिष्यते ॥१०॥

ध्यानपर्यायशब्दान् प्राह-

योगो ध्यानं समाधिश्च, धीरोधः स्वान्तनिग्रहः ।

अन्तःसंलीनता चेति, तत्पर्यायाः स्मृता बुधैः ॥११॥

धर्म्यध्यानयोग्यस्थानमाह-

सिद्धकूटे जिनागारे, कृत्रिमेऽकृत्रिमेऽपि वा ।

महर्द्धिकमहाधीरे, योगिसंसिद्धवाच्छिक्ते ॥१२॥

मनःप्रीतिप्रदे शस्ते, शङ्काकोलाहलच्युते ।

सर्वत्तुसुखदे रम्ये, सर्वोपद्रववर्जिते ॥१३॥

शून्यवेश्मन्यथ ग्रामे, भूगर्भे कदलीगृहे ।

पुरोपवनवेद्यन्ते, मण्डपे चैत्यपादपे ॥१४॥

यत्र रागादयो दोषा, प्रजलं यान्ति लाघवम् ।

तत्रैव वसतिः साधवी, ध्यानकाले विशेषतः ॥१५॥

वसतिपशुधारादि, पवनासारवर्जिते ।

स्थाने जागत्यं विश्वात्तं यमी जन्मात्तिशान्तये ॥१६॥

तिद्धक्षेत्रे महातीर्थे, पुराणपुष्पाश्रिते ।

कल्याणकलिते पुष्ये, ध्यानतिद्धिःप्रजायते ॥१७॥

धर्म्यध्याननिषिद्धस्थानमाह-

श्लेच्छाषमजनेर्जुष्टं, दुष्टमूपालपालितं ।

पाषण्डिमण्डालाक्रान्तं, महाभिध्यात्ववासितम् ॥१८॥

द्यूतकारसुरापान-बिद्वन्विद्यमान्वितम् ।

पापिसत्त्वसमाक्रान्तं, नास्तिहासारसेवितं ॥१९॥

कोलिकापिलकावासं, रुद्रक्षुद्रादिमन्दिरम् ।

उद्भ्रान्तभूतवेतालं, षण्डिकामवनागिरम् ॥२०॥

क्रव्यादकामुकाकीर्णं, मन्दचारित्रमन्दिरम् ।

आत्रेयीखण्डितःशङ्खः, संश्रितं परित्यजेत् ॥२१॥

विश्रीयते मनः सद्यः, स्थानदोषेण देहिनां ।

तदेव स्वस्यतां धत्ते, स्थानमासाद्य बन्धुरम् ॥२२॥

यत्राऽयमिन्द्रियग्रामो ध्यासङ्गस्तेनाकिप्लवं ।

नाशुधीत तमुद्देशं, भजेताध्यात्मसिद्धये ॥२३॥

धर्मध्यानसाधनमाह-

शैराग्यं तत्त्वविज्ञानं, नैर्घ्नन्ध्वं समभाषना ।

जयः परोषहाराणां च, पञ्चैते ध्यानहेतवः ॥२४॥

शुभध्यानसामग्रीमाह-

सङ्गत्यागः कषायानां, निग्रहो द्रवधारणम् ।

मनोऽक्षाणां जय इवेति, सामग्री ध्यानजन्मनि ॥२५॥

१ वैराग्यं २ ज्ञानसम्पत्ति ३ रसङ्गः स्थिरचित्तता ।

ऊर्मिस्मयसहृत्वं च, पञ्च योगस्य हेतवः ॥२६॥

१ विषये वंतृष्ण्यम् २ बन्धमोक्षोपायविवेकः ३ बाह्याभ्यन्त-
रपरिग्रहत्यागः

ध्यानबाधकसामग्रीमाह-

आधिष्याधि विपर्याप्त, प्रमादालस्यविभ्रमाः ।

अलामः सङ्गिताऽस्थैर्यं-मेते तस्यान्तरायकाः ॥२७॥

आधिः दीर्घमनस्यं, व्याधिः दोषबंधम्या, विपर्याप्तः अतत्त्वे तत्त्वा-
'भिनिवेश', प्रमादः तत्त्वावगमानादरः, अलस्य ल० धस्यापि तत्त्वस्या
ननुष्ठानं, विभ्रमः तत्त्वातत्त्वयोः समा बुद्धि, अलामः स्वपरयोश्च
ज्ञानात् आभ्यन्तरत्वाप्राप्तिः, सङ्गिता धनादिषु लुब्धता, सुखदुःख
साधनोत्कर्षामर्षाभिनिवेश, अस्थैर्यं चित्तस्यानैकाग्र्यं ॥

धर्मध्यानचिन्हमाह-

शास्त्राभ्यासो भवेन्नित्यं, देवार्चागुरुवन्दनं ।

इत्थं प्रवर्तते यत्र, धर्मध्यानं तदुच्यते ॥२८॥

श्लोकपञ्चविंशते विवरणम्

८३ सङ्गपङ्कनिर्मग्नोऽप्यपदार्थाय चेष्टते
 स पुमान् पुठरनाराचं विभिः छात् त्रिदश, चलः ॥२६॥
 अणुमात्रावपि रन्थान्, मोहप्रन्थि हृदीभवेत् ।
 विसर्पति ततस्त्रुष्णा, यस्यां विश्वं न श,न्तये ॥३०॥
 तत्रात्तनीभवेन्मुक्तिः, किञ्चिद्दासाद्य कारणं ।
 विरक्तः काममोगेभ्यस्त्यक्तसर्वपरिग्रहः ॥३१॥
 अभ्येत्य सम्यगाचार्यं, दीक्षां ज्ञेनीश्वरीं श्रितः ।
 तपःसंयमसम्पन्नः, प्रमादरहिताशयः ॥३२॥

कषायनिग्रहमाह-

कषायं रञ्जितं चेतः, तत्त्वं नैवावगाहते ।
 नीलीरक्तेऽम्बरे रागो, कुत्थेयो हि कौबुमः ॥३३॥
 अनाविकालसंभूतः, कषायविषमग्रहः ।
 स एवानन्तदुर्वार-दुःखसम्पादनक्षमः ॥३४॥
 यत्र यत्र प्रसूयन्ते, तत्र क्रोधावहो द्विषः ।
 तत्तत् प्रागेव मोक्तव्यं, बहून्नु तत्सृष्टिमान्तये ॥३५॥
 संयमोत्तमधीर्बुधः, सर्वाभिमन्त्रसिद्धिदं ।
 कषायविषसेकोऽयं, निःशरी कुस्ते क्षणात् ॥३६॥

त्रिलोकमल्लाः कुलशीलशत्रवः,
 मलानि दुर्मोचतमानि चापि ते ।
 यशोहरा हानिकरास्तपस्विनां,
 भवन्ति दौभाग्यकारा हि बेहिनां ॥३७॥
 न केवलं ते परलोकलोपिनः,
 इमं च लोकं क्रशयन्ति वारुणाः ।
 न धर्ममात्रस्य च विघ्नहेतवः,
 धनस्य कामस्य च ते विराधकाः ॥३८॥

क्षमया क्रोधकषायं, मानकषायं च मार्दवेनैव ।
 मायामार्जवलामाल्, लोभकषायं च शौचतः जयतु ॥३९॥
 स्वसंविस्ति समायाति, यामिनां तस्वमुत्तमं ।
 आसमन्ताच्छुभं नीते, काषायविषमज्वरे ॥४०॥

मतोजयमाह-

एक एव मतोदैत्यः, सर्वार्थतिद्धिदः ।
 अन्यत्र विफलः क्लेशो, बमिनां तज्जयं बिना ॥४१॥
 एक एव मनोरोधः, सर्वाम्युदयसाधकः ।
 यमेवागलम्बय संप्राप्ता, योगिनः तस्वनिश्चयम् ॥४२॥
 क्षत इतदेव संरुद्धं कुरु स्वाधीनमञ्जसा ।

- यदि छेतुं समुद्युक्तः (र्षं कर्मनिगडं दृढम् ॥४३॥
 विलीनविषयं श.नं, निःसङ्गस्त्यक्तविक्रियं ।
 स्वस्थं कृत्वा मनः प्राप्तं, मुनिभिः पदमव्ययम् ॥४४॥
 यदसाध्यं तपोनिष्ठं मुनिभिर्वातमत्सरैः ।
 तत्पदं प्राप्यते धीरैश्चिःसप्रसरबन्धकैः ॥४५॥
 येनोपायेन शक्येत, सन्नियन्तु चालं मनः ।
 स एवोपासनीयोऽत्र, न चंद्र विरमेत्ततः ॥४६॥
 धृतानि तस्य तिष्ठन्ति, तस्य सौख्यं निरन्तरं ।
 सम्पदो विविधास्तस्य मनो यस्य च निश्चलम् ॥४७॥
 जगार्थी गोचराणां, यः, स जयेत् प्राग्निर्बं मनः ।
 नायके हि जिते सर्वा, पृतना विजिता भवेत् ॥४८॥
 क्षीणरागं च्युतद्वेषं, ध्वस्तमोहं सुसंभृतं ।
 यदि चेतः समापन्नं, तदा सिद्धं समीहितम् ॥४९॥
 निःशेषविषयोत्तीर्णं, विकल्पध्वजवर्जितं ।
 स्वतस्त्रैकपरं वस्तु, मनीषी नियतं मनः ॥५०॥
 इवमिष्टमतिरुद्धं वेस्थाप्सन्, संकल्पयन् मुखा ।
 किन्तु मोमुह्यते बाह्ये, स्वस्वान्तं स्ववशीकुरु

यस्य चित्तं स्थिरीभूतं, प्रसन्नं ज्ञानवासितं ।
 सिद्धमेव मुने, एतस्य साध्यं किं कायदण्डनैः ॥५२॥
 यथोत्पाताक्षयः पक्षीः लूनपक्षः प्रजायते ।
 रागद्वेषच्छदच्छेदे, स्वान्तपञ्चरथस्तथा ॥५३॥
 रागादिपङ्कः विश्लेषात्, प्ररुन्ने चित्तवर्णिनि ।
 परिस्फुरति निःशेषं मुने वस्तुकश्मलकम् ॥५४॥
 प्रप्राप्तं फल्गुभिर्मूर्तं, किमात्मा दण्डयतेऽधिकं ।
 शक्यते न हि चेत्चेतः, कर्तुम् रागादिर्वजितम् ॥५५॥
 शमश्रुतयमोपेता, जिताक्षाः शंसितधृताः ।
 विदन्त्यनिर्जितस्वान्ताः, स्वस्वरूपे न योगिनः ॥५६॥
 सद्यः पातालमेति प्रविशति जलधि, गाहते देवगर्भं,
 भुङ्क्ते भोगान् नराणांवर युर्वातमिः, सङ्गमं याचते च ।
 वाङ्मन्यैश्चर्यं रिपुसमितिहतेः, कीर्तिकान्तां ततश्च ।
 घृत्वा त्वंजोव चित्तं स्थिरमतिचपलं, स्वस्य कृत्यं कुहृष्व ॥
 दिक्चक्रं दैत्यदिष्यं, त्रिदशपति पुराण्यम्बुवाहान्तरालं,
 द्वीपाम्बोधि प्रकाण्डं खचरनरसुराहीन्द्रवासं समर्थं ।
 एतत्त्रंलोकनीडं पवनचयचित्तं चापलेन जगार्धं,
 नाभःसं चित्तदैवो भ्रमति तन्मुमतां दुर्विदित्वप्रभावः ॥

तितउ इव पानीयं, चारित्रं चलचेतसः ।

* दक्षसा वपुषा सम्यक्, कुर्वतोऽपि पलायते ॥५९॥

तपःश्रुतयमज्ञान-तनुक्लेशादिसंशयम् ।

अनियन्त्रितचित्तस्य, स्यान् मुनेस्तुषरुण्डनं ॥६०॥

विषयेषु यथा चित्तं जन्तोर्मग्नमनाकुलं ।

तथा यदि आत्मनस्तस्त्वे, सद्यः को न शिवो भवेत् ॥६१॥

अस्यानेके गुणाः सन्ति, कृते चित्तनिरोधने ।

श्रुतश्रीडावने स्वान्त-मर्कटं रमयत्ततः ॥६२॥

इन्द्रिजयमाह-

तावदेव पुरुषः सचेतनः, तावदाकलयति क्षमां परां ।

तावदुद्वहति मानमुत्तमं, यावदिन्द्रियवशं न गच्छति

अनिषिद्धाक्षसन्शोहं, यः साक्षान् भोक्तुमिच्छति ।

विदारयति दुर्बुद्धिः, शिरसा स महीषरः ॥६४॥

हृषीकतस्करानीकं, दित्तदुर्गान्तराश्रितं ।

पुंसां त्रिवेकमाणिक्यं, हरस्येवानिवारितम् ॥६५॥

संभ्रूणोत्यक्षसैन्यं यः, कूर्मोऽङ्गानीव संयमी ।

स लोके दोषपङ्कटेषु, चरन्नपि न लिप्यते ॥६६॥

ज्ञानवैराग्यरज्जुभ्यां, नित्यमुत्पथवर्तिनः ।

जितचित्तेन शक्यन्ते, धर्तुमिन्द्रियबाजिनः ॥६७॥

सौख्यं यदत्रविजितेन्द्रियशत्रुदर्पः,
प्राप्नोति पापरहितं, विगतान्तरायम् ।
स्वस्थं तदात्मकमनात्मधिया विलभ्यं,

किं तद् दुरन्तविषयानलतप्तचित्तः ॥६८॥

मीना मृत्युं प्रायाता रसनवशगता, दन्तिनः स्पर्शरुद्धा,
बद्धास्ते वारिवन्धे ज्वलनमुपगताः, पत्रिणश्चाक्षिबोधात् ।
मृङ्गान् गन्धोद्धताशाः प्रलयमुपगता, गीतलोलाः कुरङ्गाः
कालव्यालेन दष्टास्तदपि तनुभृता—मिन्द्रियार्थेषु रागः ॥

निरुद्धबोधपाशेन क्षिप्ता वैराग्यपञ्जरे ।

दूषीकहरयो येन. स मुनीनां महेश्वरः ॥६९॥

शिवं दूरं भवेन्नात्र, जिताक्षस्य स्वसंविदः ।

नरनागसुरेन्द्राणां, पदं जीर्णतृणं यथा ॥७०॥

एकैकमक्षविषयं, भजताममीषां,
संपद्यते यदि कृतान्तगृहातिथिद्वयम् ।

पचाक्षगोचरगतस्य किमस्ति वाच्यं,
अक्षार्थमित्यमलधीरधियस्त्यजन्ति ॥७१॥

प्रमाणनयनिक्षेपः, सानुयोगं विशुद्धधीः ।

मतिं तनोति तत्त्वेषु, धर्मध्यानपरायणः ॥७२॥२

शुभध्यानफलमाह-

- शुभध्यानफलोद्भूतां, भियं त्रिदशसंभवा ।
 निर्विशन्ति नरा नाके, क्रमाद् यान्ति परं पदसु ॥७२॥
 धर्मध्यानं च शुक्लं च, स्वीकृत्य निजदीर्यतः ।
 कृत्स्नकर्मक्षयं कृत्वा, व्रजन्ति पदमव्ययसु ॥७३॥
 प्रभावंश्वर्यविज्ञान-देवतासङ्गमादयः ।
 योगोन्मेषाद् भवन्तोऽपि, नामी तस्वविदां मुदे ॥७४॥
 न ते गुणा न तज्ज्ञानं, न सा दृष्टिर्न तत्सुखं ।
 यद्योगद्योतने न स्या-दात्मन्यस्ततमश्चये ॥७५॥
 ध्यानप्रशंतामाह
 भवज्वलनसम्भूत-महादाहप्रशान्तये ।
 शशद् ध्यानाम्बुधे, धीरं रवगाहः प्रशस्यते ॥७६॥
 घनादिविभ्रमोद्भूतं, रागादितिमिरं घनं ।
 स्फुटयत्याशु जीवस्य, ध्यानार्कप्रविजृम्भितः ॥७७॥
 नास्ति ध्यानसमो बन्धुः, नास्ति ध्यानसमो गुरुः ।
 नास्ति ध्यानसमं मित्रं, नास्ति समं तपः ॥७८॥
 ध्यानकरूपतरुलोके, ज्ञानपुष्पैः सुपुष्पितः ।
 मोक्षामृतफलं नित्यं, फलितोऽयं सुखप्रदः ॥७९॥

जन्मलक्षार्जितं कर्म, ध्यानाभ्यासेन योगिनः ।
 तमः सूर्योदयेनैव, सर्वं नश्यति तत्क्षणात् ॥८०॥
 यः सदा स्नाति योगीन्द्रो, ध्यात्स्वच्छमहाजले ।
 क्षणमेकं कथं तिष्ठेत्, तस्मिन् कर्मरजो मलम् ॥८१॥
 घवात्रिकं फलं किञ्चित्, फलमामुत्रिकं च यत् ।
 एतस्य द्वितीयस्यापि, ध्यानमेवाप्रकारणम् ॥८२॥
 दिग्प्रकम्पशिलो दीप, स्तमो यद्वत् निरस्यति ।
 पापान्धतमसं हन्ति, तद्वद् ध्यानं सुनिश्चलम् ॥८३॥
 निजात्मध्यानमात्रेणाऽनन्तदुष्कर्मपुद्गलाः ।
 क्षीयन्ते ध्यानिनां नूनं, यथा वज्रेण चाद्रयः ॥८४॥
 ध्यानामृतान्तुत्तस्य, क्षान्तियोषिद्रतस्य च ।
 अत्रैव रमते चित्तं, योगिनो योगवान्धवे ॥८४॥
 मग्नदन्तो यथा हस्ती, दंष्टहीनो मृगाधिपः ।
 स्वकार्यसाधनेऽशक्तो, ध्यानहीनस्तथा यतिः ॥८५॥
 भूयते ध्यानयोगेन, संप्राप्तं पदमव्ययं ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन, कुर्याद् ध्यानं बुधोत्तमः ॥
 मत्वेति प्रवरं ध्यानं, कर्मवैरिनिकन्दमं ।
 ध्यायन्तु योगिनो निरयं, मनःकृत्वाऽतिनिश्चलम् ॥८६॥

ध्यानादिचतुष्टयमाह-

ध्याता ध्यानं तथा ध्येयं, फलं चेति चतुष्टयम् ।
 योगसंग्रहसारेऽस्मिन्, मीयते योमिपुङ्गवः ॥८५॥
 गुप्तेन्द्रियमना ध्याता, ध्येयं वस्तुयथास्थितं ।
 एकाग्रचिन्तनं ध्यानं, निर्जरासंश्रयौ फलम् ॥८६॥
 चित्तस्यैकाग्रता ध्यानं, ध्यातात्मा तत्फलप्रभुः ।
 ध्येयमात्मगतज्योतिः, स्तद्विवि बह्यातना ॥८७॥

ध्यातृलक्षणम्

संविग्नः संबृतो धीरः, स्थिरात्मा निर्मलाशयः
 सर्वाःस्थासु सर्वत्र, सर्वदा ध्यातुमर्हति ॥८८॥
 मुमुक्षुर्जन्मनिविष्णुः, शान्तद्विस्तो वशी स्थिरः ।
 जिताक्षः संबृतो धीरो, ध्याता शास्त्रे प्रशस्यते ॥८९॥
 विरज्य कामभोगेषु, विमुच्य वपुषि स्पृहां ।
 यस्य चित्तं स्थिरीभूतं, स हि ध्याता प्रशस्यते ॥९०॥
 ज्ञानवैशग्यसम्पन्नः, संबृतात्मा स्थिराशयः ।
 मुमुक्षुरुद्यमी शान्तो, ध्याता धीरः प्रशस्यते ॥९१॥
 सम्यग् गुरुपदेशेन, समम्यस्कन्धनारतं ।

१ धारणासौष्ठवाद् ध्यान-प्रत्ययानवि यक्ष्यति ॥९२॥

श्रुतनिर्दिष्टबीजानामवधारणम् ।

सम्प्रग्नं भिरुत्तणीवादि-ध्येयवस्तुव्यवस्थितिः ।

सम्प्रग्नःसंयमसम्प्रग्नः, प्रमादरहिताऽशायः ॥९३॥

मुक्तलोकद्वयापेक्षः, सोढाऽशेषपरीषहः ।

अनुष्ठितक्रियाबोधो-ध्यानयोगे कृतोऽस्मः ॥९४॥

महासत्त्वः परित्यक्त-दुर्लभवाऽशुभभावः ।

इतीदृग् ब्रह्मणो ध्याता, धर्म्यध्यानस्य सम्मतः ॥९५॥

बेहावस्था पुनर्बन्ध, न स्याद् ध्यानविरोधिनी ।

तदवस्थो मुनि र्ध्यायेत्, स्थित्वाऽऽसित्वाऽऽबिसत्य वा ॥

नरेऽधीरे वृथा ब्रह्म, क्षेत्रेऽसत्ये वृतिवृथा ।

यथा तथा वृथा सर्वो, ध्यानशून्यस्य तद्विधिः ॥९६॥

तस्यचिन्तामृताम्भोधो, दृढमग्नतया मनः ।

बहिर्ध्याप्तो जडं कृत्वा, दृढमासनमाचरेत् ॥९७॥

यद्येन्द्रियाणि पञ्चापि, स्वात्मस्थानि समासते ।

तदा ज्योतिः स्फुरत्यन्त-दिक्षु चित्ते निमग्नति ॥९८॥

आत्मध्यानप्रभावमाह-

भूमौ जन्मेति रत्नानां, जथा सर्वत्र नोद्भवः ।

तथाऽऽत्मजमिति ध्यानं, सर्वत्राङ्गिति नोद्भवेत् ॥९९॥

तस्य कालं वदन्त्यन्त—र्मुहूर्तं मुनयः परम् ।

अपरिस्पन्दमानं हि, तत्परं दुर्धरं मनः ॥२॥

तत्कालमपि तद्ध्यानं, स्फुरवेकाग्रमात्मनि ।

उच्चैः कर्मोच्छ्रयं भिन्नाद्य, बध्नं शंतिमिव क्षणात् ॥३॥

कस्फेरप्यम्बुधिः सवद, श्शुलुकं नोच्छुलुम्पितुम् ।

कल्पान्त्रभूः पुनर्वातस्तं, सुहृः शोषन्सनवेत् ॥४॥

अन्तर्मुहूर्तमात्रं तु, ध्यायेत् स्वस्थेन चेतसा ।

स्वदेहस्थं निजात्मनं, चिदानन्दकलक्षणम् ॥५॥

यथा बन्धिलवेनापि, दह्यते दारुसञ्चयः ।

कर्मन्धनानि दह्यन्ते, तथा ध्यानलवेऽपि तु ॥६॥

यथा लोहं सुवर्णाद्यं, प्राप्नोत्यौषधयोगतः ।

आत्मध्यानात् तथैवात्मा, परमात्मरसमनुते ॥७॥

बुभुक्षामत्सरानङ्ग—मानमायाद्यकुषात् ।

विद्रालोमाधिक्यनां च, क्षयः स्यादात्मचिन्तनात् ॥८॥

एषाऽस्ति रीतिर्भुवने प्रसिद्धा, सन्तापशान्द्व्यंभक्षस्तस्य सङ्गः

शीतोत्पन्निद्य परिहारहेतो-रुपसोपचारः क्रियते यथा हि ॥

रोगोपशान्त्यं ह्यमवोपचारो, द्वारप्रयोगो सुहरक्षणाद्यम् ।

विद्याविसिद्धये किमुषां सुसङ्गः, त्यागः कुकुब्धेः परलोकसिद्धये

“बलप्रयोगो रिपुरोधनार्थं जगद्विनाशार्थं प्रियसत्यमाषा”

विरागहेतो जिननाथसेवा, चित्तोपशान्त्यं निजतत्त्ववर्चा ।
तथैव भद्वेनः स्वया सदा हि, स्वानन्दतिष्ठथं निजध्यानयोगः
विकल्पा न प्रसूयन्ते, विषयाशा निवर्तन्ते ।

अन्तः स्फुरति विज्ञानं, चित्ते स्थिरीकृते सति ॥१०॥

चित्तेऽनन्तप्रभावेऽस्मिन्, प्रकृत्या रसवच्चले ।

तत्तेजसि स्थिरे तिष्ठे, न किं तिष्ठं जगत्त्रये ॥१२॥

निर्मनस्के मनो हंसे, पुं हंसे सर्वतः स्थिरे ।

बोधहंसोऽखिलालोक्य, सरोहंसः प्रजायते ॥१३॥

उपसर्गविजयमाह-

तैरद्वयमामरं मार्त्तं, नामसं भौममङ्गलं ।

सहतु समधीः सर्व-मन्तरायं द्रव्यातिगः ॥१४॥

नाक्षमित्त्वमविघ्ननाथ, न क्लीबत समुत्थवे ।

तस्माद्विलक्षणमानात्मा, परं क्लृप्तं च चिन्तयेत् ॥१५॥

वर्षं हर्षमपाकरोतु तुवतु, स्फीता मानी तनुं,

धर्मः शर्महरोऽस्तु वंशमशकं, क्लेशाय रूपपद्यतां ।

अन्यं वा बहुभिः परीषहभटं, प्रारभ्यतां मे मृतिः,

भौकं प्रत्युपदेशनिश्चलमुने, नात्रापि किञ्चिदमयम् ॥१६॥

ध्यानकाले निषिद्धकर्म प्राह-

न खात्कृति न कण्डूति, नोष्टभक्ति न कम्पिति ।
 न पर्वगणितिः कार्या, नोक्तिरन्दोलितिः स्मितिः ॥१७॥
 न कुर्याद् दूरदृक्पातं, न च केकरवीक्षणम् ।
 न स्पन्दं पक्षमालानां, तिष्ठेन्नासाप्रदर्शनः ॥१८॥
 विक्षेपाऽक्षेपसंमोह, दुरीहरहिते हृदि ।
 लब्धतस्त्रे करस्थोऽय-मशेषो ध्यानजो विधिः ॥१९॥

अथध्येयमाह-

ध्येयं वस्तु वदन्ति, निर्मलधिद्यस्तच्चेतनाचेतनं,
 स्थित्युत्पत्तिविनाशलाञ्छनयुतं, मूर्तेतरं च क्रमात् ।
 शुद्धध्यानविशीर्णकर्मकदम्बो, देवश्च मुक्ते बरः,
 सर्वज्ञः सकलः शिवः स भगवान्, सिद्धः परो निष्कलः ॥
 ध्येयं वस्तु द्विधा तच्च, चेतनाऽचेतनात्मकं ।
 अशेषदोषनिर्मुक्तो, देवः सकलनिष्कलः ॥२१॥
 कल्याणातिशयैराह्यो, नवकेवललब्धिमान् ।
 समास्थितो हिनो ध्येयः, प्राप्तिहार्यैः परिष्कृतः ॥२२॥
 विशुद्धाष्टगुणोपेतं, त्रिद्वन्द्वं निर्गतामयं ।
 अग्रमेयं परिच्छिन्नं, विश्वतत्त्वव्यवस्थितम् ॥२३॥

- “ध्यायेद् विशुद्धमत्यन्तं, परमात्मानमव्ययम्
 तद्ध्येयं तदनुष्ठेयं, तद्विचिन्त्यं मनीषिभिः
 यञ्जीवकर्मसम्बन्ध-विश्लेषायैव जायते ॥२४॥
 मार्गसूत्रमनुप्रेक्षा-ऋतस्त्वं जिनेश्वरम् ।
 ध्यायेदागमचक्षुमान्, प्रसंख्यानपरायणः ॥२५॥
 निर्लेपः निष्कलः शुद्धो, निष्कान्तोऽत्यन्तनिवृत्तः ।
 निर्विकल्पश्च शुद्धात्मा, परमात्मेति वर्णितः ॥२६॥
 “स एव नियतं ध्येयः, स विज्ञेयो मुमुक्षुभिः”
 अथ लोकत्रयीनाथ-ममूर्त्तं परमेश्वरम् ।
 ध्यातुं प्रकमते साक्षात्, परमात्मानमव्ययम् ॥२७॥
 “भावयेदखिलसौख्यनिधानं स्वस्वरूपममल मलमुक्तयं”
 सर्वद्रव्यबहिर्भूतोऽप्यनन्तगुणसागरः ।
 सर्वावस्थामु सर्वत्र, स्वात्मा ध्येयो मुमुक्षुभिः ॥२८॥
 पुरुषः पुद्गलः कालो, धर्माऽधर्मा तथाऽम्बरः ।
 षड्विधं द्रव्यमाख्यातं, तत्र ध्येयतमः पुमान् ॥२९॥
 “जिनेर्ज्ञानस्वरूपोऽय-मात्मा ध्येयतमः स्मृतः”
 तत्राऽपि तत्त्वतः पञ्च, ध्यातव्या परमेष्ठिनः ।
 चत्वारः सकलास्तेषु, सिद्धः स्वामी तु निष्कलः ॥३०॥

जीवस्वरूपमाह-

- अनादिनिधनो जीवः, परिणामी स्वकर्मभुक् ।
कर्ता शरीरमात्रोऽस्ति, ज्ञानादिगुणलक्षणः ॥३१॥
- उपसंहारविस्तार-प्रसोद्विबोधलाञ्छनः ।
कर्ता भोक्ता स्वयं जीवस्तनुमात्रोऽप्यमूर्तिमान् ॥३२॥
- तत्र जीवत्यजीवच्च, जीविष्यति सचेतनः ।
यस्मात्तस्माद् बुधः प्रोक्तो, जीवस्तस्वविदां वरः ॥३३॥
- द्विबोधताम्यरूपत्वाज्, जानन् पश्यन् उवासीतः ।
*चित्तसामान्यविशेषात्मा, स्वात्मनैवानुभूयताम् ॥३४॥
- जाने तत्त्वं यथैतिहा, श्रद्दधे तदन्यधीः ।
मुञ्चेऽहं सर्वमारम्भ-मात्मन्यात्मानमावधे ॥३५॥
- स्वसंवेदनसुव्यक्तस्तनुमात्रो निरत्ययः ।
अत्यन्तसौख्यवनात्मा, लोकालोकविलोकनः ॥३६॥
- अजातोऽनश्वरोऽमूर्तः, कर्ता भोक्ता सुखी बुधः ।
देहमात्रो मलमूर्क्तो, गत्वोर्द्धमचलः प्रभुः ॥३७॥
- *अनाद्यतन्तमचलं, स्वसंवेद्यमबाधितं ।
जीवः स्वयं तु सैतन्य-मुच्येऽचकचकायते ॥३८॥
- द्विबोधनयनः सोऽय-मज्ञानतिमिराहतः ।
ज्ञानन्नपि न जानाति, पश्यन्नपि न पश्यति ॥३९॥

- अविद्योद्भूतरागादि-गरव्यप्रीकृताशयः ।
 पतत्यनन्तदुःखान्नि-प्रदीप्ते जन्मदुर्गमे ॥४०॥
 अनादिकालसम्भूतैः, कलङ्कैः कश्मलीकृतः ।
 स्वेच्छयाऽर्थान् समादत्ते, स्वतोऽत्यन्तत्रिलक्षणान् ॥४१॥
 मोहेन संबृतं ज्ञानं, स्वभावं लभते न हि ।
 मत्तः पुमान् पदार्थानां, यथा मदनकोद्रवैः ॥४२॥
 सद्द्रव्यमस्मि विदहं, ज्ञाता दृष्टा सदाऽप्युदासीनः
 स्वोपात्तवेहमात्रस्ततः पृथग् गगनवदमूर्तः ॥४३॥
 यदचेतत्तथा पूर्वं, चेतिष्ठति यदन्यथा ।
 चेततीत्यं यदत्राद्य, तच्चिद् द्रव्यं समस्म्यहम् ॥४४॥
 अहं चैतन्यमेवंकं, नान्यत् किमपि जातुचिद् ।
 सम्बन्धोऽपि न केनापि, दृष्टपक्षो ममेदृशः ॥४५॥
 नैवात्मनो विकारः, क्रोधादिः, किन्तु सम्बन्धात् ।
 स्फटिकमणोरिव रक्त-त्वमाश्रितात् पुष्पतो रक्तात् ॥४६॥

आत्मध्यानमाह-

- यदिह जगति किञ्चिद्, विस्मयोत्पत्तिरीजं,
 भुजगमनुबन्धे-वस्ति सामर्थ्यं मुच्यते ।
 तदलिमलपि मत्वा, नूनमात्मकनिष्ठं,
 भजत नियतचित्ताः शशवदात्मानमेव ॥४७॥

अजमेकं परं शान्तं, सर्वोपाधिविबजितं ।

आत्मानमात्मना ज्ञात्वा, तिष्ठेत्तन्मनि यः स्थिरः ॥४८॥

तं चिद्रूपं निजात्मानं, स्मर शुद्धं प्रतिक्षणं ।

यस्य स्मरणमात्रेण, सद्यः कर्मक्षयो भवेत् ॥४९॥

लिङ्गत्रयविनिर्मुक्तं, तिष्ठमेकं निरञ्जनं ।

निराश्रयं निराहार—मात्मानं चिन्तयेद् बुधः ॥५०॥

अहं न नारको नाम, न तिर्यग् नापि मानुषः ।

न देवः किन्तु तिद्धात्मा, सर्वोऽयं कर्मप्रक्रमः ॥५१॥

विकल्पविरहादात्म—उद्योतिस्त्वेषवद् भवेत् ।

तरङ्गविगमाद् दूरं, स्फुटं स्थिरो भवाम्बुधिः ॥५२॥

एकमेव हि चैतन्यं, शुद्धनिश्चयतोऽथवा ।

कोऽवकाशो विकल्पानां, तत्रालण्डं क्वस्तुनि ॥५३॥

अतीन्द्रियमनिर्देश्य, समूर्तं कल्पनाच्युतं ।

चिदानन्दमयं विद्धि स्वस्मिन्नात्मानमात्मना ॥५४॥

नित्यानन्दमयं शुद्धं, चित्सवरूपं सनातनं ।

पश्यात्मनि परं उद्योतिरद्वितीयमनन्वयम् ॥५५॥

निःशेषकलेशनिर्मुक्त—समूर्तं परमाक्षरम् ।

निःप्रपञ्चं ध्यतीताक्षं, पश्य त्वं स्वात्मानि स्थितम् ॥५६॥

नमस्यं च तदेवंकं, तदेवंकं च मङ्गलं ।	
उत्तमं च तदेवंकं, तदेव शरणां सताम्	॥५७॥
तदेकं परमं ज्ञानं, तदेकं शुचि दर्शनं ।	
चारित्र्यं च तदेवंकं, तदेकं निर्मलं तपः	॥५८॥
यदि ज्ञेयं तदेवंकं, ध्वषणीयं तदेव हि ।	
द्रष्टव्यं च तदेवंकं, नान्यन्निश्चयतो बुधैः	॥५९॥
तदेवंकं परं रत्नं, सर्वशास्त्रमहोदधेः ।	
रमणीयेषु सर्वेषु तदेकं पुरतः स्थितम्	॥६०॥
अपारजन्मसन्तान-पथभ्रान्तिकृतधर्मं ।	
तस्वामृतमिदं पीत्वा, नाशयन्तु मनीषिणः	॥६१॥
सर्वेषामपि कार्याणां, शुद्धचिद्रूपचिन्तनं ।	
सुखसाध्यं निजाधीन-स्वादिहामुत्र सौख्यकृत्	॥६२॥
यः पश्यति निजास्मानं, निर्मलज्ञानचक्षुषा ।	
दूरीभवन्ति कर्माणि, तस्य दर्शनमात्रतः	॥६३॥
धीतरागपथे स्वस्थः, प्रस्थितो मुनिपुङ्गवः ।	
तस्य मुक्तिसुखप्राप्तौ, कः प्रत्यूहो जगत्त्रये	॥६४॥
सूरी प्रवचनकुशले, साधुजने यत्नकर्मणि प्रवणौ ।	
चित्तौ च समाधिरते, किमिहाऽसाध्यं यत्नेरस्ति	॥६५॥

स्वाधिरुथेन यद्यात्मा, बोधात्मा नानुभूयते ।

तदा न तस्य तद्बुधानं, सूच्छावान् मोह एव सः ॥६६॥

तस्मान्मोहप्रहाणाय, बहिश्चिन्तानिबृत्तये ।

स्वात्मानं भावयेत् पूर्वं—मेकाग्रस्य च सिद्धये ॥६७॥

जन्मलक्षं वर्तयन्, यन्नेव क्षीयते क्वचित् ।

गतः समरसे मान्यं, तत्कर्म क्षपयेत् क्षणात् ॥६८॥

कर्मभ्यः कर्मकार्येभ्यः, पृथग्भूतं चिदहमकं ।

आत्मानं भावयेत् नित्यं नित्यानन्वपदप्रवस्य ॥६९॥

कर्मजेभ्यः समस्तेभ्यो, भावेभ्यो भिन्नमन्वहस्य ।

जस्वभावमुदासीनं, पश्येदात्मानमात्मना ॥७०॥

येऽभ्यासयन्ति कथयन्ति विचारयन्ति,

संभावयन्ति च मुहुर्मुहुरात्मतत्त्वं ।

ते मोक्षमक्षयमनूनमनन्तसौख्यं,

क्षिप्रं प्रयाति नवकेवललब्धिरूपम् ॥७१॥

अथशतसृशुभभावनामाह—

चतस्रो भावना धन्याः, पुराणपुरुषाभिताः ।

मंत्र्यादयश्चिरं चित्ते ध्येयं धर्मस्य सिद्धये ॥७२॥

मंत्रीप्रमोदकारुण्य—भाष्यस्थ्यानि यथाक्रमम् ।

तस्ये गुराधिके विलष्टे, निर्भृणोऽपि च भावयेत् ॥

सत्त्वेषु मंत्रां गुणिषु प्रमोदं, क्लिष्टेषु जीवेषु कृपापरत्वं ।
मध्यस्थभावं विपरीतवृत्ती, सदा ममात्मा विदधातु देव! ॥

मैत्रीभावनामाह-

सुत्रेतरविकल्पेषु, चरस्थिरशरीरिषु ।
सुखदुःखाद्यत्रस्यासु, संश्रितेषु यथायथम् ॥७४॥
नानायोनिगतेष्वेषु, समत्वेनाविराधिका ।
साध्वी महत्त्वमापन्ना, मति मैत्रीति पठ्यते ॥७५॥
कायेन मनसा वाचा, उपरे सर्वत्र देहिनि ।
अदुःखजननी वृत्ति, मैत्री मैत्रीश्रिवां मता ॥७६॥
मा कार्षीत् कोऽपि पापानि, मा च भूत् कोपि दुःखितः ।
मुच्यतां जगदप्येषा मति मैत्री निगद्यते ॥७७॥
शिवमस्तु सर्वजगतः परहितनिरता भवन्तु भूतगणाः ।
दोषा प्रयान्तु नाशं, सर्वत्र सुखीभवतु लोकः ॥७८॥
भवन्तु सुखिनः सर्वे, सर्वे सन्तु निरामयाः ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु, मा कश्चिद् दुःखभाग् भवेत् ॥७९॥
जीवन्तु जन्तवः सर्वे, क्लेशशयसनदर्जिताः ।
प्राप्नुवन्तु सुखं स्थक्त्वा बरं पापं परामयम् ॥८०॥

करुणाभावनामाह-

- दैन्यशोकसमुत्त्रासे, रोगपीडादितात्मसु ।
 वधबन्धनरुद्धेषु, याचमानेषु जीवितम् ॥८१॥
- कुत्तृश्रमाभिभूतेषु, शीतांशैर्घृतितेषु च ।
 अविरुद्धेषु निस्त्रंशं ध्यात्यमानेषु निर्दयम् ॥८२॥
- दीनेष्वातेशु भीतेषु, याचमानेषु जीवितम् ।
 प्रतीकारपरा बुद्धिः कारुष्यमभिधीयते ॥८३॥
- मरणात्तेषु जीवेषु, यत् प्रतीकारवाञ्छया ।
 अनुग्रहमतिः सेयं, करणेति प्रकीर्तिता ॥८४॥
- “दीनान्पुद्गरणे बुद्धिः, कारुष्यं करुणात्मनां”
 अथप्रमोदभावनामाह
- अपाहताशेषदोषाणां, वस्तुतस्त्वावलोकिनां ।
 गुणेषु पक्षपातो यः, स प्रमोदः प्रकीर्तितः ॥८५॥
- तपोगुणाधिके पुंसि, प्रभयाश्रयनिर्भरः ।
 जायमानो मनोरागः, प्रमोदो विदुषां मतः ॥८६॥
- तपःश्रुत्यमोद्युक्त-चेतसां ज्ञानचक्षुषां ।
 विद्विताक्षकषयाणां, स्वतस्त्वाम्यासशालिनां ॥८७॥
- जगत्त्रयचमत्कारि, चरणाधिष्ठितात्मनां ।
 तद्गुणेषु प्रमोदो यः, सद्भिः सा मुविता मता ॥८८॥

माध्यस्थ्यभावनामाह-

क्रोधविद्वेषु सत्त्वेषु, निस्त्रिंशत्कूरकर्मसु ।

मधुमांस सुरान्यस्त्री-सुद्वेषवस्थान्नापापिषु ॥६६॥

देवागमयतिवात-निन्दकेष्व्वात्मशंसिषु ।

नास्तिकेषु च माध्यस्थ्यं, यत् सोपेक्षा प्रकीर्त्तिता ॥९०॥

कूरकर्मसु निःसङ्गं, देवतागुरुनिन्दिषु ।

आत्मशंसिषु योपेक्षा तन्माध्यस्थ्यमुबोरितम् ॥९१॥

“हर्षामर्षोज्जिता वृत्ति माध्यस्थ्यं निर्मुक्तात्मनि”

माध्यस्थ्यं समतोपेक्षा, वैराग्यं साम्यमस्पृहा ।

वैतृष्यं प्रशमः शान्ति-रित्येकार्थोऽभिधीयते

मध्ये तिष्ठतीति मध्यस्थस्तस्य भावो माध्यस्थ्य, समस्य भावः

समता । रागद्वेषयोरप्रणिधानम् । विगत रागो विरागस्तस्य

भाव । समस्य भावः साम्यं । न विद्यते स्पृहा यस्मिन् सा अनिः

स्पृहा । विगता वृष्णा यस्मिन् स वितृष्णस्तस्य भावो वैतृष्य,

प्रकर्षं प्रशमः । क्षमनं शान्तिः ।

मायूत कोऽपीह दुःखी, भजतु जगत्सद्, भवं शर्णेति मंत्री,

ज्यायो हृत्सेषु रज्यन्, नयनमधिसुणो, ज्येष्ठिवेति क्रमोर्ध्वं

दुःखावशेषमार्तान्, कथमिति कथणां, कर्त्तव्यं ज्ञानेर्हि, क्षिप्ता

काऽद्रष्ट्येदित्युपेक्षा-मपि परमपदान्मुञ्चता भाव्यसद् ॥९२॥

वत्सृ भावनायाः फलमाह-

एता मुनिजनान्-सुखास्यन्दं कथञ्चिप्रका	
ध्वस्त रागाद्युत्पलेसा, लोकाप्रदय होषिका	॥९३॥
श्रुताभिरनिज्ञं योगी, कौटुम्बत्यस्तनिभरं ।	
सुखमात्मोत्थमत्पन्न-मिहैवास्त्वन्वत्ति ध्रुवसु	॥९४॥
भावनास्वास्तु संलीनः, करोत्यध्यात्मनिश्चलं ।	
अवगम्य जगत्बृत्तं, विषयेषु न मुह्यति	॥९५॥
इत्थं प्रयतमानस्व, गृह्णत्यस्यापि देहिनः ।	
करस्थो जायते स्वर्गो, नाऽस्य दूरे च तत्पदम्	॥९६॥

ध्यानलक्षणमाह-

एकाग्रचिन्तारोषो यः, परिस्पन्देनवर्जितः ।	
तद्ध्यानं निर्जराहेतुः, संवरस्य च कारणम्	॥९७॥

धर्मध्यानभेदमाह-

प्राज्ञाऽपायी विषाकं च, संस्थानं ध्रुवनस्य च ।	
यथागममविक्षिप्त-चेतसा चिन्तयेत् मुनिः	॥९८॥

प्राज्ञाविचयधर्मध्यानमाह-

वस्तुतत्त्वं स्वसिद्धान्तं, प्रसिद्धं यत्र चिन्तयेत् ।	
सर्वज्ञानानियोगेन, तदाज्ञाविचयो मतः	॥९९॥

- उपदेष्टुरभावेन, मन्दबुद्धितयाऽथवा ।
 पदार्थानां हि सूक्ष्मत्वात्, कर्मवियवशादथ ॥२॥
- सद्दृष्टान्ताद्यभावेन, सर्वज्ञाज्ञाप्रमाणतः ।
 अर्थावधारणं धर्म्यं, स्यादाज्ञाविचयः स्फुटम् ॥३॥
- सर्वज्ञाज्ञां पुरस्कृत्य, सम्यगर्थान् विचिन्तियेत् ।
 यत्र तद्ध्ययानमाप्नात—माज्ञाख्यं योगिपुङ्गवैः ॥४॥
- प्रमाणीकृत्य सावज्ञीमाज्ञामर्थावधारणम् ।
 गहनानां पदार्थाना—माज्ञाविचयमुच्यते ॥५॥
 अपायविचयधर्मध्यानमाह
- अपायविचयं ध्यानं, तद्वदन्ति मनोषिणः ।
 अपायः कर्मणां यत्र, सोपायः स्मर्यते बुधैः ॥६॥
- ये मिथ्यादृष्टयः सर्वे, सर्वज्ञाज्ञाबहिःस्थिताः ।
 सम्यङ् मार्गाविपेतास्ते, दूरमित्यादिचिन्तनम् ॥७॥
- मिथ्यादर्शनविज्ञान, चारित्र्येभ्यश्च्युता भ्रमी ।
 कथं जीवा भवन्त्यत्रे—त्यवधारणमुत्तमम् ॥८॥
- अपायविचयो धर्म—ध्ययानमाहुर्मनीषिणः ।
 येनावाप्नोति भव्यात्मा कर्मापायं क्षणादपि ॥९॥
- सोऽहंसिद्धः प्रसिद्धात्मा, दृग्बोधविमलेश्चणः
 जन्मपङ्के चिरं खिन्नः, खण्डयमानः स्वकर्मणा ॥१०॥

मय्येव विदिते साक्षात्, विज्ञातं भुवनत्रयम् ।

यतोऽहमेव सर्वज्ञः, सर्वदर्शी निरञ्जनः ॥११॥

निर्द्वयं कर्मसंज्ञातं, प्रबलध्यानवह्निना ।

कवा स्वं शोधयिष्यामि, धातुस्थमिव काञ्चनम् ॥१२॥

यावद्यावच्च संबन्धो, मम स्याद्वाह्यवस्तुभिः ।

तावत्तावत्स्वर्यं स्वस्मिन्, स्थितिः स्वप्नेऽपि कुर्वता ॥१३॥

इत्युपायो विनिश्चेयो, मार्गाव्यवनलक्षणः ।

कर्मणां च तथापाय, उपायश्चात्मसिद्धये ॥१४॥

विपाकविचय घर्म्यध्यानमाह-

कर्मणां हि विपाकेन, फलानुभवनं प्रति ।

प्रणिधानं विपाकाख्यं, धर्मध्यानं निगद्यते ॥१५॥

रेणुवद्दज्जवस्तत्र, तिर्यगूर्ध्वमधोऽपि च ।

अनारतं भ्रमन्त्येते, निजकर्मानिलेरिताः ॥१६॥

गत्यादौ परिणामतस्तनुभृतां, प्राप्तोदयोदीरणं ।

क्लेशाश्लेषकरं सूखोत्करकरं, कर्माशुभं तच्छुभं ।

शक्त्यायुक्तमसंख्यलोकमितषट् स्थानान्वितं स्थानया,

इत्येवं विचयो विपाकविज्ञयः प्रत्यस्तदोषोच्छयः ॥१७॥

संस्थानविचयध्यानमाह-

लोकसंस्थानचिन्तायां, संस्थानविचयो महान् ।

धर्मध्यानं मतं प्राज्ञैः, कर्माण्टकविनाशनम् ॥१८॥

- अधो क्षेत्रासनकारो, मध्ये स्याज्जलरोनिमः ।
 मूढङ्गामस्ततोऽप्यूर्ध्वं, स त्रिधेति व्यवस्थितः ॥१९॥
- अस्य प्रमाणमुन्नत्या, सप्त सप्त च रज्जवः ॥
 सप्तैका पञ्च चैका च, मूलमध्यान्तविस्तरे ॥२०॥
- घनान्धिः प्रथमस्तेषां, ततोऽन्यो घनमारुतः ।
 तनुवातस्तृतीयोऽन्ते, विज्ञेया वायवः क्रमात् ॥२१॥
- उन्नाधो, भागमासाद्य, संस्थिताः सप्त भूमयः ।
 यासु नारकषण्डानां, निवासाः सन्ति भीषणाः ॥२२॥
- मध्यभागस्ततो मध्ये, तत्रास्ते जलरोनिमः ।
 यत्र द्वीपसमुद्राणां, व्यवस्था बलयाकृतिः ॥२३॥
- ततो नभसि तिष्ठन्ति, विमानानि दिवोकसां ।
 चरस्थिरविकल्पानि, ज्योतिष्काराणां यथाक्रमम् ॥२४॥
- तदूर्ध्वं सन्ति देवेश-कल्पाः सौषमपूर्वकाः ।
 ते षोडशाच्युतस्वर्ग-पर्यन्ता नभसि स्थिताः ॥२५॥
- उपर्युपरि देवेश-निवास युगलं क्रमात् ।
 अच्युतान्तं ततोऽप्यूर्ध्वं-मेकैकत्रिदशास्पदम् ॥२६॥
- समस्तोऽयमहो लोकः, केवलज्ञानगोचरः ।
 तं व्यस्तं वा समस्तं वा, स्वशक्त्या चिन्तयेद् यतिः ॥

इति त्रिगदितमुच्चै, लोकसंस्थानमित्थं,

नियतमनियतं वा, ध्यायतः शुद्धबुद्धेः ।

भवति सततयोगाद्, योगिनो निष्प्रमादं,

नियतमनतिदूरं, केवलज्ञानराज्यम् ॥२८॥

इति चिन्तयतो धर्म्यं, यत्तास्मेन्द्रियचेतसः ।

तमांति द्रवमायान्ति, द्वादशात्मोदयादिव ॥२९॥

स्फोटयत्याशु निष्कम्पो, यथा दीपो घनं तमः ॥

तथा कर्मकलङ्कौघं, मुनेर्ध्यातुं सुविश्वसम् ॥३०॥

इत्थं चतुर्विधं धर्म्यं, धर्माधारे निवृत्तते ।

येन प्राप्नोति जीवोऽयं, सिद्धिसौख्यं निरन्तरम् ॥३१॥

धर्मध्यायध्येयमाह-

सुखामृतसुधासूति, स्तद्वेदव्याघ्रलः ।

परं ब्रह्माऽहमत्रासे, तमःपाशवशीकृतः ॥३२॥

तद्धामबद्धकक्षाणां, रत्नत्रयमहीयसाम् ।

उभे कावुधे स्यातां, छावामूमी मनोरथैः ॥३३॥

द्वादशानुप्रेक्षाचिन्तनमपि संस्थानविचयधर्म्यध्यानमस्तीत्येवाह-

संस्थानं यदनित्यताऽशरणाता संतार एकाकिता,

ऽन्यत्वं चाशुचिताऽऽस्रवः सुनयतः स्यात् संवरो निर्जरा ।

लोको बोध्यतिदुर्लभत्वमपरो, धर्मस्तदित्प्रन्वितं
भेदैः स्वैतिचयोऽस्य, चिन्तनमनुप्रेक्षा स्मृतं द्वादश ॥३४॥

दशविधधर्मध्यानमाह-

अपायोपायजीवाज्ञा-विपाकाजीवहेतवः ।

विरागभवसंस्थाना, न्येतेभ्यो विचयं भवेत् ॥३५॥

अपायविचयमाह-

दुःखार्णवे भवेऽनादौ, यथेष्टचारिणो मम ।

अन्यस्य वा वपुर्वाक्य-मनोजितकुर्मणाम् ॥३६॥

विनाशः स्यात् कथं शोघ्रं, ध्यानेन तपसाऽथवा ।

इतिचिन्ताप्रबन्धो यो, ऽत्रापायविचयं हि तत् ॥३७॥

चिन्ता प्रबन्धप्रबन्धः, शुभलेश्यानुरञ्जितः ।

अपायविचयाख्यं तत्, प्रथमं धर्म्यमभीप्सितम् ॥३८॥

उपायविचयमाह-

मनोवाक्काययोगादि-प्रशस्तं मे भवेत् कथम् ।

कर्मास्त्रविविनिष्क्रान्तं, ध्यानेनाध्ययनेन वा ॥३९॥

इत्युपायोऽत्र तच्छुद्धर्थं, चिन्त्यते यो मुमुक्षुभिः ।

नानोपायैः श्रुताभ्यासं-रूपायविचयं हि तत् ॥४०॥

उपायविचयं तेषां, पुण्यानामात्मसात् क्रिया ।

उपायः स कथं मे स्यात्, इति संकल्पसन्ततिः ॥४१॥

जीवविचयधर्म्यध्यानमाह-

उपयोगमयो जीवो, मूर्तोऽमूर्तो गुणी महान् ।
 शुभाशुभविधेर्भोक्ता-भोक्षगामी च तत् क्षयात् ॥४२॥
 सूक्ष्मोऽसंख्यप्रदेशोऽत्र-पराधीनोऽनिशं भ्रमेत् ।
 इत्याद्यंगिस्वभावानां, चिन्तनं तृतीयं हि तत् ॥४३॥
 अचेतनोपकरणाः, स्वकृतोचितभोगिनः ।
 इत्यादिचेतनाध्यानं, यज्जीवविचयं हि तत् ॥४४॥
 अनादिनिधना जीवा, द्रव्यादीक्षयथाऽन्यथा ।
 असंख्येयप्रदेशास्ते, स्वोपयोगत्वलक्षणाः ॥४५॥

ब्राह्मणविचयधर्म्यध्यानमाह-

प्रमाणीकृत्य तीर्थेशान्, सर्वज्ञान् दोषदूरगान् ।
 तत् प्रणोतेषु सूक्ष्मेषु, दिश्वदृग्गोचरेषु च ॥४६॥
 लोकालोकादितत्त्वेषु, धर्मेषु मुक्तिवर्त्मसु ।
 रुचिः श्रद्धा प्रतीतिर्या, तदाज्ञाविचयं सताम् ॥४७॥
 जीवादिसप्ततत्त्वानां, जिनोक्तानां च विश्वतनम् ।
 तदाज्ञाविचयो नाम, धर्म्यध्यानमिदं मतम् ॥४८॥

विपाकविचयधर्म्यध्यानमाह-

सत्पुण्यप्रकृतीनां, गुडलण्डशर्करास्मृतंः
 समोऽत्र प्रकृतीनां च, निम्बादिसदृशोऽशुभः ॥४९॥

विपाकविचयधर्म्यं ध्यानमाह-

विपाको बहुधा दक्षं, विचिन्त्यते यत्र मानसे ।

यद्विपाकजयायोच्चै, विपाकविचयं हि तत् ॥५०॥

प्रतिक्षण इति ज्ञेयो, यः स्वकर्मफलोदयः ।

प्रतिक्षणसमुद्भूतः, चित्ररूपः शरीरिणाम् ॥५१॥

कर्मजातफलं दत्ते, विचित्रमिह देहिनाम् ।

आसाद्य नियतं नाम, द्रव्यादिकं चतुष्टयम् ॥५२॥

अजीवविचयधर्म्यं ध्यानमाह-

द्रव्याणामप्यजीवानां, धर्माधर्मादिसंज्ञिनाम् ।

स्वभावचिन्तनं धर्म्यं-मजीवविचयं मतम् ॥५३॥

धर्माधर्मनभःकाल-पुद्गलानां जिनागमे ।

अचेतनमयानां च, धर्मध्यानाय योगिनाम् ॥५४॥

अनेकगुणपर्यायैः, स्वरूपचिन्तनं हृदि ।

ध्रौव्योत्पादव्ययं तत्, अजीवविचयं परम् ॥५५॥

हेतुविचयधर्म्यं ध्यानमाह-

तर्कानुसारिणः पुंसः, स्याद्वादप्रक्रियाश्रयात् ।

सन्मार्गाश्रयणं ध्यानं, यद्हेतुविचयं हि तत् ॥५६॥

स्याद्वादनयमालम्ब्य, हेतुदृष्टान्तयुक्तिभिः ।

पूर्वापराविरोधेन, तर्कानुसारि धीधनैः ॥५७॥

सर्वलोक्ताः पदाशङ्काः, स्थाप्यन्ते यत्र भूतले ।
याथातथ्येन वित्ते वा, तद्वेतुविद्ययाभिधम् ॥५८॥

विरागविक्रयधर्म्यध्यानमाह-

शरीरमशुचिर्भोगाः, किम्पाकफलपाकिनः ।
विरागबुद्धिरित्यादि, विरागविचयं स्मृतम् ॥५९॥
सप्तधातुमधान् निन्धात्, कायादमेध्यमन्दिरात् ।

प्रतृप्तिजनकाच्छ् बभ्र-कारणाद्भोगसञ्चयात् ॥६०॥

अनन्तदुःखसम्पूर्णात्, संसाराच्चासुखच्युतात् ।
विरक्ति र्यां सतां वित्ते, विरागविचयं हि तत् ॥६१॥

भवविचयधर्म्यध्यानमाह-

प्रेत्यभावो भवोऽभीषां, चतुर्गतिषु देहिनाम् ।
दुःखात्मेत्यादिचिन्ता तु, भवादिविचयं पुनः ॥६२॥

अनन्तदुःखसंकोणो, भवोऽरादौ सुखातिगे ।
सचित्ताऽवित्तमिश्रादि-नातायोनिषु कर्मभिः ॥६३॥

भ्रमन्ति प्राणिनोऽभ्रान्तं, कर्मपाशाबृता इति ।
मबभ्रमणदुःखानु-चिन्तनं ध्यानसत्तमम् ॥ ॥६४॥

सस्थानविचयधर्म्यध्यानमाह-

लोकसंस्थानचिन्तायां, संस्थानविचयो महान् ।

धर्मध्यानं मतं प्राज्ञैः, कर्मण्टकविनाशनम्	॥६५॥
'अनन्तानन्तमाकाशं, सर्वतः स्वप्रतिष्ठितम् ।	
तन्मध्येऽयं स्थितो लोकः, श्रीमत्सर्वज्ञवर्णितः	॥६६॥
अनित्याद्या अनुप्रेक्षा, द्वादशाऽनन्तशर्मदाः ।	
वंराग्यमातरो राग-नाशिन्यो मुक्तिमातृकाः	॥६७॥
चिन्त्यते रागनाशाय, यत्र वंराग्यबुद्धये ।	
'योगिनि यौगसंसिद्धयं, संस्थानविचयं हि तत्	॥६८॥
स्थित्युत्पत्तिव्ययोपेतैः, पदार्थेऽचेतनेतरैः ।	
सम्पूर्णोऽनादिसंसिद्धः, कर्तृव्यापारवर्जितः	॥६९॥
अधोवेत्रासनाकारो, मध्ये स्याज्भ्रूलरीनिभः ।	
मृदङ्गामस्ततोऽप्यूर्ध्वं, सन्निभेति द्यवस्थितः	॥७०॥
एतद्दशविधं धर्म-ध्यानशुक्लनिबन्धनम् ।	
ध्यातव्यं ध्यानिर्मित्यं, विद्वधेऽस्करं परम्	॥७१॥
अथचतुर्धधर्मध्यानमाह-	
पिण्डस्थं च पदस्थं च, स्वरूपस्थं रूपवर्जितम् ।	
चतुर्धा ध्यानमास्तातं, मध्यराजोवमास्तरैः	॥७२॥
पदस्थं मन्त्रवाक्यस्थं, पिण्डस्थं स्वात्मचिन्तनम् ।	
रूपस्थं सर्वचित्रूपं, रूपातीतं निरञ्जनम्	॥७३॥

पिण्डस्थध्यानमाह-

ध्यातुः पिण्डे स्थितश्चैव, ध्येयोऽर्था ध्यायते यतः ।

ध्येयं पिण्डस्थमित्याहु-रतएव च केचन ॥७४॥

धातुपिण्डे स्थितेश्चैव, ध्येयोऽर्था ध्यायते यतः ।

ध्येयपिण्डस्थमित्याहु-रतएव च केचन ॥७५॥

इतिपाठान्तरम्-

सप्तधातुविनिर्मुक्तं, पूर्णचन्द्रामलत्विष्टम् ।

सर्वज्ञकल्पमात्मानं, यतः स्मरति संयमी ॥७६॥

पिण्डस्थं पञ्च विज्ञेया, धारणा वीरवर्णिता ।

संयमी यास्वसंमूढो, जन्मपाशान् निकृन्तति ॥७७॥

इत्थं यत्रानवद्यं स्मरति नवसुधा, साद्रचन्द्रांशुगौरं,

श्रीमत् सर्वज्ञकल्पं, कनकगिरितटे वीतविश्वप्रपञ्चं ।

आत्मानं विश्वरूपं त्रिदशगुरुगणै रप्यच्चिन्त्यप्रभावं,

तत् पिण्डस्थं प्रणीतं जिनसमयमहा-भोविपारं प्रयातः ॥

अथपदस्थध्यानमाह-

पदान्यालम्ब्य पुष्पानि, योगिनिर्यद्विधीयते ।

तत्पदस्थं मतं ध्यानं, विचित्रनयपारमैः ॥७९॥

श्रुतसिन्धुसमुद्भूत-मन्यद्वा पदमक्षरं ।

तत्सर्वं मुनिभि र्ध्येयं, स्यात् पदस्थप्रसिद्धये ॥८०॥

ध्यायेद् वा वाङ्मयं ज्योति, गुरूपञ्चकवाचकं ।	
एतद्वि सर्वविद्याना-मधिष्ठानमनश्वरम्	॥८०॥
तपःश्रुतविहीनोऽपि, तद्ध्ययानाविद्धमनसः ।	
न जातु तमसां स्रष्टा, तत्तत्स्वरश्चिदीश्वरीः	॥८१॥
स्मर दुःखानलज्ज्वला-प्रशान्तेर्नवनोरवम् ।	
प्रणवं वाङ्मयज्ञान-प्रदीपं पुण्यसासनम्	॥८३॥
गुरूपञ्चनमस्कार-सकारं मन्त्रमूर्जितम् ।	
विचिन्तयेज् जगज्जन्तु-पवित्रीकरणक्षमम्	॥८४॥
स्मर मन्त्रपवाधीशं, मुक्तिमार्गप्रदीपकं ।	
नामिपङ्कजसंलीन-मवर्णं विश्वतो मुखम्	॥८५॥
सिवर्णं मस्तकाम्भोजे, साकारं मुखपङ्कजे ।	
आकारं कण्ठकञ्जस्थं, स्मरोकारं हृदि स्थितम्	॥८६॥
ध्रियमात्यन्तिकीं प्राप्ता, योगिनो येऽत्र केचन ।	
अमुमेव महामन्त्रं, ते समाराध्य केवलम्	॥८७॥
अनेनैव विद्युद्यन्ति, जन्तवः पापपङ्कताः ।	
प्रनेनैव विमुच्यन्ते, भवकलेशात्मनीषिणः	॥८८॥
प्रसाधेव जगत्यस्मिन्, भव्यव्यसनदानधरः ।	
प्रभुं विहाय स्रस्वानां, नान्यः कश्चित्कृपापरः	॥८९॥

शतमष्टोत्तरं चाख्य, त्रिभुङ्ग्या चिन्तयन् मुनिः ।
 भुञ्जानोऽपि चतुर्थस्य, प्रकृतोपश्रितिकसं पठन् ॥९६॥
 मन्त्रः प्रणवसूत्रोऽयं, निःशेषाभीष्टसिद्धिदः ।
 ऐहिकानेककामार्थं, मुक्त्यर्थं प्रणवप्रभुतः ॥९७॥
 मङ्गलशरणोत्तम—पदनिकुरन्तं धस्तु संयमी स्मरति ।
 श्रविकलमेक्याद्विद्या, स चापन्नगंधियं श्रवति ॥९८॥
 स्मर पञ्चपदोद्गूढां, महाविद्यां जगन्नुत्तमां ।
 गुरुपञ्चकनामोत्थां, षोडशक्षरदाजिताम् ॥९९॥
 “ग्रहंतिद्वात्रार्योपाध्यायतर्बसाबुभ्यो नमः”

अथ रूपस्थध्यानमाह—

देवं देवसभासीनं, पञ्चकल्याणनायकं ।
 चतुस्त्रिंशद्गुणोपेतं, प्रातिहार्योपशोभितम् ॥१०॥
 निरञ्जनं जिनाधीशं, परमं रमयाश्रितं ।
 अच्युतं अच्युतबोधीष—ममवं नवसूद्गुदस्य ॥११॥
 सर्वसंस्तुत्यमस्तुःस्यं, सर्वेश्वरमनीश्वरस्य ।
 सर्वाराध्यमकाराध्यं, सर्वार्थमनाश्रयस्य ॥१२॥
 नीरूपं रूपिताशेष—ममशब्दं शब्दनिष्ठितं ।
 क्लृप्तं योगसंस्पर्शं—ममशब्दं सरसशामस्य ॥१३॥

गुरोः सुरमितात्मान-मगन्धगुणसङ्गमम् ।

व्यतीतेन्द्रियसम्बन्ध-मिन्द्रियार्थावभासकम् ॥५॥

भुवमानन्दसद्याना-मम्भस्तृष्णा त्वाधिषास् ।

पबलं दोषरेणूना-मग्निमेनोऽवनीरुहाम् ॥६॥

यजमानं सवर्णानां, व्योमालेपादिसम्पदाम् ।

भानुं मध्यारविन्दानां, चन्द्रं मोक्षामृतधियाम् ॥७॥

सुप्तदीपनिर्वाणोऽप्राकृते वा त्वयि स्फुटं ।

सुप्तदीपनिर्वाणं, प्राकृतं स्याज्जगत्त्रयम् ॥८॥

सुप्तनिर्वाणं वैशेषिकाणां, ज्ञानाद्यभावाभ्युपगमात् ।

सुप्तनिर्वाणं सांख्यानां, चित्तमात्राभ्युपगमात्

दीपनिर्वाणं बौद्धानां, निरन्वयविनाशाभ्युपगमात्,

त्रयीमार्गं त्रयीरूपं, त्रयीमुक्तं त्रयीर्पति ।

त्रयीव्याप्तं त्रयीतत्त्वं, त्रयीचूडामणिस्थितं ॥९॥

रत्नत्रयं मार्गं यस्य स त्रयीमार्गस्तं त्रयीमार्गम् ।

रत्नत्रयरूपं, अथवा सत्ताबुल्लवैतन्यरूपम्, रागद्वेषमोहरहितं, अथवा

जातिजराभरणमुक्तं, जगत्त्रयपतिम्, कालत्रयव्याप्तम् । उत्प्राद्व्यय

घ्नोव्यमेव तत्त्वं यस्य । लोकत्रये चूडामणिवत् स्थितं

जगतां कौमुदीचन्द्रं, कामकल्पावनीरुहम् ।

गुणचिन्तामणिक्षेत्रं, कल्याणागमनाकरम् ॥१०॥

प्रणिधानप्रदीपेषु, साक्षादिव चकासतम् ।

ध्यायेज् जगत्त्रयार्चाऽहं—महत्तं सर्वतोमुखम् ॥११॥

रूपस्थध्यानफलमाह—

परापरपरं देव—मेवं चिन्तयती यतेः ।

भवन्त्यतोन्द्रियास्ते ते, भावा लोकोत्तरधियः, ॥१२॥

आहुस्तस्मात् परं ब्रह्म, तस्मादेवं पदं करे ।

इमास्तस्माद्व्यतनाप्या, इचक्राङ्गाः क्षितिपश्रियः ॥१३॥

रूपातीध्यानमाह—

अथ रूपे स्थिरीभूत—चित्तः प्रक्षीणविभ्रमः ।

अमूर्तमजमव्यवत्तं, ध्यातुं प्रक्रमते ततः ॥१४॥

चिदानन्दमयं शुद्ध—ममूर्त्तं परमाक्षरं ।

स्मरेद् यत्रात्मनाऽऽत्मानं तद्रूपातीतमिष्यते ॥१५॥

व्योमाकारमनाकारं, निष्यन्नं शान्तमच्युतं ।

चरमाङ्गात् कियन्त्यूनं, स्वप्रदेशे धनैः स्थितम् ॥१६॥

लोकाग्रशिखरासीनं, शिवीभूतमनामयम् ।

पुरुषाकारमापन्न—मत्यमूर्त्तं च चिन्तयेत् ॥१७॥

निष्कलः परमात्माऽहं, लोकालोकावभासकः ।

विश्वव्यापी स्वभावस्थो, विकारपरिवर्जितः ॥१८॥

इतिविगतविकल्पं—क्षीणरागादिदोषं,
 विदितसकलवेद्यं—त्यक्तविश्वप्रपञ्चम् ।
 शिवमजमनवद्यं—विश्वलोकैकनाथं,
 परमपुरुषमुच्चै—र्माविशुद्धया भजस्व ॥१५॥

रूपातीतध्यानफलमाह—

स्फोटत्याशु निष्कम्पो, यथा दीपो घनं तपः ।
 तथा कर्मकलङ्कोघं, मुने ध्यानं सुनिश्चलम् ॥१६॥

अथ शुक्लध्यानमाह

अथ धर्म्यमतिक्रान्तः, शुद्धिं चात्यन्तिकीं श्रितः ।
 ध्यातुमारभते वीरः, शुक्लमत्यन्तनिर्मलम् ॥१॥
 कषायमलविश्लेषात्, प्रशमाद्वा प्रसूयते ।
 यतः पुंसामतस्तज्ज्ञः, शुक्लमुषतं निरुक्तिकम् ॥२॥
 आदिसंहननोपतः, पूर्वज्ञः पुण्यचेष्टितः ।
 चतुर्विधमपि ध्यानं, स शुक्लं ध्यातुमर्हति ॥३॥
 आद्यसंहननोपेता, निर्वेदपदवीं श्रिताः ।
 कुर्वन्ति निश्चलं चेतः, शुक्लध्यानक्षमं नराः ॥४॥

शुक्लध्यानध्यातृलक्षणमाह—

संविग्नः संवृतो वीरः, स्थिरात्मा निर्मलाशयः ।
 सर्वावस्थासु सर्वत्र, सर्वदा ध्यातुमर्हति ॥५॥

प्रथक्त्ववितर्कवीचारशुक्लध्यानमाह-

“सविकर्कं सविचारं, सपृथक्त्वं च कीर्तितम्”

पृथक्त्वं तत्र नानात्वं, वितर्कः श्रुतमुच्यते ॥६॥

अर्थव्यञ्जनयोगानां, वीचारः संक्रमः स्मृतः ।

श्रुतस्कन्धमहासिन्धु-मवगाह्य महासुनिः ।

ध्यायेत् पृथक्त्ववितर्क-वीचारं ध्यानमग्रिमम् ॥७॥

त्रियोगी पूर्वविद् यः स्या-द्विहं ध्यायत्यसौ मुनिः ।

सवितर्कं सविचारं, सपृथक्त्वमतो मतम् ॥८॥

अस्याबिन्ध्यप्रभावस्य, सामर्थ्यात् स प्रशान्तधीः ।

मोहमुन्मूलयत्येव, शमयत्यथवा क्षणो ॥९॥

विचारलक्षणमाह-

अर्थादर्थान्तरापत्ति-रर्थसंक्रान्तिरिष्यते ।

ज्ञेया व्यञ्जनसंक्रान्ति, व्यञ्जनाद् व्यञ्जने स्थितिः ॥

स्यावियं योगसंक्रान्ति, योगाद् योगान्तरे गतिः ।

विशुद्धध्यानसामर्थ्यात्, क्षीणमोहस्य योगिनः ॥११॥

एकत्ववितर्कवीचारशुक्लध्यानमाह-

पृथक्त्वे तु यदा ध्यानी, भवत्यमलमानसः ।

तद्वैकत्वस्य योग्यः स्या-दाविभूतस्त्वविक्रमः ॥१२॥

- सवितर्कमविचारमेकत्वपदसाञ्छितं ।
कीर्तितं मुनिभिः शुक्लं, द्वितीयमतिनिर्मलम् ॥१३॥
अविचारो वितर्कस्य, यत्रैकत्वेन संस्थितः ।
सवितर्कमविचारं, तदेकरत्वं विदुर्बुधाः ॥१४॥
द्रव्यं चैकमणु चैकं, पर्यायं चैकमभ्रमः ।
खिन्तयत्येकयोगेन, यत्रैकत्वं तदुच्यते ॥१५॥
ज्ञेयं प्रक्षीणमोहस्य, पूर्वज्ञस्याऽमितद्युतेः ।
सवितर्कमिदं ध्यान-मेकत्वमतिनिश्चलम् ॥१६॥
दृग्बोधरोधकद्वन्द्वं, मोहविघ्नस्य वा परं ।
स क्षिणोति क्षणादेव, शुक्लघ्नमध्वज्जात्रिणा ॥१७॥
तदा स भगवान् देवः, सर्वज्ञः सर्वदोदितः ।
अनन्तसुखधीयादि-भूतेः, स्यादग्रिमं पदम् ॥१८॥
तदारहत्वं परिप्राप्य, स देवः सर्वगः शिवः ।
जायतेऽखिलकर्मोघ-जरामरणवर्जितः ॥१९॥
कल्याणविभवं श्रीमान्, सर्वाम्बुदयसूचकं ।
समासाद्य जगद्वन्द्यं, त्रैलोक्याधिपतिर्भवेत् ॥२०॥
अथसूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपाति-ध्यानमाह-
सर्वज्ञःक्षीणकर्माऽसौ, केवलज्ञानभास्करः ।
अन्तर्मुहूर्तशेषायु, स्तृतीयं ध्यानमहंति ॥२१॥

षष्मासायुषि शोके, संवृत्ता ये जिनाः प्रकर्षेण ।
 ते यस्ति समुद्रातं, शेषा माण्याः समुद्रात्ते ।
 यवायुरधिकानि स्युः, कर्माणि चरमेष्टिमाः ।
 समुद्रातविधिं साक्षात्, प्राप्तेवशरभते तथा ।
 अनन्तवीर्यप्रवितप्रभाधो, ह्यहं कपाहं प्रतरं विवर्तते ।
 स लोकमेन समयंश्चतुभिः, द्विदोषमापूहति कमेण ।
 लोकपूरणमासाद्य, करोति ध्यानधीर्बतः ।
 आयुःसमानि कर्माणि, भुक्तिमानोव तत्पायो ।
 ततः क्रमेण तेनैव, स पश्चाद् विनिवर्तते ।
 लोकपूरणतः श्रीमान्, चतुभिः समयैः पुनः ।
 काययोगे स्थितिं कृत्वा, वादरेऽचिन्यचेष्टितः ।
 सूक्ष्मीकरोति वाक्चित्त, ध्यानयुग्मं स वादरेण ।
 काययोगं ततस्त्वक्त्वा, स्थितिवासाद्य तद्दृष्टे ।
 स सूक्ष्मीकुरते पश्चात् काययोगं वा वादरेण ।
 काययोगे ततः सूक्ष्मे, स्थितिं कृत्वा पुनः कश्चात् ।
 योगद्वयं निगूहति सद्यो, वाक्चित्तसंज्ञकम् ।
 सूक्ष्मक्रियं ततो ध्यातं, स साक्षात् ध्यातुमर्हति ।
 सूक्ष्मककाययोगस्य, स्तुतीयं वदतिः पश्यते ।

तस्मिन्नेव क्षणे सप्तमः—वसिर्भवति निर्बलः ।
 तमुच्छिन्नक्रियं ध्यान—मयोक्तिपरमेष्ठिनः ॥३२५॥
 हासति विलीयन्ते, कर्मप्रसूतवी दुर्त ।
 उपस्थे वेवदेवः, युक्तिपीप्रसिद्धकाः ॥३२६॥
 विलसं वीतरागस्थ, पुनर्वाप्ति प्रयोक्त ।
 वरुणै समपि संघः, सर्वेक्षी वा व्यवस्थितः ॥३२७॥
 तमुच्छिन्नक्रियावतुर्बहुफलध्यानमाह—
 प्राविभूतयथास्थिति—वरुणोऽन्तर्धीर्वाद् ।
 परां शुद्धिं परिप्राप्ते, वृष्टेर्बोवस्व चरसनः ॥३२८॥
 प्रयोषी त्यक्तयोग्यवन्तु, केवलोत्पन्ननिर्दुःतः ।
 साधितात्मस्वच्छासक्त, वरुणोऽपि वरं प्रभुः ॥३२९॥
 तमुच्छिन्नक्रियावतुर्बहुफलध्यानमाह—
 त स्वभावाद् वरुणोऽन्तर्धीर्वाद्, युद्धात्मना वीतरागवः ॥३३०॥
 कर्मदात्मविध्वंस्य—दुष्कर्मजन्मसाधवतः ।
 क्षणेनेव प्रसूतमा, वरुणोऽपि वरुणोऽपि ॥३३१॥
 तवच्छी निर्मलः क्षणी, विष्कलद्वेषे निरामयः ।
 निष्क्रियो निष्कलः, शुद्धो, निष्कल्पोऽतिनिर्बलः ॥३३२॥
 सिद्धत्वा सुप्रसिद्धत्वा, निष्कलत्वा निरञ्जनाः ॥

अनन्तवीर्यतापम्बः, निस्त्राकदाभिमन्वितः	॥४९॥
वाक्यचरंतीतिमाहात्म्य-धर्मः। तत्रागच्छेत्तुः ।	
सिद्धात्मनां गुणधामं, सर्वज्ञानधोचरम्	॥४०॥
शक्यते न यथा ज्ञातुं, पर्यन्तं ध्यौककालयोः ।	
तथा स्वभावजातानां, गुणानां परमैष्टिनः	॥४१॥
सर्वाङ्गीणं विषं यद्वत्, मन्त्रसप्तत्वा प्रकृष्यते ।	
तद्वत् कर्माविषं कृत्स्नं, ध्यानशक्यत्वाऽप्यस्यते	॥४२॥
यत्र त्रियोगिनामाद्यं, द्वितीयं त्वेकयोगिनां ।	
तृतीयं तनुयोगानां, स्यात्सुरीयमयीगिनाम्	॥४३॥
छद्यस्वयोगिनामाद्ये, द्वे तु सुपदैः प्रकीर्तिते ।	
द्वे त्वस्ये क्षीणदोषाणां, केवसमानप्रभुषुषम्	॥४४॥
योद्येस्यस्यन्तरं प्रोषतं, तयोऽन्तःप्रभुषुषम् ।	
विधेयं परया भक्त्याऽऽस्तास्वरिहानये मुनिः	॥४५॥
एतद् द्वादशधा प्रोषतं, सन्धयेन सद्यः ततः ।	
सर्वयत्नेन मुक्त्यर्थं-माचरन्तु तपोधनाः	॥४६॥
गता यान्ति च यास्वप्ति, मुक्तिं येषु मुक्तुषुषम् ।	
कर्षरीन् केवलं हृत्वा, तपोधिनो न चान्यथा	॥४७॥
चिन्तामविस्तवः मुनी, वैशुः काममुषा ततः ।	
तिलकोऽस्ति तपो नद्य, स्तनी चामविशुषम्	॥४८॥

अन्नमृत्तिमिरोच्छेदि, जायते, वीपक स्तपः ।	
पितेव सर्वावस्थासु, करोति नृहितं तपः ।	॥४९॥
विभीमविषयाम्बोधे, स्तपो निस्तारणे प्लवः ।	
तप उत्सारकं ज्ञेयं, विभीमविषयावटात् ॥	
इन्द्रियार्थमहातृष्णा, च्छेदकं सलिलं तपः ।	
दुर्गतीनामगम्यानां, त्रिषेधे परिघस्तपः	॥५१॥
मनःकायासुखव्याघ्र-त्रस्तानां शरणं तपः ।	
कल्मषारणामशेषाणां, तीर्थं प्रक्षालने तपः	॥५२॥
तपः संसारकान्तारे, नष्टानां देशकं यतः ।	
वीर्यं भवपथे जप्तो, स्तपः सम्बलकायते	॥५३॥
श्रेयसासाकरो ज्ञेयं, भयेभ्यो रक्षकं तपः ।	
सोपानमारुह्युणा-मन्त्रार्थं लिखितमिदम्	॥५४॥
तन्नास्ति भुवने वस्तु, तपसा यन्न लभ्यते ।	
तपसा बह्यते कर्म, बन्धिनेव तृणोत्करः	॥५५॥

ॐ ह्रीं उत्तमतपोधर्माङ्गाय नमः

कामेन्द्रियदमं सारं, तपः सारं कर्मादिनाशनं ।

पूजया परया नक्त्या, पूजयामि तवाप्तये ॥५६॥

ॐ ह्रीं परमब्रह्मणे उत्तमतपो धर्माङ्गाय नमः

सर्वं निर्वापामीति इवाहा

उत्तमत्यागधर्मः

मङ्गलाचरणम्

अदृष्टपर्यन्तसुखप्रदायिने,
 विमूढसत्त्वाप्रतिबोधहेतवे
 अजन्मने जन्मनिबन्धनच्छिद्ये,
 निरावृत्तिज्ञातमयाय ते नमः ॥१॥
 हरति जननदुःखं मुक्तिसौरभं विधत्ते,
 रक्षयति शुभबुद्धिं पापबुद्धिं धुनीते ।
 अवाति सकलजन्तून् कर्मशत्रून् निहन्ति,
 प्रशमयति मनो यस्तं बुधा धर्ममाहुः ॥२॥

वाद्याभ्यन्तरपरिग्रहत्यजन त्यागः, ज्ञानसंयमशीचोपकरणदानं
 त्यागः । आत्माऽहितकृतविषयकषायाणां त्यजनं त्यागः । रागद्वेष
 कामक्रौधादिविकारभावानां त्यजन त्यागः, आत्मव्यतिरिक्तबाह्य
 पदार्थेषु दृष्टानिष्टकल्पनात्यजन त्यागः । निजशुद्धात्मपरिग्रहं कृत्वा ।
 बाद्याभ्यन्तरपरिग्रहनिवृत्तिस्त्यागः त्रिविधपात्रेभ्यश्चतुर्बिबाहारदानं
 त्यागः । ऐहिकामुत्रिकफलार्थमर्थव्ययस्त्यागः ।

“आत्मवित्तानुसारेण, त्यागः कार्यो विवेकिना”

सौऽपि दातृपात्रदानफलभेदेन चतुर्विधो भवति ।

तत्र प्रथमं दातृलक्षणमाह-

सप्तगुणसंयुतः सम्यग्दृष्टिर्नवविषयुष्योपाज्जनं कृत् सद्वर्तमानत्परो
दाता ज्ञेयः । यत् सकलगुणगणनिधिभ्यः सत्पात्रेभ्यो भक्तिपूर्वकं
नव पुण्यार्जनं कृत्वा स्वपरानुग्रहार्थं दानं दीयते स त्यागः प्रोक्तः ।

त्यागो भोगो विनाशश्च, विभवस्य त्रयीगतिः ।

द्वे यस्याद्ये न विद्येते, नाशस्तस्यावशिष्यते ॥३॥

त्याग एव गुणः श्लाघ्यः, किमन्यैर्गुणशालिभिः ।

त्यागाज् जगति पूज्यन्ते, पशुपाशाणपादपाः ॥४॥

त्यागो हि परमो धर्मः, स्त्याग एव परं तपः ।

त्यागाद् इह यशोलाभः, परत्राम्बुवयो महात् ॥५॥

शक्त्या दोषैकमूलत्वान्, निवृत्तिरूपधेः सदा ।

त्यागो ज्ञानादिदानं वा, सेव्यः सर्वगुणाग्रणी ॥६॥

“सुखं सकलसंन्यासो दुःखं तस्य विपर्ययः”

द्रव्यानुसारेण बधति दानं, पात्रेषु शीलस्वियतमानवेषु ।

यो भ्रातृतो जैनधत्तानुरागी, स त्यागधर्मः कथितो जिनेन्द्रैः ॥

जो धयदि मिट्टमोज्जं, उषयत्तं रायदोससंजयकं ।

वसदिममत्तहेदुं, चायगुणो सो हवे तस्त ॥६॥

जिह्वेगतियं भावइ, मोहं चइऊण सव्यदध्वेषु ।

जो तस्स हवे चागो इदि, मस्सिबं जिणवरिदेहि ॥९॥

परिग्रहपरित्यागः दानं, श्रुतदयोद्धमवं ।

धर्महेतो विधातव्यं, धर्मदं च गुणाकरम् ॥१०॥

त्यज्यते रज्यमानेन, राज्येनाऽन्येन वा जनः ।

भज्यते त्यज्यमानेन, तत्यागोऽस्तु विवेकिनां ॥११॥

कः पूरयति दूष्पूर-माशागर्तं चिरादहो ।

चित्रं यत्क्षरामात्रेण, त्यागेनैकेन पूर्यते ॥१२॥

दातृप्रशसामाह-

दातृयाचकयो भेदः कराम्यामेव वशितः ।

अथिनस्तिष्ठतोऽवस्तात् स दातुरुपरिस्थितः ॥१३॥

त्यागमहिमानमाह-

आज्ञाऽमिमानमुत्सृज्य, मौनमास्थितवानयं ।

प्राप्नोति परमामाज्ञां, सुरासुरशिरोघृताम् ॥१४॥

स्वं स्वाभ्यर्त्तं ह्येकं त्यक्त्वा, परमस्वामिनां चिनां ।

सेवित्वा सेवनीयत्व-मेध्यस्येष जगज्जनेः ॥१५॥

स्वं स्वापसेषुचित्तं, त्यक्त्वा निर्ममतामितः ।

स्वयं निर्विकिरम्बेत्स्व, सेव्यते द्वारि दूरतः ॥१६॥

- स्वगुणोत्कीर्तनं त्यक्त्वा, त्यक्तकामो महात्तपाः ।
 स्तुतिनिन्दासभो भूयः, कीर्त्यते भुवनेश्वरः ॥१७॥
- वन्दित्वा वन्द्यमर्हंतं यतोऽनुष्ठितवांस्तपः ।
 ततोऽयं वन्द्यते वन्द्यंरनिन्द्यगुणसन्निधिः ॥१८॥
- त्यक्तकामसुखो भूत्वा, तपस्याऽस्थाच्चिरं यतः ।
 ततोऽयं सुखसाद् भूत्वा, परमानन्दधुं भजेत् ॥१९॥
- तपोऽयमनुपानत्कः, पादचारी विवाहनः ।
 कृतवान् पद्मगर्भेषु चरणन्यासमर्हति ॥२०॥
- किमत्र बहुनोक्तेन, यद्यदिष्टं यथाविधं ।
 त्यजेद् मुनिरसंकल्पस्तत्तत् सूतेऽस्य तत्तपः ॥२१॥
- उत्पादिता स्वयमियं यदि तत् तन्नृजा,
 तातेन वा यदि तदा भगिनी ह्यनु श्रीः ।
 यद्यन्यसङ्गमवती च ततः परस्त्री,
 तत्यागबद्धमनसः सुधियस्ततोऽमी ॥२२॥
- धनानि जीवितं चैव, परार्थे प्राज्ञ उतसृजेत् ।
 सन्निमित्ते वरं त्यागो, विनाशे नियते सति ॥२३॥
- यादृशस्तादृशो वाऽपि, पुमांस्स्यागाद् महामुनिः ।
 कल्याणशोः प्रकल्पकं, दिवस्तामजिदिवाक्यते ॥२४॥

उदारदानी पुरुषः कीर्त्या विधुरिव दिशां मण्डलं श्वेतयते, वृह-
स्पतोव वाग्मी जायते, पूर्षेव प्रतापनिलयः स्यान्, नीत्यां शुक्राचा-
यसदृशो भवति ।

दानस्य पञ्चाधिकारान् प्राह-

पात्रं दाता दानविधि, दैयं दानफलं तथा ।

अधिकारा भवन्त्येते, दाने षड्छ यथाक्रमम् ॥२५॥

सत्पात्र त्रिविधं भवति सर्वसङ्गविनिमुक्तान् गुणसम्पदा समन्वि-
तान्, रत्नत्रयविभूषितान्, सर्वप्राणिहितोद्यमान् भयजीवबोधकान्
पापभीरून् इन्द्रियमनोगर्जसिंहान् महाधैर्यवतः संख्यातीतगुणसमुद्भान्
वृणहेमशत्रुमित्रसमभावान् सर्वासङ्गमललिप्तान् संतारसागरसंतार-
कान् मुनीन्द्रान् उत्तमपात्रान् विद्धि ।

यतिः स्यादुत्तमं पात्रं, मध्यमं श्रावकोऽधमम् ।

सुदृष्टिस्तद्विशिष्टत्वं, विशिष्टगुणयोमतः ॥२६॥

आग्रहो हि शमे येषां, विग्रहं कर्मसत्रुभिः ।

विषयेषु निरासङ्गा, स्ते पात्रं यतिसत्तमाः ॥२७॥

निःसङ्गिनोऽपि वृत्ताढ्या, निःस्नेहा सुश्रुतिप्रियाः ।

अभूषाऽपि तपोभूषा, स्ते पात्रं योगिनः सदा ॥२८॥

परीषहजये सक्ताः सक्ताः कर्मपरिक्षये ।

ज्ञानध्यानतपःसक्ता, स्ते पात्रं दातुस्तमम् ॥२९॥

अथ मध्यमपात्रलक्षणमाह-

साणुव्रताः शुद्धदृशोऽकषायिणः,

स्वस्त्रीप्रहृष्टाः सदयाः शुभाशयाः ।

साधुप्रिया जैनजनोपकारिणः,

ते साधुभि मध्यमपात्रमीरितम् ॥३०॥

धर्मवर्धयति क्षमां रचयति, क्रोधं विवादं नृणां,

शक्त्या वा वचसा नयेन मृदुना, यः स्तम्भयत्यन्वहं ।

धर्मं च्छिद्रमुपावृणोति सकलं, संघं मुदा रक्षति,

पात्रं मध्यममाहुस्तमजनास्तं मर्त्यमुद्यद्दृशम् ॥३१॥

सन्तुष्टो यः स्वदारेषु, पञ्चाणुव्रतपालकः ।

सम्यग्दृष्टिर्गुरोः शक्तः, स पात्रं मध्यमं भवेत् ॥३२॥

जिनभुनिपदाब्जभृङ्गाः, मुनिवचनसुधाम्बुपानसन्तुष्टाः ।

जैनानुकूलव्रतास्ते पात्रं मध्यमं ब्रुवन्त्यार्याः ॥३३॥

पुनर्ये सम्यग्दृष्टयो व्रतोपेताः दानपूजापरायणाः सदाचारास्तान्
मध्यमपात्रान् जानीहि ।

जघन्यपात्रमाह-

व्रतहीनान् सम्यग्दृष्टीन् जिनादिपञ्चपरमेष्ठिभक्तितत्परान् जिन

शासनप्रभावकान् सधर्मिवत्सलान् जघन्यपात्रान् अब्रूहि ।

पञ्चविधपात्रलक्षणमाह-

उत्कृष्टपात्रमनगारमणुवनाढ्यं,

७ मध्यं व्रतेन रहितं सुहृदां अधन्यम् ।

निर्दर्शनं व्रतनिकाययुतं कुपात्रं.

युगमोज्जितं नरमपात्रमिदं तु विद्धिः ॥३४॥

पात्रभेदान प्राह-

समयो साधकः साधुः, सूरिः समयदीपकः ।

तत्पुनः पञ्चधा पात्र-मामनन्ति मनीषिणः ॥

गृहस्थो वा यति र्वपि, जैनं समयमास्थितः ।

८) यथाकालमनुप्राप्तः पूजनीयः सुदृष्टिभिः ॥३५॥

ज्योतिर्मन्त्रनिमित्तज्ञः, सुप्रज्ञः कार्यकर्मसु ।

मान्यः समयिमिः सम्यक्, परोक्षार्थसमर्थधीः ॥३६॥

दीक्षायात्राप्रतिष्ठाद्याः, क्रियास्तद्विरहे कुतः ।

तदर्थं परपृच्छायां, कथं च समयोन्नतिः ॥३७॥

मूलोत्तरगुणश्लाघ्यं, स्तपोभि निष्ठितस्थितिः ।

साधुः साधु भवेत् पूज्यः, पुण्योपार्जनपण्डितः ॥३८॥

ज्ञानकाण्डे क्रियाकाण्डे, चातुर्वर्ण्यपुरःसरः ।

सूरिर्देव इवाराध्यः, संसाराग्निशतरण्डकः ॥३९॥

लोकवित्त्वकवित्त्वमद्यै, वरिष्ठशाम्भित्त्वकौशलैः ।

मार्गत्रभावनोद्युक्तः, सन्तः पूज्यः विशेषतः ॥४०॥

कार्यपात्रलक्षणमाह-

प्रगल्भभ्रूया वरकार्यकोविदा ।
 प्रयोजिताः स्वाम्यनुकूलवर्तिनः ।
 महत्सु कार्येष्वनुयायिनो नराः ।
 तान् कार्यपात्रं प्रवदन्ति साधवः ॥४१॥
 विचित्रभावं नयहेतुदर्शनैः,
 सुधर्ममार्गं प्रतिपादयति ये ।
 मातेव शिक्षामनुबन्धकारिणः,
 तान् कार्यपात्रं प्रवदन्ति साधवः ॥४२॥

कामपात्रलक्षणमाह-

भोगपात्रं तु दारादि-संसारसुखदायकं ।
 तस्य देयं सुभूषादि, स्वशश्वत्या धर्महेतवे ॥४३॥
 यदि न दीयते तस्य, करोति न वचस्तदा ।
 पूजादानादिकं नैव, कार्यं हि घटते गृहे ॥४४॥

दातृलक्षणमाह-

पञ्चसूनापरः पापं, गृहस्थ. सञ्चिनोति यत् ।
 तदपि क्षालयत्येव, मुनिदानविधानतः ॥४५॥
 खण्डनी पेषणी चुल्ली, उदकुम्भः प्रसार्जनी ।
 पञ्चसूना गृहस्थस्य, तेन मोक्षं न गच्छति ॥४६॥

आहारनिषिद्धगृहदातृलक्षणमाह-

- अभक्तानां कदयारिणा- मन्नतानां च सद्यसु
 न भुञ्जीत तथा साधु, दैन्यकारुण्यकारिणां ॥४६॥
 शिल्पिकारक वाक्पण्य-संभली पतिताविषु ।
 देहस्थिति न कुर्वीत, लिङ्गलिङ्गोपजीविषु ॥४७॥
 गायकस्य तलारस्य, नीचकर्मोपजीविनः ।
 मालिकस्य विलिङ्गस्य, वेद्याधारतैलिकस्य च ॥४८॥
 दीनस्य सूतिकायाश्च, छिपकस्य विशेषतः ।
 मद्यविक्रियिणी मद्य-पानसंसर्गिणाश्च न । ॥४९॥
 क्रियते भोजनं गेहे, यतिना भोक्तुमिच्छुना ।
 एवमादिकमप्यग्रचिन्तनीयं स्वचेतसा ॥५०॥

माधुदानकाले त्याज्यकार्यमाह-

शाठ्यं गर्भमज्ज्ञानं, पारिप्लवमसंयमं ।

वाक्पाहव्यं विशेषेण, वर्जयेत् भोजनक्षणे ॥५१॥

दानस्य पञ्च भूषणानि प्राह-

आनन्दाश्रूणि रोमाणि, बहुमानं प्रियं वचः ।

पश्चाद् दानानुमोदं च, दाने पञ्चैव भूषणानि ॥५२॥

दानस्य पञ्च भूषणानि प्राह-

अनादरो विलम्बं च, विमुखं विप्रियं वचः ।

पश्चात्तापोऽनुतपश्च, दाने पञ्चैव दूषणम् ॥५२॥

दातृप्रशंसामाह-

तूर्यमंशं परो दत्तो, षष्ठं वा स्वस्य मध्यमः ।

जवन्धो दशमं प्रशंसि, कर्तव्यञ्चेति त्रिभोक्तिः ॥५३॥

यो दत्ते बहु तूर्याशाद्, दानसौष्टः स उच्यते ।

दशमांशावपि स्वल्पं यो, दत्ते सोऽल्पदः स्मृतः ॥५४॥

परलोकधिया कश्चित्, कश्चिर्देहिकचेतसा ।

श्रीचित्त्यमनसा कश्चिद्, सतां वित्तध्ययस्त्रिधाः ॥५५॥

सर्वारम्भप्रवृत्तानां, गृहस्थानां घनव्ययः ।

बहुभाऽस्ति ततोऽत्यर्थं न, कर्तव्या विचारणा ॥५६॥

“देवाल्लब्धधनं धन्यैर्वाप्तव्यं समयाश्रिते”

श्रीचित्त्यलक्षणमाह—दानप्रियवचनाभ्यामन्यस्य सन्तोषोत्पादनं

श्रीचित्त्यमेकमेकत्र, गुणानां राशिरेकतः ।

विषायते गुणग्राम, श्रीचित्त्यपरिवर्जितः ॥५७॥

नवकोटीविशुद्धस्व, दाता दानस्य-यः पतिः ।

भक्तिभट्टासत्त्वतुष्टि—ज्ञानालौक्यक्षमगुणः ॥५८॥

नवोपचारसम्पन्नः, समेतः सप्तभिर्गुणैः ।

- अन्नंश्चतुर्विधैः शुद्धैः, सम्पूर्णं कल्पयेत् स्थितिम् ॥५६॥
- मुमुक्षूणां क्षुधां तीव्रां, यो निवारयतीहृत्सं ।
 स एव मान्यो वन्द्योऽसौ, संसारादिषु तण्डकः ६०॥
 यदि पात्रमलद्वधं चे-देवं निन्दां करोत्यसौ ।
 वासरोऽयं वृथा यातः, पात्रद्वधं त्रिधा मम ॥६१॥
 केचिच्च दानिनः सन्ति, केचिच्च प्रियुःश्रियुः ।
 दानिनः प्रियुःसन्तश्च, लक्ष्मण्यपि च दुर्लभाः ॥६२॥
 द्वीपेष्वधत्तृतीयेषु, पद्मेऽप्यो विहरन्ति ये ।
 तेऽधमा इति च, ध्याते-दक्षिण्यन्वेष्टाणोऽसुः ॥६३॥
 सत्पात्रद्वधं कल्पयेत् कुन्ने-सुपुण्यं ।
 पार्श्वं निहृष्टं सकलं सकलान्मारयं ।
 स्वर्गादिजातममलं च सुकं वदन्ति,
 तस्मिन् सुहे क्षरति, स्तुहि-सुपुण्यम् ॥६४॥
 पञ्चाशत्तमोऽध्यायः
 तावद् दुःखमप्यो नेदु, गंगेऽदृष्टतद्विदुः ।
 वदो समीरणः स्वैः, घ्राणरञ्जितकारणम् ॥६४॥
 साधुसाध्विवि देवाणां, मधुदो निस्वनोऽभङ्गम् ।
 वदन् पञ्चवर्णाति, कुसुमानि नमस्तलात् ॥६५॥

पात्रदानानुभावेन, दिव्या सकलवर्णिका ।

पूरयन्ती नभोऽपतद् वसुधारा महाद्युतिः ॥६६॥

अदावनिन्दामाह-

ये लोभग्रस्ता घनिन. सुखार्णवं दानं न दद्यु ते उरगा भूत्वा
घनं रक्षितु तिष्ठन्ति । अतो गृहस्थता पात्रदानेन गुणवती प्रोक्ता
तद्हीना सा पाषाणनीकोपमा ज्ञेया ।

यो न दत्ते सुपात्रेभ्यः, प्रादुर्कं दानरूजसा ।

न तस्यात्मभरेः कोऽपि, विशेषो विद्यते पत्नीः ॥६७॥

पिता रत्नाकरो यस्य, लक्ष्मी यस्य सहोदरी ।

शंखो भिक्षाटनं कुर्याद्, नादसमुपतिष्ठते ॥६८॥

तूर्यं घण्टं निजायस्य, विभागं धर्मकर्मणो ।

न करोति स ना कुक्षि-भरिध्वक्षादतिरिच्यते ॥६९॥

दातुःसप्तगुणान् प्राह-

श्रद्धा भक्तिरलोभत्वं, दया शक्तिः क्षमा परा ।

विज्ञानं चेति सप्तैते, गुणा दातुः प्रकीर्तिताः ॥७०॥

श्रद्धा तुष्टिर्भक्तिर्विज्ञान-मलुब्धता क्षमा शक्तिः ।

यत्रैते सप्त गुणास्तं, दातारं प्रशंसन्ति ॥७१॥

भाक्तिकं तौष्टिकं श्रद्धं, संविज्ञानमलोभ्यकं ।

सात्त्विकं क्षमकं सन्तो, दातारं सप्तधा विदुः ॥७२॥

श्रद्धाऽऽस्तिव्यमतिः सुतुष्टिरमलाऽऽनन्दस्तु भक्तिर्गुरोः ।

सेवालोलुपता विधौ कुशलता, विज्ञानमर्थव्यये ।

निर्लोभत्वमलोभताऽप्युपशमोत्कर्षः क्षमा सर्वदा,

द्रव्यत्यागविधौ न नास्ति वचनं शक्तिस्तु सप्तोदिताः ॥

पात्रापात्रसमायाते, गुणदोषविशेषकः ।

ज्ञाववान् स भवेद् दाताः गुणैरभिः समन्वितः ॥७३॥

श्रद्धागुणमाह-

चित्तरागो भवेद् यस्य, पात्रं लब्धं मया ऽधुना ।

गुणप्रदानहमेवेति स श्रद्धाशानिहोच्यते ॥७५॥

अद्याचित्त्यमहाफलेन फलितो, मत्पुण्यकल्पद्रुमः,

संसारोदधिमज्जता च कलितं, संयानपात्रं मया ।

विद्याद्याम्बरगामिनी शिवपुरे, गन्तुं च लब्धा मया,

सत्साधुर्यदयं तपःकुशवपुः, प्राप्तो मदीये बृहे ॥७७॥

अद्याऽहं सफलो जातः, फलितो मे शुभद्रुमः ।

कल्पवृक्षादयो लब्धाः, प्राप्त पात्रं यदीदृशम् ॥७८॥

भक्तिगुणमाह-

आभुक्ते बरपात्रस्य, सन्निधौ व्यवतिष्ठते ।

तदङ्घ्रिसेवनां कुर्वन्, सा भक्तिः परिकीर्तिता ॥७९॥

पापोच्चयं मम निवारयितुं समर्थं,

हन्तुं दरिदं मिदमाशु समर्थमेव ।

दातुं सुपुण्यमजडं रतिरद्वितीया,

भद्रेति तत्र मुनयः ह्यसु तां वदन्ति ॥८०॥

आभुक्ते र्मुनिसन्निधौ शुभमतिः, स्थित्वा विशोध्यामलान्,
आहारान् परिहार्यं वीक्ष्य सततं, मार्जारकीटादिकान् ।

भुक्त्यन्ते परिणम्य साधु हृदि सं-तृप्तो भवेद् यः पुमान्,
वाता तन्मुनिसेवनेयमुदिता, भक्तिश्च सा पुण्यदा ॥८१॥

आभुक्ते वर्पात्रस्य, सन्निधौ व्यवतिष्ठते ।

तत्सेवनं प्रकुरुते, सा भक्तिः परिकीर्तिता ॥८२॥

अलुब्धतागुणमाह-

अमुष्मादस्ति मे कार्यं-मस्मै दानं दद्याम्यहं ।

ईदृग्मनो न यस्यास्ति स, तदा नैव लोभवान् ॥८३॥

यावद्गोमयप्रसम्भदस्ति विमलं, क्षेत्रं फलत्यद्भुतं,

भूरिप्रासवतीव गौः क्षरति सु- क्षीरं घटापूरितं ।

वर्षं तृप्तिकरं रसेष्टवसुधो, यत्पात्रसौहित्यकृत् ,

तद्दानं सफलं स एव सफलो, दाताऽप्यलुब्धो महान् ॥

यत्त्वचनं संस्तवमत्रविद्या

ममत्वबुद्ध्याविफलानप्रेक्षं

वितोर्यते शासनवर्धनार्थं,

मलुब्धता तां परिपूर्णयन्ति

॥८५॥

तुष्टिगुणमाह-

यथा चन्द्रोदये जाते, वृद्धिं याति-पयोनिधिः ।

सतां हृदयतोषाब्जि, मूर्निचन्द्रोदये तथा ॥८६॥

व्याक्नेशवारिजविकासिविलोचने यत् ।

पीयूषपानबहुलोद्घुषितमङ्गकं च ।

आराध्य सदयुणभरग्रहणो मति र्मा,

सा तुष्टि रित्यकथि, पुण्य सुतोष पात्रम्

दयागुण माह-

कार्यं प्रति प्रायातीति, कीटकादीन् विलोकयन् ।

गृहमध्येप्रयत्नेन, स तदा स्याद् दयापरः ॥८८॥

शक्तिगुणमाह-

ये जीमन्ति रुचोष्ट वस्तु बलमद्, दाता च तद् दापयन्,

यद्वाच्छन्ति तदेव नास्ति च वचोऽप्रस्ता न वाचा हृदा ।

कायेनापि मनोमुदा दददवे-दं वस्तिवदं संबधत्,

शक्तः सोऽपि-महाद्-बुधोऽतिसुकृतिः स्वमद्-दानशौचोऽनघः ॥

सर्वमहाहरमश्नति, प्राहको बहुभोजकः ।

इत्येतन्नास्ति यत्रैव, सा शक्तिः परिकथ्यते ॥९०॥

तुर्यांशो षडांशो-व-दशांशो वा-निजावर्तः ।

दीयते या तु सा शक्ति, वन्द्याभ्यासनीयसी ॥९१॥

विज्ञानगुणमाह-

सात्स्यं सुव्रतरक्षणं पदमलं, सेव्यं त्वसेव्योज्जितं,
 यद्दुर्बोधहरं यथामयहरं, यन्मानसंस्थामाकृत् ।
 यन्निद्रादिहरं यद्व्ययमनु-स्वाध्यायसंपत्करं,
 पूतं यद् व्रतिहस्तदत्तमशनं, विज्ञाय दद्याद् यतेः ॥१२॥
 यद् दीयते किमपि कालबलं विविच्य,

पात्रस्य च प्रकृतिमप्यवगम्य देशं ।

रत्नत्रयस्य परिवृद्धिकरं च कल्पयं,

विज्ञानभेतदनुयुञ्जुरनिन्द्यबोधाः ॥१३॥

क्षमागुणमाह-

पुत्रदारादिमिदोषे, कुतेऽपि च न कुप्यति ।

यः पुनर्दानकालेऽसौ क्षमावानिति भण्यते ॥१४॥

आहारग्रहणनिषिद्धपुरुषमाह-

असम्मताऽमक्तकदर्यमत्यं-कार्ण्यदैन्यातिशयान्वितानां ।

एषां निवासेषु हि साधुवर्गः, परानुकम्पाहितघोर्न भुङ्क्ते ।

नाहरन्ति महासत्त्वा, दिक्षत्सेनाप्युकम्पिताः ।

किन्तु ते दैन्यकारुण्य संकल्पोज्जितवत्तयः ॥१५॥

कदर्यस्य लक्षणमाह-

आत्मानं धर्मकृत्यञ्च, पुत्रदारांश्च पीडयन् ।

यो लोभात् सञ्चिनोत्यर्थं, स कदर्यं इति स्मृतः ॥

परहस्तदानफलमाह-

आत्मवित्तपरित्यागत्, परं धर्मविधापने ।

निःसन्देहमवाप्नोति, परभोगाय तत्फलम् ॥१॥

स्वहस्तदानफलमाह-

भोज्यं भोजनशक्तिश्च, रतिशक्तिर्बरस्त्रियः ।

विभवो दानशक्तिश्च, स्वयं धर्मकृतेः फलम् ॥२॥

धर्मेषु स्वामिसेवायां, सुतोत्पत्तौ च कः सुधीः ।

अन्यत्र कार्यदेवाभ्यां, प्रतिहस्तं समादिशेत् ॥३॥

अन्यायेनाऽऽगतं दत्तं-मन्यदीयं हि निष्फलं ।

तेन स्वकीयं वातव्यं, स्वामिनेति निवेदितम् ॥४॥

अथ न्यायागतं कल्प्यं, देयमुक्तं न चापरं ।

युक्तं तदुक्तं बोधव्यं, मध्यस्थैः शुद्धबुद्धिभिः ॥५॥

धनेन तेन किं साध्यं, हिंसाघादिप्रजेन हि ।

पात्रदानादिहीनेन, येन श्वभ्रं प्रजायते ॥६॥

विनयवचनयुक्तः शान्तिकान्तानुरक्तः,

नियतकरणवृत्तिः संघजातप्रसस्तिः

शमितमदकषायः, शान्तसर्वान्तरायः

स विर्मलगुणश्लिष्टः, दातृलोके विशिष्टः ॥७॥

दानलक्षणमाह-

यद् दाति निकृन्तन्ति व्यसनानि तद्दानं निदानविकलं दानमरो-
नधि मित्राणि करोति । कष्टं विदूरयति, ग्रनिष्ट वारयते, मार्तण्ड
भूतिरिव समस्तं सतमस निवारयति । पानीयपूर्णा सरसीव सरोज
खण्डान् उक्तगुणान् प्रोद्भासयति । अनुग्रहार्थम् स्वस्यातिसर्गोदान ।

स्वपरानुग्रहलक्षणमाह-

रत्नत्रयोच्छ्रयो भोक्तुर्दातुः, पुण्योच्चयः फलं ।

मुक्त्यन्तश्चित्राम्युदय-प्रदत्वं तद्विशिष्टता ॥८॥

प्रात्मनः श्रेयसेऽन्येषां, रत्नत्रयसमृद्धये ।

स्वपरानुहायेत्थं यत्, स्यात् तद्दानमिष्यते ॥९॥

यथा कृषीवला वृष्टिर्जाता इति सश्रुतेः देहसौख्य परित्यज्य क्षेत्र
गत्वा बीज वयन्ति, तथा दातारः पात्रागमन सश्रुत्य ज्ञानवृष्टि-
कारिणे पात्राय इष्टान्यन्नानि सादर वितरन्ति ॥

चतुर्विधाय संघाय, दानं चैव चतुर्विधं ।

दातव्यं सर्वदा सद्भिः, शिचन्तकैः पारलौकिकं ॥१०॥

गौरवं प्राप्यते दानान्, न तु वित्तस्य हृच्छपात् ।

स्थितिरुच्चैः पयोदानां, पयोधिनामधः स्थितिः ॥११॥

दानं लोकान् वशीकृर्तुम्, प्रथमं कारणं मतम् ।

दानं गुरुत्वहेतु च, कुलजातिप्रकाशकम् ॥१२॥

अतुलगुणनिधानं स्वर्गमोक्षकद्वारं

सकलसुखसमुद्रं, पापवृक्षानसं वै,

स्वपरगुणनिधानं, सर्वसाधूपकारं ।

कुरु मुनिजनदानं, त्वं सदा मुक्तिहेतोः ॥१३॥

प्रशसनीयदानलक्षणमाह-

यथाविधि यथादेशं, यथाद्रव्यं यथागमं ।

यथापात्रं यथाकालं, दानं देयं गृह्णाश्रमः ॥१४॥

यथाकालं यथादेशं, यथापात्रं यथोचितं ।

दानेनेत्थं बुधाः कुर्युः, शासनस्य प्रभावनाम् ॥१५॥

तस्यैव सफलं जन्म, तस्यैव सफला क्रिया ।

सफलं गृह्णान्यादि, येन दानं कृतं शुभम् ॥१६॥

तीर्थोन्नतिः परिणतिश्च परोपकारे,

ज्ञानादिनिर्मलगुणावलिकारि बृद्धिः ।

वित्तादिवस्तुविषये च त्रिनाशबुद्धिः,

सम्पादिता भवति दानवताऽऽत्मशुद्धिः ॥१७॥

मुनिभ्यः शाकपिण्डोऽपि, भवत्या काले प्रकल्पितः ।

भवेद्दण्ड्यपुण्यार्थं, भक्तिश्चिन्तामणिः र्यतः ॥१८॥

धर्मधारकगत्राय, धर्मार्थं येन दीयते ।

यद्द्रव्यं दानमित्युक्तं, सद्धर्मार्जनपण्डितैः ॥१९॥

हितार्थं बान्धवे दानं, शोभार्थं दानयाचके ।

भोक्षार्थं साधवे दानं, भीतार्थं दानभूपतौ ॥२०॥

यद्दत्तं तदमुत्रस्या-दित्यसत्यपरं वचः ।

गावः पयः प्रयच्छन्ति, किं न तोयतृणाशनाः ॥२१॥

त्रिविधदानफलमाह-

उत्तमं सात्त्विकं दानं, मध्यमं राजसं भवेत् ।

दानानामेव सर्वेषां, जघन्यं तामसं पुनः ॥२२॥

अतिथेयं स्वयं यत्र, यत्र पात्रनिरीक्षणं ।

गुणाः श्रद्धादयो यत्र, दानं तत्सात्त्विकं विदुः ॥२३॥

यदात्मवर्णनप्रायं, क्षणिका हार्यं विभ्रमं ।

परप्रत्ययसंभूतं, दानं तद्राजसं मतम् ॥२४॥

पात्रापात्रसमावेक्ष्य-सत्कारमसंस्तुतं ।

दारभृत्यकृतोद्योग, दानं तामसमूचिरे ॥२५॥

प्रतो मनुष्यभवं श्रावकधर्मम् च प्राप्य ये जिनार्चायां, जिनागारे,
जिनविम्बे, तीर्थयात्रायां, जिनप्रतिष्ठाया, जीर्णचैत्यालयोद्धारे

सत्पात्रदाने न्यायेनोपाजितं धनं व्ययन्ते त एव प्रशस्तगृहस्था
ज्ञेया । सप्त क्षेत्रनामानि प्राह-

जितविस्वं जिनागारं, जितयात्रा प्रतिष्ठितं ।

दानं पूजा च सिद्धान्त-लेखनं क्षेत्र सप्तकम् ॥२६॥

दानिनामिहलोकैः कीर्तिः प्रताप भाग्य बुद्धिरित्यादिकं फलं जायते,
परभवे च भोगभूमिजान् भोगान् भुक्त्वा देवालयां यान्ति ।

किन्तु यः सम्यग्दृष्टिः सत्पात्रदानं ददाति स षोडशतमनाकजां
लक्ष्मीं प्राप्य तीर्थं कृच्चक्रिश्चक्राणां वचोऽगोचरं सुखं प्राप्नोति ।

दृष्टिहानोऽपि यो वारमेकं सत्पात्रदानं दत्त्वा तेन दानप्रभावेन
भोगभूमिसुखं प्राप्य स्वर्गं गच्छति, अतः सदगृहस्थेन दानं
यथाशक्तिं सदा देयम् । उत्कृष्टपात्रदानेनोत्कृष्टभोगभूमिसुखं,
मध्यमपात्रदानेन मध्यमभोगभूमिसुखं, जघन्यपात्रदानेन जघन्य-
भोगभूमिसुखं लभ्यते । सुपात्रे विनियोजितं धनं परत्र अनन्तगुणं
भवति ।

किमत्र बहुनोक्तेन, लेशतोऽपि गुणप्रदं ।

वस्तु संयमिने भक्त्या, दत्तमनन्तसुखदम् ॥२७॥

न्यग्रोधस्य यथा बीजं, स्तोत्रं सुक्षेत्रभूमिगम् ।

बहुविस्तीर्णतां याति, तद्वद् दानं सुपात्रगम् ॥२८॥

पात्रे दत्तं भवेदन्नं, पुण्याय गृहमेधितां ।

शुक्तावेव हि मेधानां, जलं मुक्ताफलं भवेत् ॥२९॥

अथ नव पुण्यानि प्राह-

- प्रतिगृहोच्चसंस्थानं, पादक्षालनमर्चनं ।
 प्रणामयोगशुद्धिस्तु, चंषणाशुद्धिरेव हि ॥३०॥
 अमीमिर्नवधा पुण्यं-रर्जनीयं महद्बृषं ।
 प्रतिपत्या गृहस्थैश्च, दानकाले सुखार्णवम् (युग्मं) ॥३१॥
 आगच्छन्तं समालोचय, वदान्यो यत्र तत्र यत् ।
 जिनवत् प्रतिगृह्णाति, स प्रतिग्रह उच्यते ॥३२॥
 यत्प्राक्सुसंस्कृतं यच्च, स्थानं पूर्णमनोरथं ।
 यत्पात्रस्थापनं तस्मिन्नुच्चैःस्थानं तदुच्यते ॥३३॥
 यत्पादपद्मरजसाऽपि घराऽस्ति तीर्थं,
 तेषां जगन्नलिनबोधनभास्कराणां ।
 तत्क्षालनं चरणयोरघजातहन्तु,
 पादोदकं शमयतात्तु मम तद्भ्रवाग्निम् ॥३४॥
 प्रतिगृहोत्पात्रस्य, मन्त्रमुखैर्जलादिभिः ।
 अष्टाभिः प्रार्चना या सा, पूजा पूज्यं निरुच्यते ॥३५॥
 प्रमत्तादिगुणस्थान-मुनिसंभाषनाधिकं ।
 पात्रैर्जघते नति या तु, स प्रणामोऽभिधीयते ॥३६॥
 यद्दुश्चिन्तापरित्यागाद्, गुणानुष्ठानपूर्वकं ।

पात्रदाने मनःस्वास्थ्यं, सा मनःशुद्धिं रचयते ॥३७॥

अयोग्यवचनत्यागात्, समाश्रितमनोहरा ।

पात्रदाने प्रियोक्तिर्या, सा वचनशुद्धिं रिष्यते ॥३८॥

यथादेशं यथाकालं, पवित्रावयवांशुकः ।

यद्दत्ते संयमयुक्तः, कायशुद्धिर्मता तु सा ॥ ३९॥

यत्स्वकल्प्यमवगम्यतेऽगदं,

नित्यकर्मपरिवर्धनोचितम् ।

सात्म्यकं ददतु योग्यसाधितं,

दातुरन्धस इयं विशुद्धिता ॥४०॥

दानभेदानं प्राह-

आहूय कृतयुगे दानं, त्रेतायां गृहमागते ।

द्वापरे याचितं दानं, सेवादानं कलौ युगे ॥४१॥

याचितं शतगुणं पुण्यं, लक्षपुण्यमयाचितं ।

गुप्तकं कीटिपुण्याय, सेवादानं च निष्फलम् ॥४२॥

वाग्दत्तं मनोदत्तं, धारादत्तं न लुप्यते ।

नरकान् न निर्वर्तन्ते, यावच्चन्द्रविवाकरो ॥४३॥

दानप्रशंसा माह-

दानेन प्राप्यते स्वर्गो, दानेन सुखमश्नुते ।

इहामुत्र च दानेन, पूज्यो भवति मानवः ॥४४॥

दानेन भूतानि वशीभवन्ति, दानेन वैराण्यपि यान्ति नाशं ।
परोऽपि बन्धुत्वमुपैतियस्मात्, तस्मात् सुदानं सततं प्रदेयं ।
दानेन विशदा कीर्ति, भ्रमत्येव जगत्त्रये ।

दानेन दानिनां पुण्यं, जायते चाद्भुतं सुखम्, ॥४६॥

दानं ख्यातिकरं सदा हितकरं संसारसौख्याकरं
नृणां प्रीतिकरं गुणाश्रयकरं लक्ष्मीकरं किङ्करं ।

स्वर्गावासकरं गतिक्षयकरं निर्वाणसम्पत्करं,
पुष्टायुर्वलबुद्धिवर्धनकरं दानं प्रदेयं बुधैः ॥४७॥

“दानेन पुण्यमाप्नोति, प्रसिद्धं कुलमप्यहो”

दुर्व्यापाशेषु सत्सु, गृहिणः पापं यदुत्पद्यते ।

तन्नाशाय शशाङ्कशुभ्र-यशसे दानं न चान्यत् परम् ॥

इति मत्वा शुभं दानं, सदा देयं महोदयैः ।

येन स्वर्गाभिर्जं सौख्यं, भुक्त्वा भयः शिवीभवेत् ॥४९॥

मादुपिदुपुत्तमित्तं, कलत्तत्रणघणवःपुवाहणविह्वं ।

संसारसारसोक्त्वं, सत्त्वं जाणउ सुपत्तदाणफलं ॥५०॥

सत्तंगरज्जणवरिणिहि, भंडारछडंगवलचउदसरयणं ।

छण्णवदि सहस्सोत्थ, विह्वं जाणउ सुपत्तदाणफलं ॥

सुकुलसुरुवसुलवखण, सुमइ सुशिक्षा सुशीलचारित्तं ।

सुहृत्सं सुहृणाम् सुहृत्सुं सुपत्तदारणफलं	॥५१॥
इहपरलोयसिरीहो, दारणं जो देदि परमभतीए ।	
रयणत्तए सुठविदो, संयो सयलो हवे तेस्य	॥५२॥
उत्तमपत्तविसेसे, उत्तमभतीए उत्तमं दारणं ।	
एयदिणो वि य दिणं, इंसुहं उत्तमं देदि	॥५३॥
दानपालयोर्मध्ये, दानात् श्रेःठं हि पालनं ।	
दानात् स्वर्गमवाप्नोति, पालनाच्च्युतं पदम्	॥५४॥

दानभेदानप्राह-

पात्रदानं कृपादानं, समदानं ततः परम् ।	
परमान्वयदानं चै-त्युक्तं दानं चतुर्विधम्	॥५५॥

पात्रलक्षणमाह-

पात्रं तत् पात्रवज्जेयं, विशुद्धगुणधारणात् ।	
यातपात्रमिवाभीष्टे, देशे सम्प्रापकं च यत्	॥५६॥
यत्तारयति जन्मान्वेः, स्वाश्रितान् यातपात्रवत् ।	
मुक्त्यर्थगुणसंबोध-भेदान् पात्रं त्रिधा मतम्	॥५७॥
चतुर्धा दीयते देवं, पात्राय त्रिविधाय यत् ।	
त्रिशुद्ध्या तद्गुणशीत्या, पात्रदानं तद्विद्यते	॥५८॥
पात्रदाने फलं मुख्यं, मोक्षः तस्यं कृषेरिव ।	

पलाशमिव भोगस्तु फलं स्याद्दानुषङ्गकम् ॥५९॥

अनुकम्पादानमाह— दीनेभ्योऽनाथेभ्यो दुःखितेभ्यो रोगपीडितेभ्यः
विलम्बेभ्यो यद्दानं दीयते तत् कृपादानमुच्यते ।

रोगबन्धनदारिद्र्या-द्यापद्ग्यासहतात्मनां ।

दीयते कृपया यत्तत्, कृपादानमिहोच्यते ॥६०॥

पुण्यादिहेतवेऽन्योऽन्यं, गृहस्थैर्यद् द्वितीयंते ।

ताम्बूलाहारवस्त्रादि, समदानमभारिण तत् ।

मोक्षायोत्तिष्ठमानो यत्, स्वपुत्राय स्वसम्पदं ।

दत्ते कुटुम्बपोषणा-ग्राम्ययदानं तदुच्यते ॥६१॥

सत्पात्रदानं भुङ्क्त्वत्रयेऽपि, प्रोद्दीप्तधीतिच्छुक्तिपूर्वं लोकान् ।

जैनप्रभक्तानमिवृद्धिसौख्यान्, शंसन्ति देवाश्च नराश्च नागा

देवान्नलक्षणमाह-

प्राप्तुकं मधुरं स्निग्धं, भक्तभक्षादिभोजनं ।

भावेन मुनये दत्तं, न पुण्यं स्यादत्तः परम् ॥६३॥

रसाढ्यं प्राप्तुकं हृद्यं, तपोवृद्धिविधाषकं ।

वह्न्यर्थं व्यञ्जनोपेतं, देयं भवतं च दुर्लभम् ॥६४॥

वास्तुपात्रविभिन्नैश्च-विशेषास्तद् विशिष्यते ।

यथा घनाघनोद्गोर्णां, तोयं भूमिसमाश्रयम् ॥६५॥

दाताऽनुसंगसंपन्नः, पात्रं रत्नत्रयोचितं ।

सत्कारः स्याद् विविर्न्नर्घ्यं, तेषु व्राध्यात्पसाधकम् ॥

दातुर्विशुद्धता देयं पात्रं च प्रमुनरति स्म ॥

शुद्धिर्देयस्य दातायं, पुनीते पात्रमप्यदः ॥६७॥

पात्रस्य शुद्धि र्दातारं, देयं चैव पुनस्तपतः ।

नवकोटिविशुद्धं तद् दानं भूरिफलोदयम् ॥ ६८॥

अन्न पवित्रं सन् दातार पात्र च पवित्र करोति, दातृशुद्धः सन्—
अन्न पात्र च पवित्रं विदधाति, पात्रशुद्धसत्—दातार अन्नं च शुद्धं
करोति । अन्नशुद्धिमाह—मकारत्रयरहित जलतैलघृतचमभि-
रस्पृष्ट रात्रावकृत, चाण्डालादिनीचलोकमार्जारशूनकादिस्पर्शरहितं
शुद्धमन्नमुच्यते ।

वस्त्रदानफलमाह—

आर्येभ्यः आर्यिकाम्यश्च, वस्त्रदानेन धीघनः ।

अरजोऽम्बरधार्यस्ति, शुक्लध्यानी भवान्तरे ॥६९॥

कमण्डलुदानफलमाह—

दानात् कमण्डलोः पात्रे, निर्मलाङ्गः शुचिन्नतः ।

मयूरकर्णदानेन, सुपुत्रदिष्टश्जीवितः ॥७०॥

अदेयलक्षणमाह—

विवर्णं विरसं विद्ध-मसात्म्यं प्रदृतं च यत् ।	
मुनिभ्योऽन न तद्देयं, यच्च भुवतं गदावहम्	॥७३॥
उच्छिष्टं नीचलोकाहं-मन्योद्दिष्टं विगर्हितं ।	
न देयं दुर्जनस्पृष्टं, देवयक्षादिकल्पितम्	॥७४॥
ग्रामान्तरात् समानीतं, मन्त्रानीतमुपायनं ।	
न देयमापणक्रीतं, विरुद्धं वाऽयथर्तुकम्	॥७५॥
बधिसर्पिषयोभक्ष्य-प्रायं पर्युदितं मतं ।	
गन्धवर्णरसभ्रष्ट-मन्यत् सर्वं विनिश्चितम्	॥७६॥

निन्द्यदानलक्षणमाह-

मायाऽहङ्कारलज्जामिः, प्रत्युपक्रिययाऽथवा ।

यत् किञ्चिद् दीयते दानं, न तद् धर्मस्य साधनम् ॥

हिसार्थत्वान् न भूगेह-लोहगोऽश्वादि नष्टिकः ।

दद्यान् न ग्रहसङ्कान्ति-धाढादौ च सुहृद्गृहि ॥७७॥

कुदानं—कुत्सितं दानं कुदानं निन्द्यदानमित्यर्थम् कुपात्रापात्रयो

र्दानं कुदानमुच्यते, । तद्भेदा दश कन्याहस्तिसुवर्णघोटकगौ

दासी तिलरथभूम्यादीनि कुदानानि स्वस्य परस्य दुःखोत्पादकानि

हिसादिकारणाणि श्वभ्रदानि मूढमिथ्यादृष्टिभिः प्रवर्तितानि भव

ऋमणकारणानि, पापबन्धकारणाणि सभ्यमृष्टिभिः प्राणान्तेऽपि

न देयानि ।

कनकाश्वतिला नागो, रथो दासी मही गृहं ।

कन्या च कपिलाधेनु—महादानानि वं दश ॥७८॥

किन्त्वेतेषां कुदानानां फलमाह—अन्तरद्वीपस्थकुभोगभूमिषु जन्म जायते नरकादिषु च उत्पद्यतेऽतः कुपात्रेभ्यो दानं कदापि न देयं । अपात्रकुपात्रेभ्यो दानदाता पाषाणनीकाऽऽरूढ इव दुस्तरे भवाब्धौ निमज्जति परत्रेह च दुःखं प्राप्नोति ।

न हि लोहमयं यान—पात्रमुत्तारयेत् परं ।

तथा कर्ममराक्रान्तो, दोषवान् नत्र तारकः ॥७९॥

एकवापीजलं यद्वद्, ईक्षुमधुरतां व्रजेत् ।

निम्बे ऋदुकतां याति, पात्रापात्रविशेषतः ॥८०॥

मेघनीरं यथा भूमि, ईक्षुनिम्बादिकं भवेत् ।

प्राप्य दानं तथा ज्ञेयं, पात्रापात्रेषु योजितम् ॥८१॥

अपात्रलक्षणमाह—

ये दशनतपोव्रतधर्मादिहीना इन्द्रियवि-यलोलुपा स्वेच्छाचारिणः
कुमागंगा-कषायबहुलास्तेऽपात्रा ज्ञेयाः ।

यत्र रत्नत्रयं नास्ति, तदपात्रं विदुर्बुधाः ।

उत्तं तत्र कृथा सर्व—मूषरायां क्षिताविव ॥८२॥

उत्तं यथोषरे क्षेत्रे, बीजं भवति निष्फलं ।

तथाऽपात्रेषु यद्दानं, तद्दानं निष्फलं भवेत् ॥८३॥

अपात्रदानतः किञ्चिन्, न फलं पापतः परं ।

सम्प्यते हि फलं खेडो, बालुकापुञ्जपेषणौ ॥८४॥

कुमानुषत्वमाप्नोति, जन्तु बंदवपात्रके ।

अशोषितमिवालम्बु, तद्धि दानं प्रदूषयेत् ॥८५॥

आमपात्रे यथा क्षिप्तं, मङ्क्षु क्षीरादि नश्यति ।

अपात्रे तथा दत्तं, तद्धि स्वं तच्च नाशयेत् ॥८६॥

अथ कुपात्रलक्षणमाह-

ये दर्शनहीनास्तपोव्रतधराः पञ्चाग्निसाधका दण्ड्यादय स्ते

कुपात्रा ज्ञेयाः ।

कुपात्रदानेन भवेद् दरिद्रः, दारिद्र्यदोषेण करोति पापं ।

पापाधिकारी नरकं च गच्छेत्, पुन वरिद्रः पुनरेव पापी ॥

तृणाहारी पयः खाधी, पयोहारी विषलक्षी ।

तथाऽपात्र सुपात्राणां, दानं पन्नगधेनुक्त ॥८८॥

पात्रापात्रविशेषोऽस्ति, धेनुपन्नगयोरेव ।

तृणाज्जायते क्षीरं, क्षीरात् संजायते विषम् ॥८९॥

व्यर्थदानमाह-

वृथा वृष्टिः समुद्रेषु, वृथा तृप्तेषु भोजनं ।

वृथा दानं घनाढ्येषु, वृथा दीपो दिवाऽपि च ॥९०॥

चतुर्थदानभेदान् प्राह-

अमयाहास्त्वेषजय-धृतमेशच्च तुर्विषम् ।

दानं मन्वीषिभिः प्रोक्तं, भक्तिशक्तिलभाभयम् ॥११॥

दानसाधनत्रयं भवमुक्तैः ।

व्याहृतं तदनु चाहृति नाम ।

ज्ञानसंज्ञनथ भेषजरूपम्

तच्चतुर्थमिति मुञ्चितनिमित्तम् ॥१२॥

चतुर्दानफलमाह-

सौरूप्यमभयादाहु-राहाराद् भोगान् ममेत् ।

आरोग्यमोषषाज्जेयं, श्रुतात् स्याच्छ्रुतकेवली ॥१३॥

ज्ञानवान् ज्ञानदानेन, निर्भयोऽभयदानतः ।

अन्नदानात् सुखी तित्थं, निर्वर्षाविर्भेवजाद् ममेत् ॥

निर्भयोऽभयदानेन, रूपेण मकरध्वजः ।

जायुना निरवद्येन, भोगवान् भोजनेन च ॥१५॥

आहाराद् भोगवान्, वीरोऽभयज्ञानश्च भेषजान् ।

वीरोऽभी साहजानाश्च, ममेत् केवलमोषजान् ॥१६॥

चतुर्दानस्त्राग्निं प्राह-

कौण्डेशो ज्ञानदानेन, आहारेणैव यज्ञोमतिः ।

श्रीषधेर्वज्रदत्तादयो, दयादानेन भूधरः ॥१७॥

आहारोषधजीवरक्षणपरि-ज्ञानानि ये भावकाः,
पात्रेभ्यो वितरन्ति भावसहिताः स्वीकृत्य जैनं व्रतं ।
ते विद्याधरचक्रवर्तिपदवीं, भुक्त्वा सुराणां धियं,
भुञ्जानाः परमार्थसौह्यमतुलं गच्छन्ति मोक्षालये ॥

अभयदानप्रशंसासाह-

रुजा परीताः परतन्त्रजीविताः,

सुदुर्भंगा दुर्गतदीनदुर्धियः ।

सदा कदर्याश्च परं विमानिताः,

जिजीविषन्त्येव तथाऽपि जन्तवः ॥३॥

नाकनेतुरिव नाकविभोगः,

कीटकस्य शकृदन्तरितस्य ।

जीविताध्यवसतिः सदृशी स्यान्,

मृत्युभीतिरपि तुल्यतमेव ॥४॥

भानुभ्रष्टमहो यदि प्रभुमृते, राज्यं च संजायते,

राजीवं च जलाशयेन रहितं, चित्रं तथाऽपाष्यस्व ।

पुंभामापगतकुलं यदि धरा-हीनस्तथाऽनोकुहा

प्राणित्राण विवर्जितोऽहि नियतं, जायेत धर्मस्तदा ॥

वदतु विशदवर्णं पातु शीलं प्रपूर्णां,

जयतु विष्णुवर्णं वानप्रस्थापि कर्णम् ।
 तपतु तप उदीर्णं नीरसं वास्तु क्लीर्णम्,
 विफलमभयतीर्णं अस्थनीबोष्णीर्णम् ॥६॥

यथा सरीरं न हि जीवजितं,
 मुखारविर्दं न यथाऽपस्त्रोचनं ।
 दद्यान्निहीनं क्रियमाणमधिभिः ।
 न धर्मकर्माऽपि विराजते तथा ॥७॥

अभयं सर्वसत्त्वाना—मादौ दद्यात् सुधीः स्वयम् ।
 तद्धीने हि कृत्या सर्वः, परलोकोच्चितो विधिः ॥८॥
 दानमन्यद् भवेन्मा वा नरश्चेदभयप्रदः ।
 सर्वेषामेव दानानां, यतस्तद् दानमुत्तमम् ॥९॥
 तेनाऽधीतं श्रुतं सर्वं, तेन तप्तं तपः परं ।

तेन कृत्स्नं कृतं दानं, यः स्यादभयदानवाक् ॥१०॥
 न गोप्रदानं न महीप्रदानं
 न चान्नप्रदानं हि तथा प्रथमं ।
 यथा वदन्तीह महाप्रधानम्,
 सर्वप्रदानेऽह—मद्यप्रदानम् ॥११॥

यो दद्यात् काञ्चनं मेरुः, कृत्स्ना चापि असुन्दरं ।

एकाय जीवितं कथं न सुखं हि श्रेयिक ! ॥
 कामं रूपेण मोक्षः सुरपतिमसम-त्यागतः कर्षमुख्यं,
 तारेणं कायकान्तया रविमपि महसन, माहृतं साहसिन ।
 मां चातारं जयन्तः शुचिर्बन्धुश्चरिष्येस्य सत्येन धर्मं
 कीर्तिव्याप्तत्रिलोक्य ग्रमयद्विद्वत्तयात् पुण्यकस्तपन्ति ॥
 गौरीशाविव भर्त्रीमिन्नतनवः, तारुण्यमञ्जूषिका,
 गोत्राकाशविरोधनोपकमुतोत्-पत्या स्तुतोत्पत्तयः ।
 रूपत्यावधयो नयस्य निधयः शीलस्यवेला इव,
 प्राणित्राससमभयाच् चिरतरं, रजति रजमाने ।
 प्रभोतिदानपुण्येन, जायते जवञ्जितः ।
 महासङ्कुटयातोऽपि, निरुपद्रवविग्रहः ॥१५॥
 नाभीतिदानतो दानं, समस्ताधारकारणं ।
 महोयो निर्वलं विशयं, गमनादिषु विद्यते ॥१६॥
 चाभीकरमयीभुवीं, दद्यावः पर्यंतः सह ।
 एकजीवानयं नूनं, इवानस्य समः कुतः ॥१७॥
 सर्वेषां बेहिनां दुःखाद्, विन्यतानभयप्रदः ।
 दत्ताद्रो वातृषोरेयो, विनीः सौख्यमश्नुते ॥१८॥
 तदस्ति न सुखं श्लेके, न भूते न भविष्यति ।

धन्य संपद्यते सद्यो, जन्तुरभयदानतः	॥१९॥
धर्मार्थकामसोप्राणां, जीदितं मूलमिष्यते ।	
तद्रक्षता न किं वत्तं, हरता तन्न किं हृतम्	॥२०॥
धर्मार्थकामसोप्राणां, जीदित्ये यतः स्थितिः ।	
तद् दानतस्ततो वत्ता, हते सर्वे स्मृति देहिनाम्	॥२१॥
देवं हक्तो वृषीभ्येकं, त्रंलोक्यद्राणितद्वययोः ।	
त्रंलोक्यं वृष्यते कोऽपि, न परित्यज्य जीदितम्	॥२३॥
त्रंलोक्यं न यदो ज्ञ्यं, जीदित्यस्य ज्ञ्यते ।	
तद्रक्षता न यतो वत्तं, प्राणिनां किं न कण्डूक्षितम् ।	
गोबालब्राह्मणस्त्रीतः पुण्यभागी यदीष्यते ।	
सर्वप्राणिगणप्रायी, नितरां न तदा कथम्	॥२४॥
यद्येकमेकदा जीवं, त्रायमाणः प्रपूजयते ।	
न तदा सर्वदा सर्व, त्रायमाणः कथं बुधैः	॥२५॥
मनोभूरिव कान्ताङ्गः, सुवर्णाद्विरिव स्थिरः ।	
सरस्वानिव गम्भीरो, विदस्वानिव मास्वरः	॥२६॥
आदेयः सुभगः सौम्य-स्थायी भोगी यशोनिधिः ।	
भवत्यभयदानेन, धिरस्त्रीभ्ये निरामयः	॥२७॥
दीर्घायुष्कः शक्तिस्तयसो, ध्यस्तद्विद्यकमसः,	

- ' सँद्विद्याश्रीकुलबलघन, प्रीतिकीर्तिप्रतापः, ११११३
 शूरो धीरः स्थिरतरमनाः, निर्भयश्चारुरूपः
- " त्यागी भोगी भवति भविनां, देह्यभीतिप्रदार्थी ॥१२८॥
 तीर्थकृच्चक्रिवेदीनां, सम्पदो बुधवन्दिता ।
- ' क्षणोनाभयदानेन, दीयन्ते दलितापदः ॥१२९॥
 फलं नाभयदानस्थे, वक्तुं केनाऽपि पार्यते ।
- ' यस्याऽऽकप्यं मुखे जिह्वा, व्याप्रियन्ते सहस्रशः ॥१३०॥
 सततमभयदानोद्, निर्भयो निजितारिः,
 त्रिभुवनजननेत्रेन्दोर्वरानन्दचन्द्रः ।
 स्वजनसुखमहीजः कामीनीनां मनोज्ञः,
- " स भवति परमश्रीकामिनोकान्तरुपः ॥१३१॥
 सर्वाभीष्टा बुधजननुता धर्मकामार्थमोक्षाः,
 सत्सौख्यानां वितरणपरा दुःखविध्वंसदक्षाः ।
 लब्धुं शक्या जगति न यतो जीवितव्यं विनैव,
 तद्दानेन ध्रुवमसुभृतां किं वत्तं ततोऽत्र ॥१३२॥
- आहारदानप्रशंसामाह-
- ' पवित्रैर्नैवमिः पुण्यं, दत्तिसप्तगुणं र्युतः ।
 यः सुपात्राय सद्भवत्या, दानमाहारसंज्ञकम् ॥१३३॥

संश्रुतिं जगत्सारं, स दाता पुण्यभाजनम् ।	
महामुखी भवेन्नित्यं, कुर्वाति नैव पश्यति	॥३४॥
केवलज्ञानतो ज्ञानं, निर्वाणसुखतः सुखं ।	
आहारदानतो दानं, नोत्तमं विद्यते भुवि	॥३५॥
देहावष्टम्भकं धेन, अन्नदानं प्रदीयते ।	
तेन सर्वाणि दानानि, दत्तानि जगतीतले	॥३६॥
भुक्तेः कायस्ततो धातु-स्थितिस्तस्यां मनःस्थिरं ।	
तस्मिन् ध्यानं ततः कर्म-क्षयो मोक्षः स एव हि	॥३७॥
कायस्थित्यर्थमाहारः कायो ज्ञानार्थमिष्यते ।	
ज्ञानं कर्मविनाशाय, तन्नाशे परमं पदम्	॥३८॥
गतिमतितनुतेजः कान्ति सौहित्यसत्य,	
व्रतनियमयमाज्ञा तीर्थं धर्मप्रवृत्ति ।	
प्रभृतिगुणसमूहा योगिनां तेन दत्ता ।	
अशनवितरिता यः कामधेनूपमातः	॥३९॥
शमस्तपोवयाधर्मः, संयमो नियमो यमः ।	
सर्वे तेन द्वितीयंते, येनाऽऽहारः प्रदीयते	॥४०॥
दीर्घायूरूपमारोग्यं, धनं धान्यं च बाह्यं ।	
मन्दिरं युवतीः पुत्रं, लभन्ते दानिवः स्वयं	॥४१॥

स्वर्गलोकसुखं पञ्च कल्याणपरमोद्दयम् ।

चतुर्धा दानतो नूनं, प्राप्नुवन्त्यव्ययं पदम् ॥४२॥ -

चितितं पूजितं भोज्यं, क्षीयते तस्य नालये ।

आहारो भक्तितो येन, दीयते व्रतवर्तिनाम् ॥४३॥

आहारदानार्जितपुण्यपाकाद् ।

दीर्घायुरारोग्यं यशःसुखानां ।

स्त्रीरूपशीलादिमहागुणानां,

स्वामी भवेत् सिद्धिवधूवरश्च ॥४४॥

घनैर्घान्यैर्जनैर्युक्ता, रोगशोकद्विवजिताः ।

रूपसौभाग्यसम्पन्नाः, कीर्त्या व्याप्तत्रिविष्टपाः ॥

महाकुला महासत्त्वा, महाराज्यादिसम्पदः ।

भव्या भवन्ति ते सर्वे, सत्पात्राहारदानतः ॥४६॥

सम्पदस्तीर्थकर्तृणां चक्रिणामर्द्धचक्रिणां ।

भवन्ति ते स्थिताःसर्वाः पयोधिमिव निम्नगाः ॥४७॥

नाशनायाः समो व्याधि भ्रंशजं नाशनीपमम् ।

तत्प्रदातुः परो नास्ति, चिकित्साकुशलः कृतिः ॥४८॥

आहारदानपुण्येन, जायते भोगनिर्भरः ।

विदेशमपि यातस्य, सुखिता तस्य सर्वदा ॥४९॥

मुनीन्द्राहारदानेन, लभ्यन्ते भोगसम्पदः ।	
वाचामगोचरा नूनं, त्रिलोकस्थाः सुदातृभिः	॥५०॥
स्वर्गादिसुखसम्प्राप्ते-रन्नदातुः किमुच्यते ।	
यद्गृहं तीर्यनाभोऽपि, सभायाति स्वयं यतः	॥५१॥
श्रीषेण वज्रजंघाद्याः, पात्रदानोत्थपुण्यतः ।	
भोगभूस्वःसुखं भुक्त्वा तीर्यकृत्वां च लेभिरे	॥५२॥

श्रीषधदानप्रशंसामाह-

न शक्नोति तपः कर्तुम्, स रोगः संप्रतो यतः ।	
ततो रोगापहारार्थं, देयं प्रासुकमौषधम्	॥५३॥
शरीरं संयमाधारं, रक्षणीयं तपस्विनां ।	
प्रासुकैरौषधैः पुंसा, यत्नतो मुक्तिकाङ्क्षिणम्	॥५४॥
रोगनिपीडितो योगी, न शक्नोति व्रतरक्षणम् ।	
नाऽस्वस्थैः शक्यते कर्तुम्, स्वस्य कर्म कदाचन	॥५५॥
न देहेन विना धर्मो, न धर्मस्य विना सुखं ।	
यतोऽतो देहरक्षार्थं भेषज्यं दीयते यतैः	॥५६॥
व्याधितश्चाङ्गनाशः स्या-दङ्गनाशे कुतस्तपः ।	
जिनेन्द्रतपसा शून्यः, कथं प्राणी लभेच्छिवम्	॥५७॥

- तस्माद् भव्यैः प्रयत्नेन, महाधर्मानुरागतः ।
 । साधर्मिकादिकेभ्यश्च, देयं दानं सद्योषधम् ५८॥
 रोगप्रस्तशरीराय, बहुयुञ्जन्न वरोषधि ।
 ॥ रोगनाशाय नीरोगं, वदुः कान्तं श्रयन्ति ते ॥५९॥
 त्रिविधेभ्यः सुपात्रेभ्यो रोगनिर्णशिहेतवे ।
 औषधं विविधं देयं, विधिपूर्वं विचक्षणैः ॥६०॥
 निर्दोषं प्रासुकं शस्यं त्वन्निन्द्यं भक्ष्यमुत्तमैः ।
 म्लेच्छाद्यस्पृश्यतापेतं देयमौषधमुत्तमम् ॥६१॥
 सम्यग्विद्यासमदमतपो, ध्यानमौनव्रजाढ्यं ।
 श्रेयोहेतु गन्तरुजि तनौ, जायते येन सर्वम् ॥६२॥
 नाम्ना बृषभसेना या, श्रेष्ठिपुत्री पवित्रवाक् ।
 औषधस्य प्रदानेनाऽ-भूद् ऋद्धिपरिमण्डिता ॥६३॥
- अष्टौषधिदानफलमाह-
- पात्रेभ्यो निन्द्यमस्पृश्य-मौषधं चेत् प्रदीयते ।
 तद्दानान् नरकग्राम-मागी स्यान्न च भवे भवे ॥६४॥
 निधानमेव कान्तीनां, कीर्तिनां कुलमन्दिरं ।
 लावण्यनां नदीनाम्भो, भवत्यं येन दीयते ॥६५॥

ध्वान्तं दिवाकरस्येव, शीतं चित्ररुचेरिव ।	
भ्रंषज्यदायि नो देहाद्, रोगित्वां प्रपलायते	॥६६॥
चारित्रं दर्शनं ज्ञानं, स्वाध्यायो दिनयो नवः ।	
सर्वेऽपि विहिता स्तेन, दत्तं येनौषधं सताम्	॥६७॥
रक्षयते व्रतिनां येन, शरीरं धर्मसाधनं ।	
पार्यते न फल वस्तुं, तस्य भ्रंषज्यदायिनः	॥६८॥
वातवित्तकफोत्थानं, रोगैरेव न पीडयते ।	
दाबंरिव जलस्थायी, भेषजं येन दीयते	॥६९॥
न जायते सरोगत्वं, जन्तोरोषधदायिनः ।	
पादकं सेवमानस्य, तुषारं हि पलायते	॥७०॥
आजन्म जायते यस्य, न व्याधिस्तनुतापकः ।	
किं सुखं कथ्यते तस्य, सिद्धस्येव महात्मनः	॥७१॥
येनौषधप्रदस्येह, दानैः कथ्यते फलं ।	
चुलुकैर्मीयते तेन, पयो नूनं पयोनिधेः	॥७२॥
येन त्रिविधपात्रेभ्यो, दत्तौषधमुत्तमं ।	
भवे भवे भवेन्नित्यं, स दाता रोगवर्जितः	॥७३॥

शास्त्रदानप्रशंसामाह-

श्रुत्वा शास्त्रं पापशत्रुं हिनस्ति,

- श्रुत्वा शास्त्रं पुण्यमित्रं धिनोति ।
 श्रुत्वा शास्त्रं सद्विवेकं दधाति,
 तस्माद् मय्यो यत्नतस्तद्धि पाति ॥७४॥
- शास्त्रं शस्त्रं पापवैरिण्यसः,
 शास्त्रं नेत्रं त्वन्तरार्थं प्रवृष्टौ ।
 शास्त्रं पात्रं सर्ववञ्चद् गुणानां,
 शास्त्रं तस्माद् यत्नतो रक्षणीयम् ॥७५॥
- श्रीमज्जिनेन्द्रचन्द्रोक्तं, शास्त्रं त्रैलोक्यपूजितं ।
 सुभावकः सुपात्राय, तद्देयं शर्मकोटिवम् ॥७६॥
- शास्त्रदानं सुपात्राय, देयं सज्ज्ञानसिद्धये ।
 सुभावकं महाभय्यः, संसाराम्भोवितारणम् ॥७७॥
- यज्ज्ञानलोचनप्रायं, वर्तते सर्वदेहिनां ।
 तद् दीयते सुपात्राय, किं पुण्यमतः परम् ॥७८॥
- लिखित्वा लेखयित्वा वा, साधुभ्यो दीयते श्रुतं ।
 व्याख्यायतेऽथवा स्वेन, शास्त्रदानं तदुच्यते ॥७९॥
- बद्धते ते मुनीन्द्रेभ्यो. ज्ञानदानं च पुस्तकं ।
 प्राप्य नाकं श्रुतं सर्वं, स्युस्ते केवलिनोऽचिरात् ॥८०॥

- शस्त्रदानफलेनात्ता, कलासु सकलास्वपि ।
 परिज्ञाता भवेत् पश्चात्, केवलज्ञानभाजनम् ॥८१॥
- तार्किकः शाब्दिकसार-सैद्धान्तशतसेवितं ।
 शास्त्रदानेन जायते, मुने विद्वच्छिरोमणिः ॥८२॥
- ज्ञानदानेन पात्रस्य, सद्दाता परजन्मनि ।
 जानाति सर्वशस्त्राणि, कीर्त्या व्याप्तजगत्त्रयम् ॥८३॥
- शास्त्रमुदानफलोदयतः स्यात्
 सर्वकलासु विशिष्टविवेकः ।
 केवललोचनलोकितलोकः,
 सिद्धिवधूवदनाम्बुजमृङ्गः ॥८४॥
- जायते ज्ञानदानेन, विशालमुखमाजनं ।
 कलार्णवामृतं चासौ गण्डूषं कुरुते नरः ॥८५॥
- केवलज्ञानसम्राज्य-कारणं कर्मनाशकम् ।
 ज्ञानदानं प्रदातव्यं-धेनुरपराधाय पावनम् ॥८६॥
- भुक्त्वा राज्यस्य सौख्यं, भवतनुमुखान् निःस्पृहीकृत्य चित्तं ।
 लात्वा दीक्षां च बुद्ध्वा, श्रुतमपि सकलं ज्ञानमान्दर्यं लभेत् ॥
 त्यागो गुणो गुणसत्तावधिको मतो मे,
 विद्या विभूषयति किं यदि तं ब्रवीमि ।

एतद्द्वयं यदि सनाययते विव्रेकः,

एतत् त्रयं न हि मदोऽस्ति नमोऽस्तु तस्मै ॥८७॥

यस्तु सञ्चिनुते वित्तं, दानपूजादिहेतवे ।

वमिष्यामीति सोऽपथ्यं, सेवते दैववञ्चितः ॥८८॥

त्यागाय श्रेयसे वित्त-मवित्तः सञ्चिनोति यः ।

स्वशरीरं स पङ्केन, स्नास्यामीति विलम्पति ॥८९॥

धर्मार्थं यस्य वित्तेहा, परं तस्य निरीहता ।

प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य, दूरादस्पर्शनं वरम् ॥९०॥

शान्तिमिच्छति तृष्णाया यो धनेन विचेतनः ।

शान्त्यै वीप्तस्य सप्तार्चैः सूरिः क्षिपतीन्धनम् ॥९१॥

शतमिच्छति निस्वः प्राक्, तत्प्राप्तौ स्यात् सहस्रधीः ।

तल्लामे लक्षधीरित्थं, तृष्णं ज्ञेऽग्रे विसर्पति ॥९२॥

परिग्रहप्रहारानां, दुर्विकल्पशताकुलम् ।

स्वास्थ्यं नेति मनो वात-कम्पिताइवत्थपत्रवत् ॥९३॥

ॐ ह्रीं उत्तमत्यागधर्माङ्गाय नमः

त्यक्तसङ्ग मुदाऽयन्तं, त्यागं सर्वसुखाकरं ।

पूजया परया भक्त्या, पूजयामि तदाप्तये ॥

ॐ ह्रीं परमब्रह्मणे उत्तमत्यागधर्माङ्गाय नमः

अनर्घ्यपदप्राप्तये अर्घ्यं निर्बपामीति स्वाहा

उत्तमाकिञ्चन्यधर्मः

मङ्गलाचरणम्

चतुर्निकायामरवन्दिताय, घातिक्षयावाप्तचतुष्टयाय ।
 कुतीर्थतर्काऽजितशासनाय, देवाधिदेवाय नमो जिनाय ॥
 धर्मः श्रीवह्नमन्त्र एष परमो, धर्मश्च कल्पद्रुमो,
 धर्मः कामगवीप्सितप्रदमणिः, धर्मः परं दैवतम् ।
 धर्मः सौख्यपरम्परामृतनबी-सम्भूतसत्पर्वतो,
 धर्मो भ्रातः ! उपास्यतां किमपरैः, क्षुद्रैरसत्कल्पनैः ॥

आकिञ्चन्यलक्षणमाह-

शरीरादिकमात्मीय-मनपेक्ष्य प्रवर्तनं ।

निर्ममत्वं मुनेः सम्य-गाकिञ्चन्यमुदाहृतम् ॥३॥

उपात्तेष्वपि शरीरादिषु सस्कारादित्यागात्, ममेदमित्यभिसन्धि-
 निवृत्तिः आकिञ्चन्यमिष्यते । यत्र जीवाऽबद्धास्तथा जीवनिबद्धा
 बाह्याभ्यरमेदभिन्नाः परिग्रहा मनोवाक्कायैः कृतकरिताऽनुमतः
 त्यज्यन्ते बुधंस्तदाऽऽकिञ्चन्यधर्मो भवति ।

आकिञ्चन्यमनुष्ठेयं, योगं व्युत्समपूर्वकं ।

धर्मबीजं सुधर्माय, चिन्तातीतं सुलाकरम् ॥४॥

परिग्रहसंज्ञाकारणमाह-

उदयरणं ऽपि य, तस्मुवम्रणेण मुच्छिदाए य ।

लोहस्मुदीरणाए, परिग्गहे जायदे सण्णा ॥४॥

आकिञ्चन्यधर्मो शिवाशिन प्रोत्साहयितु लो लोत्तरं तन्माहात्म्य
मादावाऽऽदिशति-

मूच्छामोहवशान् ममेदमहम-स्येत्येवमावेशनम्,

तां दुष्टरहन्न मे किमपि नो, कस्याप्यहं खल्विति ।

आकिञ्चन्यसुप्रसिद्धमन्त्रसतता-म्यासेन धुन्वन्ति ये,

शश्वत् ते ऽतपन्ति विश्वपतयश्चित्रं हि धृत्तं सतां ॥५॥

नैकिञ्चन्यप्रधानं यत्, परं निर्वाणकारणं ।

हिसारक्षणयाञ्चादि-दोऽंरस्पृष्टमूर्जितम् ॥६॥

अथाकिञ्चन्यलक्षणधर्मानुष्ठायिनः परमाद्भुनफलप्रतिलम्भमभिधत्ते

अकिञ्चनोऽहमित्यस्मिन्, पथ्यक्षुण्णचरे च न् ।

तददृष्टचरं ज्योतिः, पश्यत्यानन्दनिर्भरम् ॥७॥

अकिञ्चनोऽहमित्यास्व-त्रलोबयाधिपतिर्भव ।

योगिगर्भं तव प्रोक्तं, रहस्यं परमात्मनः ॥८॥

परिग्रहत्यागादाकिञ्चन्यगुण आविर्भवति । इदमाकिञ्चन्य त्रि-

भुवनपतिपूज्य, लोभतृष्णादिपर्वतभेदनवज्रतुल्यं । दुरिततिमिरविना-

शाय सूर्यंसम, श्रीजिनेशगणधरादिभिःसेव्यं, शिवमार्गम्, शर्म-

खनिरस्ति ।

स्वा शक्तिमगूहमानः सन् योगत्रयेण परिग्रहं पुरुषः परित्यजन्
शुद्धयति । कर्ममलापाय करोतीत्यर्थः ।

‘सङ्ग एव मतः सूत्रे, निःशेषाऽनर्थमन्दिरम्’

लोभकषायोदयाद् विषयेषु सङ्गः परिग्रहः

नानारम्भपरायणं नरवरं—रावज्यं यस्यत्यज्यते,

दुष्प्राप्योऽपि परिग्रहस्तृणमिव, प्राणप्रयाणो पुनः ।

आदावेव सिमुञ्च दुःखजनकं, तं त्व त्रिधा दूरतः,

चेतो मस्करिमोदकव्यतिकरं, हास्यास्पदं मा कृथा ॥

साम्राज्यं कथमप्यवाप्य सुचिरात्, संसारसारं पुनः,

तस्यवत्त्वं यदि क्षितीश्वरवराः, प्राप्ता श्रियं शाश्वती ।

त्वं प्रागेव परिग्रहान् परिहर, त्याज्यान् गृहीत्वाऽपि ते,

माऽमूर्भौतिकमोदकव्यतिकरं, संगच्छ हास्यास्पदम् ॥

व्रजति भृशमधस्ताद् गृह्यमाणोऽर्थजाते,

गतमरमुपरिष्ठात् तत्र संत्यज्यमाने ।

हतकहृदय! तद्वद् येन यद्वत् तुलाग्रं,

जहीहि दुरितहेतुं येन सङ्गं त्रिधापि ॥११॥

बहुनोक्तेन किं वा बालाग्रकोटिमात्रः श्यामण्याऽयोग्यः परिग्रहो
जातुचिन् नादेयः । परिग्रहग्रहणेन तद्रक्षणार्चिन्ता जायते, तन्नाशे
शोककोपाद्याः प्रादुर्भवन्ति, तैः शोकादिभिः घोराणि पापानि

जायन्ते, पापेभ्यः दुर्गतयो भवन्ति. तासु तीव्राणि दुःखानि
संपद्यन्ते इति मत्वा विवेकिमि सङ्गः सर्वथा सर्वदा च हेयः ।

निवृत्तिं भावयेद् यावन् निवर्त्य तदभावतः ।

न वृत्तिर्न निवृत्तिश्च, तदेव पदमव्ययम् ॥१३॥

रागद्वेषौ प्रवृत्तिः स्यान्, निवृत्तिस्तन्निषेधनम् ।

तौ च ब्राह्म्यार्थसम्बद्धौ, तस्मात् तान् सुपरित्यजेत् ॥

आसंपारमविद्यया चलसुखाभासानुबद्धाशया,

नित्यानन्दसुखमयस्वसमयस्पर्शस्त्रिभ्याशया ।

इष्टानिष्टविकल्पजालजटिद्वेषवर्षेणु विस्कारितः,

क्रामन् रत्यरती मुहुर्मुहुर्हो, बाबध्यते कर्मभिः ॥१५॥

रतेररतिमायातः, पुनारतिमुपागतः ।

तृतीयं पदमप्राप्य, बालिशो वत सीदति ॥१६॥

निदणगरहणजुक्तो-सकलपरिग्रहत्यागो हि मुक्तिमार्गः मया तु पापिना

परीषहभीरुणा वस्त्रपात्रादिकपरिग्रहो गृहीत इत्यन्तः सन्तापो

निन्दा । एवमेव गुरुजनानामग्रे कथनं गृहीतम् ।

यतो जनो भ्राम्यति जन्मकानने,

यतो न सौख्यं लभते कदाचन ।

यतो व्रतं नश्यति मुक्तिकारणं,

परिग्रहोऽहोऽसौ द्विविधो विमुच्यते

॥१७॥

बाह्यग्रन्थविहीना दरिद्रमनुजा स्रपापतः सन्ति ।

पुनरभ्यन्तरसङ्ग-त्यागी, लोकेऽतिदुर्लभो जीवः ॥१८॥

कातराङ्गिनां दुस्त्याज्याः ऋत्स्नदोषविधायिनः; अभ्यन्तरा ग्रन्था
महायत्नेन त्याज्याः । ग्रन्थिलाः प्राणिनः अन्तःसङ्गसूक्ष्म्या एव
पापदुर्घानिदुःखखनिषु बाह्यसङ्गयङ्केषु मज्जन्ति । अन्तरङ्गपरि-
ग्रहयुक्तस्य वस्त्रपरित्यागप्रवज्याग्रहणव्रतधारणतपोविधानं सर्वम्
व्यर्थं भवति, यथा कृष्णाहि निर्भोकं मुञ्चति न तु विषं तथा कश्चित्
कुशीः वस्त्रादीनि मुञ्चति न त्वन्तःपरिग्रहान् मुञ्चति अतो
ये मिथ्यात्ववेदहास्यादिकषयास्त्यक्तु न क्षमा तेषां वस्त्रादि
त्यागोऽहितवद् भवेत् । इति मत्वा यतिनोऽन्तःसङ्गान् सदा
धनन्तु अन्तर्बाह्यग्रन्थत्यागाच्च चित्तशुद्धिर्जायते, तथा कर्मण्यद-
वानल एषान् च जायते, ध्यानान् कर्मणां नाशस्ततो दुःखातिगो
मोक्षस्तत्र वाचामगोचरं नित्यं शीघ्रं लभते जीवः । यः कृतीवो
द्रव्यादिबाह्योपधीस्त्यक्तुमक्षमः स अन्तःस्थान् कषायादिरिपून्
कथं त्यजति । ये शरीरादिषु विरक्ता मुमुक्षवस्ते स्वल्पमपि सङ्गं
स्वसुखादिकं वा नेहन्ते त एवात्र धन्याः पूज्याः सन्ति इति मत्वा
वैषयिकैः, सुखैः सादृ कषायाक्षविद्विषो हत्वा मुक्तिकाङ्क्षिणो
मुनयो द्विवा सङ्गं त्यजन्तु ।

अथाभ्यन्तरचतुर्दशपरिग्रहान् व्याचष्टे

मिथ्यात्ववेदहास्यादि-षट्कषायचतुष्टयं ।

रागद्वेषौ सङ्गाः स्युः अन्तरङ्गाश्चतुर्दश

स मिथ्यास्वः त्रयो वेदा, हास्यप्रमृतयोऽपि षट् ।

चत्वारिंशच्च कथय्याः स्फुरन्तर्ग्रन्थाश्चतुर्दश ॥१९॥

इमे अन्तरङ्गजीवनिबद्धा विश्वदुःखाकराः कथञ्चिज्जीवमया
मुमुक्षुभिः सदा त्पाज्याः ।

अभ्यन्तरचतुर्दशपरिग्रहस्य संक्षेपेण स्वरूपमाह

अद्वयस्तेऽनर्थमर्थं, त्वसन्नवसरे,ऽप्येतेऽमस्यामपीच्छ-

त्यास्तेऽरम्भेऽपि रम्ये,ऽप्यहह न रमते, द्वैष्टिकेऽप्येते शोकं ।

यस्मात्तस्माद् विभेति, क्षिरति गुणवतोऽप्यद्विति क्रोधवम्भान्

अस्थानेऽपि प्रदुङ्क्ते प्रसितुमपि जागद्, वष्टि सङ्गग्रहातः ॥

निष्परिग्रहस्य गुणानाह-

साक्षादुच्छ्वसतीव संप्रसन्ननिर्भीकताऽऽरोहती-

दोल्गासं ब्रजतीव सक्तपद्मी, क्षुद्धि रक्षातीव च ।

धर्मः सर्मकरः समस्तविषय, व्यामुग्धता मूर्च्छती-

वाऽऽङ्गं तसतीव लाघवगुणः स्वाधत्तता क्रीडति ॥२१॥

पुण्याब्धे मथनात् कथंकथमपि, प्राप्य क्षियंनिविशन्,

वं कुण्ठो यदि दानवासनविधौ, शण्ठोऽस्मि तत्सद्विधौ ।

इत्यर्थे रूपगृह्णता शिवपथे, पान्थान् यथास्वं स्फुरत्,

तादृग्धीर्यबलेन येन स करं, नयेत् नभ्येतः सः ॥२२॥

“त्यागः परिग्रहास्ता-स्त्रयकमत्ररामरं कुरुते”

सर्वसङ्गपरित्वाणः, शीर्षते धीजिनामने ।

यस्यमेवाऽन्वया-ब्रूते, स हीमः स्वान्वयात्कः ॥१२३॥

सर्वसङ्गविनिर्मुक्तः, संबृतः स्थिराशयः ।

धत्ते ध्यानधुरा धीरः, संश्रमौ धीरवर्णिताम् ॥२४॥

विजने जनसङ्कीर्णं, सुस्थिते दुःस्थितेऽपि वा ।

सर्वत्राप्रतिबद्धः स्यात्, संश्रमौ सङ्गर्जितः ॥२५॥

सङ्गसङ्गात् समुत्तीर्णो, नैराशयमवलम्बते ।

ततो नाक्रम्यते दुःखैः, पारतन्त्र्यं श्वचिन्मुनिः ॥२६॥

“त्याज्य एवाऽखिलः सङ्गो, मुनिर्मर्मास्तुमिच्छुभिः”

नाणवोऽपि गुराणा लोके, दोषाः शंले-द्रसन्निभः ।

भवन्त्यत्र न सन्वेहः, सङ्गमासद्य देहिनाम् ॥२७॥

यास्यन्ति निर्दया नूनं, यद दत्त्वा दाहमूर्जितं ।

हृदि पुंसां कथं ते श्चुस्तव प्रीत्यं परिग्रहाः ॥२८॥

उन्मूलयन्ति निर्बेदं, शिवेकमुन्मूलयन्ति ।

प्रत्यासक्ति सन्नायताः, सतामपि परिग्रहः ।

चित्तमूच्छाकरं मत्स्या-क्रोधादिगूढपाद्वित्तं ।

तृष्णाग्निकाष्ठमाकुञ्च्य, कुप्यं हंशं परिग्रहम् ॥२९॥

नो सङ्गज्जायते शीर्षं, भौक्षसाधममुत्तमं ।

- सङ्गाच्च जायते दुःखं, संसारस्य निबन्धनम् ॥३०॥
दानाद्योपाज्यते वित्तं, भोगाय च गृहाश्रमः ।
यस्य तस्मिंश्च न स्तः, तस्यार्थोपजनं वृथा ॥३१॥
यस्य दानविहीनस्य, धनान्यायान्ति यान्ति किं ।
अरण्यकुसुमानीव, निरयास्तस्य सम्पदः ॥३२॥
नृणां वरं न दारिद्र्यं, दानहीनं महद् धनं ।
मोहशोकादिबीजं च, पापं दुर्गतिकारणम् ॥३३॥
चत्वारो वित्तदायादाः, धर्मचीगग्निभूभुजः ।
ज्येष्ठेऽपमानिते पुंसि, त्रयः कुप्यन्ति सादराः ॥३४॥
योऽर्थः समज्यते दुःखाद्, रक्षते चातिदुःखतः ।
तत्फलं गृह्यते सिद्धिः, दानाद् भोगाच्च नित्यशः
पञ्चवर्गपुरुषार्थहेतोः प्रधानमर्थो ननु साधनीयः ।
अनेन कृत्वा भुवि धर्मकामो, सुखेन यातः स्वयमेव सिद्धिम् ।
निदणगरहणजुक्तो-सकलपरिग्रहत्यागो हि मुक्तिमार्गः मया तु
पातकिना परीषद्भीरुणा वस्त्रपात्रादिकपरिग्रहो गृहीत इत्यन्तः
सन्तापो निन्दा । एवमेव गुरुजनानामग्रे कथनं गृहीतम् ।
अचेतनसङ्गाच्चेतनसङ्गस्य बाधकतरत्वमाचष्टे
यौनमोक्षादिसम्बन्ध-द्वारेणऽऽविश्य मानसम् ।
यथा परिग्रहश्चिद्वात्, मथ्नाति न तथेततः ॥३७॥

चेतनपरिग्रहनिन्दामाह-

स्त्रीपुत्रमातृपितृभ्रातृस्वमृदासीदासभृत्यशिष्यादयो द्विपदचेतनपरिग्रहाः । गोब्रह्मिणीलम्बकणादिपशवतुष्पदपरिग्रहाः सन्ति ।

. गाह्यगनिमित्तभूतान् कलत्रस्य दोषान् व्याचष्टे

वपुस्तादात्म्येऽामुखरतिसुखोत्कः स्त्रियमरं,

परामध्यारोय श्रुतिवचनयुक्त्याऽऽत्मनि जडः ।

सदुच्छ्वासोच्छ्वासी तदसुखसुखासीत्यसुखमाक् ।

कृतहनो मात्रादीनपि परिभवत्याः परधिया ॥३७॥

भार्यायाः सभोगविप्रलम्भश्रृङ्गाराभ्या पुरुषार्थभृंशकत्वमुपलम्भयति ।

प्रक्षोभ्याऽलोकमात्रा-दपि रुजति नरं, याऽनुरज्यानुवृत्त्या,

प्राणैः स्वार्थापकर्षं क्लृपयति बहुश, तन्वती विप्रलम्भम् ।

क्षेपाऽवज्ञाशुगिच्छा, दिहतिविलपना-द्युग्रमन्तं र्दुनोति ।

प्राज्या गत्वा निषादाऽऽनिषमपि कुरुते, साऽपि भार्याऽहहार्या ॥

कलत्रातिरागेण पुस्पीडकत्व दृष्टान्तेन स्पष्टयति

स्वाऽऽसङ्गेन सुलोचना जयमघाम्भोधी तथाऽवर्तयत्,

स्वं श्रीमत्यनुवप्त्रजङ्घमऽनयद् भोगालसं दुर्मति ।

मानासद्ग्रहविप्रयोगसमरा-नाचारशङ्कादिभिः,

सीता राममत्तापयत् क्व न पति, हा साऽऽपदि द्वौपदी ॥

स्त्रीप्रसक्तस्य कृतघ्नत्वं प्रकाश्य संप्रतं मरुतोनापि तामनुगच्छ-
तस्तस्य दुरम्सद्गुंतिदुःखोपभोगं व्यनक्ति ।

चिरायसाधारणजन्मदुःखं, पश्यन् परं दुःसहमात्मनोऽप्ये ।
पृथग्जनः कर्तुमिवेह योग्यां, मृत्यानुगच्छत्यपि जीवितेशाम् ।
पितृमातृजातीनामपकारत्वं वक्रमणित्या निन्दन् दुष्कृतनिर्जर-
णहेतुत्वेनोपकारत्वादरातीनभिनन्दति-

बीजं दुःसंकपीजे क्युञ्चि भवति येस्य तर्षस्तानस्तन्वः,
तस्वैवकृषानरक्षाक्षुपधिवु यतसे तन्वतो यः च मायां ।

अन्नं ताभ्यांपितृभ्यां, भवतु ममतया मखवद् घूर्णयद्भवः ।
स्वान्तं स्वेभ्यस्तु बद्धोऽजलिरयमरयः पापदारा वरं मे ॥

मुमुक्षोरात्मतत्त्वभावकोपदेशेऽग्रम्

शरणमशरणं चो बन्धवो बन्धमूलं,

धिरपरिचित्तदारा द्वारमापद्गृहाणां ।

तिपरिमृशत् पुत्राः शत्रवः सर्वमेतत् ॥४२॥

त्यजत भजत धर्मं निर्मलं शर्मकामाः,

वपुर्गृहं धनं दाराः, पुत्राः मित्राणि शत्रवः,

सर्वाऽन्यस्वभावानि, मूढ ! स्वानि प्रपद्यते ॥४३॥

संप्रति पुत्रमोहान्घातुं दूषयन्नाह

यः पत्नीं गर्भंभवात् प्रमृति विगुरुवत् न्यक्करोति विषमं ।

प्रःयो वपुः प्रदापं त्वमिमनि हिनस्त्यादवापे धनं यः

मूर्खः पापो त्रिकाम्बुपकृतिपुणो वः नवम् यदञ्जात्पति
प्रात्मा वं पुत्रनामस्त्ययविकि पशुभिर्दुयते स्वेनलोऽपि ॥

जाग्रो हरइ कस्तं, कड्कतो वडिडमा हरइ ।

प्रःथं हरइ समदधे पुलसमो केरिओ जत्कि ॥४५॥

पुत्रे सातिदिकोपधिकभ्रान्त्यपसारणेन परमार्थवर्त्मनि शिवा-
थिनं स्थापयितुमाह

यो वामस्य विधेः प्रतिष्कशतवाऽऽस्तकःइत् पितृन् जोत्रती ।

प्युन्मरुनाति स तर्पायिष्यति मृतान्, पिण्डप्रदास्यः किल ।

इत्येषा अनुषान्धतार्य! सहजा, हार्याथ हार्या त्वया'

स्फार्याऽऽत्मं व ममात्मजः सुविधि रोद्धता सदेत्येवदृक् ॥

पुत्रिणामूढात्मनां स्वार्थंभ्रंश सखेदमावेदयति

मात्रादीनामदृष्टद्रुषणहतिरिवा-भाति यज्जन्मवार्ता,

सोस्थ्यं यत्सप्रदाने क्वचिदपि न भवत्यन्वहं दुर्भंगेव ।

या दुःशीलाऽफला वा स्तलति हृदि मृते, विप्लुते वा धवेऽन्तः

र्वा वन्द्यधीः सुखम् दुहितरि सुखम् इति धिक् स्वार्थंयथाः

पृथाज्जानां मित्रत्वमधर्मपरत्वावपवदति-

अधर्मकर्मण्युपकारकारिणो ये, प्रसवो जनानां सुखो जगत्सते ।

तस्मान्तर्बहिः सत्यति सुखवर्त्मभ्रंस्त सुखो तस्य धर्मसुखः ॥

ऐहिकार्थं सहकारिणां मोहाऽऽवहत्वात्त्याज्यत्वमुपदर्शयन्
यामुक्तिकार्थं मुहूदामवस्तनभूमिकायामेवानुसतव्यतामभिधत्ते

निश्छद्य मेच्छति विपद्यति सम्पदीव,

यः सोऽपि मित्रमिह मोहयतीति हेयः ।

श्रेयः परत्र तु विबोधतीति तावत्,

शक्यो न यावदसितुं सकलोऽपि सङ्गः ॥४६॥

सङ्गः सर्वात्मना त्याज्यो, मुनिभिर्भोक्तुमिच्छुभिः ।

स चेत् त्यक्तुं न शक्येत, कार्यस्त ह्यभिदशिभिः ॥५०॥

सङ्गः सर्वात्मना त्याज्यः, स चेत् त्यक्तुं न शक्यते ।

स सद्भिः सह कर्तव्यः, सन्तः सङ्गस्य भेषजम् ॥५१॥

शिष्यशासनेऽपि क्वचित् क्वचित् क्रोधोद्भवं भावयति ।

यः शिष्यते हितं शत्रु- दन्तेवासी सुपुत्रवत् ।

सोऽप्यन्तेवासिनं कोपं, छोपयत्यन्तरान्तरा ॥५२॥

अत्यन्तभक्तिमतोऽति भृत्यस्याकृत्यप्रधानत्वादनुपादेयतां लक्षयति

योऽतिभक्ततयात्मेति, कार्यिभिः कल्प्यतेऽङ्गवत् ।

सोऽप्यकृत्येऽग्रणी मृत्युः, स्याद् रामस्याऽऽजनेयवत् ॥५३॥

दासीदासस्य स्वीकारो मनस्तापाय स्यात्स्याह

अतिसंस्तवघृष्टत्वा-दनिष्टे जायतीति यत् ।

तद् दासीदासमृक्षीव, कर्णासाः कस्य शान्तये ॥५४॥

चतुष्पदपरिहं प्रतिक्रिपति

द्विपदं रप्यसत्सङ्ग, श्चेत् किं तद्धि चतुष्पदं ।

तिक्तमप्यामसन्नाग्ने-नयिष्यं किं पुनर्घृतम् ॥५५॥

परिग्रहलक्षणमाह

ममेवमितिसंकल्पो, बाह्याभ्यन्तरवस्तुषु ।

परिग्रहो मतस्तत्र, कुर्याच्च चेतोनिफुञ्चनम् ॥५६॥

चेतनाऽचेतनभेदाद्, द्विधा बाह्यपरिग्रहः ।

घ्नन्तः स एक एव स्याद्, भवहेतुवाशयाश्रयः ॥५७॥

‘मणिमुक्त्वारजतसुवर्णवस्त्रपात्रगेहादयोऽचेतन

परिग्रहा एते बाह्यपरिग्रहाः पापदुःखार्णवाः सन्ति,,

परिग्रहनिन्दामाह-

आरम्भो जन्तुवातश्च, कषायाश्च परिग्रहात् ।

जायन्तेऽत्र ततः पातः, प्राणिनां श्वभ्रसागरे ॥५८॥

सङ्गात् कामस्ततः क्रोधः, तस्माद् हिंसा तयाऽशुभं ।

तेन श्वाश्री गतिस्तस्यां, दुःखं वाचामनोच्चरम् ॥५९॥

अनित्येऽत्रैव संसारे, यावन्मात्रः परिग्रहः ।

तावन्मात्रस्तु सत्तापस्तस्मात्प्राज्यः परिग्रहः ॥६०॥

अप्रत्ययतमोरात्रिः, लोत्राग्निस्मिधाहुतिः ।

सावस्रप्राह्वारक्षि स्तवापीष्टः परिग्रहः ॥६१॥

अणुमात्रादपि ग्रन्थान्, मोहप्रन्थिदृडीभवेत् ।
 विसर्पति ततस्तृष्णा, यस्यां विश्वं न शान्तये ॥६५॥
 यः सङ्गपङ्कनिर्मग्नो, ऽप्यपवर्गाय चेष्टते ।
 स मूढः पुष्पनाराचं, विभिन्धान् त्रिदशाचलम् ॥६६॥
 निःसङ्गेऽपि मुनिर्न स्यात्, समूर्च्छं सङ्गव्रजितः ।
 यतो मूर्च्छैव तत्त्वज्ञैः, सङ्गसूतिः प्रकीर्तितः ॥६७॥

वहिःसङ्गेषु देहस्य हेयतमत्वप्रतिपादनार्थमाह-
 शरीरं धर्मसंयुक्तं, रक्षितव्यं प्रयत्नतः ।

इत्याह्वयचस्त्वग्देहः, त्याज्य एवेति तन्मुक्तः ॥६८॥
 कायकलेशलालनयो गृणदोषी भिक्षोरुपदिशन्नाह-
 योगस्य कायमनुपगतयतोऽपि युक्तस्य,
 क्लेशयो ममस्वहतये, तव सोऽपि शक्त्या ः
 निद्रोऽन्यथाऽक्षसुखजीविस्त्रलान्नात्,
 तृष्णासंरिद् विधुरधिष्यति सत्तपौऽद्रिम् ॥६९॥
 कुप्यादिपरिग्रहस्योद्धृत्याशानुबन्धनिबन्धनत्वमभिधत्ते-

यः कुम्भघान्यशयनस्नानध्यानभाण्ड,
 काण्डं कण्डकस्त्रिस्तम्बकण्डकाकर्म काण्डः
 बंतण्डको भवति पुष्पकानेदकरेऽपि ।

तं समस्तोक्तिमदिलोकात्तन्मोक्षराशा ॥७०॥

अचेतनघनपरिग्रहनिन्दामाह-

अतिमातु रसातल गुणगण, स्तस्याऽप्यधो बभूवुः,
शीलं शैलकटात् पतत्कभिजनः, सन्दह्यतां बन्धिना ।
शौर्ये वरिणि वज्रमास्तुनिपत-त्वर्षोऽस्तु नः केवलं,
येन केव विन गुहास्तृणालवाः, प्रायः समस्ता इमे ॥
न हि तद्विद्यते, किञ्चिद्, यदर्थेन न तिष्ठति ।

यत्नेन मतिमांस्तस्मा-दर्थमेकं प्रसाधयेत् ॥७२॥

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः,
स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः ।
स एव दाता स च दर्शनीयः,

सर्वे गुणः काञ्चनमाश्रयति ॥७३॥

माता निन्दति नाभिनादति पिता, भ्राता च संभक्ते,
भृत्यः कुप्यति नानुगच्छति सुतः, कान्ता च नालिङ्ग्यते ।
अर्थप्रार्थनशङ्कया न कुर्वते, ऽप्यालापमात्रं सुहृत्,
तस्माद् द्रव्यमुपार्जयस्व सुमते ! द्रव्येण सर्वे दशाः ॥

वेतनेतरवाहपरिग्रहद्वयस्य दुस्त्यजत्वमभिधत्ते-
प्राग्देहस्वग्रहात्मी-कृतमिदंतिवरी-पाकसंपादितम्;

बेहद्वारेण वार-प्रभृतिभिरिमकं, इक्षामुकंश्चालयाद्यैः ।
 लोकः केनापि बाह्यं-रयि दृढमबहि, स्तेन बन्धेन बद्धो,
 दुःखार्तश्छेत्तुमिच्छन् निबिडयति तरां यं विषादाम्बुवर्षैः ॥
 गृहादिमूर्च्छायाततद्रक्षाद्युपन्नितस्य पातकस्यातिदुर्जरत्व ब्रूते
 तद्गोहाद्युपधौ ममेवमिति सं-कल्पेन रक्षार्जना,
 संस्काराविदुरीहितव्यतिकरे, हिंसाविषु व्यासजन् ।
 दुःखोद्गारमरेषु रागविधुर-प्रज्ञः किमप्याहर-
 त्यहो यत्खरेऽपि जन्मदहने, कष्टं विराज्जीर्यति ॥७५॥

दशविधपरिग्रहवर्णनम्

जिनेन्द्रं दशधा प्रोक्ता, गृहस्थानां परिग्रहाः ।
 तेषां संख्या नरैः कार्या, पापारम्भादिहानये ॥७६॥
 क्षेत्रं गृहं धनं धान्यं, द्विपदं च चतुष्पदं ।
 आसनं शयनं वस्त्रं, माण्डं स्याद् गृहमेधिनां ॥७७॥
 अथ हिंसाकरं क्षेत्रं, त्यज त्वं धर्महेतवे ।
 यदि त्यक्तुं समर्थो न, संख्यां कुरु हलादिके ॥७८॥
 ममत्वजनकेऽसारे, स्थावरत्रसघातके ।
 सन्तोषघनसिद्धयर्थं, भज संख्यां गृहादिके ॥७९॥
 द्रव्यरूप्यधुवर्णादौ, स्तोकां संख्यां विधेहि भो ! ।

लोभं पापकरं त्यक्त्वा, पीत्वा सन्तोषजामृतम् ॥७९॥

शाल्याविसर्बधान्यातां, प्रमाणं भज स्वर्था ।

कीटाद्युत्पत्तिहेतूनां, ह्रस्वव्रतविशुद्धये ॥८०॥

मृत्यानां दापबासीनां, भार्याणां च शुभाय वं ।

परिमाणं प्रकर्तव्यं, श्रावकैः गुरुसन्निधौ ॥८१॥

अश्ववृषमगोरुवं-चतुष्पदकदम्बके ।

त्रसादिहिसके स्तोकां, कुरु संख्यां प्रमापदे ॥८२॥

याने सिंहासने चंद्र, शकटादौ तथा भज ।

प्रमाणं मित्र ! धर्माय, खट्वादिशयने वरे ॥८३॥

क्षौमादिके सुवस्त्रे च, भज संख्यां व्रयात भो ! ।

मज्जिष्ठादौ च सद्माण्डे, महाद्यै मज्जने तथा ॥८४॥

बाह्यरुद्धरते पुंसि, कुतश्चित्तविशुद्धता ।

सतुषे हि बहिर्धान्ये, दुर्लभाऽन्तविशुद्धता ॥८५॥

परिग्रहग्रहप्रस्तः, सर्वं गिलितुमिच्छति ।

धने न तस्य सन्तोषः, सरित्पूरैरिदार्णवः ॥८६॥

कदाचित्को बन्धः, क्रोधादे, कर्मणः सदा सङ्गात् ।

नातः क्वापि कदाचित्, परिग्रहवतां जायते सिद्धिः ॥

धर्मः कस्याऽनर्थो, न भवति भरतः समस्तधनत्रभरतः ।

चक्रो चक्रेऽनुजवधाय, यः प्रहृतवंरिचक्रे चक्रे ॥८॥७

अविश्वासतमोनक्तं लोभानलघृताहुतिः ।

आरम्भमव राभ्मोधि-रहो श्रेयः परिग्रहः ॥८८॥

अन्तरङ्गसङ्गनिग्रहोपायमाह-

उद्यत्क्रोधादि हास्यादि षट्कवेद त्रयात्मकं ।

अन्तरङ्गं जयेत् सङ्गं, प्रत्यनीकप्रयोगतः ॥८९॥

वहिरङ्गसङ्गत्यागविधिमाह-

अयोग्यासं गमस्याङ्गं, सङ्गं बाह्यमपि त्यजेत् ।

मूर्च्छाङ्गित्वादापि त्यक्तु-मशक्यं कृशयेच्छनः ॥९०॥

पितृमातृकलत्रपुत्रेभ्यो मोहत्यागविधिमाह

यो हि नाम श्रमणो भवितुमिच्छति स पूर्वमेव बन्धुवर्गमापृच्छते ।

गुरुकलत्रपुत्रेभ्य आत्मानं विमोचयति । ज्ञानदर्शं चारित्र्यतपोवीर्या

चारमासीदति । तथाहि-एव बन्धुवर्गमापृच्छते । अहो इदं जन-

शरीरबन्धुवर्गवतिन आत्मानोऽस्य जनस्य आत्मा न किञ्चनाऽपि

युष्माकं भवतीति निश्चयेन युवां जीवीथ तत प्रापृष्टां युवां अयमस्मा

असौद्भिन्नज्ञानज्योतिःप्रात्मानमेवात्मनोऽनादिबन्धुमुपसर्पति ।

अहो इदं जनशरीरजनकस्यात्मन् ! अहो इदं जनजनन्या आत्मन् !

अस्य जनस्यात्मा ! युवाभ्यां जनितो भवतीति निश्चयेन युवां

जानीतं तत इममार्षमानं युवां विमुञ्चतं, अयमात्मा असौद्भिन्न

ज्ञानज्योतिः आत्मानमेवात्मनोऽनादिजनकमुपसर्पति । अहो इदजन
शरीररमण्या आत्मन् ! अस्य जनस्य आत्मानं न त्वं रमयसीति
निश्चयेन त्वं जानीहि तत इममात्मानं विमुञ्च, अयमात्मा
अद्योद्भिन्नज्ञानज्योतिः स्वानुभूतिमेवात्मनोऽनादिरमधीमुपसर्पति-
अहोइदजनशरीरपुत्रस्यात्मान ! अस्य जनस्यात्मनो न त्वं जग्यो
भवतीति निश्चयेन त्वं जानीहि तत इममात्मानं विमुञ्च
अयमात्मा अद्योद्भिन्नज्ञानज्योतिः आत्मानमेवात्मनोऽनादिजन्य-
मुपसर्पति । एवं गुरुः प्लत्रपुत्रेभ्य आत्मानं विमोचयति ।

गृहत्यागविधिमाह

पञ्चाचारक्रियोद्युक्तो, निष्कमिष्यन्नसी गृहात् ।

अप्रच्छेत् गुरुन् बन्धून्, पुत्रादीश्च यथोचितम् ॥

अहो ! कालविनयोपधानबहुमानाऽनिह्वयार्थव्यञ्जनतदुभयसम्पन्न
त्वलक्षणज्ञानाचार ! निश्चयेन त्वं मम शुद्धात्मने नासीत्
जानाम्यहं, तथापि त्वां तावदाश्रयामि, यावत्स्वत्प्रसादाच्छु-
द्धात्मानं नोपलभे ॥१॥

अहो ! निःशङ्कितरनिःकाङ्क्षितरनिर्विकित्सितस्य निर्मूर्खदृष्टि
त्वोपबृंहणस्थितिकरणवात्सल्यप्रभावनालक्षणदर्शनाचार ! निश्च-
येन त्वं मम शुद्धात्मनो नासीत्सहं जानामि, तथापि त्वामहं
तावदाश्रयामि यावत् स्वत्प्रसादाच्छुद्धात्मानं नोपलभे ॥२॥

अहो ! मोक्षमार्गप्रवृत्तिकारणपञ्चमहाव्रतोपेतकायवाङ्मनोगुत्सौ-
र्वाश्रायणऽऽदाननिक्षेपणप्रतिष्ठापनसमितिलक्षणचारित्राचार !

त्यह तस्त्वतो जानामि, तथाऽपि त्वामह तावदाश्रयामि यावत्
त्वत्प्रसादादह स्वशुद्धात्मानं नोपलभे ॥३॥

अहो ! अनज्ञानावमोदर्यवृत्तिपरिसह्यारमपरित्यागविविक्तक्षत्या-
सनकायक्लेश ! अहो ! प्रायश्चित्तविनयवैयावृश्यस्वाध्यायव्यु-
त्सर्गध्यानतपश्चाचार ! त्वं मम शुद्धात्मनो निश्चयेन नास्तौ न महं
वस्तुतो जानामि तथापि त्वामह तावदाश्रयामि या त्वत्प्रसादा-
दहं स्वशुद्धात्मानं नोपलभे ॥४॥

अहो ! चतुराचारप्रवर्तनेस्वशक्त्यनुपगूहनलक्षणवीर्याचार ! त्वं
निश्चयेन मम शुद्धात्मनो नामीतीदं सुष्ठु जानामि तथापि त्वामह
तावदाश्रयामि यावत्त्वत्प्रसादादह स्वशुद्धात्मानं नोपलभे ॥५॥

तथाहि—अहो मदीयशरीरजनकस्यात्मन् ! अहो मदीयशरीर
जनन्यात्मन् ! युवाभ्यां नायं मदात्मा जनितो भवतीति निश्च-
येन युवा जानीतं । ततः प्रापृष्टौ युवामिममात्मानं विमुञ्चतं ।
अद्यायमात्मा उद्भिन्नज्ञानज्योतिः, अनादिजनकमात्मानमेव उप-
सर्पति । तथा अहो मदीयशरीरबन्धुजनवर्तिन आत्मानः अयं
मदात्मा युष्माकं किञ्चनापि न भवतीति निश्चयेन यूयं जानीथ,
ततः प्रापृष्टौ यूयं इममात्मानं विमुञ्चथ । अद्योद्भिन्नज्ञान-
ज्योतिः अयमात्मा आत्मानमेवात्मनो अनादिबन्धुमुपसर्पति ।
अहो मदीयशरीरपुत्रस्यात्मन् ! मदात्मनस्त्वं जन्यो न भवतीति
निश्चयेन त्वं जानीहि ततः प्रापृष्टस्त्वमिममात्मानं विमुञ्च, अद्यो-
द्भिन्नज्ञानज्योतिरयमात्मा आत्मानमेवात्मनोऽनादिजग्यमुपसर्पति।

क्षेत्रं वस्तु घनं धान्यं, द्विपदश्च चतुष्पदं ।

प्रासनं शयनं वस्त्रं, मण्डं दाह्याः परिग्रहाः ॥११॥

अमी दश परिग्रहा निजात्मनः पृथग्भूता जीवावद्वा अत एव मूर्च्छं-
या सह यत्तिभिः सर्वथा त्याज्या । सर्वैतसां खनिषु एषु बुधे
मूर्च्छा न वर्तय्या । संयतजनं. शुश्रूषादिहेतवेऽसयमकरोऽसयत-
जनः छात्रो वा स्वान्ते न रक्षणीयः । वसत्यादौ परवस्तुनि
मङ्गकारण स्वामित्वं न विवेयम् ।

क्षेत्रपरिग्रहदोषमाह-

क्षेत्रं क्षेत्रमृतां क्षेम-माक्षत्रश्रयं मृषा न चेत् ।

अन्यथा वृगंतेः पन्था, बह्वारम्भानुबन्धनात् । ६२॥

वास्तुपरिग्रहदोषमाह-

पञ्चसूनाद् गृहाच्छ्रयं, वरं संवेगिनां दनं ।

पूर्वं हि लघलोपार्यं-मज्जधप्राप्तये परस् ॥६३॥

विवेकशक्तिर्बकल्याद्, गृहद्वन्द्वनिषद्वरे ।

मग्नः सोदत्यहो लोकः, शोकहर्षभ्रमाकुलः ॥६४॥

भूमिलुब्धस्यापायावञ्चे दृष्टान्नेन स्पष्टयति

तत्तादृग्मात्राज्य- श्रियं भजन्नपि महीलक्षं लिप्सुः ।

भरतोऽवरजेन जितो, दुरभिनिविष्टः सतामिष्टः ॥६५॥

धनगृह्णोर्महापापप्रवृत्ति प्रवक्ति

जन्तून् हन्त्याह भृषां चरति चुरां ग्राम्यधर्ममद्रियते ।
 स्वस्वत्यक्तमपि धिग्, एन धनायन् पिबत्यपेयमपि ॥
 धनेस्वस्वदिक्रन्दानुवृत्तिवशाद् मृत्यजनस्य भवन्त कार्यमाह
 हसति हसति स्वामिन्युच्चं स्वत्यतिरोदिति,
 गुणसमुदितं दोषापेतं प्रणिन्दति निन्दति ।
 कृतपरिकरं स्वदोद्गारि प्रघावति घावति,
 धनलवपरिक्रीतं यत्र प्रनृत्यति नृत्यति ॥१७॥
 उद्भूताः प्रथयन्ति मोहमसमं, नाशे महन्तं नृणां,
 सन्तापं जनयन्तुपाजंनविधौ क्लेशं प्रदच्छन्ति च ,
 एता नीलपयोदगर्भविलसद् विद्युत्लता चञ्चलाः ।
 काले कुत्र भवन्ति मानवततेः, श्रेभावहाः सम्पदः ॥१८॥
 पूज्यते यत्पूज्योऽपि, यदगम्योऽपि गम्यते ।
 वन्द्यते यदवन्द्योऽपि, स प्रभावो धनस्य हि ॥१९॥
 सत्यं परित्यजति मुञ्चति बन्धुवर्गं,
 शीघ्रं विहाय जननीमपि जन्मभूमि ।
 सन्दयज्य गच्छति विदेशमधीष्टलोकं,
 वित्ताकुलीकृतमतिः, पुरुषोऽत्र लोके ॥२०॥
 देन्यभाषणनिर्घृणत्वकृपणत्वानवस्थितचित्तत्वदोषावहृत्वेन धनानि

जुगुप्सते-

भीमंरयनुषां पुरङ्गदुपदु बॅहीति ही भाषते,
 देहीत्युक्तिहतेषु मुञ्चति हहा नास्तीति वाग्प्रादिनी ।
 तीर्थेऽपि व्ययमात्मनो वधमभिप्रैतीति कर्तव्यता,
 चिन्तां चान्वयते यदम्यमितधी स्तेभ्यो धनेभ्यो नमः ॥
 धनस्याजंनरक्षणादिना तीव्रदुःखकरत्वात्तत्प्राप्तिं प्रत्युद्यमं कृतीनां
 निराकुरुते-

यत्प्रबन्धं कथमप्युपाज्यं विधुराद्रक्षन्वरस्तथाश्रितः,
 खे पकीत्र पलं तर्धाभिरलं दुःखायते मृत्युवत् ।
 तल्लामे गुणप्रण्टरीव हिमिहिका-वस्कन्द लोभोद्भव-
 प्रामल्भीपरमाणुतोहितजन्मत्युत्तिष्ठते कः सुधी ॥२॥
 बहिरात्मनो धनार्जिममोजनोभ्मादप्रवृत्तं निःशङ्कपापकरणं
 स्वच्छन्दं श्रेयुनाधरणं च दूषयन्नाह-

धनादग्नं तस्मावसव इति बेहात्मवसथो,
 मनुंमान्या लब्धुं धनमधमशङ्का त्रिदधते ।
 वृषस्यन्ति स्त्रीरप्यदयमशानोद् भिन्नमदना,
 धनह्वीरायो वा ज्वलप्रति कुजानप्यमनसः ॥३॥
 गृहं परित्यज्य तपस्यतो निविष्णां मोक्षपथप्रवृत्तिं कथयति -

प्रजाप्रद्वैराग्यः समयदलत्रलगःस्वसमयः,
 सहिष्णुः सर्वोर्मीनपि सदत्तदर्थस्पृशि दृशि ।
 गृहं पापप्रायक्रियमिति तदुत्सृज्य मुदितः,
 तपस्यन्निःसत्यः शिवपथमजस्रं विहरति ॥४॥
 देहात्मभेदभावनानिरुद्धविकल्पजालस्य माधोः शुद्धस्वात्मोपल
 भममनिनन्दति

नीरक्षीरवदेकतां कलयतो, रण्यङ्गपुंसोरचित्,
 विद्वावाद्यादि भेद एव तद्वत्, भिन्नेषु को मिदध्रमः ।
 इत्यागृह्य परावपोह्य सकलोन्मीलद्विकल्पच्छिदा ।
 स्वच्छेन स्वनितेन कोऽपि सुकृती, स्वात्मानमास्तिञ्जुते ॥
 शुद्धस्वात्मोपलम्भोन्मुखस्य योगकाष्ठाभौष्ठवावाप्ति भवितव्य-
 ताऽनुभावभावनामनुभावयति-

मावंवैमाविकं मे परिणतिमयतो ऽमादिसन्तानधृत्वा,
 कर्मण्यरेकलोलीभवत उपगतैः पुद्गलैस्तत्त्वतः स्वं ।
 बुद्ध्या श्रद्धाय साम्यं निरुषधि दधतो मुत्सुधाढ्यावगाधे.

स्याच्चेत्लीलाऽवगाहस्तदयमधशिही किं ज्वलेद् दाह्यशून्यं ।

ॐ ह्रीं उत्तमाकिञ्चन्यधर्माङ्गाय नमः

आकिञ्चन्यं समत्वादि-कृतद्वरं सुखाकरं ।

पूजया परया भक्त्या, पूजयामि तदाप्तये ॥

ॐ ह्रीं परमब्रह्मणो उत्तमाकिञ्चन्यधर्माङ्गाय नमः

जलाद्याध्यं निर्बपामीति स्वाहा ।

उत्तमब्रह्मचर्यधर्मः

मङ्गलाचरणम्

शश्वच्चेतयते यदुत्सवमयं ध्यायन्ति यद् योगिनो,
 येन प्राणिति विश्वमिन्द्रतिकरा यस्मै नमः कुर्वते ।
 वैचित्र्ये जगतो यतोऽस्ति पवती यस्यान्तरप्रत्ययो
 मुक्तिर्यत्रलयस्तदस्तु मनसि स्फूर्जन् परं ब्रह्म मे ॥१॥

भीमज्जिजनेन्द्रकथिताय सुमङ्गलाय,
 लोकोत्तमाय शरणाय विनेयजन्तोः ।
 धर्माय कायवचनाशयशुद्धितोऽहं,
 स्वर्गापवर्गफलदाय नमस्करोमि ॥२॥

ब्रह्मचर्यप्रज्ञासामाह-

ब्रह्मसंचेतसां पादो, चक्रवत्यादयो नराः ।
 तृषन्ति भक्तिभारेण का कथाऽन्यनपेषु च ॥३॥
 इन्द्राद्याः हि सुराः सर्वे, शिरसा प्रणमन्ति भो ! ।

भक्तिभारेण सन्नम्यः, पादो ब्रह्मज्ञात्सनात् ॥४॥

सद्ब्रह्मचर्यं बलरथोत्थानम्,

कान्तोत्पत्तीनां कर्त्तव्यमस्तिमात्रम् ॥५॥

सज्ज्ञानदृग्धीर्यसुखैकसागरः,

सुसिद्धिवध्वाननस्तदर्पणः ॥५॥

धीरं धीरं नरं रं बंधं—ज्ञानिभि व्रततत्परैः ,

ब्रह्मचर्यं व्रतं धर्तुम्, शक्यते न च कातरैः ॥६॥

नाल्पसस्वं न निःशीलं न दीनं न क्षिणितैः ।

स्वप्नेऽपि चरितुं शक्यं, ब्रह्मचर्यमिदं नरैः ॥७॥

एकमेव व्रतं श्लाघ्यं, ब्रह्मचर्यं जगत्त्रये ।

यद्बिभृद्धि समापन्नाः, पूज्यन्ते पूजितैरपि ॥८॥

ब्रह्मव्रतमिदं जीयाच्चरणस्यैव जीवितम् ।

स्युः सन्तोऽपि गुणा येन, विना बलेशायं वैहिना ॥९॥

कर्मणां शोधनं श्रेष्ठं, ब्रह्मचर्यं सुरक्षितं ।

सारमूतं चरित्रस्य, देवैरपि पूजितम् ॥१०॥

ज्ञानं ब्रह्म दया ब्रह्म, ब्रह्म कामविनिर्ग्रहः ।

सम्यग्प्र वसन्नात्मा, ब्रह्मचारी भवेत् नरः ॥११॥

ब्रह्मचर्यं मुदा सेव्यं परमं धर्मकारणं ।

धर्माधिभि विधाय स्वाभ्यासमा सफलस्त्रियः ॥१२॥

स्वपुत्री मगिनीमातृ-समाविश्वसि यः सदा ।

त्यक्ता च मनसा रामं, ब्रह्मचारी भवेत् सदा ॥१३॥

संयुक्तं च न सेवन्ते, तत्राचारो हृत्प्रती ।

ते संमारसमुद्रस्य, परं यत्कृत्स्निमानवाः ।

दिनेषु ब्रह्मचर्यं यो, विवस्तेऽप्यथानतः ।

नवलक्षजीवानां वै तस्य पुष्पं न वेदग्नाहसः ।

स्त्रीयोनिःस्थानसम्भूत-जीवघातमयदक्षी ।

द्वियं नो रमते त्रेधा, ब्रह्मचारी मन्वन्तः ।

मलवीजं मलयोनिगलञ्जलं पूतमन्धिभीमत्सं ।

पश्यन्नङ्गमनङ्गाद्, विरमति चो ब्रह्मचारी सः ।

नत्रथा सर्वदा पाण्ड्यं, शीलसन्तोषधारिभिः ।

भेदाभेदेन संयुक्तं, सकृत्कृतं प्रसन्नतः ।

“चर्याः ब्रह्मणि स्वस्थिता, ब्रह्मचर्यं च ब्रह्मचर्यम्”

निरस्ताग्याङ्गस्त्रागस्थ, स्वदेहेऽपि विरापिरपुः ।

जीके ब्रह्मणि या चर्या, ब्रह्मचर्यं तदीयते ।

विन्दन्ति परमं ब्रह्म, यत्समालम्ब्य योगिनः ।

ब्रह्मचर्यं ब्रह्मचर्यं स्याद् धीरधीरेयगोचरम् ।

दिवसेन विना सूर्यो, यथा नवोपलभ्यते ।

तथा सर्वज्ञं वक्ष्ये ब्रह्मचर्यं विना न च ।

अन्यव्रतच्युतं ह्येकं, इलाचर्यं ब्रह्मव्रतं भुवि ।

- तद्विना न च सत्पुंसां, सर्वव्रतसमुच्छ्रयम् ॥२२॥
 मातृस्वसृपुतातुल्यं, दृष्ट्वा स्त्रीत्रिकरूपक ।
 स्त्रीकथाविनिवृत्तिर्या ब्रह्म स्यात् तन्मत्तं सताम् ॥२३॥
 बालाः पुत्रीमिव बुधः सप्रौढा भगिनीमिव ।
 जननीमिव बृद्धा स्तु पश्यति स्म जितेन्द्रियः ॥२४॥
 परस्त्रीमातृवद् बृद्धां, युवति भगिनीमिव ।
 बालां दुहितृवत् पश्यन्, विभ्रति ब्रह्मनिर्मलम् ॥२५॥
 देहद्रविजसंस्कार-रमुपार्थेनवृत्तयः ।
 जितकामे ब्रूया सर्वाः, तत्कामः सर्वदोषजाक् ॥२६॥
 स्त्रीतद्विद्यत ! निवृत्तं चेत्, ननु वित्तं किमीहसे ।
 मृतमण्डनकल्पो हि, स्त्रीनिरीहे धनप्रहः ॥२६॥
 असार एष संसारः, सारं सारङ्गलोकना ।
 तदर्थं धनमिच्छन्ति, तस्यागे तु धनेन किम् ॥२८॥
 सौम्यघातुक्षये पुंसां, सर्वघातुक्षयो व्रतः ;
 तस्मात्सं रक्षयेद् यस्मान्, मूलोच्छेदं न कारयेत् ॥२९॥
 स्वकीयं परकीयं वा, नारीणां त्यागतो ध्रुव ।
 ब्रह्मचर्यं समास्थात्सं, विद्वद्भिर्ज्ञानशालिभिः ॥३०॥
 "एकतश्चतुरो वेदाः ब्रह्मचर्यं सर्वकतः"

शीलानामुत्तमं शीलं, व्रतानामुत्तमं व्रत ।

ध्यानानामुत्तमं ध्यानं, ब्रह्मचर्यं सुरक्षितम् ॥३१॥

ब्रह्मचर्यं भवेन्नूलं, सर्वेषां व्रतधारिणां ।

ब्रह्मचर्यस्य भङ्गेन, व्रताः सर्वे निरर्थकाः ॥३२॥

धर्मभूमौ स्वभावेन, मनुष्यो नियतहमरः ।

यज्जात्यैव परां जातिं, बन्धुलिङ्गिस्त्रयस्त्यजेत् ॥३३॥

एकरात्रो व्रतस्याऽपि, या, गतिः ब्रह्मचारिणिः ।

तस्य जिह्वामहस्त्रेण, वषट् शक्यो न युधिष्ठिर ।

नैष्ठिकं ब्रह्मचर्यं तु, ये चरन्ति मुनीश्वराः ।

देवानामपि ते पूज्याः, पवित्रास्ते सुवर्गत्रय ॥३४॥

यः करोति गुरुभाषितं मुदा, संप्रये वसति बृद्धसंकुले ।

मुञ्चति तरणलोकसङ्गतिं, ब्रह्मचर्यधर्मसं संरक्षति ॥३५॥

‘ भवेच्च लोके गुरुमूलवातः, स्याद् ब्रह्मचर्यं सुविरागतम् च ’

“ ब्रह्मव्रते परिनिष्ठो, भव्यजीवो लोकान्तिको भवेत् ”

प्रविश्वतोऽङ्गनावर्गं, १ सर्वत्राऽप्यप्रमादकः ।

ब्रह्मचर्यं यतिःशक्तो, रक्षितुं न परः पुनः ॥३६॥

१ बाला कुमारी युवति मध्यमा वृद्धा, सुहृदा कुहृदा इत्यादि

विचित्रस्त्रीभेदे ।

ब्रह्मचर्यमपि पालय सारं,
 धर्मसारगुणद्वंद्वं भवतारम् ।
 स्वर्गमुक्तिमृहप्रापणहेतुं,
 दुःखसागरविलङ्घनसेतुम् ॥३७॥
 संसाराम्बुधितारकं, सुखकरं देवंः सदा पूजितं,
 मुक्तिद्वारमपारपुण्यजनकं, धीरंः सदा सेवितं ।
 सम्प्रदर्शनबोधवृत्तगुणसद्-भाण्डं पवित्रं परं,
 तत्रामुत्र च सौख्ययोगेहमपरं, त्वं ब्रह्मचर्यं भज ॥३८॥
 ब्रह्मचर्यस्य शुद्धस्य, सर्वभूतहितस्य च ।
 पदे पदे पुण्यफला, पृथ्वी तस्य युधिष्ठिर ! ॥३९॥
 ऐश्वर्यौदार्यशौडीर्य—धैर्यसौदर्यवीर्यता ।
 लभेताद्भुतसंचारांश्चतुर्धनपूतयोः ॥४०॥
 रक्ष्यमाणो हि बृहन्ति, यत्रार्जहसादयो गुणाः ।
 उदाहरन्ति तद्ब्रह्म, ब्रह्मविद्याविशारदाः ॥४१॥
 मृदुशब्दा नवं वस्त्रं, ताम्बूलं स्नानमण्डनम्
 दन्तकाष्ठं सुगन्धं च, ब्रह्मचर्यस्य दूषणम् ।
 सर्व्वेति इत्थीर्यं जी श्रित्वासं ग कुब्जवे पारणी,
 मरावाया काएरा य, बंभवई तो हवे सकओ ॥४२॥

अनेकानि सहस्राणि, कुमारा ब्रह्मचारिणः ।

द्विं गता हि राजेन्द्र ! अकृत्वा कुलमन्तति ॥४३॥

वामुपूज्यस्तथा मल्लि, नैमिः पाश्वंश्च मन्मसिः ।

कुमाराः पञ्च निष्कास्ताः, पृथिवीपतयः परे ॥४४॥

सममुखशीलितमनसा—मशनमपि द्वेषमेति किम् कामः ।

स्थलमपि दहति जषाणमं, किमङ्ग ! पुनरङ्गमङ्गाराः ॥

द्विजराजमुखी मृगराजकटी ।

तरुराजविराजितबिम्बतटी,

यदि सा घनिता हृदये वसति ।

क्व अप क्व तपः क्व समाधिरतिः ॥४६॥

कामिनीकथकान्तारेः, कुचपर्वतदुर्गमे ।

मांसचरमनःपान्थः, तत्राऽऽस्ते स्मरतस्कारः ॥४७॥

दुग्धाद्याः सबलाहाराः, सुस्वादा मोदकाद्यमः,

कामाग्निदीपिका प्राज्ञा, न क्वचित्-कल्पकम् किमिः,

यथा तृणादिसंयोगैः प्रादुर्भवेद् गृहेऽनलः ।

तथा काये च कामाग्निः सबलाहारसेवनैः ॥४८॥

ब्रह्मचर्यव्रतस्य पञ्चभावनामाह—

स्त्रीरूपमुखशृङ्गार-विलासाद्यनिरीक्षणं ।

पूर्वानुभूतसद् भोग—रत्यादिरमरणोऽज्जनम् ॥५८॥
 स्त्रीभूङ्कारकथात्यागः, सररुान्नादिसेवनं ।
 कामिनीजसंतस्त—वसतित्यजनं सदा ॥५९॥
 यञ्चेमा भावनाः शुद्धाः, ब्रह्मव्रतविशुद्धिदाः ।
 न मोक्तव्या हृदो जालु, मुनिभिर्ब्रह्मशुद्धये ॥६०॥
 रामारागकथा श्रुती श्रुतिपरि—श्रुतोऽति चेद् श्रुतदृक्,
 तद्रम्याङ्गनिरीक्षणो भवति चेत् तत्पूर्वभूक्तावति ।
 निःसंतो यदि वृष्यवाञ्छितरसाद्वादेऽरसज्ञोऽति चेत्,
 संस्कारे स्वतनोः कुजोऽति यदि तत् सिद्धोऽति तुर्यव्रते ॥

ब्रह्मचर्यलक्षणमाह—

प्रादुःषन्ति यतः फलन्ति च गुणाः सर्वेऽयस्सर्वाजसः,
 यत्प्रह्वीकुण्ठे चकास्ति च यतस्तद्ब्रह्ममुच्चैर्महः ।
 त्यक्त्वा स्त्रीविषयस्पृहादि वशाधाऽब्रह्मलं पालय,
 स्त्रीवैराग्यनिमित्तपञ्चकपरस्तद्ब्रह्मचर्यं सदा ॥६४॥

ब्रह्मणि आत्मनि चरतीति ब्रह्मचर्यम्, ब्रह्मवन्दोऽत्र वीर्यं,
 वाची वर्तते तस्य वीर्यस्य चर्यं रक्षणं ब्रह्मचर्यमुच्यते ।
 यो मुनिर्गाढं स्त्रोषु विरक्तो जायते तत् ब्रह्मचर्यमुच्यते,
 शीलं स्वभावो ब्रह्मचर्यं एतानि ब्रह्मचर्यस्य नामानि

सर्वशीलगुणाधारान्, त्रिदवातिशयभूदितान् ।

वन्देऽर्हंत इहामुत्र, त्रिजगच्छर्मकारकान् ॥५६॥

“अथ वक्ष्ये समासेन, शीलानि सकलान्यपि”

त्रियोगाः करणं त्रेधा, चतुःसत्तास्वपञ्च वै ।

दशगृह्यादिकायाश्च, धर्माः क्षमादयो दश ॥५७॥

अन्योऽन्यं गुणिता एते, योगाद्याः श्रुतकोविदः ।

अष्टादशसहस्राणि, शीलानि स्युर् महात्मनाम् ॥५८॥

शीललक्षणमाह-

संसारारातिभीतस्य, व्रतानां गुरुसाक्षिणां ।

गृहीतानामशेषाणां, रक्षणं शीलमुच्यते ॥५९॥

शोलेन रक्षितो जीवो, न केनाऽप्यभिस्रूयते ।

महाहृदनिमग्नस्य, किं करोति दवानलः ॥६०॥

शीलं सत्स्वभावोऽत्र, शीलं च सतरक्षणम् ।

ब्रह्मधर्म्यात्मकं शीलं शीलं, सद्गुणपारुलम्बम् ॥६१॥

अष्टादशसहस्रमेदभिन्नशीलधारिणा मुनिना दशविषशीलवि-

राधना स्त्याज्याः तदयथा-

स्त्रोगोष्ठिबुध्यभुक्तिश्च, गन्धमाल्यादिवासनं ।

शयनासनमाकर्ष्य, षष्ठं गन्धर्ववासितम् ॥६२॥

- अर्थसंग्रहः दुःशील-सङ्गती राजसेवनं ।
 रात्रौ सञ्चरणं चेति, दश शीलविराधनाः ॥६३॥
- शीलप्रशंभामाह
 शीलेन प्राप्यते शौख्यं, शीलेन विमलं यशः ।
 शीलेन लभ्यते मोक्षः, तस्माच्छीलं वरं व्रतम् ॥६४॥
 शीलेन शोभना नार्यः, शीलेन सुगुणाः सदा ।
 शीलेन सम्पदः सर्वाः शीलतो नापरं शुभम् ॥६५॥
- “शील दुर्गतिनाशनम्”
 सीता सुरैः सदा पूज्या, जाता मन्दोदरी तथा ।
 शीलान् मदनमञ्जुषा, जुष्टा योग्यगुणैरमृत ॥६६॥
 “शीलप्रभावतो नूनं, किङ्करा हि सुराऽसुराः”
 “शीलवान् महतां मान्यो, जगतामेक मण्डनम्”
 शीलाभरणशुक्ताश्च त्रिजयच्छोः स्वयं मुदा ।
 व्रणोत्थेत्य जितश्रीश्च, मुक्तिरालोकते मुहुः ॥६७॥
 प्रकम्पन्ते सुरेशानां, शीलेनात्रासनानि भोः ।
 किङ्करा इव सेवन्ते, पादान् शीलजुषां सुराः ॥६८॥
 जलति ज्वलनः कन्धिः, स्थलति श्वति केसरी ।
 पुष्पमालायते सर्पः स्त्रीपुंसां शीलधारिणाम् ॥६९॥

मुक्तिनारी वृगोत्येव, शीलाभरणमूर्धितं ।

मुनिं रागेण चागत्य, का कथा स्वर्गयोषिताम् ॥७०॥

शीलं सौख्यकरं प्रमोदञ्च नकं, शीलं कुलोद्योतकं

शीलं सारविभूषणं गुणकरं, शीलं च लक्ष्मीकरं

शीलं स्वन्नतरक्षणं शुभकरं, शीलं यशः कारणम्

तस्माद् भव्यजा ! जिनेन्द्रकथितं शीलं श्रयन्तु त्रिधा ॥

शीलं विनर्निलकुलं सहगानिदम्बु,

शीलं बलं निरुपमं धनमेव शीलं ।

पाथेयमक्षयमलं निरपायरक्षा,

साक्षादिदं गुणमिति प्रवदेज्जिनेन्द्रः ॥७२॥

ध्याप्रद्वयः लजलानलः दिविपदस्तेषां व्रजन्ति क्षयं,

कल्याणानिःसम्पुल्लंसक्ति विबुधाः सानिष्ठयमध्यासते ।

कीर्तिः स्फूर्तिमिर्यति यात्युपचयं धर्मः प्रजइयत्यवम्

स्वनिवाणमुत्तमानि संविदधते ये शीलमाविभ्रते ॥७३॥

विशदचन्द्रकरच्छुति निर्मला,

भवति कीर्तिरनुसरसम्भवः ।

जिनधते र्धनाभृतपापिनाम्,

विमलशीलवृत्तानिह देहिनाम्

॥७४॥

- विघटन्ते सुशीलानां, सर्बोपद्रवकोटयः ।
 निरर्गला भ्रमेत् कीर्ति, इचन्द्राशुवज्जगत्प्रये ॥७५॥
- जीवितव्यं विमैकं च, वरं शीलवतां भुवि ।
 निःशीलानां वृथा नूनं, पूर्वकोटिशतप्रमस् ॥७६॥
- शीलं प्रधानं न कुलं प्रधानं,
 कुलेन, किं शीलविवर्जितेन ।
 बहवो नरा नीचकुलेषु जाताः ।
 स्वर्गं गता शीलमुपेत्य धीराः ॥७७॥
- शीलसंशरिणां पुंसां, मनुष्येषु सुरेषु च ।
 आत्मा गौरवमायाति, परत्रेह च सन्ततम् ॥७८॥
- धनहीनो ऽपि शीलधः पूज्यः सर्वत्र विष्टये ।
 शीलहीनो धनाढयोऽपि न पूज्य स्वजनेऽपि ॥७९॥
- तरुणस्यापि वंराग्यं, शीलवृद्धेन जायते ।
 क्रियते प्रस्तुतकीरा, वत्सस्पर्शनं गौ न किम् ॥८०॥
- दशविधमंथुनलक्षणमाह—
 पर्यन्तविरसं विद्धि, दशधाऽयच्च मंथुनं ।
 योषितसङ्गाद् विरक्तेन, त्याज्यमेव मनीषिणा ॥८१॥
- आद्यं शरीरसंस्कारो, द्वितीयं वृष्यसेवणम् ।

तीर्थद्रिकं तृतीयं स्यात्, संगंस्तुर्यमिष्यते ॥८२॥

योषिद्विषयसंकल्पः, पञ्चमं परिकीर्तितं ।

तदङ्गरीक्षणं षष्ठं, संस्कारः सप्तमं मतम् ॥८३॥

पूर्वानुभोगसंभोग-स्मरणं स्यात्तदष्टमम् ।

नरमं भाविनी चिन्ता, दशमं वस्तिमोक्षणम् ॥८४॥

किम्पाकफलसंभोग-सन्निभं तद्वि मंथुवं ।

आपातमात्ररम्यं स्याद्, विपाकेऽनाभीतिदम् ॥८५॥

जो परिहेरदि संगं, महिलाणं एव पस्सदे हवं ।

कामकहादिनिरोहो, णवदिहं वंभं हवे तस्स ॥८६॥

मा रूपादिरसं पिपास सुहृशां, मा वस्तिमोक्षंकृथा,

वृष्यं स्त्रीशयनादिकं च भज मा, मा दा वराङ्गे दृशं ।

मा स्त्रीं सत्कुरु मा च संत्कुरु रतं, वृत्तं स्मरस्मायंमा,

वत्स्यन्मेच्छ जुषस्व मेऽटविषयान्, द्विःपञ्चधा ब्रह्मणो ॥

मंथुनसेवनदुष्फलमाह

प्रायुस्तेजो बलं वीर्यं, प्रज्ञा श्रीश्च महायशः ।

पुष्यं सुप्रीतिमत्वं च, हन्यतेऽब्रह्मसेवया ॥८८॥

अकालजरया युक्तः, पुरुषः स्त्रीनिषेवणात्

अथवा यक्ष्मणाः युक्तः, तस्माद् युवतं निषेवयेत् ॥८९॥

रम्यमापातमात्रेण, परिणामेऽतिदारुणम् ।

क्रिपाकफलसंकाशं, तत्कः सेवेत मंथुनम् ॥६०॥

विरज्य कामभोगेषु, ये ब्रह्म समुपासते ।

एते दश महादोषाः, तंस्त्रयाज्या भावशुद्धये ॥६१॥

गूथकीटो यथा गूथे, रतिं कुरुत एव हि ।

तथा स्त्र्यमेध्यसंजातः, कामी स्त्री विडतो भवेत् ॥६२॥

काकः कृमिकुलाकीर्णं, करङ्के कुरुते रतिम् ।

यथा तद्द्वाराकोऽयं, कामी स्त्रीगुह्यमन्थने ॥६३॥

मंथुनसंज्ञाकारणमाह-

वृष्यभोगोपयोगाभ्यां, कुशीलोपसनादपि ।

पुंवेदोदीरणात् स्वस्थः, कः स्यान् मंथुनसंज्ञया ॥६४॥

यौवनेऽनसंयोगाद्, रामात्रातप्रप्रेरणात् ।

सबलाहारतैलेन, कामान्निः प्रकटो भवेत् ॥६५॥

दृश्यन्ते भुवने दोषा, यावन्तो दुःखदायिनः ।

पुरुषस्य क्रियन्ते ते, सर्वे मंथुनसंज्ञया ।

अनर्थकारणं पुंसां, कलत्रे स्वेऽपि मंथुनं ।

करोति कल्मषं घोरं, परकीये न किं पुनः ॥६६॥

मंथुनाचरणो मूढ ! म्रियन्ते जन्तुकोटयः ।

योनिरन्ध्रसमुपन्ना, लिङ्गसंबद्धपीडिताः ॥१७॥

मेहुणसण्णारुढो, मारई णवल्लवस्सुहुमज्जीवाई ।

इय जिणवरेहि मणियं, बज्जभंनरणिगंयस्सेहि ॥१८॥

अनेकदुःखसन्तान-निदानं विद्धि मंथुनं ।

कथं तदपि सेवन्ते, हन्त रागान्धबुद्धयः ॥१९॥

ग्लानि मूर्च्छा भ्रमः कम्पः, श्रमस्वेदोऽङ्गविक्रिया ।

क्षयरोगादयो दोषा, मंथुनोत्था शरीरिणाम् ॥२०॥

ब्रह्मचर्यच्युत इवेव, सर्वत्र चापमन्यते ।

मुनिभिः सुजनैः प्राणो, इहामुत्रैति दुःखभाक् ॥२१॥

ब्रह्मचर्यच्युतः सद्यो, महानप्यवमःयते ।

सर्वैरपि जनैर्लोके, दिध्यात इव पात्रकः ॥२२॥

स्त्रीवैराग्यपञ्चकभावनया प्राप्तस्त्रीवैराग्यो ब्रह्मचर्यम् वर्धयेति
शिक्षयति

नित्यं कामाङ्गनासङ्ग-दोषाऽशौचानि भावयन् ।

कृतार्यसङ्गतिः स्त्रीषु, विरक्ते ब्रह्म बृंह्य ॥२३॥

कामदोषान् प्राह-

ज्येष्ठे ज्योत्स्नेऽमले व्योम्नि, मूले मध्यंदिने जगत् ।

दहनं कथञ्चित् तिग्मांशुद्विकित्स्यो न स्मरानलः ॥२४॥

हारो जलार्द्रवसनं नलिनीस्नानि'
 प्रालेयशीकरमुचस्तुहिनांशुभासः ।
 यस्येन्धनानि सहानि च चन्दनानि,
 निर्वाणमेष्यति कथं स मनोभवाग्निः ॥५॥
 चन्दः पतङ्गति भुजङ्गति हारवल्ली,
 क्लृक्चन्दनं विषति मुर्मुरतीन्दुरेणुः ।
 तस्याः कुमार ! भवर्ततोविरहातुरायाः,
 किं नाम ते कठिनचित्त ! निवेदयामि ॥६॥
 एक एव स्मरो वीरः, स चंकोऽचित्प्रविक्रमः ।
 श्रवज्ञयैव येनेदं, पादपीडिकृतं जगत् ॥७॥
 पीडयत्येव निःशङ्को, मनोभू भुवनत्रयम् ।
 प्रतीकारशतेनापि, यस्य मङ्गो न भूतले ॥८॥
 सिक्तोऽप्यम्बुधरव्रातः, प्लावितोऽप्यम्बुराशिभिः ।
 न हि त्यजति सन्तापं, कामवह्निः प्रदीपितः ॥९॥
 हृदि ज्वलति कामाग्निः पूर्वमेव शरीरिणाम् ।
 भस्मसात्कुरुते पश्चा- दङ्गोपाङ्गानि निर्दयः ॥१०॥
 कुलशीलतपोविद्या-विनयादिगुणोच्चयं ।
 दन्दह्यते स्मरो दीप्तः, क्षणात्पृथ्यामिवानलम् ॥११॥

जानन्नपि न जानाति, पश्यन्नपि न पश्यति ।

लोकः कामानलज्वाला—कलापकवलीकृतः ॥१२॥

विरुद्धबलस्यान्तं, साकुलस्य च लाञ्छनं ।

मरणं वा समीपस्थं, न स्मरार्तः प्रपश्यति ॥१३॥

नोपकारं कुलीनोऽपि, कृतघ्न इव मन्यते ।

लज्जालुरपि निलज्जो, ज यत्रे मदनातुरः ॥१४॥

‘‘हामलुब्धे कुतो लज्जा’’

न पिशाचोरगा रोगा न देत्यग्रहराक्षसाः ।

पीडयन्ति तत्र लोकं, यथाऽयं मदनज्वरः ॥१५॥

दक्षो मूः क्षमी क्षुद्रः, शूरो भीरुर्गुरुर्लघुः ,

तीक्ष्णः कुण्ठो वशी भ्रष्टो, जनः स्यात् स्मरवञ्चितः ॥

कालकूटादहं मन्ये, स्मरसंज्ञं महाविषम् ।

स्यात्पूर्वं सप्रतीकारं, निःप्रतीकारमुत्तरम् ॥१७॥

रागो द्वेषो मदोऽसूया, पैशून्यं कलहो रतिः ।

वचनेर्ष्या परा भ्रूति, दोषाः सन्ति स्मरानुरे ॥१८॥

दुर्मोचंः कामिनीपाशैः, कामी वेष्टयते कुधीः ।

लालापाशै रिकात्मानं, कोशकार कृमिः स्वयम् ॥१९॥

शीलशालमतिक्रम्य, धीघनं रपि तन्यते ।

दासत्वंमस्त्यजस्त्रीणां, संभोगाय स्मराजया ॥२०॥

अनासाद्य जनः कामी, कामिनीं हृदयप्रियं ।

विषशस्त्रानलोपायैः, सद्यः स्वं हन्तुमिच्छति ॥२१॥

कामी शूरोऽपि तीक्ष्णोऽपि, मुख्योऽपि भवन्ति स्फुटं ।

विगर्धः श्रीमतो वश्यो, वंछस्य गणवानिव ॥२२॥

न पश्यति सनेत्रोऽपि, सभोत्रोऽपि शृणोति न ।

कामार्तः प्रमदाकाङ्क्षी, दन्तोव हतचेतनः ॥२३॥

मंथुनाऽऽचरणे कर्म, तिष्ठन्तः क्रियतेऽधमम् ।

पीयते वदनं स्त्रीणां, लालाम्बुकलुक्षीकृतम् ॥२४॥

कण्डूयनतनुस्त्रेवाद्, वेत्ति कुष्ठी यथा सुखम् ।

तीव्रस्मररुजातङ्क, -पीडितो मंथुनं तथा ॥२५॥

शीतमुष्णं क्षुधं तृष्णां, दुराहारं पथि भ्रमम्

दुःशय्यां सहते कामी, वहतेभारमुत्क्रणम् ॥२६॥

सुखं दुःखं हितं पुण्यं, पापबन्धवधादिकं ।

मरणां वा समीपस्थं, कामी वेत्ति न दुर्गतिम् ॥२७॥

आसने शयने स्थाने, नगरे भवने वने ।

स्वजनेऽन्यजने कामी, रमते नास्तचेतनः ॥२८॥

- न रात्रौ न दिवा शेते, न भुङ्क्ते न सुहायते ।
 दष्टः कामभुङ्क्ते न, न जानाति हिताऽहिते ॥२९॥
 कामेन विजितो ब्रह्मा, कामेन विजितो हरिः ।
 कामेन विजितः शम्भुः, शक्रः कामेन निजितः ॥३०॥
 दिवा पश्यति नेत्रलोको, मनुजो रात्रिं न पश्यति ।
 अपूर्वः कोऽपि कामान्धो दिवा रात्रिं न पश्यति ॥३१॥
 कामाकुलितचित्तस्य, मुहूर्तो दत्तरायते ।
 सर्वदोषकण्ठमानस्य, भवनं कान्नायते ॥३२॥
 मन्दायते मतिर्याति, सद्यो वचनकौशलम् ।
 मदनेन ज्वरेणोर, दाधितस्य वितापिना ॥३३॥
 हस्तन्यस्तकपोलोऽसौ, दीनो धृष्यति सन्ततं ।
 प्रस्वेद्यति तुषारेऽपि, कम्पते कारणं विना ॥३४॥
 अरत्प्रग्निशिखाजाले, उर्वलद्भ्ररनिवारितैः ।
 सोऽन्तर्विदह्यते पीतैः, तप्तस्ताम्रद्रवैरिव ॥३५॥
 काम्यमानं जनं कामी, यदा न लभते कुधीः ।
 मुमूर्षति तदोद्विग्नो, नगप्रपतनादिभिः ॥३६॥
 घृणास्पदमतिक्रूरं, पापादद्यं योगिदूषितम् ।
 जनोऽयं कुर्वते कर्म, स्मरशादूलर्थात् ॥३७॥

स्नुषां श्वश्रूं सुतां धात्री, गुरुपत्नीं तपस्विनीं ।
 तिरश्चीमपि कामार्तो, नरः स्त्रीं भोक्तुमिच्छति ॥३८॥
 संगर्गाद् दुर्बलां दीनां, सप्रस्तामप्यनिच्छतीम् ।
 कुष्ठिणीं रोगिणीं जीर्णां, दुःखितां क्षीणविग्रहाम् ॥३९॥
 निन्दितां निन्द्यजातीयां, स्वजातीयां तपस्विनीम् ।
 बालामपि तिरश्चीं स्त्रीं, कामी भोक्तुं प्रवर्तते ॥४०॥

कामदश वेगान् प्राह-

संस्तपाण्डकजातेन, विषयच्छिद्रवासिना ।
 रागद्वेषद्विजिह्वेन, वृद्धचिन्तामहाक्रुधा ॥४१॥
 दष्टकामभुजङ्गेन लज्जानिर्मोकमोचिना ।
 दर्पदंष्टकरालेन, रतिवक्त्रेण नश्यति ॥४२॥
 आशीर्विषेण दष्टस्य, सप्त वेगाःशरीरिणः ।
 दष्टस्य स्मरसर्पेण, जायन्ते दश दुःसहाः ॥४३॥
 प्रथमे जायते चिन्ता, द्वितीये द्रष्टुमिच्छति ।
 तृतीये दौर्धनिश्वासाश्चतुर्थे भजते ज्वरम् ॥४४॥
 पञ्चमे दह्यते गात्रं, षष्ठे भक्तं न रोचते ।
 सप्तमे स्नान् महामूर्च्छां उन्मत्तत्वमथाष्टमे ॥४५॥

नवमे प्राणसन्वेहो, दशमे मुच्यतेऽसुभिः ।

एतं वृंगैः समाक्रान्तो जीवास्तस्त्वं न पश्यति ॥४५॥

संकल्पवशतस्तीक्ष्णा, वेगा मन्दाश्च मध्यमाः ।

कामज्वरप्रकोपेन, प्रभवन्तीऽ वेहिनासु ॥४६॥

महान्तं दोषमासाद्य, भवेऽत्र स्मरमोहितः ।

मृत्दा कडारपिङ्गोऽगाच्छवभ्रं दुःसहवेदनं ॥४७॥

“तत्कथा विस्तरमयाद् न लिख्यते”

“ज्ञातुमिच्छुभि र्ग्यासकाद्ययने दृष्टव्या”

भवन्ति सकला दोषा, नैवाभी ब्रह्मचारिणः ।

संपद्यन्ते गुणाश्चित्रा, तद्विपाशा विराविणः ॥४८॥

स्त्रीदोषान् प्राह

धारयन्मृतं वाचि, हृदि हासाहलं विषम् ।

निसर्गकुटिला नार्यो, न विष्यः केन निर्मिताः ॥४९॥

भेत्तुं शूलमसि छेत्तुं, कर्तितुं ककचं दृत्सु ।

नरान् पीडयितुं यन्त्रं, वेधसा विहिताः स्त्रियेः ॥५०॥

कौतुकेन समाहर्त्सु, विश्ववर्त्यङ्गि संचयम् ।

वेधसेयं कृता मन्धे, नारी व्यसनवागुरा ॥५१॥

सन्ध्येव क्षणरागादृष्या, निम्नगेवाधरप्रिया ।
 वक्रा बालेन्दुलेखेव, भवन्ति नियतं स्त्रियः ॥५२॥
 शम्पेव चञ्चला नारी, सन्ध्येव क्षणरागिणी ।
 छिद्रार्थिनां भुजङ्गीव, शर्वरीव तमोमयी ॥५३॥
 हरन्ति मानसं रामा, नराणामनुवर्तनैः ।
 तावद् यावन्न जानन्ति, रक्तं कुटिलचेतसः ॥५४॥
 हसितं रोदनं वक्ष्येः, सपथैर्विविधं शठा ।
 अलीकं मानसं पुंसां, गृह्णन्ति कुटिलाशयाः ॥५५॥
 निर्दयत्वमनार्यत्वं, मूर्खैश्च—मतिचापलम् ।
 वञ्चकत्वं कुशीलत्वं, स्त्रीणां दोषाः स्वभावाद्भावाः ॥५६॥
 यदि मूर्ताः प्रजायन्ते, स्त्रीणां दोषाः कथञ्चन ।
 पूरयेयुस्तदा नूनं, निःशेषं भुवनोदरम् ॥५७॥
 बाहूस्मां जलधेःपात्रं, तोत्वा याति परं ध्रुवम् ।
 न मायाजलधेः स्त्रीणां, बहुविधमधारिणः ॥५८॥
 यदीन्दुस्तीव्रतां धत्ते, चण्डरोच्चिदच्च शीततां ।
 देवात्तथाऽपि नो धत्ते, नरि नारी स्थिरं मनः ॥५९॥
 एकं दृशा परं भावं, वर्गिभरन्त्यं तथेङ्गितं ।
 संज्ञयाऽन्यं रतैश्चान्यं, रमयन्त्यङ्गना जनम् ॥६०॥

सिकतातृणकल्लोल-रोमाणि भुवनत्रये ।

यावन्ति सन्ति तावन्ति, मानसानि मृगीदृशाम् ॥६१॥

नगभूमिन् भोऽन्नावि-सलिलक्षं नमस्वतां ।

शक्यते परिमाकर्तुम्, स्त्रीचिसानां न सर्वथा ॥६२॥

गृह्णन्ति विपिने व्याघ्रं, शकुन्तं गगने स्थितं ।

सरिद्धमध्यगतं मीनं, न स्त्रीणां रूपं मनः ॥६३॥

पाषाणोऽपि तरेस्तोये, न बहेदपि पावकः ।

न वित्तं पुहसे स्त्रीणां, प्राञ्जलं जातु जायते ॥६४॥

कुद्धः कण्ठीरवः सर्पः, स्वीकर्तुम् जातु शक्यते ।

न वित्तं दुष्टवृत्तीना-नेतासामतिभोवणम् ॥६५॥

रुपं संनमसे द्रष्टुं, विद्युत्द्योतेन पायते ।

चेतश्च रत्नस्त्रभावानां, घोषाणां न कथञ्चन ॥६६॥

दोषान् गुणेषु पश्यन्ति, प्रिये कुर्वन्ति विप्रियं ।

सन्मानिना प्रकुप्यन्ति, निसर्गकुटिलाः स्त्रियः ॥६७॥

कुलजातिशोषधर्म-शरीरार्थशमाह्वयः ।

नाशयन्ते मोक्षया सर्वं, वात्यया तोयदा इव ॥६८॥

गृहीतं शक्यते जातु, परमाघुरपि ध्रुवम् ।

न सूक्ष्मं योषितां स्वातं, दुष्टानामिव चञ्चलम् ॥६९॥

विषमद्वये सुधास्यन्दं सस्यजातं शिलोच्चये,
 संमाद्यं, न तु समाद्यं, चेतः स्त्रीणामकश्मलं ।
 वन्द्याङ्गजस्य राज्यश्रीः, पुष्पधीर्गङ्गास्य च,
 स्याद् देवान्न तु, नारीणां, मनःशुद्धिर्मानसि ॥७०॥
 वञ्चयन्ति नरान् नार्यः, समस्तानपि हेलया ।
 जानन्ति वचनं पीनं, तदीयं न नराः पुनः ॥७१॥
 देवदंत्योरगव्याल-ग्रहचन्द्रार्कं चेष्टितम् ।
 विदन्ति ये महाप्राज्ञाः, तेऽपि वृत्तं न योषिताम् ॥७२॥
 जलधेर्यानिपात्राणि, ग्रहाद्या गगनस्य च ।
 यान्ति पारं न तु स्त्रीणां, बुद्धिरित्रस्य केचन ॥७३॥
 सुखदुःखजयपराजय-जीवितमरणानि ये विजानन्ति
 मुह्यन्ति तेऽपि नूनं तस्वविदः, चेष्टिते स्त्रीणाम् ॥७४॥
 भग्नभाण्डे यथा नीरं, क्षीरं श्वानोदरेतथा ।
 गुह्यवार्ता तथा स्त्रीणां, हृदये नैव तिष्ठति ॥७५॥
 अपक्वे घटे नीरं, चालन्त्यां सूक्ष्म पिष्टकम् ।
 स्त्रीणां च हृदये वार्ता, न तिष्ठति क्वाचन ॥७६॥
 बोधाणामालया रामा, भीमानामिव वाहिनी ।
 गुणानां नाशिका माया, कृतानामिव जायते ॥७७॥

- गुणग्रामविलोपेषु, साक्षाद् कुर्नोतयः स्त्रियः ।
 स्वर्गापवर्गमार्गस्य, निसर्गादिर्गता इव ॥७८॥
 दर्शनात् हरते चित्तं, स्पर्शनात् हरते इलं ।
 संभोगात् हरते वीर्यं, नाती प्रत्यक्षराक्षसी ॥७९॥
 बन्धने महिला पाशः, खड्गः पुंषां निकर्तने ।
 छेदने निशितः कुन्तः, पङ्कोऽगाधो निमज्जने ॥८०॥
 नराणां भेदने शूलं, बहने नगवाहिनी ।
 १) मारणो दारुणो मृत्यु, मंलिनीकरणे मधी ॥८१॥
 अग्नौ दहने पुंसं, मुद्गरश्चूर्णने मरः ।
 जलन्ति पवने कण्डूः, करपत्रं टिषाटने ॥८२॥
 भ्रूर्धनु दृष्टयो बरणा, त्रिशूलं च बलित्रयम् ।
 हृदयं कर्तरी यासां, ताः कथं न तु चण्डिका ॥८३॥
 मालतीव मृदूःयासां, विद्धि चाङ्गानि योषिताम् ।
 दारयिष्यन्ति मर्माणि, विपाके ज्ञास्यसि स्वयम् ॥८४॥
 मनोभवसमं शूरं, कुलीनं भुवनेश्वरम् ।
 हृत्पतिं स्त्रियः सद्यो, रमन्ते चेटिकासुतैः ॥८५॥
 कुलजातीगुणभ्रष्टं, निकृष्टं कुष्टचेष्टितम् ।
 अस्पृश्यमवसं प्रायो, मन्ये स्त्रीणां प्रियं नरम् ॥८६॥

साकेताधिपति ब्रह्म-रतिः, प्रचाव्य राज्यतः ।
 वेध्या नदी हृदे क्षिप्तो, रक्तया पङ्कुरक्तया ॥८७॥
 गोपवत्या क्रुधा छित्वा, ग्रामकुटमुता शिरः ।
 राजा सिंहबलः कुक्षौ शवत्येष्ट्याः परया हतः ॥८८॥
 वीरवत्याऽपि शूलस्थ, स्तेन छिन्नोष्ठ्या निजः ।
 ओष्ठशिष्टो ममानेन, पापयेत्युवितं मृषा ॥८९॥
 रक्ता देवरति सरित्यत्रनिषं, रक्ताऽक्षिपत्पङ्कगुके ।
 कान्तं गोपवती ब्रह्मन्तमवधोच्छ्रित्वा सपत्नीशिरा,
 शूलश्रेण मलिम्लुवेन, दलितं ह शोष्ठं किलःख्यत्पतिः ।
 छिन्नं वीरवतीति, छिन्त्यमबलावृत्तं सुवृत्तं सदा ॥९०॥
 जननीं जनकं कान्तं, तनयं सहवासिनं ।
 पातयन्ति नितान्दिग्धः, कामार्ता दुःखसागरे ॥९१॥
 उपकारं गुणं स्नेहं, सत्कारं सुखलालनं ।
 न मन्यते परासक्ता, मधुरं वचनं स्निग्धः ॥९२॥
 अकृतेऽप्यपराधे ता, नीचाः स्वच्छन्दवृत्तयः ।
 निश्चिन्ति निघृष्टाः पुत्रं, इवशुरं पतिरं पति ॥९३॥
 स्वल्पेऽपि त्रिहिते दोषे, कृतदोषसहस्रतः ।
 उपकारमवज्ञाय, एवं निश्चिन्ति पति कुलम् ॥९४॥

मत्सरऽविनयाऽऽयास-क्रोधशोकाऽयशोभिषां ।	
सर्वासां कारणां शमा, त्रिषाणामिव सर्पिणी	॥९५॥
पावकः सुखबाहुणां,-दुःखपाथसां-आवासो ।	
प्रध्ययोन्नतर-नाना-मनर्थानां निकेतनम्	॥९६॥
असत्यानां गृह्योषा, वञ्चकानां वसुधरा ।	
कुठारी धर्मवृक्षाणां, सिद्धिसौधमहार्गला	॥९७॥

स्त्रीवाचकशब्दाना निरुक्तिमाह-

दोऽच्छादनतः सा स्त्री, वधूबंधविधानतः ।	
प्रमदा गाः ता प्राज्ञैः, प्रमादबहुलत्वतः	॥९८॥
नारिर्यतः परोऽस्त्यस्या स्ततो नारी निगद्यते ।	
यतो विलीयते दृष्ट्वा, पुरुषं विलया ततः	॥९९॥
कुत्सिताऽनु यतो मारी, कुमारी गदिता ततः ।	
त्रिमेति धर्मकर्मभ्यो, यतो भीरु ततो मता	॥१००॥
यतो लाति महादोषं, महिलाऽभिहिता ततः ।	
अबला भ्रूयते तेन, न येनास्ति बलं हृदि	॥१०१॥
जुषते प्रीतितः पापं, यतो योषा ततो मता ।	
यतो ललति दुर्बुद्धे, ललना भ्रूयता ततः	॥१०२॥

नामान्यपि दुरर्थाणि, जायन्ते दूषितामिति ।

समस्तं जायते प्रायो, निन्दितं पापचेतसाम् ॥३॥

स्त्रीप्रशंसामाह-

यमिन्निर्जन्मनिर्विण्णं दूषिता दृष्टपि स्त्रियः ।

तथाऽप्येकान्ततस्तासां, विद्यते नात्रसंभवः ॥४॥

इलाध्या भवन्ति नार्योऽपि, शुद्धशीला महोयसा ।

स्त्री पुमानिव कुर्वन्ति, श्रेष्ठो मन्दमेधसः ॥५॥

निर्विण्णं भवसंक्रामाच्छुनधरं रेकान्ततो निःस्पृहैः ।

नार्यो यद्यपि दूषिताः, शमधने ब्रह्मव्रतालम्बिभिः ॥

निन्द्यन्ते न तथाऽपि, निर्मलयमस्त्राध्यायवृत्ताङ्किता ।

निर्बेदप्रशमादि, पुण्यचरितै र्या शुद्धिसूता भुवि ॥७॥

सामान्येन ततो नेह, निन्दिताः सन्ति योषितः ।

शुद्धशीला न गच्छन्ति, दूषणं हि कदाचन ॥८॥

शुद्धशीलकलितासु जायते, नाङ्गनासु चरितं मलीमसं ।

आस्पदं हि विदधाति तामसं, हंसरश्मिषु कदाचनापि किं ॥

ननु सन्ति जीवलोके, काश्चिच्छमशीलसंयमोपेताः

निजवंशतिलकसूताः, श्रुतसत्यसमन्विता नार्यः ॥९॥

सतीत्वेन महत्त्वेन वृत्तेन, विनयेन च ।

विवेकेन स्त्रियः काश्चिद्, भूययन्ति वरातलम् ॥१०॥

साठ्ठीस्त्रिवर्गविधिसाधनसाधनाः,

कोपे पदशमधुरप्रणयानुभावाः ।

लावण्यवारितरगात्रलताः समान-

सौख्यासुखाः सुकृतिनः सुदृशो लभन्ते ॥११॥

व्यालोत्तनेत्रमधुपाः, सुमनोऽनिरामाः,

पाणिप्रवालहृच्चराः, सरसाः कुलीनाः ।

आनृण्यकारणसुपुत्रफलाः पुरन्ध्रघो,

धन्यं व्रतस्य इव, शालिनमास्त्रजन्ते ॥१२॥

लोलाब्धं नयनयुगे न चित्तवृत्तौ,

मन्दाब्धं गतिषु न सज्जनोपचारे ।

कार्कश्यं कुक्ष्युगले न वाचि यस्याः,

भङ्गोऽभूदलकवये न चापि शीले ॥१३॥

अनुकूला विमलाङ्गी, कुलजा कुमला सुशीलसम्भवा ।

पञ्च लक्षणा भार्या, पुण्यः पुण्योदयाल्लभते ॥१४॥

साठ्ठी शीलवती दयावसुकृति, हृदयिष्यसञ्जावती,

तन्वी पापवराड्मुक्षी स्मितमतिः, मुग्धा प्रियालापिनी ।

वेदे धान्मुखाङ्कुसज्जनरता, मत्स्याङ्गि भार्या गृहे,

तस्यार्थागम काममोक्ष फलदा, कुर्वन्ति पुण्यप्रिया ॥

कार्येषु मन्त्री करणो च दासी,

भक्तेषु माता शयनेषु वेद्या ।

धर्मं सहाया क्षमया धरित्री,

षट्कर्मयुक्ता च कुलाङ्गना हि

॥१६॥

स्त्रीसंसर्गदोषान् प्राह-

द्विपमिव हरिकान्ता, मङ्क्षु मीनं वकीत्र,

भुजगमिव मयूरी मूढकं वा विडाली ।

गिलति निकटवृत्तिः संव्रतं निर्दया स्त्री,

निकटमिति तदीयं सर्वदा वर्जनीयम्

॥१७॥

सिद्धिः काऽप्यजितेन्द्रियस्य किल न, स्यर्द्धित्यनुधीयते,

सुष्ठ्वाऽमुञ्चिक्वसिद्धयेऽक्षविजयो, दक्षैः स च स्याद् ध्रुवम् ।

चेतः संयमनास्तपः श्रुतवतोऽप्येतच्च तात्रद् भवेद्,

यावत्पश्यति नाङ्गनामुखमिति, स्वाज्याः स्त्रियो वूरतः ॥

प्रभवति भवन्मार्गं मुक्तिमार्गं ह्यसिद्धि,

व्यवति शुभबुद्धिं पापबुद्धिं विधत्ते ।

जलयति जनजल्पं स्तोकवृक्षं लुन्नेते,

वितरति किञ्चु कष्टं, सङ्गतिर्नाङ्गनामाश्च ॥१९॥

चक्षु स्तेजो मयमिति मते, ऽन्य एवाग्निरक्षो,
 रेणाक्षीणां कथमितरथा, तत्कटाक्षीः सुधावत् ।
 लीढा हृष्या ध्रुवमधि चरद् विवशगप्यप्यधीयः,
 स्वागतं पुंसां पक्विदहनवद्, दशुमन्तज्वलन्ति ॥२०॥
 ब्रह्मव्रतं मुमुक्षुणां, स्त्रीसंसर्गेण निश्चितं ।
 मण्डूकः पःनगेनेव, वीषणेन विनाश्यते ॥२१॥
 चौराणामिव सांसत्वं, पुंसां त्वंस्वहारिणा ।
 भोगिना योषितां त्याज्यं, ब्रह्मचर्यप्रवालिना ॥२२॥
 क्षणमात्रं न कर्तव्यं, संसर्गं योषितां क्वचित् ।
 कलङ्ककारिणं निन्द्यं, ब्रह्मचर्यपापलं ॥२३॥
 यतः संसर्गमात्रेण, स्त्रीणां संक्रावते सतां ।
 कलङ्कं दुस्त्वजं लोके, प्रारणसन्वेह एव च ॥२४॥
 स्वयं साधोः स्थिरत्वेऽपि, संसर्गप्राप्तघृष्टता ।
 क्षिप्रं विभावसोः सङ्गे, सा लाक्षेव विलीयते ॥२५॥
 तपःश्रुतकृताभ्यासा, ध्यानधर्मविलम्बिनः ।
 श्रूयन्ते यमिनः पूर्वं, योषामिः कश्मन्नीकृताः ॥२६॥
 नवनीतनिभं पुंसां, मनः सद्यो विलीयते ।
 वनितावह्निसंतप्तं, सतामपि न संशयः

- सत्त्वं रेतश्छलात् पुंसां, घृतः इ द्रवति द्रुतम् ।
 विवेकः सूतत्रत् क्वापि, याति योषाग्नियोगतः ॥२७॥
- अज्ञः सुप्तोऽपि जागति, स्नरः सङ्गेन योषितां ।
 रोगव्रज इवापथ्य-सेवासंभावितात्मनाम् ॥२८॥
- क्रियते यैर्मनः स्वस्थं, श्रुतप्रशमसंघमैः ।
 तेऽपि ससर्गमासाद्य, वनितानां कः वं गताः ॥२९॥
- एकत्र वसतिः साध्वी, वरं व्यात्रोरगैः सह ।
 पिशाचैर्वा न नारिभि, निमेषमपि शस्पते ॥३०॥
- चित्रमेकगुणस्नेह-मपि संप्रमिनां मनः ।
 यथा तथा प्रविश्य स्त्री, करोति स्वमयं क्षणात् ॥३१॥
- कणिकामिव कर्कट्या गन्धमात्रमपि स्त्रियः ।
 स्वादुशुद्धां मुनेष्वित्त, -वृत्ति व्यर्थो करोत्यरम् ॥ ३३॥
- यस्याः संसर्गमात्रेण, यतिभावः कलङ्कयते ।
 तस्याः किं न कथालापै, भ्रूमङ्गश्चाहविभ्रमैः ॥३४॥
- नारीसंसर्गमात्रेण, बहवो योगिनो भुवि ।
 नष्टाः श्वभ्रं गता केचित्, श्रूयन्ते श्रीजिनागमे ॥३५॥
- कामिनीकटाक्षनिरीक्षणादिपरम्परया पुंसः तन्मयत्वपरिणति-
 मावेदयति-

यायां संकल्पलेशोऽपि, तनोति महनज्वरम् ।
प्रत्यासत्तिर्न किं तासां, रुणद्धि चरणश्रियम् ॥३६॥

यस्तपस्वी व्रती मौनी, संबृतात्मा जितेन्द्रियः ।
कलङ्कयति निःशङ्कं, स्त्रीशुभः सोऽपि संग्रमम् ॥३७॥

नूनं नृणां हृदि जवान्, निरतन्नपाङ्गः,
स्त्रीणां विषं वमति किञ्चिदचिन्त्यशक्तिः ।

नो चेन् कथं गलितसद्गुरुवाक्यमन्त्रा,
जन्मान्तरेऽपि चकास्ति न चेतनाऽन्तः ॥३८॥

मासे मासे व्यतिक्रान्ते, यः पिबत्यम्बु केवलं ।

विमुह्यति नरः सोऽपि, सङ्गममासाद्य सुभ्रुवः ॥

सर्वत्राऽप्युपचीयन्ते, संयमाद्यास्तपस्विनाम् ।

गुणाः किन्त्वङ्गनासङ्गं, प्राप्य याति क्षयं क्षणात् ॥३९॥

कामिन्या कटाक्षनिरीक्षणद्वारेण तत्क्षणात् नरहृदये स्वरुपाभिव्यक्ति
कर्तृत्वशक्तिं प्रकटयति-

हृद्यमिव्यञ्जती सद्यः स्वं पुंसोऽपाङ्गवल्गितः ।

सत्कार्यवादमाहृत्य, कान्ता सत्यापयत्यहो ॥४०॥

कामिनीचेष्टाविशेषो महामोहावेशं करोतीति बोध्यति

बंदगीमयनर्मवक्रिमचमत्कार क्षस्त् स्वादिमाः,

सभ्रूलास्परसाः क्षिप्तद्युतिकिरो द्वरे गिरः सुभ्रवस्म् ।

तच्छोपिस्तनभारमः स्वममोद्दाम क्वरण्मेखला,

मञ्जोराकुमितोऽपि मङ्क्षु निपतेन् मोहाम्बकूपे न कः ।

वरं वणिनीषरिर्मभानुभावयति

पश्चाद् वहिर्बरारो, हावोःपाशेन तनीयता ।

बध्यतेऽन्तः पुमान् पूर्वं, मोहपाशेन म्रूयता ॥ ४२॥

स्त्रीदृष्ट्यादिदोषानुपसगृह्णन्नाह-

दृष्टिर्विदृष्टिरिव दृक्कृत्यावस् संकथाग्निवत्सङ्गः ।

स्त्रीणामिति सूत्रं स्मर नामाऽपि गृह्वदिति च वक्तव्यम् ॥

दृष्टिपातो भवेदादौ, व्यामुह्यति मनस्ततः ।

सरागः कुरुते पश्चान्, तत्कथागुणकीर्तनं ॥४४॥

ततः प्रेमानुबन्धः प्र-वर्धते ह्युभयोस्ततः ।

उत्कण्ठते शुभं चेतः, कामभोगादिकेवलम् ॥४५॥

दानदाक्षिण्यवार्ताद्यै-रुभयो वर्धते स्मरः

ततः कामामिल्लक्षेण, पदा प्रेतिश्च जायते ॥४६॥

तथा मिलति चान्धोऽन्यं, मानसं कामलालसं ।

प्रणश्यति ततो लज्जा, कन्दर्पशरताडिता ॥४७॥

निल्लज्जः कुरुते कर्म, रहो जल्पनमन्वहस् ।

तः सातश्च कामाग्निः, ईर्निवाहो विजृम्भते ॥१४९॥

दह्यमानस्ततस्तेन, वह्निरपः स्मर रिक्ता ।

अविचार्यंतया वाक्नु, वर्तते निन्द्यकर्मणि ॥१५०॥

तेन श्रुतं तपः शीलं, कुलं च कृतमुत्तमम् ।

इन्धनो ह्रस्ते मूः प्रविश्य स्त्रीक्लानले ॥१५०॥

विदित्वेति न पश्यन्ति, कामिनीं ब्रह्मचारिणः ।

क्वचिद् दृष्टिस्त्रिहाहिनि-व्यक्लितानर्ककारिणीम् ॥१५१॥

धन्यास्ते एव लोकेऽस्मिन्, यंत्रं ह्यर्निर्गतं क्वचित् ।

स्वप्नेऽप्युपद्रितैः स्त्रीभिः, न नीतं मलसन्निधी ॥१५२॥

न केवलं बुधस्त्याज्यः, संसर्गो योषितामिह

किन्तु निःशीघ्रपुंसां च, सङ्गो लोकद्वयान्तकुत् ॥१५३॥

ब्रह्मचर्यं यिशुद्धयर्थं, सङ्गः स्त्रीणां न केवलं ।

त्याज्यः पुंसामपि प्रायो, विटविद्याऽवलम्बिताम् ॥१५४॥

शालभण्डफलमाह-

कुले कलङ्कं पश्यन्नोकदुःखं,

यशः श्रुति धर्मधनस्य हर्षिनः ।

नीचास्मत्तस्मिन् स्वजनैः किरोष्ये,

भवन्ति दुःखानि कुशीलवृत्ते ॥१५५॥

- मदान्धः कामुकैः पापैर्वञ्चकं मगिबिच्युतैः ।
 स्तब्धलुब्धाधमैः सार्धं, सङ्गो लोकद्वयान्तकः ॥५६॥
- रमणीयमिदं मत्त्रा, स्त्रीरूपं बहिरुज्ज्वलं ।
 पतन्तस्तत्र नश्यन्ति, पतङ्गा इव कामुकाः ॥५७॥
- अगुचिभावनामाह
- कुष्ठद्वणमिवाजलं, वाति स्रवति पूतिकम् ।
 यत्स्त्रीणां जघनद्वारं, रतये तद्धि रागिणाम् ॥५८॥
- वक्तुमपि लज्जनीये, दुर्गन्धे मूत्रशोणितद्वारे ।
 जघनबिले वनितानां, रमते बालो न तत्स्वजः ॥५९॥
- योनिरन्ध्रमिदं स्त्रीणां, दुर्गते द्वारमग्रिमम् ।
 तत् त्यजन्ति ध्रुवं घ्न्या, न दीना देववञ्चिताः ॥६०॥
- स्रवन्मूत्रादिदुर्गन्धं, योनिरन्ध्रं घृणास्पदं ।
 श्वभ्रागारमिवाऽसारं, कथं स्याद् रतये सताम् ॥६१॥
- कुथितकुणपगन्धं योषितां योनिरन्ध्रं,
 कृमिकुलशतपूर्णं निर्भरत्क्षारवारि ।
 त्यजति मुनिनिकायः क्षीणजन्मप्रबन्धो,
 मजति मदनवीरप्रेरितोऽङ्गी वराकः ॥६२॥

अहो ! घृणास्पदं निन्द्यं, लालाम्बुकदंभीकृतं ।
 श्लेष्मागारं च दुर्गन्धं, स्त्रीमुखं कः प्रशस्यते ॥६३॥
 सूक्ष्मा अलब्धपर्याप्ता, जायन्ते मात्राः सदा ।
 योनौ नामो च कक्षायां, विशदस्त्रीणां स्तनान्तरे ॥६४॥
 तेषु सर्वप्रदेशेषु, स्त्रियन्ते जन्पुराशयः ।
 लिङ्गहस्तादिसंस्पर्शा-दित्युवतं स्वागमे जिनः ॥६५॥
 “मांसपिण्डो कुचो स्त्रीणां, मांसश्रोणितसमृत्तो”
 गौरं चमत्कृतं कातं, वस्त्राभरणमण्डितम् ।
 स्त्रीस्पृत्वं मुने ! वीक्ष्य, तस्यान्तस्थं विचारय ॥६६॥
 “लवण मूत्रादिदुर्गन्धं, योनिरन्ध्रं घृणास्पदं”
 गोगर्मुद् व्यजनैकबंशिकमुपस्कारोज्ज्वलं केशिकं,
 पादकृद्गृहगन्धिमास्यमसकृत्ताम्बूलवासोत्कटम् ।
 मूर्तिश्चाजिनकृद् हृत्ति, प्रतिक्रान्तं संस्काररम्या क्षणाद्,
 व्याञ्जिष्यन्त नृणां यदि स्वममृते कस्तह्युद्देष्यास्यत् ॥
 कुचो मांसग्रन्थो कनककलशादित्यभिसरत्,
 मुषास्यन्वीत्यङ्गव्रणमुह्वलेदकलुषम् ।
 पिबन्नोष्ठं गच्छन्नपि रमणमित्यार्तवपयम्,
 भगं धिक् कामस्थः स्वमनु मनुते स्वःपतिमपि ॥६८॥

विहगन्दिक्लेदविश्रामसि युवतिवपुस्वभ्रसूमागमाजि,
 क्लेशाग्निक्लान्त जन्तुवत्रयुजि, हधिरोद्गारगर्होद्गुरायां ।
 आसूनो योनिनद्यां प्रकुपितकरणवर्गोप्रेरसर्गाः,
 मूर्च्छलिः स्वस्य बालः कथमनुगुणयेद् वं तरं वं तप्याम् ॥
 वर्षःपाकचरुं जुगुप्स्यवसति प्रस्वेदधारागृहं,
 बीमत्संकविमात्रमावनिवहं निर्माय नारीवपुः ।
 वेषा वेपि सरीसृगीति तदुपस्फारकसारं जगत्.
 को वा क्लेशमवं तिशर्मणि रतः संप्रत्ययप्रत्यये ॥७०॥
 रेतःशोणितसंभवे बृहदणुस्रोतःप्रणालीगलद्,
 गर्होद्गारमलोपलक्षितनिजान्त र्भागभाग्योदये ।
 तन्वङ्गीवपुषीन्द्रजालवदलं भ्रान्तौ सजन्त्यां दृशि,
 प्रागुन्मीलति तत्त्वदृग् यदि गले मोहस्य दत्तं पदम् ॥७१॥

वृद्धसेवाप्रशंसाभाह

लोकद्वयविशुद्धयर्थं भावशुद्धयर्थमञ्जता ।
 विद्याविनयवृद्धयर्थं वृद्धसेवैव शस्यते ॥७२॥
 धर्मिवादनशीलस्य, नित्यं वृद्धोपसेविनः ।
 चत्वारि तस्य वर्षन्ते, आयुर्विद्यायिशीबलम् ॥७३॥
 दहति दुरितकक्षं, कर्मबन्धं लुनीते ।

वितरति यमर्षिद्वि, साधुर्षुद्वि तनोति	॥७४॥
नयति जननतीरं, सावराद्वर्षं च दत्ते ।	
ध्रुवमिदं मनुजानां, बृहसेवां च साधुः	॥७५॥
साक्षाद् बृहानुसेवेयं, मासेव हितकारिणी ।	
विनेत्री वागिवाप्तानां, दीपिकेवाहंशितो	॥७६॥
कदाचिद् वैः संमुख्याद् माताऽपि त्रिकूर्ति भजेत् ।	
न देशकालयोः क्वापि, बृहसेवा कृता कृति	॥७७॥
तपः कुर्वन्तु वा मा वा, चेद् बृहत्सु तन्नुपलभते ।	
लोर्था द्यसनकात्कारं, यस्मिन् पुण्यां शक्तिं नराः	॥७८॥
एकैव महतां सेवा, स्यञ्जेत्री भुवनत्रये ।	
यथैव यमिनामुच्चैः— रस्तर्ष्योति त्रिबृहस्पते	॥७९॥
तस्वे तपसि वैराग्ये, परां श्रैति समश्नुते ।	
हृदि स्फुरति यस्योच्चं— बृहद्वाग्दीपसन्ततिः	॥८०॥
बृहानुजीविनामेव स्युश्वास्त्रिभदिसम्पदः ।	
भवत्यपि च निलोपं, मनः श्रोत्रादिकरमलं	॥८१॥
यथा यथा मुनिर्घृते, चैतः सत्सङ्गवासितं ।	
तथा तथा तपोलक्ष्मीः परां श्रैति प्रपन्नशयेत्	॥८२॥
बृहोपदेशघमांशु, प्राप्य विसृज्युः शिवम् ।	

- न प्रबोधि कथं तत्र, सयमश्रीः स्थितिं द्वे ॥८३॥
 अप्यनादिसमुद्भूतं, धीयते विविडं तमः ।
 बृद्धभ्रुयायिनां च स्याद्, विश्वतस्त्वंकनिश्चयः ॥८४॥
 तन्न लोके परं धाम, न तःकल्याणमस्मिं ।
 यद्भोगिवदराजोऽ-संधिर्नाधिगम्यते ॥८५॥
 कषायदहनः शान्ति, याति रागादिभिः समं ।
 चेतः प्रसत्तिमाधत्ते, बृद्धसेवात्रलम्बिनाम् ॥८६॥
 अनुपास्यैव यो बृद्ध-मण्डलीं मन्दबोधकः ।
 जगत्तत्रस्थितिं वेत्ति, स भिमीते नभः करः ॥८७॥
 कुर्वन्नपि तपस्तीव्रं, विदन्नपि श्रुताण्वं ।
 नासादयति कल्याणं, चेद् बृद्धानवमन्यते ॥८८॥
 सातत्यकुशलकामस्य मुमुक्षो र्मोक्षमार्गनिर्वहणचणानां परिचरणम-
 त्यन्तकरणतया प्रागुपक्षिपति
 स्वान्नकाङ्कुशिताशयाः सुगुरुवाग्बृत्यस्तचेतःशयाः,
 संसारातिबृहद्भयाः परहितव्यापारनित्योच्छयाः ।
 प्रत्यासन्नमहोदयाः समरसीभावानुभावोदयः
 सेवयाः शश्वद्विह त्रयाऽऽहृतनयाः श्रेयः प्रबन्धेऽसया ॥८९॥

तपःश्रुतधृतिध्यान-विवेकयमसंयमैः ।

ये बृद्धास्तेऽत्र शस्यन्ते, न पुनः पलिताङ्कुरं ॥१०॥

एतत्स्वनिकषोद्भूतं, त्रिवेकालोक्तवद्वितं ।

येषां बोधमयं चक्षुस्ते बृद्धा विदुषां मताः ॥११॥

प्रत्यासृति समायातं, विषयैः स्वान्नरञ्जकैः ।

न हि स्वप्नेऽपि संयाता, येषां रद्बृत्तवाच्यता ॥१२॥

अथ बृद्धतरमांगत्ययोः फलविशेषमभिलषति-

कालुष्यं पुंस्युदीर्णं, जल इव कतकैः, सङ्गमाद् व्येति बृद्धैः,

अश्मक्षेपादिवास-प्रशममपि लघू-देति तत्पिङ्गसङ्गात् ।

वाभिर्गन्धो मृदोवोद्-भवति च युवमिस्तत्र लीनोऽपि योगाद्

रागो द्राग्बृद्धसङ्गात्, सरटवदुपल-क्षेपतश्चंति शान्तिम् ॥

गुणातिशयशालिनोऽपि तरुणस्य प्रायः यौवने विकारकारित्वप्रसिद्धे
स्तदेव प्रकाशयन् प्राह-

अप्युच्छद्गुणरत्नराशिरुगपि, स्वच्छः कुलीनोऽपि ना,

नव्येनाम्बुधिरिन्दुनेव दयसा, संशोभ्यमानः शनैः ।

आशाचक्रविवति-गजितजलाऽऽभोगः ऽ बृत्त्यापगाः,

पुण्यात्माः प्रतिलोमयन् विधुर-त्यात्माश्चान् प्रायशः ॥

प्रायोयौवनफलं दर्शयति

अवश्यं यौवनस्थेन क्लीबेनापि' हि ज तुना ।

दिकारः खलु कर्तव्यो, नाविकाराय यौवनं १९६॥

"यौवने तु क्वचित् कुयद्, दृष्टतत्त्वोऽपि त्रिकिराम्"

यौवनयापनविधिमाह-

यस्मिन् रजःप्रसरति तस्मिन् लितसंबिबोच्चं:-

ग्रान्थादिव प्रसलता तमसश्चकामिह ।

सत्त्वं तिरोभवति भीतमिवाङ्गजङ्गनेः,

तद्वयौवनं विनय सज्जनसङ्गमेन -

॥१७॥

तारुण्येऽप्यविकारिणु पुरुष प्रणीति

दुर्गोऽपि यौवनवने विहरन् विवेक-

चिन्तामणि स्फुटमहत्त्वमवाप्य धन्यः,

चिन्तानुरूपगुणसम्पदुरुप्रभावो ।

बद्धो भवत्यपलितोऽपि जगद्विनतया

॥१८॥

असाधुसाधुसङ्गतफल दृष्टान्तेन स्फुटयति

सुशीलोऽपि कुशीलः स्याद्, दुर्गोऽपि चारुदत्तवत् ।

कुशीलोऽपि सुशीलः स्यात्, सद्गोऽपि मारिदत्तवत् ॥

कातरत्वं परित्यज्य, धैर्यमेवावलम्बते ।

सत्सङ्गजपरिज्ञान-रञ्जितात्मा जनः स्वयम् ॥१९०॥

विश्वविद्यासु चातुर्यं, त्रिनबेधव्रतिकोशलं ।
 भवशुद्धिः स्वसिद्धान्ते, सत्सङ्गादेव देहिनाम् ॥
 गुणदोषी प्रजयेते, संसर्गवशतो यतः ।
 संसर्गः पावनः कार्यो, त्रिमुच्याऽपावनं ततः ॥१॥

वरं सयततः प्राप्ता, निन्दा संयमसाधनी ।
 न त्वसपततः पूजा, शीलसंयमनाशिनी ॥२॥

“पूजां सञ्जनसङ्गेन, दुर्जनोऽपि प्रपद्यते”
 “दुष्टोऽपि मुञ्चते दोषं, स्वकीयं शिष्टसङ्गतः”

क्षमादिलक्षणैः सारं वंशांभ सोत्तमं महात् ।
 आध्यते मुक्तिरुद् धर्मो, निर्मोहे मुक्तिपुङ्गवः ॥३॥

अयं वक्ष ! त्वमा त्नित्रं, क्षमादिवशमधर्मः ।
 धर्मकल्पद्रुमः सेव्यो, त्रिवाणिकलनिद्रुमे ॥४॥

ॐ ह्रीं उत्तमब्रह्मचर्यधर्मसङ्गम्य नमः
 स्त्रीः यत्र तं त्रिजगत्पूज्यं, ब्रह्मचर्यं बुभारण्यं ॥
 पूजया परया भक्त्या, पूजयन्नि त्वात्मये ॥
 ॐ ह्रीं परमब्रह्मचरी उत्तमब्रह्मचर्यधर्मसङ्गम्य
 नमः जलाद्यर्घ्यं निर्धनमर्षति ह्यहम् ।

अथधर्मफल गह

- धर्मो धामनि संवत्से शर्माऽऽधारे शरीरिणां ।
निर्मितो वाङ्मनःकाय-कर्मभिः शुभवृत्तिभिः ॥१॥
- यद् दूरं दुर्लभं सर्व, चानर्घ्यं भुवनत्रये ।
तद्वस्तु स्वयमायाति, धर्मात् करतले सतां ॥२॥
- कलाविज्ञानवातुर्य-विवेकोऽपशमादयः ।
नानासंवेगबन्ध्या वर्धन्ते धर्मतः स्तम्भ ॥३॥
- विद्या तपो धनं शौर्यं, कुलीनत्वमरोगिता ।
राज्यं स्वर्गश्च मोक्षश्च, सर्वं धर्माद्वाप्यते ॥४॥
- विश्वश्लाघ्यं कुलं धर्माद्, धर्माज्जातिर्मानोरमा ।
काम्यं रूपं भवेद् धर्मात्, धर्मात् सौभाग्यमद्भुतम् ॥५॥
- धर्माज्जन्म कुले शरीरपटुता, सौभाग्यमायुर्बलं,
धर्मेणैव भवन्ति निर्मलयशो, विद्यार्थसम्पत्तयः ।
कान्ताराच्छ महाभयाच्च सततं, धर्मः परिचायते,
धर्मः सम्यगुपासितो हि भविनां, स्वर्गापवर्गप्रदः ॥६॥
- कुलं विश्वश्लाघ्यं वपुरपादं जातिरमला,
सुरूपं सौभाग्यं ललितललना भोग्यकमला ।
चिरायुस्त्वारूप्यं बलमविकलं स्थानमतुलं,
यदन्यच्च श्रेयो भवति भविनां धर्मत इदम् ॥७॥

